Hunya István

Emelt fővel

Táncsics

Hunya István

Emelt fővel

Táncsics

HUNYA ISTVÁN

EMELT FŐVEL

ISBN 963 320 119 5

HUNYA ISTVÁN

EMELT FŐVEL

KIADJA
A MEZŐGAZDASÁGI, ERDÉSZETI
ÉS VÍZÜGYI DOLGOZÓK SZAKSZERVEZETE
BUDAPEST, 1974

Hosszú életutam e szakaszát
azoknak ajánlom, akik már feledik
vagy még nem ismerik a múltat.

(H. I.)

A földmunkásszövetség endrődi szervezetének megalakítása

Simon öcsém a proletárdiktatúra leverése után a páncélvonatosok jó bőrruháját polgárival cserélte fel és augusztusban baj nélkül hazaért. A cséplésnél dolgozott. A románok nem háborgatták... Mivel Elek bátyámnak a Zuberec-zúgban árendás földje van, náluk lesz novemberig. Mari húgom két hónapra a gyulavári uradalomba szerződött répamunkára. Moni húgom a szegedi paprikásokhoz hat hónapra. Apám ismét Gajsz-pusztára iratkozott aratónak, de mert a háborús öt év megviselte, helyette én megyek.

Hazaérkezésem másnapján beszélgettük meg közös dolgainkat. A kedvezőnek kínálkozó munkalehetőségek, az április végi csendes, meleg napok nyugtatóan hatottak rám. Közben a sublótfiókból Petőfi költeményei és az Ókor nagy kötete került elő a ruhák alól. Eleinte nehezen haladtam az olvasással, hiszen amióta elhagytam négy elemivel az iskolát, könyv nem volt a kezemben.

Vasárnap reggel apám, Simon öcsémmel együtt a községbe ment meghallgatni a „publikációt". Anyám végezve reggeli munkáját, legkisebb öcsémmel leült mellém a napra, ahol olvasgattam és megkérdezte:

— Hogy gondolod, fiam? Megnősülsz most, vagy megvárod az őszt? Gyerekkori cimboráid már mind megnősültek...

Míg anyám kérdezett, gondolkodtam; hogyan magyarázzam meg? Ha azt mondanám: minden gondolatom a forradalom köti le, aligha értené. De valamit mondanom kellett.

— Nősülésre szülém még nem gondolok.

— Nem erőltetlek, fiam. Csak hát Boris nénéd, meg más ismerős asszonyok komendáltak, jóravaló, becsületes, dógos jányokat neked. Ha megtuggyák, hogy itthon vagy, tőlem kérdezgetik. Mit mongyak nekik?

— Azt szülém: ráérek még.

Hogy ne a nősüléssel folytassuk, megkérdeztem:

— Szülém nem jár templomba?

Anyám nem lepődött meg. Nyugodtan mondta:

— Egy éve nem voltam, fiam. Télen hideg van, nyáron meg magam vagyok a gyerekekkel... Tavaly, mikor utánad Simon is elment vöröskatonának, osztán a románok begyüttek, Venger Örzse nénéddel elmentem. Az egyik fiatal pap templomba nem illőn így prédikált: „Kárhozottak, akik isten, haza akarata ellen fellázadtak a tulajdon és minden ellen, ami hitünknek szent és sérthetetlen. Mindenható atyánk ez égbekiáltó bűnt nem nézhette büntetés nélkül. A haza, a hitünk ellen lázadók büntetésére itt vannak már azok a nemzetek, akik a becsület fegyverével megbüntetik őket gonosz szándékukért. De bűnül rója mennyei atyánk lázadásukat a szülőknek is, akik olyan elvetemedetteknek nevelték gyermekeiket..."

Anyám sóhajtott:

— Ha az ember szíve tele van fájdalommal, jobban érez, mint ért. Minek hallgatnám az ilyen prédikálásokat? Mért bántanak engem, meg a többi anyát? Hát nem elég fájdalmat szenvedtem öt évig értetek?

Anyám könnyes szemei elárulták fájdalmát. Rám is érzékenyen hatott. Vigasztalni akartam, de nem találtam szavakat.

Anyám elgondolkodva legyintett:

— Na, meg két éve, hogy először hazagyütté, láttam, ha nem mondtad is, megváltoztál. Te nyilván nem hiszed, amit gyerekkorodban az iskolában tanultál és mikor katonának menté is hitted még. Templomba se voltál tán csak tizennégyben.

Anyám pár pillanatig maga elé nézett, majd halkan kérdezte:

— Csakugyan nem hiszed az istent?

Váratlan kérdés. A hangból éreztem, a félelem és a fájdalom remeg benne. Bántam a kérdést, mely elindította beszélgetésünket. De a kérdésre újra csak felelnem kellett:

— Ami nincs szülém, azt még vallásos hittel sem lehet valósággá varázsolni.

— Nem értem én ezt, fiam —, sóhajtotta anyám csüggedve.

— Tudom szülém. Velem már megértette az a sok kegyetlenség, amit isten nevében emberek gonoszsága okozott nekem és sok millió embernek. Minek mondjam, tudja szülém; hittem a papoknak, imádtam istent, féltem az ördögöt.

De most, amikor látom a vallás gyötrelmében vergődő embereket, összeszorul a szívem. Fáj, hogy a papok, a gazdagok érdekében hazugsággal és gonosz szándékkal a tudatlanság homályában tartják az embereket. Szeretném kimenteni őket a hitrege, a tömjénfüst kábulatából.

Anyám sápadó arcán két könnycsepp gurult végig. Szája széle remegett. Nézett rám, de szólni nem tudott. Én se tudtam szólni.

Éreztem, nem kellett volna egyszerre ennyit mondanom. Majd halkan mondtam:

— Nem akartam megbántani, szülém.

Petőfi költeményei és az Ókór története néhány napig lekötötte figyelmemet. De egyre jobban nyugtalanított a kérdés: mi történt elvtársaimmal?

Bementem a községbe. A piacon sokan voltak. A csendőrök a régi díszben, de gőgösebben járkáltak, mint a forradalmak előtt. Néhány hivatalnok, ismerős gazda végignézett rajtam. Ha megszólítottam egy-egy gyerekkori pajtást, vagy idősebb ismerőst, előbb szétnéztek, nem látja-e őket valaki. A legtöbben gyorsan eltűntek mellőlem. Megértettem... de megnyugodni nem tudtam.

Csüggedve indultam hazafelé. Majoros Vince távolról intett. Utána mentem. Halkan elmondtuk egymásnak, hogyan kerültünk haza. Ő még augusztusban érkezett. Míg a románok benn voltak, nem mutatkozott a községben. Ideje nagy részét most is a gyomai tanyán tölti, ahol a háború előtt szolgált. Ott kapál majd harmados kukoricát. Aratást is kap.

A község széléhez érve Vince megkérdezte:

— A csendőrök tudják, hogy itthon vagy?

— Nem jelentkeztem.

— Ne is. Reggel a kútnál egy városi asszony újságolta, hogy egy túrkevei ember, a Körösön azzal a hírrel úszott át, miszerint: Túrkevén fehértiszti különítmény kegyetlenkedik. A szegényparasztokat, akik direktóriumi tagok, vörösök, vöröskatonák voltak, a városházára hurcolják, roncsokká verik...

Gerincemen borzalom futott végig.

Gyomáról bizonyára azért, hogy lássák őket, a kövesút közepén két csendőr jött felénk. Pulykatoll magaslott sapkájuk elején. Egyiknek aranycsillag, másiknak őrmesteri stráf díszelgett a parolinján; lakkcsizma a díszük, korbács, fegyver az eszközük.

Vince is elsápadt és halkan mondta:

— Biztos ezek azok! Nézd!

— Nem maradok a községbe, megyek ki a gyomai tanyára.

Elköszönve Vincétől hazasiettem.

Anyámnak elmondtam, néhány napra Pestre megyek. Ha bárki érdeklődne hollétem felől, csak azt mondja: ha munkát kapok Pesten, csak kukoricakapálásra jövök haza —, ha ugyan hazajövök.

A gyomai állomásra nem mehettem. Tudtam a csendőrök figyelik. A nagylaposi állomásra se mehettem, mert a Körös-hidat csendőrök őrzik. Mezőberény és Gyoma között volt egy ideiglenes tanyai állo-

más, oda gyalogoltam. Hátamon egy nagy kenyérrel, szalonnával és más élelemmel.

Az éjjeli vonattal sikerült elutaznom. Erzsébeten hadiözvegy ismerőshöz mentem. A lakásból tíz napig ki se mozdultam.

Tíz nap után Endrődre visszatérve, Majoros Vincét kerestem. A kis házikó belső végén ültünk le, hogy ha valaki jönne hozzájuk, vagy megyen az utcán, ne lásson bennünket. Rágyújtottunk cseréppipánkra, majd Vince elmondta, milyen május elsejére virradt Endrőd:

— Rettenetes napokat élt át a szegénység, valóságos hajtóvadászat folyt. Több volt a nyomravezető, mint a menekülő „nemesvad". A csendőrök a terroristákkal összeszedték azokat, akik nem menekülhettek el. Május elsején reggel parasztkocsikon vitték az összevert embereket Gyomára.

A szegény nép nem állt ki az útra. A kis házak ablakaiból és a kerítések résein át nézte a kocsik elhaladását. A porba hulló vércseppek jelezték az útirányt.

Örültem, hogy elkerültem a terrorbandával a találkozást. Mégis összetörtnek éreztem magam, mintha engem is tapostak volna. Anyám is örült, hogy elkerültem a veszélyt. Utólag már nem sajnálta az útiköltséget...

— Mit lehet itt tenni Vince?

— Egyelőre semmit. Várni kell. Mindnyájunkat nem pusztíthat el ez a bőszült csorda.

— Apádról mit tudsz, Vince?

— Még nem volt tárgyalás. A gyulai ügyészség — ahogy hallottam — még a nagygazda Kovácsoktól, Uhrinoktól, Kalmároktól szedegeti össze a vádakat. A legdühösebbek Fekécs Imrére, meg Uhrin Gyurkára.

A megkínzottak egyike a hatvan éven felüli Uhrin Pál. Nagy bűnei voltak. Fia, György a diktatúra rövid ideje alatt — Fekécs Imrével — a község élelmezésének biztosításával volt megbízva. Ez egyik fő bűne az apának. A másik az, hogy amikor a nagylaposi birtok egyik tábla földjét vetették, azt mondta: „Na, hogy pirosabb legyen a világ, ebbe a proletár földbe vessünk piros virágú mákot!"

Pár hét múlt el a véres május elseje után.

Elmentem meglátogatni Uhrin Pált és fiát. Az idős ember az ágyon feküdt. Legény fia felkötött jobb karral az asztalnál ült. Hangosan az Apostolt olvasta.

Arcukon még kéklettek az ütések nyomai. El-elcsukló hangon mondták el a tragikus napok történetét.

György érezte a veszélyt, nem tartózkodott otthon, amikor a különítmény tagjai keresték.

Gyomán az apát egy őrmester és egy fiatal tiszt vallatta: ha nem mondja meg, hol van a fia, innen csak a dögtemetőbe elásni viszik ki — fenyegetőztek a terroristák —, de úgyis megtaláljuk a fiát!

— A hír a tanyára másnap ért ki — mondta György — és nem bírtam elviselni, hogy helyettem apámat verjék. Siettem haza. Jelentkeznem nem is kellett. Az utcába érve rám rohantak a csendőrök. Kezeim összekötve kísértek át Gyomára...

Gyomán azután a fogdából a községháza egyik helyiségébe kísérték őket. Egy hadnagy, egy őrmester, két csendőr és néhány polgári ruhás egyén várt rájuk. A hadnagy csendesen kezdte:

— Na, megjöttél? — nézett végig a legényen, azután apján. — Pirosvirágú mák? Földrablás? Direktórium? Na, megkapjátok a fáradság jutalmát!

A tiszt ágyékon rúgta az idős embert, úgy, hogy összeroskadt. Az őrmester a legényt verte a bikacsökkel. Az erős fiatal legény balkézzel elkapta az őrmester korbácsos kezét és hirtelen olyat csavart rajta, hogy az feljajdult és összeroskadt. De abban a pillanatban az egyik csendőr puskatussal úgy hasba verte, hogy az apja mellé zuhant.

Néhány perc múlva felrángatták a két embert. A fiú feje, arca véres volt. Az egyik polgár — nyilván valamelyik gyomai gazda — gúnyosan mondta:

— Mondtam ugye kenteknek; ne direktóriumoskodjanak, hanem dolgozzanak! Na, hadnagy úr! Hadd fessék vérükkel pirosra legalább maguk alatt a földet, ha a világot nem sikerült nekik bepirosítani! He-he-he. Jó lett volna a szegénynek egyszerre hatalomhoz, földhöz jutni, mi?

— Ők azok uraim — kiabálta dühtől vörösödve az uradalmi intéző. — Ez az öreg mondta; kirúgni az uradalom mezsgyekaróit! Tűzre dobni telekkönyvét! A szegény népé a föld! Az uraság meg az intéző dolgozzon, ha élni akar! A fia meg mindent elrabolt az uradalomtól, a becsületes parasztoktól!...

— Ha föld kell, beletaposlak bennneteket, veres kutyák! — ordított a tiszt. — Az uraság, az intéző dolgozzon!? Vörös bitangok!... Hazaárulók! Te — és öklével a legény, azután apja arcába vágott. — Most lássa a fia, hogyan hal meg az apja!... A múltat végkép eltörülöd? — Pusztulj hát te rablóbanda vezér!...

Arra már nem emlékeztek, hogyan vitték őket vissza a fogdába. Néhány nap múltán a község kocsisa és két községi rendőr az apát kocsira tette és haza hozta. Gyurit menyasszonya és öccse támogatta.

Uhrin bácsi felesége és fia támogatásával felült az ágyon. Ősz fején, ráncos arcán már behegedtek a sebek, csak nyomai fényleltek, mintha rajtuk keresztül sugárzott volna a törhetetlen akaraterő.

— Nem pusztultunk el, Pista öcsém!

— Ej, piros mákvirág — piros mákvirág! De összetört miattad ez a fehér világ... Na de így lesz ez fiam, amíg dúsgazdagok és szegény lázadók lesznek a földön... Nem akarnak ők mindannyiunkat elpusztítani. Nem, mert ki rakná asztalukra a zsíros falatokat... Ki gondoskodna fényűző életükről?... Ők csak így akarnak velünk bánni mindig mint most. Dolgoztatnak..., de ha emberként akarunk élni, letaposnak, ütnek. Ütnek, amíg úgy vissza nem ütünk, hogy belégebednek... Ez az én tapasztalatom. Ezt sose feledjétek fiaim!...

— Addig nem halunk meg édesapám, amíg vissza nem ütünk! — szólt Gyuri. — Lesz még nekünk szabad, piros májusunk!

— Csak azt se feledjétek — folytatta halkan Uhrin bácsi —, csak akkor üthetünk vissza, ha a szegénység többségének ereje együtt lesz és azt az eszközt ragadja meg, amelyet tavaly olyan könnyelműen eldobattak velünk...

Hangja elfáradt és ahogyan a délutáni nap az ablakon átszűrődve arcára világított, olyan volt, mint egy komoly, határozottságot ábrázoló, megfakult szobor.

Nagy hatással nehezedett rám ez a találkozás.

•

Akiket a gyulai fogházban zsúfoltság miatt nem tudtak elhelyezni, szigorított csendőri felügyelet alá helyezték.

Szerencsésebbek voltak, akiket a románok összeszedtek és magukkal vittek. Dolgozhattak és munkabért is kaptak. Velük volt Polányi Máté is...

Szabó István, Bartos Pál, Varjú Pál, Fekécs Imre túl a Körösön, meg Mezőtúr, Túrkeve határában bújkáltak. Erről Hornok Franci, Uhrin György menyasszonya értesített.

Piaci napon, meg vasárnap délelőtt tilalom ellenére is gyülekeztünk a piactéren. Újévi béresfogadáson kívül régidők óta itt van az embervásár. A gazdák válogatják a számukra megfelelő munkásokat. De 1920 tavaszán nem volt kelendő az emberárú. Sokan ácsorogtunk ott, de csak a csendőrök, meg néhány besúgó mustrált közöttünk a piactéren. A gazdák hiányoztak.

Ennyi kopott, sovány embert csak 1918 novemberében láttam együtt, de akkor szemükben a jobb holnap reménye csillogott. Most a bizonytalanság érzése áradt az emberekből.

Szokatlanul hatott rám a sok ember. És az is, hogy a csendőrök nem oszlatták szét, mint máskor szokták. Talán enyhül a terror? Ötlött fel bennem a kérdés.

Hogy a csendőrök szeme elől eltűnjünk, Majoros Vincével és Hornok Lajossal a tojást kínáló kofák közé mentünk.

Lajos visszanézett a tömegbe vegyült csendőrök felé és halkan mondta:

— Ha már ilyen kegyetlenné vált a helyzetünk, talán jobb is, hogy már nem sokáig cipelem a háborúban kapott betegségem. Mit ér nektek is az egészség, meg azoknak is, akik itt ácsorognak, ha nem kapnak munkát?... Lement a mi napunk... Ki tudja feljön-e még?

Nagy kérdés volt ez, de az öreg Papp rendőrtizedes közbeszólt:

— Lajos öcsém! Menjetek közelebb a publikációskőhöz. Nyilván mondanak valamit.

Gyoma felől közben két lovascsendőr jött. A piac túlsó szélén, a Szent János szobornál, a piaci néppel szemben álltak meg. A községháza kapujában is állt már két csendőr. A dobosrendőr a piac közepén megverte a dobot, majd hangosan olvasta:

— Felhívatik az itt levő lakosság figyelme, hallgassa meg amit a jegyző úr mindjárt közlendő lesz.

A fiatal jegyző felállt a kőre. Csendet parancsolóan szétnézett és olvasta:

— „Statárium a rendzavarók ellen! Tilos a közrendet veszélyeztető minden csoportosulás, felvonulás, gyülekezés... Simonyi-Semadám Sándor Magyar Királyi Miniszterelnök." — Ezt mindenki jegyezze meg! Ez törvény és...

— „Ebből nem lesz kenyér" — Hallatszott egy elkeseredett hang. „Rokkantnyugdíj-emelés se!..." „Hadisegély se az özvegyeknek, árváknak!..." — Kiáltották egyre többen.

Olyan hirtelen tört mindez fel, hogy a jegyzőnek tátva maradt a szája. Az őrsparancsnok tiszthelyettes idegesen nézett szét. Puskáját lövésre kapta és szinte ordított.

— Csend az úr is...! Azonnal el mindenki!

A kapuból is kiléptek a csendőrök. Felhangzott még egy-egy elkeseredett kiáltás... Elmentünk.

A statárium kihirdetése után nyomasztóbb lett a hangulat. Nem nyughattam odahaza. Kiolvastam már minden könyvet, kalendáriumot, amit otthon találtam. Újsághoz még nem jutottam. Beteg barátom, Hornok Lajos említette, hogy elvezet olyan emberhez, akinél mindig lehetett újságot olvasni.

Nagy Józsefnek hívták az újságos embert. A háború előtt minden évben az apja vezette az endrődieket a radnai búcsúra. De a fia már más úton jár. Suszter a mestersége, foltozza, talpalja az ócska lábbeliket. Újat nem csinál. Negyvenöt éves. Viselkedésével, határozott önbizalmával különös ember.

Érdekelt az újság, meg az ember is. Elmentünk hozzá.

Nagy ócska női cipőt talpalt amikor beléptünk az áporodott levegőjű szobába.

— Na, üljetek le, ahová tudtok — mutatott az ágynemű nélküli rozoga ágyra és a mellette levő székre. — Ez minden bútorom. Ha majd a szociáldemokrata párt hatalomra jut, lesz nekünk is mindenünk.

— Fellépnek a következő választáson? — kérdeztem.

— Ebben a statáriumos helyzetben nem! Előbb meg kell jól szervezni a pártot. Azután lecsapni úgy, hogy összeomoljon ez a Horthy-féle uralom... — És nagyot ütött a cipőtalpba igazított faszegre. — Így ni!

Félredobta a cipőt. Ritkás bajszát lesimította és megkérdezte:

— Te vagy a Hunya Pista?

— Igen.

— Azért kérdezem, mert szeretem tudni, kivel beszélek. Nagy, erős, szigorú tekintetű legénynek képzeltelek. De hát olyan közepes cingár vagy, mint Nyisztor. Na nem baj, mi nem hosszúságra mérjük az embert...

Majd arról beszélt, hogy megkezdi a párt szervezését. Van Pesten egy újságíró ismerőse, aki néhány nappal előbb itt járt nála. Meg is beszélte vele a szervezés módját. A Népszava újság több példányát is elhozta és megígérte, küldi majd rendesen.

Összebarátkoztam Nagygyal. Nem bántam meg. Tapasztalt mozgalmi ember volt és eleinte sokat segített. A legfontosabb események híreit mindig megtaláltam nála.

Aratás, cséplés idején enyhült a csendőrség szigora. Kellett a munkáskéz.

Endrődről szerződéses aratók mentek a kondorosi, gyomai, orosházi uradalmakba, sőt Szolnok megyébe is a gróf Almássy birtokra. Az endrődi gazdák a visszamaradt dolgozók jó részét hetes, hónapos, vagy napszámos munkára alkalmazták. Akik még így sem jutottak munkához, azok a cséplőgépeknél helyezkedtek el. A munkabért az uradalmak és a gazdák diktálták. Kihasználták a bőséges munkaerő-kínálatot.

Én apám helyett a kondorosi határban, a gajszi pusztán arattam és volt harmados kukoricám is.

Az aratás után gyakran mentem Nagy Józsefhez, aki a szociálde-

mokrata vezetők helyes politikájáról iparkodott meggyőzni. Én a szavak mögött mindig a tényeket kerestem. Ebből eredtek vitáink is.

Egyik augusztus végi napon, amikor elmentem hozzá, letette az ócska lábbelit, amit éppen foltozott. Az orra hegyén álló szemüvege mögül rám nézett és kedélyesen mondta:

— Na, most olyan híreket mutatok neked a Népszavából, amelyeket bizonyára nem kifogásolsz —, és elővett néhány Népszavát.

— Amit bárki a helyzethez mérten helyesen tesz, mond, vagy ír, azt nem bírálom Nagy bátyám.

— Szeretem Pista öcskös, hogy ilyen vagy. Úgy beszélsz, ahogy érzel, hát csak köszörüljük egymás agyát. Majd csak összesimul. Az enyém ugyan már lassan fejlődik, de a tiéd a gyorsítás felé hajlik. Mivel végcélunk ugyanaz, a burzsoá társadalom gyökereinek elvágása, szükséges az összesimítás.

— Igazat mond Nagy bátyám! A puhább majd jobban hajlik.

— Ez is igaz. De most nézzük a híreket. Az orosz Vörös Hadsereg fölszabadította Kijevet.

— Nagyszerű! — mondtam olyan hangsúllyal, ami fel is emelt a suszterszékről.

— El ne szaladj! Ez még csak az egyik, hé! A másik ez ni. Alig két hetes hír. Na, ülj le és nyugodtan hallgasd: Csicserin szovjet külügyi népbiztos táviratot intézett Teleki miniszterelnökhöz a törvényszék elé állított magyar népbiztosok megmentése ügyében. Helyesen éreztem, hogy Bokányi, meg a többi munkásból lett vezető még visszatérhetnek a pártba? Meg az öreg Nyisztor. Mi? Legtöbbször őt emlegeted.

— Nagyon szeretném Nagy bátyám... A terror azonban nem enged erre következtetni. Ami bennem a reményt táplálja, az az orosz forradalom győzelme. — Ha ezek a hírek átmehetnének az internáló táborok drótkerítésein, a börtönök vasajtóin, bizonyára megvigasztalná az ott meggyötört, megalázott forradalmárokat...

Nem maradtam tovább. Mennem kellett. A nagy örömhírt, ha világgá nem is kiálthattam ki, de jóbarátaimnak el kellett mondanom.

A jó hírek nagy hatással voltak rám. Emeltebb fejjel, bátrabban jártam, beszéltem.

November utolján, mikor a mezőgazdaságban minden munka elfogyott, agrárproletár társaim egyre jobban sürgették a szervezkedés megkezdését.

Tetszett kubikostársaim törekvése. Hiszen minden tevékenységem az emberek összefogására irányult.

Nagy József, bár nem fogyott ki a szociáldemokrata vezetők dicséretéből, mégsem ellenkezett, amikor nem a pártot, hanem a szakcsoportot kívántuk megszervezni. Régi mozgalmi társaim mindig a szakmozgalomról beszélgettek: Várkonyit emlegették.

Giricz András sógor és Majoros Lukács bácsi is a szakmai szervezkedést ajánlotta. Bár ő egyenlőre sokat nem segíthetett, mert a Gyulai fogházból való szabadulása után csendőri felügyelet alá helyezték.

Az egyik vasárnapi publikáció után hazafelé menet Mészáros István és Gyuricza György öregkerti kubikosok csatlakoztak hozzám. Gyuricza türelmetlenkedett:

— Sokan kérdeznek, Pista, lesz-e valami a szervezkedésből?

— Ez az — folytatta Mészáros. — Nekem is mondogatják: Hé, ideje lenne már a szervezetet megalakítani.

— Így a jó — nyugtattam társaim. — Ez a mi tulajdonságunk. Lassan indulunk, azután rohanni szeretnénk. Este a megbeszélt helyen találkozunk.

Biztató társaim törekvése és az, hogy sokasodtunk.

A szervezkedés híre gyorsan terjedt. A nagyobb darab kenyér reménye felénk húzta a proletárokat. Minden este többen jöttek a jelzett helyre. A kis szobácskában a petróleumlámpa a gondterhelt emberek arcára világított.

Lassan nemcsak Kurilláék szobája, hanem a konyha is megtelt kubikosokkal.

Valamennyien még jól emlékeztek a háború előtti évekre... Azokra az eredményekre, amelyeket csak szervezetten tudtak kiharcolni.

Emlékeztek, amikor Várkonyi István volt a képviselőjelöltjük. Fábrit, Zsilinszkyt hívei húsz kocsin kísérték Endrődre. De itt az agrárproletárok rájuk rohantak, kezükből kicsavarták a zászlókat és rúdjaival elverték a fehér kokárdás kormánypártiakat.

Gyuricza Péter lelkesítőn magyarázta:

— A tömegerő, emberek, olyan, mint a Hármas-Körös áradása: gátat szakít... Nagyobb darab kenyérhez, darabka földhöz szelíd kéréssel soha, követeléssel talán, de erőszakosan biztos hozzájutunk... Na, ezért kell összefogni erőnket!

Hegedüs István átélve mesélte, hogy amikor 1906-ban Kisperjésen kaszáikkal az intéző elé álltak, mingyán tudta, jobb kommenció, több rész kell...

Kurilla István gyakran indulatba jött. Pirul a józan értelem, amikor látja, hogy egyes dolgozók verejtékes munkájuk gyümölcsét teherhordókként cipelik a gazdagok asztalára. Azután ott ólálkodnak körülötte, ugyan kapnak-e vissza belőle néhány falatot. — De

hát emberek vagyunk, a gyümölcs se egyszerre érik. Haragudnunk nem szabad az ilyen emberekre, közülünk valók. Nem csupán az ő hibájuk, ilyenekké nevelte őket a kereszt meg a mezsgyekaró.

Büngös Illés még türelmetlenebbül mondta:

— Amondó vagyok, az olyan magunkfajta szegény, aki nem akarja megérteni az okos szót, ököllel kell beleverni.

— Tán mégse volna úgy jó, Illés öcsém — nyugtatta Giricz András sógor. — A jó szó többet értet.

Beszélgetéseink mind szenvedélyesebb vitákká váltak.

Egyik összejövetelünkön megjelent Nagy József is. Néhány Népszavát hozott és felolvasta a kormányrendeletet a mezőgazdasági alkalmazottak, munkások munkabérének, továbbá az aratási és cséplési munkák munkabérének szabályozásáról. „A munkabéreket (minden időszakban) a törvényhatóság első tisztviselője állapítja meg egész területére, vagy járásonként. A megállapítás előtt minden esetben az illető területről három érdekelt munkavállalót, munkáltatót meg kell hallgatni... A munkáltató többet nem adhat, a munkás nem kérhet..."

— Hát ez a kormány gondoskodása! — fejezte be Nagy a cikk olvasását.

— Ez az, ami nem helyes! — mondták többen is egyszerre...

— Igen, barátaim — szólt Giricz sógor. — Éppen ezért kell a szervezet, hogy ami részünkre nem helyes, vagy káros, az ellen szervezetten küzdjünk. Vagyis azt kell csinálni, ami a kormánynak, meg a munkaadóknak nem tetszik, de nekünk szükséges, ha koplalni nem akarunk...

A vita végén megegyeztünk; megalakítjuk a szakcsoportot.

Kubikos társaim érdeklődése ébresztette a gondolatot: nézzem meg, hogy a szomszéd községek agrárproletárjai szervezkednek-e már? Piaci nap Gyomára mentem. B. Molnár Imrét kerestem. Idősebb szaktársaim B. Molnárt, mint a Várkonyi-mozgalom kimagasló emberét emlegették. 1902-ben ő szerkesztette a Földmívelőt és gondoskodott kiadásáról is. A piacon ácsorgó agrárproletároktól megtudtam; a Körösön túl két kilométernyire, a ványai út mellett balról van a kis tanyája.

Idős ember már B. Molnár. Tanyája tornácán kisszéken ülve melegedett a napon. Mellé ültem. Érdeklődésemre legyintve mondta:

— Hol van már a régi mozgalom? A szociáldemokrata párt néhány vezetőjével a múltban is sok bajunk volt. Ha legalább olyanok lettek volna, mint például Landler és Nyisztor. No, de az már a múlt. A munkások azonban ma sem elégednek meg az általános, a titkos és a nőkre is kiterjedő választási jog követelésével. Harcolnak a napi kenyerükért, embert megillető jogaikért. Ezért tanácsolom:

a munkásséghoz igazodjatok ti és ne a gyámoltalan vezetőkhöz. No, de most téged az érdekel; mit tesz Gyomán a proletárság. A nyomdászok, építőmunkások már szervezkednek. A földmunkások még nem mozognak.

Kondoroson Mladonyiczki Györgygyel beszéltem. Beszélgetnek a mozgalomról, de tovább még nem jutottak.

Szarvason Demeter Györgyék már komolyabban szerveződnek.

Mezőtúron a piactéren több kubikossal találkoztam. Herbaj István, Csepesz Magda Újvároson már próbálkoznak a szervezéssel. Kubikostársaimtól elköszönve megkerestem Elek bátyámat. A kocsijánál szakállas idősebb ember, szőrös Hunya József állt, akit Endrődön istentagadó előnévvel emlegettek. Szerencsétlen házassága folytán az endrődi birtoka felét családjának hagyta, a másik felét eladta és a mezőtúri határban földet vett és ott telepedett le második házassága után.

Jó hatással volt rám a találkozás. Amikor tanyájához értünk, hívott, menjek be... Meglepett könyvgyűjteménye. Ajánlotta: válogassak. Látva meglepődésem, mosolyogva kérdezte:

— Milyen könyveket szeretsz olvasni?

— Minden kezembe kerülőt elolvasok.

— A vallásellenes tudomány nem háborgat?

— Régen túl vagyok a mese világán.

— Akkor ezeket vidd el — és rakta a szekrényből az asztalra: Mózes e vagy Darwin, Erő és anyag, Népszerű csillagászat, Társadalmi forradalom, Marx-Engels válogatott művei... Bámultam a részemre teljesen ismeretlen könyveket. — Ha majd elolvasod ezeket, jössz és viszel. Ilyen könyveket kell ma tanulmányozni. Forradalmi korszakban élünk. Nevelni kell magunkat és embertársainkat. Ki kell vergődni az embernek az istenhit mesterségen terjesztett homályából a valóság napfényére.

Könyvekkel tele szőrtarisznyámmal elindultam hazafelé.

*

1921 márciusára már hatvanan lettünk. Kubikos társaim követelték, mire megkezdődnek a tavaszi munkák, legyen meg a szervezetünk is.

Március közepe táján lejött Szeder Ferenc. Vele megbeszéltük az alakulás napját. A helyiséggel nem volt gondunk. A Hazug utca és a Kondorosi út sarkon levő korcsma tulajdonosa megengedte, hogy ott tartsuk összejöveteleinket. Remélve, talán fellendül az italfogyasztás.

Az igazi örömhírt számomra elsősorban Timár nevű suszter barátom hozta Pestről.

— Siessetek barátom a szervezet megalakításával — magyarázta nagy örömmel Timár — él a kommunista párt! Pesten kezemben is volt a röplap, amit kiadott. Németországban is működnek a kommunisták. Az ilyen hírek felvidítottak.

Most éreztem csak igazán a nőtlenség előnyét, mentes voltam a családi gondoktól, tehát minden szabad időmet a mozgalom szervezésére, a nyomor okainak megismerésére fordíthatom.

Örültem, hogy szervezetünk a megalakulás stádiumába jutott. Az alakuló gyűlésről a Födmívesek Lapja 1921. április 23-án közölte: Az endrődi földmunkások április 7-én kitűnően sikerült gyűlést tartottak, amelyen kimondták a szervezkedés szükségességét és megalakították szövetségünk helyi csoportját... Takács József a szövetség központi titkára, ismertette a szövetség célját és az alapszabályokat... a taggyűlés egyhangú határozattal kimondta az Endrőd-Öregszőlő-i helyi csoport megalakulását. A gyűlést vezető elnök, miután megállapította a csoport megalakulását, ennek vezetőségébe a következő tagtársakat ajánlotta: Hunya István elnök, Giricz András pénztáros, Gyuricza György jegyző, Farkas Mátyás, Szurovecz András bizalmi férfiak...

Helyiségünk az Ungrár korcsma. Az alakulásra sokan jöttek olyanok is, akikkel addig nem érintkeztünk. Jöttek nem hívott és nem kívánt „vendégek" is. A szolgabíróság egy tisztviselője, az egyik helyi jegyző, egy rendőr és két csendőr.

Szaporodtak a tagok. Halmozódtak a panaszok.

Nemcsak távolabbi célok vezették az embereket a szakszervezetbe, hanem a jelen apró bajai is. Hamarosan a földmunkásszervezet lett az a nagy folyam, amely felé az apró napi bajok, óhajok, mint panaszok csermelyei csergedeztek, még olyanok is, melyek kezdetben más irányba indultak, de a hivatalok merevségében megakadtak, s felénk fordultak.

Az alakulás utáni első vasárnap délutánján Polányi Máté és Gubuznai (Gyomai) Géza legfiatalabb barátaim kijöttek a községből megnézni — mint mondták — életképes-e a csoport? Be is iratkoztak. És megígérték, megszervezik a község ifjúságát. Az idősebb kubikosokat meg a volt vörös katonákat nem lesz nehéz. De az ifjúságot a papok már szent ligákba csalogatják. Ezeket ki kell hívnunk a forradalmi szellem ellen szenteltvízzel, tömjénfüsttel fertőtlenített „szent" akolból. Beszélgetni sokat nem tudtam a két fiatallal. Sokan voltak körülöttünk az érdeklődők.

Nagy József látva kezdeti nehézségeimet. azzal „biztatott":

— Lesz ez még nehezebb is. Ez még csak az apraja. Na, majd a

tennivalók megmagyarázzák, mit, hogyan kell csinálni. Ha nem jól csinálod, elveszted az emberek bizalmát. De úgy kell neked! A párttal nem lett volna ilyen sokféle baj. Na de, ha már a szegénység maga elé állított, ne csüggedj. Nem vagy te se csodagyerek, hogy gyakorlat nélkül mindent jól tudjál csinálni...

Elgondolkoztam Nagy József „biztatásán". Éreztem, a sok baj okozóját meg kell ismerni nekem is, társaimnak is. Mert, hogy Endrődön ilyen sok ember nem talál megélhetéséhez munkát, annak oka van. A sok elintézetlen panasznak is meg kell keresni az okát... És igaza lett Nagy Józsefnek: a feladatok oktattak, irányítottak.

A községházánál megnéztem néhány csoportos szerződést. Azokon javítani már nem lehetett, le voltak zárva, aláírásokkal elfogadva. De elkértem a jegyzőtől a község határát, birtokmegoszlását tartalmazó telekkönyvet.

A jegyző gyanakvó mosollyal kérdezte:

— Mit akar azzal, fiatalember?

— Megnézem, benne van-e az enyém.

Nagy ismeretségem még nem volt a község vezetőivel, s valószínű ennek köszönhettem, hogy a rendelkezésemre bocsátotta. A telekkönyv sok mindent megmutatott. Cikket írtam „A falusi gyöngyélet" címen, a Földmívesek Lapja, 1921. május 21-én közölte:

„Endrőd nagyközség területe 26 386 katasztrális hold. A jelzett területből szántóföld 22 738 kat. hold, kert 77 kat. hold, rét 186 kat. hold, szőlő 171 kat. hold, legelő 1388 kat. hold, erdő 8 kat. hold, nádas 2 kat. hold, adó alá nem eső 1816 kat. hold. A birtok megoszlása...:

Az 5 holdon aluli törpebirtok száma 1041, összterülete 1839 kat. hold: 5—100 holdig terjedő középbirtok száma 933, összterülete 18 170 kat. hold; 100—1000 holdig terjedő középbirtok száma 13, összterülete 2259 kat. hold; 1000 holdon felüli nagybirtok száma 1, összterülete 2327 kat. hold; egyházi birtok száma 1, összterülete 305 kat. hold; községi birtok száma 1, összterülete 1486 kat. hold."

A telekkönyvi kimutatás meglepett. Habár sokan már a mezőtúri, szarvasi, gyomai határban szereztek maguknak árendás, feles, harmados, vagy öröktulajdon földet és odaköltöztek, mégis 14 340 lélek a község területén lakott. A cikkben ezután az aratási szerződéseket ismertettem. „Nagyobb aratócsoportok három közeli uradalomba szerződtek le az idei nyárra. Éspedig a kondorosi határban levő Geisz féle birtokra 35 pár arató a következő feltételek mellett; őszi gabona tizenkettedik rész, (egy aratópárra összterület 12 hold) biztosíték 7 q búza. Hetenként, páronként 30 liter búza kommenció, 2 kg szalonna, 1 kg só, 2 liter kása. Hordáskor ennek felét kapják és 5 korona napszámot. Pusztapóra (Szolnok megye) 24 pár

arató szegődött le. Ezek kapnak holdanként 60 kg gabonát, kommenció havonta páronként 40 kg liszt, 4 kg szalonna. Varsányhátra 21 pár arató szegődött holdanként 60 kg gabonáért, ezek kommenciója 40 kg liszt, 3 kg szalonna". Végignéztem e szerződések aláírását. Nem volt egy szó kifogás se. Örült, aki aláírhatta. Én is aláírtam volna, bármelyiket. Valamit a múlt évben véthettem Geisz pusztán. Helyettem Dinya Antal bácsi Simon öcsémet írta be. Nekem csak annyit mondott: Az ispán úr akarta így! Bele kellett nyugodnom: részemre ez már a mozgalom „eredménye".

A község területén a nagylaposi birtokra is szerződtek aratók. Közöttük ismeretlen nem kaphatott helyet, de olyan sem, aki a proletárdiktatúra idejében némileg ismertté vált. Rajtam is volt már ilyen bélyeg.

De maradjunk még az említett cikknél:

„A jelenlegi helyezt az, hogy munkások százával várják az alkalmat lesz-e (még) aratási, vagy cséplési munka, mert a nagyközségből leszerződött 80 arató csak csekély része azon munkásoknak, akik bérmunkával keresik meg a kenyeret...

Gyulavári̇ba elment 54 lány répamunkára. Ezek 600 korona havi bérért szegődtek el, amelyhez kommenciót kapnak havonta 3 kg szalonnát, 4 liter főzeléket, 2 kg sót és 1 kg kenyeret naponta. Somogy megyébe 50 lány szegődött el 900 korona havi bérrel, kommenciójuk 4 kg szalonna, 2 kg só, hetenként 8 kg krumpli és naponta 1 kg kenyér... Dobozra elment 120 lány, fizetésük 600 korona havonta, kommenció 4 kg szalonna, 8 kg burgonya, 4 liter kása, 4 liter bab, 2 kg só, minden vasárnap 1/4 kg hús és hetenként 6 kg kenyér. A gyomai határban Telekpusztára 40 lány ment el 600 korona havi bérrel, kommenció 4 kg szalonna, 25 kg kenyérliszt, 5 liter kása és 2 kg só. Szegedre konyhakertészeti munkára 65 lány szegődött el 500 korona havi fizetéssel, kommenció 4 kg szalonna, 15 kg burgonya, 2 kg só, 5 kg kenyér hetenként és hathavi szolgálat után egy pár cipő. Pusztapóra 62 lány ment 400 korona havibér, kommenció 25 kg liszt, 3 kg szalonna, 2 liter kása és 1/2 kg só. Sarkadra gróf Almássy birtokára 45 férfi munkás szegődött el 50 korona napi bérrel és ugyancsak 44 lány 40 korona napi bérrel. Ezek kommenciója hetenként 1 kg szalonna, 7 kg kenyér, 2 kg krumpli és 1/2 kg só."

Kissé csüggesztett a szomorú tény, hogy habár 125 férfi és 435 lány, ha munkához juthatott is, de mi lesz a többiekkel? A szerződésekből megállapíthattam, hogy a kormány munkabérrendelete a valóságban úgy értendő: a munkáltató kevesebb bért adhat, de a munkás az ígértnél többet nem kérhet. Nem, mert nemcsak a jogszabályba ütközne, hanem a felcsillant munkalehetőség a már egyezkedő „Péter" részére elveszne, mert helyette hat-hét „Pál" lépne

elébe, elfogadva a munkáltató ajánlatát. Nem kellett nagy tudás a felismeréshez, hogy az endrődi agrárproletárok szorult helyzetben nem felfelé alkudtak a munkabért.

Megmutatta ezt a cselédek bérezése is. Az előbbi cikkből idézem: „... A cseléd kap egész évre 600 korona pénzbért, 16 q gabonát, 1 hold földet kukoricának, 1 vékás kenderföldet, féléves sertést, 1 választási malacot, egy pár csizmát, 1 bőrkabátot, 3 szekér szalmát".

Endrődön az iskolák — egy tanyai iskola kivételével — mind egyházi kézben voltak. Csak a négy elemi osztályig tanítottak. Az uraknak nem szükséges, hogy a kisparasztság és az agrárproletárok gyermekei ennél többet tanuljanak. Minél tudatlanabb a szegény nép, annál hiszékenyebb és könnyebb meggyőzni arról, hogy isten akaratából vannak szegények és gazdagok. Ha áprilisban egy-egy szegény család még iskolába járó gyermekét valamelyik gazda kondásnak hívta, az anyja szólt a tanítónak és már mehetett is a gyerek. Az volt a vélemény, hogy a gyerek tudja leírni a saját nevét és legalább százig tudjon számolni. A többet tudás megrontja a szegény embert. Így még a négy elemi osztályt sem járhatták rendesen végig a szegény családok gyermekei.

Endrődön pedig sok volt a szegény. A gyerekek 8—9 éves korukban már ismerkedtek a kanász élettel. A 13—15 éves fiúk bére 8—10 hónapra így alakult: 300 korona, 3 q gabona, egy májusi malac és egy szekér szalma. A szolgálólányok havibére 300—500 korona, nekik a háztartási teendőkön kívül mezei munkát is végezniök kellett.

A kisebb gazdák a Bethlen kormány hivatalbalépése után — miután a nagyobb gazdák nélkülük alakítottak kört — elhatározták, hogy egyesülnek. Voltak olyan még hozzánk nem csatlakozó proletárok, akik közéjük mentek. Viszont voltak olyan kisgazdák, akik mint pártoló tagok hozzánk jöttek.

1921 áprilisa tehát igazodási hónappá vált. A hatóság nyíltan még nem akadályozott bennünket. Ez mindnyájunkra jól hatott. Április utolsó napján azonban úgy tűnt, idegen csendőr járkált az Öregszőlő sűrűbben lakott utcáin. Ezt figyelmeztetésnek véltük és május elseje megünnepléséről le kellett mondanunk...

Május 1-én apámmal a háztetőt javítottuk. Kurilla Lajos átjött hozzánk. Hamarosan bejött két csendőr is. Illedelmes köszönés helyett a törzs úr Kurillát támadta:

— Maga mi az úris... keres itt?

Kurilla nyugodtan magyarázta:

— Itt lakom — mutatott az előttünk levő kis házra — a testvérnéném hozzá...

— Ne magyarázzon! — dühöngött a törzs úr. —Menjen, mer úgy rúgom... hogy visszaesik az anyja...

Kurilla megszeppenve elment. A törzs úr ránk förmedt:
— Maguk mér mutogatják itt magukat?
Apám szokott nyugalmával felelt:
— Hát ezt csak kívülről tudjuk javítani.
A törzs úr nem tudott válaszolni. Végignéztek rajtunk és köszönés nélkül távoztak.

A nyomortól való rettegés kinevelt az agrárproletárokból különböző ügyességre alkalmas embereket: mindenekelőtt a többek részére munkát vállaló hajlékony derekú, alázatos, csak magukkal törődő embereket, akik nemcsak meghunyászkodók, hanem hízelkedők is. Ilyenek kellenek az uradalmi intézőknek és egyéb munkaadóknak, akiknek az a legfőbb törekvésük, hogy minél olcsóbb munkásokkal dolgoztassanak. És erre nagyon alkalmasak a vállalkozók. Nem a munkások megbízottai ők, hanem a munkáltatóké.

Közülük megemlítem Csuvár György aratási vállalkozót. A múlt évben egy szekér szalmát kapott az uradalomtól. A szomszédoknak ez fel se tűnt. A szekérderékban azonban 2 zsák búza lapult. Ez már feltűnt. Az ilyen kis ajándékok buzdítják a vállalkozókat, hogy minél olcsóbban toborozzák az aratókat. De a bandagazda is elvárta, hogy aki arató akar lenni, neki fizessen, ajándékozzon. Akadtak, akik egy malacot adtak neki. Mások csak egy-két liter borocskával szerezték meg jóakaratát. Igaz, az ő megbízatása sem ment könnyen. Hiszen vállalkozók annyian jelentkeztek, hogy kitellett volna belőlük a szükséges aratócsapat...

Szomorú tények ezek, de figyelembe kellett venni őket. Megértettük, hogy ezt az erkölcstelen, káros állapotot csak erős szervezettel változtathatjuk meg.

Fel kellett tárnom a munkabér és a piaci árak kegyetlen képét. Cikkemet a Földmívesek Lapja, 1921. június 4-i száma közölte. „... Endrődön mezőgazdasági munkára (a már említetteken kívül) nem keresnek férfi munkaerőt, csak lányokat és fiúkat. Ezeknek 15, 20, 25 és 30 korona napszámot ígérnek. Kubikmunka van a Hármas-Körös déli oldalán. A Bákockai társulat végeztet gátépítést. 100 munkás dolgozik, 32 koronát fizetnek köbméterenként. Napi keresetük 70—120 koronára rúg... Az »olcsósági hullám« ezt a keresetet annyira elsepri, hogy alig marad belőle rendes táplálkozásra. Egyébként az »olcsósági hullám« az endrődi piacot eszerint fenyegeti: egy pár 6—10 hetes malac ára 800—1200 korona, egy pár tyúk 240—260 K, egy kiló szalonna 100—120 K, disznóhús 60 K, marhahús 40 K, túró 24 K, bab 12 K, kilogrammonként. Tej litere 8 K, krumpli vékája 140 K. Egy férfiing 280 K, egy pár csizma 1000—1400 K.

Az ellátatlanok hetenként és személyenként 1 kiló kenyérlisztet kapnak, annak is egy része kukorica. Igaz, ha pénze van, vehet, búza van eladó, mázsája 1500 korona, de 50 koronás napszámért bizony soká kell dolgozni, míg egy mázsa búzát vehet..." De kevés volt a munkalehetőség is.

Ha valamelyik gazdának hetesre, vagy hónaposra volt szüksége és egy munkással szóba állt, mindjárt 5—6 ajánlkozó vette körül. A gazda már nem is azt mondja: ennyit adok, hanem megkérdezni: mennyit kér kend? Ebben az időben még az 5—10 hold földdel rendelkező kisgazdák is munkára jelentkeztek, ha nem is álltak úgy ki az embervásárra, mint az agrárproletárok. A kevés föld nem adhatott nekik elegendő munkát, így az ismerős gazdákhoz még kevesebbért is elmentek dolgozni, mint a nincstelenek. Ez a körülmény is hozzájárult a napszámbérek leszorításához.

Arra törekedtünk, hogy legalább a nagyobb munkák munkabéreinek megállapítását helyi szervezetünk irányítsa.

Szervezetünk pár hónap alatt az érdeklődés középpontjába került. Néhány, az „újmagyar" eszmével kacérkodó gazda és a különböző munkák vállalkozásaihoz szokott agrárproletár gyanakvóan nézegetett rám. A koncot féltették.

Én nem féltettem semmit. Harmados kukoricám volt, és idejében elvégeztem minden kapálását. Július-augusztusra apám öccse, Jóska bátyám fogadott meg. Árendás földje volt, kellett a segítség. Uradalomnál, vagy gazdánál aratásra már nem számíthattam. Ez kissé sértette önérzetem. De azzal már tisztában voltam, amit társaimmal együtt teszek, az nem lehet egyformán jó a munkavállalóknak és munkáltatóknak.

Csüggedésre okom nem volt. Bármelyik községbe mentem, barátokra, biztatókra találtam.

Amint említettem, az aratási béreken már nem lehetett segíteni. De a részescséplés bére még nem volt megállapítva. A járásban összeállított bérmegállapító bizottság tudtára adtam; szervezetünk a cséplőmunkások bérének megállapításában részt kíván venni.

E beavatkozásom szokatlan volt a munkáltató és munkavállalókból kinevezett társaság számára, amelynek elnöke a főszolgabíróság által megbízott mezőgazdasági szakember, tagjai pedig a cséplőgéptulajdonosok, csépeltető gazdák és munkavállalók voltak. Nem nagy szeretettel fogadtak, de nem törődtem velük. Szavazati jogom nem volt, csupán hozzászólási jogot adtak. Éltem vele, hiszen mint a helyi szervezet elnöke, az agrárproletárok nevében beszéltem.

A gazdák és a megbízott elnök szerint nem engedhetnek több részt, mint amennyit a kormányrendelet és a megye főtisztviselője előirányzott. A kormány és a megye határozatát hiába kértem, nem mutatták meg. Hosszú vita után mégis sikerült a béreket kevéssel feljebb emeltetnem. De szóljon itt a megállapodás, melyet a Földmívesek Lapja, 1921. július 16-án Endrőd címmel közölt. „... A mezőgazdasági bizottság elnöke meghívta endrődi helyi csoportunk elnökét, Hunya István szaktársat tárgyalásra, aki ott megjelenvén előadta a munkások kívánságát. A tárgyalás eredménye az, hogy a közös megegyezéssel létrejött cséplési munkabér augusztus 1-ig 3,75 százalék, azután 3,25 százalék és élelmezés. A két etetőt és fűtőt a géptulajdonos fizeti. Minden gazda, akinél a gép ott csépel, köteles adni egy vízhordót és még egy embert, köteles a munkásokat szombaton haza- és vasárnap kiszállítani ..."

Néhány endrődi gazda azután — a nagy Kovácsok és Varjú József (a virilisták) — a községház folyosóján megtámadtak.

Kovács Tibor öklével fenyegetett:

— Azt hiszed, te parancsolod meg mennyi részt adjunk!?

Nem hátrálhattam. Nyugodtan mondtam:

— Ezt a cséplési részt a járási bizottság kötelezőnek fogadta el. Legfellebb majd úgy irányítjuk a cséplőgépeket, hogy legyen idejük gondolkodni, mire odaér.

— Mit! Még tán azt is te akarod meghatározni, kihez mikor érjen a gép!? — dühöngött Kovács.

— Nem, ezt majd a géptulajdonosokkal szerződött részes munkások állapíthatják meg ...

A hangos szóváltásra a községház körül ácsorgó agrárproletárok közül néhányan odajöttek. Kovács gazda azonban még dühödtebben fenyegetett:

— Várj, majd megmutatom neked, itt nem fogsz még egyszer kommunistáskodni ...

Nem feleltem, mert az ajtón kinézett a főjegyző és mintha semmit sem hallott volna, mondta:

— Jöjjenek gazduramék, végezzük be a megbeszélést.

A gazdák bementek. Nagy József karon fogott:

— Gyere, Pista, elég ez kóstolónak.

A géptulajdonosokkal nem kerültem ilyen helyzetbe. Ők inkább örültek, hiszen követeléseink nyomán, kevéssel a géprészt is emelni kellett. Néhány géptulajdonossal meg is egyeztem, hogy a helyi szervezetből fogadja a munkásokat.

Mindennek következtében a helyi szervezet erkölcsi ereje gyarapodott nemcsak az agrárproletárok, hanem a józanabb gondolkodá-

sú gazdák körében is. Tagságunk számára biztosítottuk a cséplési munkalehetőséget. Sőt, mások is beleegyezésünket kérték szerződéseikhez.

Ősz felé járt az idő. Kubikos társaim még munkaalkalmat remélve ácsorogtak a községház tájékán. Hogy ne várjunk hiába, bementem a jegyzőhöz, hogy érdeklődnek-e répaszedő, vagy egyéb munkások iránt a vidéki uradalmak.

A jegyzőnél három tanyai gazda, az idős csősz és Uhrin Ede, a kiöregedett ügyvéd vitatkoztak. A gazdák a földjük után járó néhány liter búzát nem akarták megadni a csősznek. Egyik azért, mert tavasszal sáros időben a dűlőút mellett kocsival valaki búzaföldjét taposta meg. A másik, mert földje végén valakinek a lova kukoricáját rágta meg. — És sorolták kifogásaikat.

Ismertem az öreg csőszt, a gazdákat, és a területet is. Ha a csősz mindennap csak egyszer menne végig a hat dűlőúton, 30 kilométert gyalogolhatna. De ha az első, vagy a második dülőn megy, nem láthatja, hogy az ötödik, hatodik dűlőben kinek az állata tapossa vagy károsítja a vetést. Ezt a gazdák is tudták. A jegyző és az öreg ügyvéd tétováztak. Tudták, nincs igazuk a gazdáknak, de megsérteni nem akarták őket. Az öreg csősz nem volt szakcsoportunk tagja, két kubikos fia azonban igen. De különben is éreztem, mielőtt döntenek, be kell avatkoznom a vitába.

— Gazduramék mióta ismerik Timár bácsit? — kérdeztem az idős csőszre mutatva.

— Én még fiatal koromból, amikor apámnál volt néhány évig béres — szólt az egyik gazda.

— És gazduramék? — néztem a másik két gazdára.

— Mi is ismertük mint béresembert. Azért is fogadtuk három évvel előbb csősznek.

— Gondolkodjanak gazduramék. Timár bácsi 8 éves korától hatvanöt éves koráig Pintér gazduraméknál és másoknál szolgált. Munkája ott jövedelmezett. Nem hiszem, ha ezt átérzik, sajnálnák most azt a pár liter búzát...

— Nem is érdemes erről beszélni — szólt Pintér szégyenkedve.

A gazdák után, mikor az idős ügyvéddel eljöttünk a főjegyzőtől, az úton megállt és halkan mondta:

— Elevenükre tapintottál, István. Úgy látszik, amíg az ember egészen el nem durvul, jobban hat az emlékeztető szó, mint a rideg paragrafus. Kényelmetlen helyzetben voltam. Vagy a gazdák, vagy a szegény öreg csősz ellen kellett volna vétenem. Megmentetted paragrafus nélkül a helyzetet. Köszönöm. Nem foglalkozom már, ne-

hogy annak kelljen az igazát védenem, akinek tudom nincs igaza erkölcsileg még akkor sem, ha a paragrafus úgy kívánja. Ne úgy vedd ezt öcsém, mint öregember fecsegését, hanem úgy, mint őszinte szót. Na, ha mégis szükséged lenne valamilyen rendelet megismerésére, tudod hol lakom.

— Köszönöm Ede bácsi.

Ez kissé meglepett. Különben örültem a felajánlott barátságnak...

Karsai Imréné több hadiárva anyja. Özvegyi és árvajárulékát már hónapok óta nem kapta. Sem a kis lakóház, sem a nyolcszáz négyszögöles föld adóját nem tudta fizetni. Végrehajtással fenyegették. pedig a rendelet értelmében a több gyermekes hadiözvegyek segélyben és adóengedményben részesülnek. De hiába járt a segély után, folyamodott a ház- és az egyházi adó elengedéséért, elutasították. Nagy csomó rendeletet és visszautasított kérvényt mutatott, melyekkel igazát. illetve a hivatalnokok jogtalan eljárását bizonyította.

Karsainé szavai és a rendeletek cselekedetre ösztökéltek. Ehhez azonban segítség kellett. Vasárnap délelőtt elmentem dr. Uhrin Edéhez. Segített. Ideadta a hadigondozottakra vonatkozó rendeleteket, megmagyarázta hogyan kell fellebbezni, ha az elsőfokú ügyintézés sikertelenül végződne.

Nehéz volt a paragrafusok kacskaringóiban eligazodni. de megírtam a kérvényt. Mellékeltem a szükséges iratokat. És mikor az aktákat az elsőfokú hivataltól elutasították, továbbküldettem, s végül is helyt adtak fellebbezésünknek.

Örültem az eredménynek, és annak is, hogy Uhrin Ede — bár a leggazdagabb család sarja — megérti a szegények baját.

Karsainé elmondta másoknak is sikerét. A hasonló panaszok egész sorát kellett azután intéznem. Amikor heti munkám után szombaton hazaértem, rendszerint már többen vártak rám. Eleinte úgy jöttek, ahogyan az ügyvédekhez, hivatalnokokhoz szoktak; kiskaskában néhány tojással, vagy a zsebkendő sarkába kötve néhány koronával. Megmagyaráztam nekik; ha sok a pénzük, menjenek Gyomára valamelyik ügyvédhez.

Czikkely János balesete a gazdája hibájából származott. A tanyáról a gazda házához szalmát szállított. Amikor megrakták a kocsit, Czikkely figyelmeztette a gazdát: a lovak pihentek, erős szájúak. engedje, hogy szorító zablát tegyen rájuk. Különben bögölycsípéstől, vagy egyébtől megbokrosodnak és a szalmával rakott kocsiról nehéz fékezni őket. Ha a gazda hajtotta a lovakat, mindig feltette a szorítózablát. De most nem engedte.

Az úton megtörtént a baj. A lovak megbokrosodtak. Czikkely, bár erős ember, nem bírta a lovakat megfékezni, a csúszós szalmán

nem tarthatta magát. Szólt a gazdának, fogja meg hátulról őt, vagy a kantárszárat. A gazda segítségadás helyett a szalmát lekötő kötélbe kapaszkodott. A kocsi az árokba borult. A gazdának az ijedtségen kívül semmi baja. A béresnek eltört a bal karja, olyan szerencsétlenül, hogy nyomorék maradt. Törvény szerint kárpótlásra jogosult.

Az ügyvéd elvette Czikkelytől a verejtékes koronákat, de a gazda ajándékát se utasította vissza. Később azt a „jó" tanácsot adta neki: örüljön, hogy a gazda kifizette a ledolgozott időre járó bért.

A cselédkönyv törvénycikkei alapján és Uhrin Ede tanácsa szerint megcsináltam a kérvényt, csatoltam az orvosi látleletet és minden egyéb írást. Czikkely pedig ment az írással úgy, ahogy irányítottam. A járás és a megye újra elutasította a panaszt, de a minisztériumban elővették.

Pár hét múlva Czikkely újságolta, egyezségre hívják a gazdával. Azt tanácsoltam neki; egy hold földön alul ki ne egyezzen. A gazda, meg a hivatalos egyén szép beszédje azonban megingatta és egy lánc (400 □-öl) kerti földben kiegyezett.

Czikkely János szerencséje sem maradt titokban. A szolgabíróságtól megérkezett a „jóakaratú" figyelmeztetés, ne avatkozzam hivatalos ügyekbe. Miután a figyelmeztetés nem érte el a célját, a csendőrök nyomatékosan megfenyegettek, hogyha nem értem, miről van szó, majd találnak érthetőbb módot.

Azontúl csak ceruzával írtam és megmondtam a panaszosnak, írja át. De lemondani nem tudtam a szegény emberek bajainak segítéséről. Nemcsak kubikostársaim bizalma bátorított, hanem a bolsevikok egy-egy sikerének a híre is. Ilyen volt például az a rövid újsághír is, hogy aláírják Rigában a szovjet—magyar fogolycserét. Ezt a Vörös Hadsereg és a szovjet kormány győzelmének éreztem.

Naponta egyre izgatóbb panaszokat tarisznyáztak a tanyákról, meg a község minden részéről:

Kurilla István öregkerti kubikos panaszolta; felesége nehezen szült, orvost hívott, de mire az megérkezett, szerencsésen meglett a gyerek. Az orvos csak megnézte az asszonyt, meg a gyereket és annyi gabonát kért, ami két és fél havi napszámbérének felelt meg.

Az orvos pedig az irgalmas szamaritánus hírében állt. De a háborús kapzsiság őt is megfertőzte. Meg kellett értetni vele; a zsarolás nem illik becsületes foglalkozásban megőszült férfihoz. Az esetről a Földmunkások Lapja, 1921. szeptember 24-én közölte cikkemet.

Pár nap alatt tizenegyen kerestek fel és kitűnt, hogy Kurillára még tekintettel volt az orvos, másoktól azonban jóval többet kért. Mindnyájan arra kértek, csináljak valamit, mert két-három ilyen

„kegyes" orvosi látogatás és oda lesz az évi keresetük. Mindenkivel leírattam, mikor milyen betegséget kezelt az orvos és mennyit kért.

Az említett cikk megjelenése után hamarosan hívatott a főjegyző. Rajta kívül a sértett Kovács Péter és a másik községi orvos, Weisz voltak a szobában.

A sértett orvos, mint a felmérgesített kanpulyka, veresedett. Minden bevezetés nélkül az újsággal az orromnál hadonászott és szinte lármázta:

— Várj csak! Ha eddig el is nézték a községházánál meg a szolgabíróságon, hogy minden becsületes ember dolgába belepiszkálsz, majd én elvetetem a kedved az ilyesmitől...

Mikor elfulladt a dühtől, nyugodtan szóltam:

— Tekintetes úr! átéltem a világháborút, a forradalmakat, se az ágyúdörgéstől, se a szuronyrohamtól nem ijedtem meg. Csak nem gondolja, hogy most rezelek be fenyegetésétől? Ha kedve van, mehetünk tovább. De nézze csak — zsebemből kivettem az aláírásos panaszokat —, pár nap alatt tizenegyen jöttek hozzám panasszal maga ellen. Ha magának kevés, amit írtam, hajlandó vagyok a megyére vinni az ügyeket.

Csak három nevet említettem, az orvos megváltozott. Nem volt szándéka gorombáskodni — mondta halkabban —, de ideges és nem mindenkor ura önmagának. Meg kell értenem, mennyi baja van egy orvosnak a mai nehéz időben, hiszen sokba kerül egy-egy műszer, vagy a szükséges gyógyszer. Hajlandó súlyos bajoknál minden költséget feljegyezni és félreértés elkerülése végett megmutatni...

Weisz orvos csak sunyított.

Hogy eleget tegyek a panaszosok óhajának és a további túlkapásokat is megakadályozzam, a szolgabírótól elkértem az orvosi tarifát. Kérésem nem tetszett, de azt mondtam, a megyére megyek és követelem, hogy a szolgabíróságnál legyen az kifüggesztve. Az ügyvezető duruzsolva ideadta. Pontosan lemásoltam és helyiségünkben kifüggesztettem.

Később a másik orvosra is volt panasz.

Fekécs Frigyes 18 éves legény Dinya Pálnál béreskedett. Az öreg gazda a községben lakott. A béressel a fiatal gazda lakott a tanyán. Pénz kellett neki, de gabonát nem mert eladni, félt, hogy megtudja az apja. Szegényebb szomszédja vállalkozott az eladásra. Óvatosságból a gabonát apránként, éjjel hordatta át a béressel. Csakhogy Dinya Pálnak csalhatatlan a szemmértéke. Észrevette a hiányt. A fiú tagadott. Pál gazda a csendőrséghez fordult. Mint szőlősgazdához illik, jól megvendégelte a csendőröket, azután kezdődött a nyomozás.

A béreslegény néhány pofon után bevallotta, hogy ő hordta át a gabonát a szomszédba, de a fiatal gazda parancsára. A fiatal gaz-

da ezt nem vállalta. A legényt ájultra verték. Amikor néhány nap múlva talpra állt, elment Weisz orvoshoz és látleletet kért. Az orvos irtózva utasította el. Látletetet adni csendőrök „munkájáról?" Ilyesmire béres még csak hogy is gondolhat!

A legény hozzám jött. Csak pár szót írtam Weisz orvosnak, hogy ha nem hajlandó a fiút megvizsgálni és látleletet írni, azonnal a járási főorvoshoz megyek és ne vegye rossz néven, ha az ügyet a megyére, vagy Pestre viszem.

A legény megkapta a látleletet, de aznap este engem is meglátogatott két csendőr és nem éppen nyájas arcsimogatással megkérdezték, mit akarok, hogy mindenbe beavatkozom.

Egyéni apró bajok ezek, de benne rejlett az a felismerés, hogy gyógyításuk csak a gazdasági, politikai egyenlőtlenségek megszüntetésével lehetséges. Az apró egyéni bajokkal összefolyt a szegénység közös baja, küzdelme a nagyobb darab kenyérért. A tennivalók túlnőttek a szervezet keretein... hiszen a szegényparasztság nagyobb tömege szervezetünkön kívül maradt.

A kisparasztok egy része is segítségünket várta. Különösen a szarvasi határban elterülő gróf Csáki-féle nagybirtok egy részének parcellázása idején. A föld ára kedvezőnek ígérkezett, ezért a gazdag parasztok próbálták megszerezni azokat a kiosztásra kerülő árendás földeket is, amelyeket korábban a szegényparasztok használtak. Az elűzéstől félő parasztok hozzánk fordultak. Megírtam a kérvényüket, majd Pestre vittem a birtokrendező bírósághoz, Tóth Jánoshoz.

De mozgolódott a nagygazdák tábora is. Ígérgetéssel, fenyegetéssel próbáltak visszariasztani. Ha a parasztfurfang úri huncutsággal párosul, becsapja a legéberebb óvatosságot is. Az endrődi nagygazdák az urukkal paktáltak.

A földbirtokrendező bíróság szakértőt küldött le olyan utasítással, hogy hívja össze az igényjogosultakat és azokat, akik felterjesztették igényüket...

A községháza tanácstermében, a nagy asztal körül összeült a gyülekezet. A nagygazdák egy része olyan husánggal, hogy vad csorda őrzésére is megfelelt volna. De a kérvényezők közül csak ketten jelentek meg. Én is csak azért kerültem be közéjük, mert a téli munkanélküliség ácsorgásra kényszerített. A tanácsteremben már tárgyaltak.

A gazdák dühe azonnal rám irányult. Megfeledkeztek az illemről. Volt, aki bottal fenyegetett. Nem törődtem velük. Amit akartam, megmondtam.

Az ő szavuk lett a döntő. Az egész handabandát csak ez a „mindenbe belekapcáskodó" csinálta! — mutattak rám megvető gúnnyal.

— Ha kellene nekik a föld, itt vónának. De mert nem jöttek, nem kell nekik a föld.

Krisztyián ügyvéd is a gazdák állítását bizonyította. Ő is beszélt néhánnyal, akik eleinte ácsingóztak, de mikor megmagyarázta nekik a vételárat, meg, hogy ez nem is a rendes földreform, amely majd jutányosabb lesz, akkor azt mondták inkább várnak a reformföldre.

— Ez az egy ember kavarta itt fel a nyugalmat — hangsúlyozta az ügyvéd is, rám mutatva — és csak azért, mert olyan a természete, hogy mindig a mások ügyébe avatkozik. Hogy nem volt komoly a kérvényezés, az is bizonyítja, hogy az ő neve nincs is aláírva!

Nagy meglepődésemre még a két kérvényező is az ügyvédnek és a gazdáknak adott igazat.

Fenyegetve, gúnyolva a gazdagoktól, elárulva a megvásárolt két szegénytől, álltam ott. De helyzetem inkább az elszántságot ébresztette fel bennem. Nyugodtan a pesti küldött szeme közé néztem. az ügyvédre és a gazdákra mutatva mondtam:

— Nem a valóságot állítják! De ha van még igazság Magyarországon, majd hozzá folyamodom.

Pillanatra összenéztek. De az ügyvéd, meg a pesti úr, olyan finom gúnnyal mosolyogtak össze, mintha csak mondták volna: „szegény bolond!"

Végeredményben a pesti küldött megállapította: mivel a szóban levő birtokra a jelenlevő gazdákon kívül senki igényt nem tart, a birtok eladhatását abban a formában hagyja jóvá, ahogyan az ügyvéd úr az igényjogosult gazdákkal már megállapodott . . .

Néhány gazda jogtalanul, de így a földbirtokrendező bíróság jóváhagyásával jutott 200 hold földhöz. A többiek pedig tekintélyük szerint 150—100—60 holdhoz, én pedig ahhoz az ígérethez, hogy „megiszom a levit". Ebben nem is volt okom kételkedni, mert az ígérők néhányát a háború előtti korcsmai verekedésekből jól ismertem.

Még aznap nyílt levelet írtam a legszájasabb gazdához. Leírtam az egész földrendezési komédiát, melyből a Földmívelők Lapja takaros cikket kanyarított.

Megtudtam azt is, hogy a két jelenlevő igénylőt a gazdák megvásárolták. A többieket pedig nem értesítették. Csak harmadnap tudták meg mi történt.

Tanácsomra ketten megpróbálták fellármázni a becsapott kisgazdákat, de a csendőrök éjjel meglátogatták őket.

Hozzám is eljött két csendőr, megkérdezték, mi közöm ahhoz, ki mennyi földet akar. Vigyázzak, mert ha annyira óhajtom a koldusok földhöz jutását, majd hamarosan én kerülök a földbe. Két pofon kíséretében ez nem is volt figyelmen kívül hagyandó intés. Szegény

anyám talán még jobban érezte mint én, pedig ő az ajtón keresztül csak a csattanásokat hallotta.

De mégsem hagytam abba. Újabb kivizsgálást kértem, ami ha teljesen nem is szorította ki a nagygazdákat, de a volt haszonbérlőket nem engedte leszorítani a földről. E küzdelemmel három cikk foglalkozott a Földmívesek Lapjában.

Vajon szükséges-e ezek után bizonyítanom: szakszervezetünk tekintélye nagyot nőtt!

Az sem csüggesztett minket, hogy a kis Ungárt — ahol a helyiségünk volt — azzal fenyegették: ha tovább tűri ottlétünket, elveszik italmérési engedélyét. Hamarosan költöztünk. Az Öregkert forgalmas részén, a kisgazdák szövetkezeti boltjának italmérése és a hozzá tartozó kis öreg süppedő épület vált az endrődi szervezet új otthonává. Szívesen mentünk, hiszen itt alakítottam meg 1918 utolján a Kommunisták Magyarországi Pártjának helyi szervezetét.

Az anyagi és erkölcsi eredmények, ha véglegesen nem is vezették a helyes útra a tévelygőket, annyit mindenképpen értek, hogy az embereket gondolkozásra serkentették. És az endrődi agrárproletárok, szegényparasztok agytalaja olyannak bizonyult, mint a művelhető, jó termőföld. A beleszórt magvak dúsan sarjadtak benne. Mutatta ezt az összejöveteleinken megnyilvánuló nagyfokú érdeklődés is.

Szeptemberben a gyulai fogházból Barják Lajos, Fekécs Imre, Csahoczky Imre, Kovács Miklós és Hanyecz Pál szaktársakat szabadon bocsátották, s bár rendőri felügyelet alá helyezték őket, mégis segítették munkánkat.

*

A földmunkások szentesi kongresszusa 1921. október 2-án a városháza közgyűlési termében folyt le. Elnökök voltak Szeder Ferenc és Furus István (Szeged); jegyzők: Rajki Sándor (Orosháza) és Hunya István (Endrőd).

Szeder elnök nyitotta meg a kongresszust, majd Furus István elnök bejelentette, hogy a kongresszuson a következő helyi csoportok küldöttei vannak jelen: Almáskamarás, Battonya, Békésgyula, Budapest, Csanádapáca, Csongrád, Csorvás, Endrőd, Hódmezővásárhely, Kunszentmárton, Meggyesegyháza, Mindszent, Orosháza, Pusztaföldvár, Sárrétudvari, Szarvas, Szeged, Szentes, Szolnok, és Zagyvarékas, összesen 44 küldött 21 helyi szervezetből...

Szeder előadó beszédében megállapította; a mezőgazdasági munkások 40 százaléka maradt munka nélkül... A szociálpolitika helyett jött az 1900 koronás búzaár.

Néhány, jelentőségében is hatástalan javaslatot fogadott el a kongresszus: „... addig is, míg az egészséges gazdasági állapotra való átmenet tart, továbbá a mezőgazdasági technika ezt lehetővé nem teszi, a 8 órás munkaidő helyett az alábbiak szerint kívánja a mezőgazdaságban a munkaidőt megállapítani: Április 1-től szeptember 30-ig 12 óra, vagyis heti 72 óra; október 1-től március 31-ig napi 8 óra, vagyis heti 48 óra. Aratásidőre, mely legfeljebb 4 hétig tarthat, 15 órában állapíttassék meg a maximális munkaidő."

A másik:

„A mezőgazdasági munkanélküliség és következményének elhárítására különleges intézkedések is teendők. Mégpedig: a mívelt földterületek növelése, az eddig nem mívelt földek mívelés alá vétele, illetve mívelésre alkalmassá tétele által. A belterjes mívelés fokozása. Az időszaki munkások költözködésének megkönnyítése... A mezőgazdasági munkásság téli és háziipari foglalkozása. Munkásszövetkezetek alakítása a föld megmívelésére és megvásárlására..."

Szeder — előzőleg — „jóakaratból" figyelmeztetett: ne legyek ott élőszóval olyan merész, mint cikkeimben, nehogy az ottlevő rendőrség beavatkozzon...

A kongresszus vétség nélkül ért véget, anélkül, hogy a földreformról, megfelelő munkabér-követelésről szó lett volna.

Szaktársaim nem örültek a kongresszus ilyen óvatosságának.

A cukorrépa felszedésével véget értek a mezőgazdasági munkák. Az esős, fagyos idő beálltával az út- és csatornaépítő földmunkák is megszűntek. Azok a kubikos társaim is hazakényszerültek, akik a szarvasi határban vadvízlevezetőt és egyben öntözésre is alkalmas csatornát építettek.

Új helyiségünk naponta megtelt. A községből is — főleg a Polányi Máté körül csoportosuló kubikosok közül — sokan látogatták helyiségünket.

Szervezetünk volt az egyetlen hely, ahol őszintén mondhatták el véleményüket, bajaikat, egyik fenyegető káromkodással, másik csendesen kesergő kétségbeeséssel.

Éhséggel, bizonytalansággal küzdve léptük át az új év mezsgyéjét. Reménykedve, talán jobbat hoz az 1922. esztendő.

Habár az októberben megtartott szentesi kongresszus nem sok reménnyel kecsegtetett, és mert utána is számomra veszélyesnek ígérkezett a mozgalom, mégis annak erősítésében reméltem — magam és társaim részére — a múlt évinél jobb eredményt. Örültem, mikor kubikostársaimmal megállapodtam, hogy a községben is megalakítjuk a helyi szervezetet.

1922. Január 15-én Gubuznai Pál vendéglőjében volt az alakulás. Közkívánatra annak is elnöke lettem. Megértettem; a régi, általam nagyra becsült mozgalmi emberek; Majoros Lukács, Fekécs Imre, Barják Lajos és mindazok, akik a proletárdiktatúra rövid ideje alatt ismertebbek lettek, csendőri felügyelet alatt álltak, ezért nem léphettek a mozgalom élére. A korombeli és fiatalabb kubikosok — Majoros Vince, Polányi Máté, Uhrin György — pedig szinte kizárólag hozzám ragaszkodtak.

Pár hét alatt a kétszázat is túlhaladta a községi tagok száma. E rohamos erősödésre felfigyeltek a nagygazdák és a papok.

Farsang volt és vasárnap este szokás szerint bál. Esteli tíz óra még a községben ért. A csendes, holdvilágos estén a muzsikaszó kihallatszott az útra is. Az Öregkert felé bandukolva megálltam, azután — hiszen még legény voltam — bementem a korcsmába. Néhány ismerősöm iszogatott. Borral kínáltak, bár tudták, csak szódavizet iszom. Közéjük ültem. Beszélgettünk és néztük a táncoló ifjúságot.

Hamarosan bejött két gazdag parasztlegény; tanyát járó fütykössel, tarisznyával. A nagyobb már „göröglegény" (részeg). Rám tekintett. Felébredt benne a gőg, botját rám emelte, de két fiatal barátom lefogta és lenyomta az egyik üres asztalhoz. A józanabb is gyilkos szemeket meresztgetett rám a borospohár mögül. Úgy gondoltam, jobb eltűnnöm, amíg belém nem kötnek.

Még nem hagytam el a szövetkezeti malmot, hallottam, valaki szalad utánam, de már suhogott is a bot és bal vállamhoz ütődve esett az útra. Fontolgatás nélkül felkaptam és minden erőmmel visszadobtam. Az utánam szaladó alak felordított és a kövezetre zuhant.

Ez után egy esős, sötét este rám lestek, de bebuktam a sarki korcsmaajtón és a korcsmárosné berántotta előttük az ajtót. Akkor éjjel a korcsmában — ahol a helyi szervezetünk megalakult — vártam a felkelő napot és álmatlanul elmélkedtem a szegények és gazdagok viszonyáról.

Nagy József, látva a szervezet szép sikerét, az alakulás utáni második vasárnap délután helyiségünkben százféhány tag jelenlétében feladta a kérdést:

— Emberek. Ha már így növekszik a szervezettség, jó volna, ha megalakítanánk a pártot is.

— Milyen pártra gondolsz, Jóska öcsém? — kérdezte Kis Gyuricza. — Hívják az embert a kisgazda pártba, a negyvennyolcasba, a kereszténybe, meg a fene se tudná felsorolni milyen pártokba.

Majoros Lukács egyik legrégibb és legtapasztaltabb mozgalmi kubikos szintén kérdéssel kezdte:

— Igen, Nagy öcsém! Melyik pártba mehetne a történtek után a gondolkodni tudó ember?

— A szociáldemokrata pártba, Majoros bátyám — válaszolt Nagy — az volt régen is, az ma is a munkások egyedüli pártja. Nekünk ...

— Na várj, öcsém — legyintett Majoros —, gondolkodás és megfontolás nélkül soha ne hamarkodj. Ösmered te jól a szociáldemokrata pártot?

— 1910 óta tagja vagyok.

— Na, én még 1890-től, a szociáldemokrata párt megalakulásától. Nem is a párttal volt a baj. Hiszen Lenin is szocialista volt. Meg azok a munkások is, akik velünk együtt az új világot keresik. Azokkal az emberekkel volt és van most is baj, akik nem vezették és nem vezetik a munkások harcát. Azt ajánlom, Nagy öcsém, hadd tisztuljon meg a párt az olyan vezetőktől, akik fékezik a munkások forradalmi harcát. A munkásokkal Várkonyi idejében és azután is mindig egyhúron pendültünk. Úgy leszünk ezután is, hiszen egy az érdekünk; több jog, több kenyér.

— Így az igaz, Jóska öcsém! — folytatta Gyuricza. — Magad jól tudhatod, hiszen olvasod az újságot. Ezek a vezetők most is csak a paktákat keresik a kormánnyal. A munkások? A maguk szervezetével a vezetők akarata ellen is harcolnak a több bérért. Csináljuk csak a magunk mozgalmát. Hátha lesz még olyan párt, amelyik igazából a munkásoké: ha a szociáldemokrata párt mutatkozik olyannak, ahhoz állunk.

Örültem Majoros és Gyuricza bölcs, tapintatos magyarázatának. Akikből nem sorvadt ki a forradalmi érzés. Kubikostársaimban erős gyökeret eresztett a kommunista eszme. Sarjadását, ha meg is taposta, tépte a fehér terror, a gyökér megmaradt.

Meglepően jól ismerték kubikostársaim a társadalmi harcok történetét. Keseregtek a proletárdiktatúra elvesztésén. És ha az ismert okok miatt el is bukott első csatánk, a győzelem reményében szerveztük erőnket újra ...

Szervezetünk erősödésének ellensúlyozására megint felriadtak az „Ébredők". Január 29-én kipublikáltatták: ... aki beiratkozik az Ébredő Magyarok Egyesületébe, kap földet és házhelyet ...

Endrőd címmel, kis cikkben megírtam erről a véleményemet és a Földmívesek Lapja, 1922. február 11. száma közölte: ... „A megértés kedvéért érdemesnek tartom megírni, hogy nálunk a múlt hónap 29-én kipublikálták, hogy aki beiratkozik az Ébredő Magyarok Egyesületébe, az kap földet és házhelyet. Hogy az újmagyarok ilyen alantas fogásokkal igyekeznek tagokat toborozni, azt megértjük, hiszen olyan sok rossz hírt hallottak már az emberek az olasz ébredőkről, a magyar fasisztákról, hogy ezek után önkéntelenül idegen-

kednek minden ébredő mozgalomtól. Csak nem értjük, hogy egyesek az ígéreteknek bedűlnek. Mi már annyi ígéretet kaptunk, hogy torkig vagyunk vele. De vajon honnan fogják szerezni az előre beígért földet ezek az újmagyarok? Ezt nem árulták el, mert maguk sem tudják. Talán a másokéból? Honnan ez a különös jog? Mi a vérünkkel és verejtékünkkel tettük eddig is termékennyé a földet és mégsem szabad azt mondanunk, ez vagy amaz a föld a miénk, de a haszna a másé."

Ez sem maradt hatás nélkül. Dühöngtek. Egyesek felém köptek. Nem ingerelt. Nyugodtan a szemük közé mosolyogtam. Megtanultam már gyerekkoromban, hogy a legmérgesebb kutyának is az a tulajdonsága, hogy ha nem ijed meg tőle az ember, hanem megáll előtte és nyugodtan ránéz, akkor az morogva elsompolyog. Ebben az időben tapasztaltam, vannak ilyen kutyatermészetű emberek is.

A már ismert nagygazdák és dühöngő ébredők mellett gyülekezett az ellentábor harmadik csoportja is.

Új főpap jött. A híre megelőzte, már a múlt évben azt terjesztette, hogy ő, mint nagyrangú pap, helyreállítja az endrődiek kommunista eszmével elkábított hitét. Első dolga lesz a kereszténységszocialista földmunkás csoport megszervezése. Az addig is működő oltáranyák, hetigyónók, Mária-lányok kegyes tömörítése mellett különböző szentekről elnevezett ifjúsági ligákat is szerveztek. Szinte egyik hétről a másikra megszervezte a papság az írásos propaganda terjesztését is. A templom bejáratánál ájtatoskodó asszonyok kínálgatták a kommunistákat, szociáldemokratákat gyalázó kis füzeteket. Vasárnap és piaci napon a templomkerten kívül is árusították.

Jelentkeztek más jellegű szervezők is. Fel kellett erre figyelnünk...

Már a múlt évben az Öregkertben működő szervezet részére könyvgyűjteményt szerveztem a háború előtt működő földmunkáskör összeszedhető könyveiből. A múlt év novemberétől pedig Nagy József a szociáldemokrata párt könyvkereskedésétől bizományba kapta a könyveket.

Jelszavaink — A tudás hatalom! Mindenki olvasson, tanuljon! — nem pusztába kiáltott szavak voltak, hanem olyanok, amelyeket követtek az agrárproletárok. Különösen az ifjúság olvasott szorgalmasan.

Magamon tapasztaltam egy-egy jó könyv hatását és iparkodtam Polányi Mátéval, Gubuznai (Gyomai) Gézával, Bradák Lajossal, a Dávid fiúkkal, a nálam néhány évvel fiatalabbakkal megértetni; ha a kommunista eszme igazi harcosai akarnak lenni, sokat kell ta-

nulniok. Néhány újságot is járattunk. A kártyát megtiltottuk, amit a rendes emberek nem bántak. Napközben, este, amikor tízen-tizenöten összejöttek, az újságok cikkeit beszéltük meg. Szombaton délután, vasárnap délelőtt pedig — akkor voltunk a legtöbben —, a remélt munkaalkalmak megszerzését és a napszámbérek kialakítását is készítgettük.

Tanítottam, mikor még én is csak annyit tudtam, amennyit az élettől a nagy októberi és a mi forradalmunkból, valamint az idősebb, tapasztaltabb emberektől tanultam. 1920 tavaszától eleinte válogatás nélkül minden könyvet, újságot, ami a kezembe került, elolvastam. Tavasztól késő őszig munkába se mentem könyv nélkül. Ha talyiga nélkül tizenöt-húsz kilométerre mentem kapálni, vagy egyéb munkára, hátamon a heti élelem, hónom alatt a munkaszerszám, kezemben a nyitott könyv volt. Nem törődtem azzal, hogy a mellettem elhajtó gazdák gúnyosan mosolyogtak. Téli és munka nélküli időben elolvastam a nagyapám már kissé rongyolódó nagy bibliáját. Másként alakult olvasási lehetőségem, miután Szőrös Hunya Józseftől megkaptam Marx—Engels válogatott műveit, az emberiség ősvallását kutató írásokat és más politikai írásokat, regényeket.

Minek magyarázzam? Küzdelmem a marxizmus megismeréséért úgyis csak azok érthetnék meg, akik a IV. elemi iskola után 26-ik évükben vehettek először könyvet a kezükbe ... És mégis tőlem várták szaktársaim az irányítást.

*

A papok kommunistaellenes propagandája szokatlanul éles volt. Nyílt, írásos propagandával nem küzdhettünk ellene. Nyílt gyűlésen sem fejthettük ki a kommunista eszme igazságait. Tétlenek mégsem maradhattunk.

Ifjú barátaimmal meg kellett értetnem, hogy egymás között és megbízható barátaikkal úgy beszéljenek, mint mikor együtt vagyunk. De ismeretlenek előtt a kommunizmusról ne szóljanak. Ha érdeklődnek, mit akarunk a szervezkedéssel, mondják, jobb munkabért és több megbecsülést. Ha pedig olyan fiúkkal, lányokkal jönnek össze, akikről sejtik, hogy papok csalogatják őket, vagy már valamely „szent" szervezet tagjai, kérdezzék meg, mit mondanak a fiatal papok, mi a szervezet célja? Érdeklődjenek, mit akarnak a munkások szervezésével?

Észre kellett vennünk, hogy Endrőd a különféle ellenünk készülő csoportok harci területévé válik. Ez azt kívánja, ismerjük meg el-

lenségeink erejét, taktikáját és igazságunk fölényével bomlasszuk azt. De ezt csak úgy tehetjük eredményesen, ha megismerjük a toborzók céljait és tényekkel tudjuk bizonyítani, hogy amivel csalogatnak, az csak a parasztfogás más-más formája. Így kell oktatnunk, szerveznünk Endrődön kívül is mindenütt, amerre kubikos talicskánk elgurul.

Sok nehézséggel indultunk tehát a nem sok reménnyel kecsegtető 1922. évnek. Legfőbb törekvésünk, megszervezni minden munkaalkalmat létfenntartásunk biztosítására és harci táborunk erősítésére.

Kis könnyebbséget jelentett számunkra, hogy az ellenünk irányuló tömörülések főbb és veszélyesebb csoportjai között is ellentétek alakultak ki. Az új főpap megjelenése után hamar megkezdődött a katolikusok és reformátusok viszálykodása. A nagy- és a kisebb gazdák között is erősödtek az ellentétek.

A gazda Kovácsokból például kialakult egy tekintélyes csoport Finta főjegyző, Kalmár Bálint bankigazgató és az új főpap ellen. Kovácsék, mint virilisták, a községháznál, és a banknál is uralkodni akartak. De a főpap is dirigálni akart.

Az agrárproletárok helyzetének bizonytalansága és az élelem hiánya márciusra már fenyegetően jelentkezett. Annak ellenére, hogy januárban kényszerítettük a községet 400 q búza kiosztására kölcsön formájában. Az 50—60 kg-os tételek csak rövid ideig biztosíthattak kenyeret a nagyobb családoknak.

Se kenyér, se munka. Az elöljáróságot hiába zaklattuk. A válasz: nem tehetnek semmit. Kérvényt írtam a járáshoz, a megyéhez. Semmi eredmény.

Nyilván máshol is hasonló helyzetben voltak az agrárproletárok, mert egy vasárnap, bizonyára felsőbb utasításra, a segédjegyző a publikációs kőről ezt olvasta: „A földmunkások odahassanak, hogy minden munkaalkalmat megfogjanak, mert az állam megvonja tőlük a hatósági lisztet." (Hatósági lisztet azok a nagy családosok kaptak, akik ősz óta már az ellátatlanok névjegyzékében szerepeltek.)

Mióta megalakítottuk helyi szervezeteinket, még nem voltak szaktársaim úgy felháborodva, mint e publikáció után. De mert látták, hogy Gyomáról két lovas csendőr jött át és a helyiek a községház kapujában álltak, fékezték elkeseredésüket.

— Gyertek néhányan a helyiségbe, mondtam.

Ez is fölösleges volt. Mire Uhrinnal odaértem, már vagy ötvenen káromkodtak ott. Szidták a kormányt. Nem volt könnyű szót érteni.

— Valamit tenni kell. Vagy éhen pusztuljunk családunkkal együtt? — irányították felém a kérdést.

— Igen — szóltam nyugtatóan —, de most alaposan meg kell gon-

dolnunk, mit tegyünk. Mint láttuk, a csendőrség készen áll a beavatkozásra. Még egy próbát tennünk kell...

— Mit tehetnénk mást, szembeszállunk velük és inkább így pusztulunk.

— Igaza van Polányi öcsémnek! — Helyeselték néhányan.

— Én is azt mondom szaktársak — szóltam megint —, de mielőtt ezt tennénk, még meg kell próbálni egy lehetőséget.

— Hát szerinted mi ez? — kiáltották közbe.

— Tudják a szaktársak, se Gyomán, se Gyulán nem vették figyelembe a kérelmünket. Úgy gondolom, még egy kérvényt írok a minisztériumba, néhány százan aláírjuk és személyesen viszem Pestre!

— Jó — helyeselték. — De ha ott se sikerül?

— Hát azután ahogyan közösen megállapodunk. Most pedig, nehogy a csendőrök itt találjanak bennünket, menjünk haza. Holnap elkészítem a kérvényt. Bízzuk meg Polányi Mátét, Pelyva Mátyást és Mészáros (Medve) Mátyást, akik majd itt, helyiségünkben elbírálják a lisztre szorultakat és aláíratják velük a kérvényt. Én pedig még egy cikket írok, hogy országosan is ismerjék meg helyzetünket. — Bár nem megnyugodva, de jóváhagyták javaslatomat.

Nagy Józseffel mentünk el utoljára.

Mire az utca közepe tájára értünk, két csendőr jött velünk szembe. Nem szóltak. Mi sem szóltunk.

— Nem sokat ígértél az embereknek? — szólt kíváncsian rám nézve Nagy József.

— Nem. Csak azt ígértem most is, amit meg is tudok tenni.

— Kicsit merész vagy, Pista öcsém. Jóakaratból mondom, vigyázz, a rendfenntartókkal nyíltan össze ne ütközz. Nem is beszélve, ha az egyházat megsértenéd.

— Amíg lehet kerülöm. De mindent elhallgatni sem lehet.

— Hallottál már valamit az új főpapról?

— Már sok is, amit hallottam. Kénytelen vagyok elhinni. Olyanok mondják, akik ha tán valamivel többet mondanak is, valótlant nem szoktak fecsegni. Egyelőre a főpapról nem szándékozom írni, mert van annál fontosabb, amivel foglalkozni kell. De ezt a mait meg kell írnom!

— Ha megírod, küldd el a Népszavának.

— Nem, Nagy bátyám, ez a mi lapunkba illik.

Még aznap „Fenyegetik a földmunkásokat" címmel megírtam a cikket. A Földmívesek Lapja, 1922. március 24-i számában le is hozta...

„Fenyegetik a földmunkásokat. A földmunkások odahassanak, hogy minden munkaalkalmat megfogjanak, mert az állam megvonja tőlük

a hatósági lisztet — publikálják a falvakban. Megvonják a mindennapi falatot azoktól, akik fölszántják a földet és belevetik a termésre szánt magot. És amikor a természet ereje a fölszínre hozza és megérleli a gabonakalászokat, akkor szintén azok a munkások aratják és csépelik el a megtermett gabonát, s betakarítják az utolsó szemig, megőrlik, és belőle megsütik az emberi létfönntartáshoz szükséges kenyeret, ami mind-mind munkába kerül és ezekért mindért a mi verejtékünk csorog és mégis hangsúlyozva ismétlik: »Nem kaptok lisztet!« Itt bizonyára megfeledkeznek a bibliának arról a parancsáról, amely azt mondja: »Ne kössétek föl száját a gabonanyomtató ökörnek!« Mi nem esedezünk alamizsnáért, még munkabíró emberek vagyunk, mert mi bízva munkakedvünkben és erőnkben, csak azt kérjük, hogy a jövőben ne raboljanak meg bennünket a munkánk gyümölcsétől.

Most még arra vagyunk kíváncsiak, vajon miért nem vonják meg a hatósági ellátást azoktól, akiknek havonta több ezer koronára megy a fizetésük? Vagy ezt úgy kell értelmeznünk, hogy ők tanult emberek és ésszel dolgoznak? Így értjük. De viszont értsék meg az illetékesek is azt, hogy azért mi földmunkások, ha nem vagyunk is kitanult fiskálisok, de azért mi sem dolgozunk ész nélkül. Nem célunk az intelligencia ellen harcolni, de kötelességünk tiltakozni a zsarnokság ellen. A tudomány előtt meghajlunk, de a zsarnokság előtt nem. Sajnos nem mindannyian értünk egyet a tudományt illetőleg. Vannak emberek, akik azt tartják tudománynak, ha valami úton-módon kizsákmányolhatják embertársaikat. Ez nem tudomány, ehhez nem tudomány kell, hanem a tömegek tudatlansága.

Most lássuk, kik azok, akiktől meg akarják vonni a hatósági lisztet, amit még nem is adtak. Hogy akartak-e adni, azt nem tudjuk. Most csak egy példát mutatok. Endrődön március havában szerződött 40 kubikmunkás a Királydi tógazdaság részvénytársasághoz. Az egyezség így szólt: Az egységár köbméterenként 13 kor., 30 méter távolságon 1,50 méterig a gödörmélység, 1 métertől 2 méterig a part magassága. Tehát a távolság 30 méter, a mélység és magasság összevéve 3 $^1/_2$ méter. Az élelmezést a részvénytársaság állítja elő, a következő árak szerint: hetenként és fejenként 1 kilogramm szalonna 60 korona ellenértékben, 6 kilogramm kenyérliszt kilónként 6 korona, 2 kilogramm főzőliszt kilónként 8 korona, 5 kg burgonya kilónként 5 kor., $^1/_4$ kilogramm só kilónként 7 korona, 5 deka paprika 5 korona, 1 kilogramm hagyma 20 kor. Hely, tüzelőanyag, világítás, ezekről szó sem volt (valószínűleg a kubikgödörben tetszés szerint).

Akik olyan fönnhangon hirdetik azt, hogy a mezőgazdasági munkások fogjanak meg minden munkaalkalmat, mert nem kapnak ha-

tósági lisztet, azok számítsák ki, hogy 13 korona egységes méterár mellett ugyan hányszor kell a talicskát telerakni és meggyalogolni vele a 30 méter távolságot és a 3 ½ méter magasságot, amíg az 1 métermázsa búzára való 3—3500 korona értékű földet kihord. Milyen súlyos az a munka, mennyi verejték csorog el! Fájdalom, az ilyen verejtékes munka keserű kenyerével nem tarthatja jól a szerencsétlen munkás az odahaza hagyott hét-nyolctagú családot. Erre úgy látszik, nem sok gondot fordítanak.

De ha úgy vélik, hogy ennyi szerencsétlen munkásra nincs szükségük ebben a megcsonkított magyar hazában, engedjenek bennünket, mint a madarat elröpülni oda, ahol munkát, megbecsülést, megélhetést és emberi jogot kapunk."

A cikkben említett köbméterárral szaktársaim mindjárt ki is számították, hogyha jól rakható a föld, egy embernek 16—18-szor jól meg kell raknia a talicskáját, mire kitermel 1 köbmétert. És hány köbmétert kell kitermelni egy mázsa búza áráért? Egy hónapi munka béréből sem vehetnek egy mázsa búzát. Pedig az élelmen kívül más is kellene.

Tudták ezt azok, akik elmentek. És mégis, vagy kétezren mennének ilyen feltétellel is, csak mehetnének. Sok munkacsapat felkészülve várta már azokat, akik az ország bármely részéről érkeznek munkásokért.

Bár a béreket nem tudtuk lényegesen alakítani, ahhoz már volt erőnk, hogy az önkéntes helyi munkavállalókat megfékezzük. Mi tárgyaltunk az uradalmak megbízottaival és az egyéb munkaadókkal. Mi jelöltük ki a csapatokat, annak vezetőit és így nem adtunk lehetőséget az egyéni vállalkozók önkényének. Így még azok is, akiket a papok a „római akolba" csalogattak, munka reményében hozzánk jöttek. Létfenntartásukhoz nem volt elegendő a hetenként egyszer adományozott „szentantalcipó" (Endrődön, mint a megye legnagyobb katolikus községében, emlékezésem óta létezett az említett cipó). Az egyház a „könyörületadományokból" a hithű, mindenki által elhagyott szegény öregek részére hetenként süttetett egy-egy cipót. Ezt fenntartotta a papság a háború után is. Ebből kaptak 1922 telén hetenként egy-egy cipót olyan erőteljes, munkabíró, de szegénységben vergődő családapák is, akiket elkábított a papok ígérgetése. Ezért szentantalcipósoknak tiszteltük őket. E „megtiszteléssel" — amely hamar ismertté vált a községben — viszonoztuk gyalázkodásukat.

Sokan szégyenükben lemondtak az aggok cipójáról és hozzánk jöttek aláírni az általam javasolt kérvényt. Nem utasítottuk el őket. Néhányukkal, bár nálam idősebbek voltak, megérttettem: ne marjuk, hanem inkább segítsük egymást.

Így lett nagyon jó, bizalmas barátom az ellenséges táborból Farkasinszki kosárfonó és még néhány értelmes kubikos.

Az említett kérvényt már négyszáz családfő írta alá. Ezt elégnek éreztem és felutaztam Pestre. A közélelmezési minisztériumban a miniszterhez akartam bejutni. Az előszobában a titkár átnézte a kérvényt és arra hivatkozva, hogy a kegyelmes úr ma nem fogadhat, a méltóságos tanácsos úrhoz küldött, aki az ilyen ügyekkel foglalkozik.

Középkorú, elegáns a méltóságos úr, de még át sem adhattam a kérvényt, rámförmedt:

— Mit gondol? Az állam tartja el magukat? Nincs liszt. Nincs tárgyalni valónk!...

Dühében az ajtóra mutatott.

— Kegyelmes uram! — szóltam. — Nem a magam kérelmével jöttem. Nekem családom még nincs. Míg valamilyen munkához jutok, megleszek. Endrőd nagyközség éhségben szenvedő agrárproletárjainak kérelmét hoztam. Négyszáz családfő aláírásával jöttem. Bár akár négyszer annyian is aláírták volna. Itt a községi főjegyző úr aláírása is. Tessék. Megtettem, amit munkanélküli társaim és a község kívánt tőlem. A döntést méltóságos uram érzésére bízom!

A méltóságos csak úgy előttem állva végig tekintette a kérvényt, az aláírásokat és kissé emberibb hangon kérdezte.

— Nem kaptak még állami támogatást?

— Nem. A község osztott ki új termésig négyszáz mázsa búzát. Több ott nincs. Munka sincs. Eddig csak 40 kubikos kapott munkát a Királydi tógazdálkodásnál. Menne még...

— Értem — szólt a méltóságos. — Néhány nap múlva megkapják az értesítést.

— Köszönöm méltóságos tanácsos úr!...

Harmadik nap hívatott a főjegyző. Közölte: a jövő héten kedden 70 mázsa liszt érkezik a közélelmezési minisztérium engedélyezéseként.

— Ez tehát a kérelem eredménye?

— Igen. Szerdán megkezdhetjük a kiosztást. A kérvényt aláírók névsora megvan?

— Megvan, főjegyző úr. Gyermekek és tehetetlen idősek szerint gondoljuk a kiosztást.

— Jó. Csak ne egyszerre jöjjön minden igénylő, nehogy zavar legyen.

Megnyugtattam a főjegyzőt. Szervezetünkben fegyelmezett, öntudatos dolgozók vannak. Nem kell rendfenntartó se...

A kérvényt aláíró 400 család 2000 gyermeke és aggastyánja fejenként három és fél kiló lisztet kapott.

Nagy volt ennek az erkölcsi hatása. Valamelyik községi elöljáró — nyilván gúnyoló szándékkal — rólam nevezte el a lisztet. Az elnevezés azonban nekem és szervezetünknek csak hasznunkra vált. Sokan megmondták a községi vezetőknek, hogy a földmunkások szervezete többet ér az egész községi vezetőségnél...

A papok, hogy csökkentsék szervezetünk sikerét, néhány vakbuzgó hívükkel elhitették; „apátplébános urunk átérezve híveink nélkülözését, isten nevében kérte azokat, akik irányítják az országot, jutassanak élelmet részünkre. S íme, így érkezett a liszt."

A liszt kiosztása után szombaton délután szervezetünk helyiségében összejöttek ifjú barátaim. Egyeztettük nézeteinket, voltak akiket a papok felingereltek.

Polányi Mátéból ki is tört az indulat:

— Azt mondom szaktársak, ilyen hazugságot még papoktól se hallgassunk el!...

Uhrin György, Majoros Vince és mások hangosan helyeseltek.

— Igazatok van, szaktársak! — próbáltam szelidíteni az indulatot. — Nem hallgatjuk el. Csak nem ököllel és rájuk kiabálva, hanem olyan finom agitációval, mint ők csinálják, bizonyítjuk az igazságot. Amióta az ember kezdte megismerni a természet törvényszerűségeit, azóta a tudomány, a tények segítségével harcol a vallás bizonyíthatatlan ősmeséjével szemben.

— És mi az eredmény? Még itt Endrődön is!... — szólt közbe indulatosan Gubuznai (Gyomai) Géza.

— Türelem, Géza. Jó és szükséges a türelmetlenség, mint hajtóerő. A mi szervezetünk még nagyon is gyenge. Most még a munkaadókkal szemben is engedményekre kényszerülünk. Csekély erőnkkel nem kezdhetünk egyszerre harcot a munkaadókkal, és az egyházzal, mert az államhatalom rögtön ránk csapna. Nagyon gondoljuk meg, mit hogyan teszünk. Tudjuk, a nyomorban vergődő agrárproletárok jó része a papok meséjét hiszi és nem a szigorú valóságot. És miért? Erre a papok adják meg a választ: „Nem érteni, hanem hinni kell". Tudják, hogy a gondolkodás az embert a valóság megismeréséhez vezeti. És akkor már hiába lenne minden ámítás. Tény, hogy mi összegyűjtöttük, többségében olyan rászorulók aláírását, akik tőlünk és nem az istentől remélték a segítséget. Eredmény: a liszt...

— Igen! — szólt Büngös. — De akik velünk szemben ilyen alattomos ellenségként viselkednek...

— Illés koma — nyugtatta Uhrin. — Csak ne feledd, legény korodban te is nagyon vallásos voltál. 1914-ben, mielőtt a hadseregbe mentünk, mellettem térdeltél a gyontatószék előtt. Hát valaki, vagy

valami téged is meggyőzött, hogy a vallás csak ámítás. De ha már erről meggyőződtél, győzd meg embertársaid is.

— Igen, Illés koma. Én is emlékezetedbe idézhetném még a harcteret is. Bizonyára emlékszel, amikor a pipámat szétrepesztette egy golyó? Egyik részét te vallásos áhítattal tetted el, mert hitted, az isten akaratából fogta meg a golyót.

— Gondolkodj, koma. Nem arról van itt szó, hogy a papokat győzzük meg, hanem dolgozó embertársainkat kell felvilágosítanunk. Ha említik a lisztet, biztassuk őket: ha a főpapra úgy hallgat az isten, akkor kérjen tőle még pár vagonnal. És ahogyan mi megosztottuk a keresztény csoporthoz tartozó munkás társainkkal, osszák majd meg velünk ők is... Aki hiszi, amit a vallás magyaráz, ne irigykedjen, ne hazudjon, ne rágalmazza felebarátját, mert az mind isten elleni bűn. És ha bőségesen van élelme, ossza meg éhező felebarátaival. Akik a szűkölködő szegényeknek csak holtuk utánra ígérgetik a boldogságot, de ők haláluk előtt kívánják azt élvezni, azokat a vallás szerint isten a pokolba taszítja.

— A szerelmes angyalod, koma — kurjantott nagy nevetéssel Uhrin Gyurka. — Ezt ha valamelyik hívő bűnbánó gyónásban megmondaná a főpapnak, megütné a guta.

— Sajnálnád, Gyurka? — szólt Majoros Vince.

— Csak azt sajnálnám, ha nem társaival együtt temetnék el.

*

Áprilisban mozgalmasabbá vált az élet. A járási munkabér-jóváhagyó bizottságban ugyanúgy, mint az elmúlt évben, csak meghívottakként vettünk részt. A kormányrendelet azonban — amelynek fő elve; „... munkáltató többet nem adhat, a munkavállaló többet nem kérhet..." — korlátozta lehetőségeink határait.

A szerződéskötéseknél valamit segített, hogy a munkásokat kereső uradalmi és egyéb munkáltató vállalatok megbízottait a főjegyző hozzánk küldte. Vigyáznunk kellett, ne riasszuk el a megbízottakat. Hiszen pár ezer férfi és női munkás várta, hol kaphat munkát.

Hogy országosan is ismerjék nehéz helyzetünket, Endrőd címmel cikket írtam, amit a Földmunkások Lapja, 1922. április 22-i számában közölt:

„Mint a szerződések mutatják, a havi és részes munkabéreknél alig van különbség. Mi a havibért terményben, kenyérgabonában próbáltuk megállapítani. A munkások részére ez mutatkozott a legjobbnak. Azonban az uradalmak is tudták, mire az 1000 forintokat kifizetik, annak vásárlóértéke már jóval kevesebb lesz, mint a szerződéskötés idején.

A nagyobb baj mégis az, hogy még ilyen csekély munkabérért sem mehetett mindenki. Néhány száz lány kimaradt, akiknek nem tudtunk munkát szerezni. Férfi még több. Ha útjavításhoz, vagy vízlevezető csatornatisztításhoz kellett pár napra 10—15 ember, azt meghirdetni nem is kellett. Egy alkalommal, amikor a Zubircz-Zugi átjáró javításához egy napra tíz embert kért a község, 120-an jelentkeztek.

A körgát mellett a külső részen, ahol a vízlevezető csatornában víz is volt és a csürhejáráson a holt-Körös mellett régóta a község vályog-szükségletét csinálták, ásók emelgetéséig folyt a vita az ősvályogvetők és a mesterségre rákényszerülők között. Emlékezet óta annyi olcsón dolgozó vályogvetőt és tapasztó munkást nem kaptak Endrődön a gazdák, mint ebben a munkanélküli évben.

A 8—13 éves fiúk és lányok piaci napon és vasárnap délelőtt anyjukkal a községház előtti piactéren várták, jön-e gazda, akinek libapásztor, pesztonka vagy kondás kell. Szívszorító látni a lesoványodott, fejletlen, foltos ruhácskás gyermekeket . . ."

1922 tavasza a választások előkészítésének és lebonyolításának időszaka volt. A kortesek egymásnak adták a kilincset.

Először két úriember lépett helyiségünkbe, velük jött Gyomáról Vörös János, volt járási rendőrbiztos is. Vöröst már 1918-ból jól ismertem. Akkor Harsányi református pappal a Nemzeti Tanács mellett korteskedett. 1920-ban a 48-as párt kortesévé vedlett át.

Az asztalhoz ültettem őket. Vörös János nem várt biztatást:

— Kedves barátaim — kezdte beszédét. — Mi tudomást szereztünk róla, hogy képviselő-választások lesznek, s azon különböző pártok indulnak. Mivel Endrőd választási körzetünk legnagyobb községe, ezért ide jöttünk először. Igaz, Gyoma és Endrőd régen nem volt egységes. De úgy gondoljuk a világháború, a forradalmak tragikus évei után most a boldogabb jövő óhaja összehangol bennünket.

Külsejében tetszetős, kellemes modorú úriember, a pártvezető veszi át a szót.

— Kedves barátaink! Úgy van, mint Vörös János barátunk említette. Mi azért jöttünk Endrődre a földmunkások szervezetébe, hogy támogatásukat kérjük az újjáalakult 48-as párt részére.

A jelöltünk dr. Makkai ügyvéd úr lesz! — és úgy nézett szét, mint aki már biztos a sikerében.

— Alakuljon meg néhány tagból a szervezőbizottság . . .

— Minek az? — kérdezte Polányi.

— Azért kell — mosolygott Vörös fölényesen —, hogy tudjam, kik végzik majd itt az én irányításommal a választási munkát.

— Álljunk csak meg — szóltam. — Türelmes hallgatásunk még nem azt jelenti, hogy már egyet is értünk a 48-as párt programjával...

— Mi lehet abban még kétség? — szólt közbe Vörös.

— Először is, mi nem szóltunk közbe, amíg önök beszéltek. Ennyi tisztességgel tartozunk egymásnak. Jó néhány pártot volt alkalmunk már megismerni és egységesen határoztunk, hogy nem csatlakozunk szervezetten egyetlen meglevő párthoz sem! Tiszteletben tartjuk 1848—49-et. Akkor a nemzet felszabadításáért harcolt minden becsületes magyar ember. De mit akarunk a 48-as programmal 74 év után? 1918-ban Magyarország függetlenné vált. Elszakadt Ausztriától. Melyik idegen állam ellen folytatna most a 48-as párt felszabadító harcot? Nem feledjük a dicső múltat, de a holnap a kornak megfelelőbb, tökéletesebb társadalmi rendszert követel. A mi érdekünk nem azonos az önökével, de a többi pártokéval sem. Mi csak olyan pártnak lehetünk a hívei, amely a termelt javak igazságos elosztására törekszik. Remélem érthető?

— Nem egészen érthető — szólt Vörös.

— A 48-as Függetlenségi Párt vajon milyen társadalmi rétegekből, osztályokból toborzódik? Kinek az érdekeit képviseli? Csupán egy határozott szándékát ismerjük: megszerezni a mandátumot. A többi párt sem különb. Vezetőik arisztokraták, nagytőkések és ügyvédek. Vajon melyik szegényparaszt, vagy nincstelen földmunkás várhatná ilyen társaságoktól, hogy a parlamentben az ő érdekeit képviselnék.

A két úr és Vörös arra hivatkozva, hogy Gyomán a gazdakörben már várják őket, gyorsan elmentek.

— Megkeserítetted öcsém a szájuk ízit — szólt Vaszkó.

— Nem olyan érzékenyek ezek, Vaszkó bátyám, mint a magunkfajta emberek. Ezeket ha szembe köpi az ember, azt állítanák, hogy esik az eső. — Legyintett Uhrin Gyurka. — Vöröst ismerem. Mindig azok kedvére ugat, akik megfizetik. A bökkenő abban van, hogy aki nem akar szavazni, azt megbüntetik. Tehát valamelyik jelöltre szavazni kell!

Nagy József megértve miről van szó, önelégedetten mondta:

— Szaktársak! A szociáldemokrata párt ide is állít képviselőjelöltet.

Nyilván úgy gondolta, addig kell hajlítani a vasat, amíg meleg. Leült közénk az asztalhoz.

— Na, szaktársak, hogy ennyire jutottunk, mindjárt ki is mondhatjuk a párt megalakítását és vasárnap a központ jóváhagyja...

— Na-na, öcsém! szólt Kis Gyuricza György. — Hát hogy gondolod te azt...? Tudtunkkal a szociáldemokrata párt vezetősége még a régi. Emlékezned kell rá, úgy határoztunk, amíg nekünk tetsző vezetői nem lesznek, addig nem alakítjuk meg a szervezetet!

— Tudom, Gyuricza szaktárs. De hát az egyik újságíró elvtársam tegnapi levelében többek között ezt írja, ni: — elővette a levelet és olvasta — „az endrődiek csak egymásnak bizonyítgathatják, hogy nem lesznek a párt tagjai. Igazuk van. Mert mióta a szakmai szervezetet megalakították, automatikusan a pártnak is tagjai lettek". Na, Gyuricza bátyám, ezért mondom én, hogy most már formálisan is meg kell alakítani a pártot!

— Én meg csak azt mondom: nem kell! — Csapott az asztalra Gyuricza. — Hogyha olyan munkásképviselő-jelölt lép itt fel, aki nekünk is tetszik, természetesen segítjük. Magam is megteszek érte mindent. Ne haragudj, Nagy öcsém. A múlt években megundorodtunk a szocdem vezetőktől, nem kívánjuk őket mint vezetőinket még emlegetni se. Én ehhez tartom magam!

— Én is! — mondták többen, ellentmondást nem tűrő határozottsággal.

— Szaktársak — szóltam. — Ne csináljunk ebből most vitát. Nekünk nem a párttal és annak becsületes tagjaival szemben volt és van kifogásunk. Nem. Csak azokkal szemben, akik a józan gondolkodó emberektől mást, mint megvetést nem érdemelnek. Erről egyelőre ne is beszélgessünk. Gyuricza bátyám nem kínálkozik valahol útjavító munka?

— Bíz a volna. Rosszak az utak, a vízlevezető csatornák iszaposak. Az elöljáróság azt mondja, nincs pénz. A főpap meg a bojtárjai pedig biztatják éhező híveiket. Legyenek türelemmel. Ha a választáson megválasztják a keresztény jelöltet, lesz munka.

— Ígért a főpap lisztet is — szólt Uhrin Gyurka. De hiába kérték közösen az istent, sem a minisztérium, sem a megye nem hallgatta őket meg. Pedig már a szentantalcipó is zsugorodik. A liszt jó agitáció lett volna nekik.

— Biztosan hatásosabb lett volna, mint a templomajtóban árusított, bolsevizmust gyalázó írások — mondta nevetve Polányi Máté. Úgy látszik, az isten nem hallgatta meg könyörgésüket, mert Oroszországban ragyog a vörös csillag. Itt van az újságban. Rapallóban Szovjet-Oroszország és Németország képviselői egyezményt írtak alá diplomáciai, valamint kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok létesítéséről...

— Örüljünk és örvendezzünk! — kurjantott Uhrin Gyurka. Új csillag ragyog a földön, amit Marx és Engels megjövendölt, és Lenin megalkotott. Ez a mienk, erre vártunk, tiszteljük a nagy alko-

tót. Amíg ez a csillag ragyog, ne csüggedjünk, proletárok — visszaszerezzük vesztett jussunkat.

— Emberek, megindultak a kortesek, határoznunk kellene — szólt Nagy József. — Ha már a szocdem pártot nem is alakítjuk meg, amondó vagyok, az ő jelöltjüket támogassuk.

Habár a papok és gazda híveik, a nagy Kovácsok megpróbáltak kizárni bennünket minden munkalehetőségből, azért Endrődön is akadtak olyan gazdák, akik a segítségünkre voltak. Csuvár Vince gyerekkori pajtásom volt. A háborúig ő is béreskedett. A háború után jól nősült. 40 hold jó földnek lett a gazdája. Négy hold kukoricaföldet adott negyedes művelésre. De kaptam volna munkát Hanyec Vincétől, Endrőd egyik leggazdagabb emberétől is. Ő nem törődött a Kovácsok, a papok véleményével. A háború előtt testvérnénjénél szolgáltam három évig.

Amíg a tavaszi munkák nem kezdődtek el, sokat olvastunk. A könyvek szerzéséhez hozzásegített a Népszava könyvesboltjának a vezetője. Ha valamilyen ügyben Pestre mentem, benéztem a könyvkereskedésbe. A vezető látva, hogy szeretem a könyveket, rábeszélt, vigyek csak és később majd kifizetem. A pénz értéktelenedésével a könyvek ára nem emelkedett. Negyed év múltán így egy hátizsák, különben is leértékelt könyv árát pár napi keresetemből kifizethettem . . .

Kedvelt könyveink voltak: Kautzki, Marx gazdaságtana, Ludvich Feuerbach, Engels tudományos munkái, az Anti Dühring, Mózes-e vagy Darwin, Erő és anyag, Eötvös József: Magyarország 1514-ben, Márki Sándor Dózsája, Marx—Engels: Válogatott művei.

Ma már nevetségesen hatna sok akkori vitánk. De mégis hasznosak voltak.

Mozgalmunk is bővült.

A kondorosi agrárproletárokkal még az első világháború előtt megismerkedtem. Az ismeretség megmaradt. Április 23-án átjött Endrődre Mladonyiczki György és hívott, menjek át Kondorosra, mert meg akarják tartani a vezetőségválasztó gyűlést. Az alakulógyűlésen ott volt a főjegyző, két csendőr és egy rendőr. A Földmívesek Lapja 1922. május 6-i száma így számolt be erről: „A kondorosi csoport múlt hó 23-án taggyűlést tartott, amelyen megválasztották az új vezetőséget. Elnök: Mladonyecki György, alelnök Raffaer Pál . . . Hunya István szaktársunk ismertette az alapszabályt és szövetségünk feladatait . . .”

*

Vasárnap délelőtt, amíg a férfiak a szokásos publikációt várták, csoportokba verődve hallgatták a kortesek ígéreteit.

A Kiszely-féle korcsma új tulajdonosa váltig magyarázta:

Endrődön csakis a kisgazda jelölt az, aki mindenkinek a legmegfelelőbb. Megfelel a kubikos, béres, napszámos, iparos embereknek éppen úgy, mint a kisebb, vagy nagyobb gazdáknak. Mindenki, akinek annyi tulajdona van, amin egy-két tyúk kapargathat, az valójában már kisgazda! A telekkönyvben a neve... Azután mindenki arra törekszik, hogy tulajdonát bővítse, ezt a kisgazda párt támogathatja, mert a kormányban van.

A gyomai Vörös János is talált Endrődön segédkorteseket. Azok is dicsérgették 1848 törekvéseit.

Két volt zupás őrmester pedig a honvédelmi párt érdekében agitált;

Más lenne itt az élete a kisgazdának, a földnélkülinek, ha nem volna megcsonkítva Magyarország — hangoztatta kis Zrena Pista. — Ezt a pártot kell erősíteni minden becsületes magyarnak. Csonka Magyarország nem ország. Egész Magyarország mennyország. Aki ezt nem érti meg, nem igazi magyar! Ennek érdekében agitált Ősapai patikus és még néhány „ébredő".

Tapogatódzott a főpap néhány hű embere is. Legélénkebb közöttük a hasítási kis Giricz suszter. Csak a kereszténységszocialsita rendszer az, melyben minden becsületes ember boldogan élhetne. Olyan egyetértő közösségben, amilyenben Krisztus urunk élt tanítványaival és híveivel. A világháború óta nincs itt isten áldás... Nyugalom hazánkban csak akkor lehetne, ha „keresztény" képviselők és miniszterek irányítanák az országot...

A különböző pártok kortesei egymással is vitatkoztak. Mi csak hallgattuk őket. Vitába nem bocsátkoztunk, hiszen a besúgók, a csendőrök elsősorban minket figyeltek.

Délután 2 órakor már népes volt a helyiségünk. Mindenkit érdekelt, bekapcsolódunk-e a választási propagandába, vagy még csak figyeljük a hangulatot? Büngös Illés megkérdezte:

— Magyarázd meg koma, miért hallgatunk? A piactéren a fene se tudja hány kortes ágál és annyi ostobaságot összehadar, hogy viszket a tenyerem, hogy belefojtsam a szót valamelyikbe.

— Ez az. Én is ezt kérdezem!? — szólt Gubuznai (Gyomai) Géza.

— Igazatok van, szaktársak. De előbb meg kellett hallgatnunk a szónokokat és csak utána mondunk véleményt. Úgy érzem, akkor cselekszünk helyesen, hogyha a szociáldemokrata párthoz csatlakozunk. Most már tudjuk, talpig becsületes építőmunkás lesz a jelölt.

A kortesek és a mandátumot akarók nem szemérmesek. Vörös János egy nyomdásszal és egy földmunkással újra átjött Endrődre.

Tízen-tizenketten voltunk helyiségünkben. Szóhoz sem engedett:

— Gyomán, Kondoroson, a földmunkásokkal is egyetértve, megállapodtunk, hogy vasárnap küldöttségképpen elmegyünk Szeghalomra. Megkérjük dr. Makkai ügyvéd urat, fogadja el a jelölést...

— Ne szaladjon, barátom — szóltam. Hogy elmennek-e Szeghalomra és kikkel, az a maguk dolga. A mi jelöltünk szociáldemokrata, munkásember! Mi az ő érdekében fogunk tevékenykedni Endrődön, Gyomán és Kondoroson. Kondoroson a szervezett földmunkások egyetértenek velünk. Gyomán a Kner Nyomda dolgozói és a szervezett földmunkások véleménye egyezik a miénkkel. Tudom, Gyomán a vasutasok, pályamunkások, járási, községi alkalmazottak az utasításnak megfelelően szavaznak majd. Nos, nem számította még ki Vörös barátom, hány százalék juthat a 48-as pártnak? Bár tudom, Gyoma régi 48-as.

De Vörös János nem olyan kortes, aki a tényekre hallgat. Olyan, mint a jól olajozott gép, úgy megyen, ahogy irányítják...

A nyomdász is unta már a szóáradatot és kihasználva a pillanatot, amikor Vörös szusszantott, így szólt:

— Ha már csakugyan lesz itt szociáldemokrata jelölt, tán jó lenne nyomdász társaimmal újra megbeszélni a helyzetet.

— Azok már tudják — mondtam. — Magának nem mondták még? Vagy nem a műhelyben dolgozik?

— Az irodán dolgozom.

— Akkor érthető. Ajánlom beszéljen a nyomdászokkal.

— Még egy szó, fiatal barátom. Kérem, jöjjön velünk mégis Szeghalomra.

Én azonban nemcsak egyedül, magam vagyok, hanem szaktársaimmal és minden velünk egyetértő dolgozóval együtt: *mi vagyunk!* Ha én nem azt tenném, amit mi egyénként is akarunk, nem lehetnék a szervezet elnöke. Én most a választás idején is azt teszem, amit mi tudatosan, a valóságos helyzet követelményeként szükségesnek érzünk.

Vörös maga elé nézett, majd halkan szólt társainak:

— Mehetünk.

— Nem. Mi még maradunk — szólt az egyik gyomai.

— Ej, öcsém, öcsém... — Vörös elment, de két társa maradt.

— Hány ilyen és hasonló ember futkos most az országban. — Szólt Nagy József, Vörös után legyintve.

— Igaza van, barátom. — Hagyta jóvá a nyomdai tisztviselő. Mi, nyomdászok, amíg nem tudtuk, hogy lesz-e szocdem jelölt, tényleg úgy gondoltuk, ha már muszáj szavazni, nem a grófokat segítjük mandátumhoz.

Persze kissé kellemetlen helyzetbe jutottunk. Mert Pálka alszolgabíró Makkai ügyvéddel jóbaráti, vagy tán rokoni viszonyban is van. És Pálka, Makkai, Vörös, meg mi ketten voltunk együtt, mikor elhatároztuk Makkai jelölését...

— Értem. Tehát most nem akarnak Pálkával ellentétbe kerülni.

— Nem.

— Akkor segítenünk kell a gyomai elvtársaknak.

Ránk már úgyis ferde szemmel néz Pálka. De mi ezt régen tudjuk. Tudja meg most ő is, hogy véleményünket szembe mondjuk — tüzesedett Uhrin György.

— Mindig úgy, Gyurka, ahogy a helyzet kívánja! — figyelmeztette Gyuricza.

— Úgy értem, Gyuri bátyám. Most a helyzet úgy kívánja!... Gyomai elvtársaink megnyugodva távoztak.

Vasárnap a gyomaiakkal együtt, Vörös János vezetésével mentünk Szeghalomra.

Makkai ügyvéd három muzsikus cigánnyal és néhány helyi hívével várt az állomáson.

Amint házatája mutatta; a jómódú polgárok egyike ő, díszmagyar ruhája, rézfokosa meg azt bizonyította, hogy ad a hivalkodó külsőségekre.

Felesége, férjéhez illően, magyaros menyecskés öltözékben fogadott a díszes szobában. Az asztalhoz férjével szemben ültetett. Kedves csicsergés közben pálinkát öntött poharunkba. Mindnyájunk egészségére felemeltem, de nem ittam. Mindjárt mondtam is, hogy sohasem iszom szeszes italt.

Makkai, pohárral a kezében, házigazdához illően köszöntötte a nagy eseményre érkező küldöttségünket. De mielőtt szónoklatába kezdhetett volna, közbeszóltam:

— Ügyvéd úr! Az igazodás időszakában élünk. Társadalmunkban osztályokra és különböző érdekek szerint rétegekre oszlanak az emberek. Leginkább nemzetgyűlési választások idején mutatkozik ez meg. Nekünk, agrárproletároknak, nem ugyanaz az érdekünk, mint a birtokosoknak és egyéb munkáltatóknak. Ebből a rideg tényből szükségszerűen következik, hogy mi, akik felismertük siralmas helyzetünk okozóit, csak olyan párt jelöltjére szavazhatunk, melynek legfőbb törekvése a dolgozók érdekének képviselete. Ez pedig ma a kormányunk által is elismerten működő szociáldemokrata párt. Annyi tisztelettel azonban még személyi ismeret nélkül is tartozunk — mi endrődiek az ügyvéd úrnak —, hogy becsülettel megmondtuk:

mi a szociáldemokrata párt jelöltjének a megválasztása érdekében dolgozunk Endrődön, Gyomán és Kondoroson. Megtehettük volna, hogy most nem jövünk el, de bennünk a becsületérzést még a választási politika sem rombolta szét.

Vörös János feje búbjáig vörös lett. Izzadt, mintha minden szó nagy súllyal rakódott volna rá. Makkai arcbőre nem olyan érzékeny. Felesége arcát a meglepődés sápadtsága öntötte el. Rám nézett egy pillanatig, majd kisietett a szobából. Látva a kellemetlen hatást, mi is indultunk.

— Ha már ilyen őszinte és becsületes fiatal barátom, ne iparkodjon elszaladni! — tartott vissza Makkai indulatát barátsággal leplezve. — Szeretném, ha azt is őszinte becsülettel megmondaná, milyen embernek tart engem, ha már rám szavazni nem akar?

A hang kissé nyugtalan. De a kérdésre felelnem kellett.

— Ügyvéd úr! Ha itt élnék, vagy lett volna már közös ügyünk, megmondanám a véleményem. Így azonban, mivel először találkoztunk, nem alkothatok véleményt önről!

— És a pártomról? Amit nem csak külsőmmel mutatok, belsőmben is a legnagyobb tiszteletben tartok, mert minden más pártnál előbbre valónak értékelem.

— Az már az egyén jogához, érzéséhez tartozik, hogy melyik párt számára a legszimpatikusabb.

— Na, de mégis. Vagy arról sincs véleménye?!

— Van. Ha kívánja, meg is mondom.

— Azért kérdezem!

Ez már kissé epésen hangzott. De hátrálni nem akartam:

— Tisztelem 1848—49 szabadságharcát. Történelmünk egyik legtiszteletre méltóbb törekvése volt kivívni a nemzet függetlenségét és felszabadítani a röghöz kötött jobbágyságot...

— Na-na. Hát mit követel ez ma is minden igazi magyartól? — szólt közbe az ügyvéd —, ezt hallani akarom!

— Amit mondtam: A legőszintébb tiszteletet. De ügyvéd úr! Ne tévesszük össze 1922-t 1848-cal. Ön ne tudná elbírálni, hogy ma, 1922-ben mások a követelmények, mint 1848-ban voltak. Engedje meg, hogy megkérdezzem: a 48-as párt két legfőbb törekvésének hol van a helye a mai uralkodó rend elleni küzdelemben?

Makkai kissé félrebillentett fejjel úgy nézett rám, mint aki más választ várt.

— Mesze kalandozott, barátom. Kénytelen vagyok megjegyezni, ha ismerné pártunk programját, másként látná.

— Tévedni emberi gyengeség — szólt homlokát törülgetve Vörös János. — Mi kitartunk pártunk mellett.

— Mi is kitartunk, Vörös barátom, a mi pártunk mellett. Csak nem egyéni, önző érdekből, hanem tudatos érzésből...

Makkai ezek után is jelöltette magát.

*

Idejében, szervezetten kezdtük gyűjteni a jelöléshez szükséges aláírásokat. Munkaalkalom még nem volt annyi, hogy minden agrárproletár dolgozhatott volna. Otthon maradt szaktársaink a községben, külterületeken végezték az agitációs munkát. Néhány tanyán élő kisparaszt is mellénk állt.

A központi választási irodát szervezetünk helyiségében rendeztük be. Öten irányítottuk a legfőbb választási teendőket.

A három községben mi voltunk a legelőnyösebb helyzetben. Kondoros nagy része agrárproletár volt. Gyomán az ismert okok miatt mutatkoztak ugyan nehézségek, de az agrárploretárokra, a nyomdászokra és az építőmunkásokra bizton számíthattunk.

A mandátumra heten jelentkeztek. Naponta két-három kortes nyitott be választási irodánkba. Végül a különféle keresztény, kisgazda korteseknek megmondtuk; ha még egyszer bejönnek, kidobjuk őket. Sajnos még az agrárproletárok közül is akadtak, akik csekély napibérért jártak házról házra, tanyáról tanyára és e pártok mellett agitáltak.

A legerőszakosabbak a keresztények és a honvédelmiek voltak.

Az első programismertető nyilvános gyűlést a keresztények rendezték. Meghívtak minket is. Sokan elmentünk.

A gyűlésen megjelentek az egyházi tanítók, a papok által régebben szervezett ifjúsági csoportok és általában a vallás rabjai. De mi többen voltunk. Örültek a kortesek.

A toronyóra kettőt mutatott. A pesti szónok derűs arccal a publikációs kőre állt, levette kalapját és köszönt:

— Dicsértessék a Jézus Krisztus.

— Mindörökké ámen — válaszoltak a hivők.

— A Keresztény Nemzeti Egység Pártja az egyedüli párt, mely programjában nem az embereket egymástól elválasztó ellentéteket és törekvéseket hirdeti, hanem a „szeresd felebarátodat, mint önmagadat", a megbékélésnek és a tiszteletnek ezt az alapigazságát. A társadalmat nem osztjuk osztályokra és foglalkozási ágazatokra. Ebben a pártban egyformán megbecsült helye van a mezei, és az ipari munkásnak, minden tisztességes foglalkozású embernek. Hangzatos politikai jelszavak helyett mi az örök, isteni igazságot hirdetjük.

Ennek a pártnak az a legfőbb törekvése, hogy a keresztény szel-

lem melegével kiszárítsa az istentelenség és az átkos nemzetköziség erkölcstelen posványát.

— Azt hiszem, koma, most már elég — szólt halkan Uhrin Gyurka.

— Úgy érzem.

A szónok tovább lendült, de meglepődve elhallgatott, amikor az agrárproletárok csendben elhagyták a gyűlés színhelyét. A szónok Endrődön nem jelentkezett többé.

Május első felében folytatódtak a programbeszédek. Dr. Makkai ügyvéd, Vörös János kortes kíséretében jelent meg. Programbeszédét a községház udvarában kevés hallgatóság előtt mondta el.

Néha már rézfokosát is lendítette, de a nép csendben maradt még olyankor is, amikor Vörös hangosan kiáltotta: „Ez a magyar igazság!"

Valószínűleg ilyen fogadtatásban részesülhetett Kondoroson is, mert a választás előtt megtorpant. A kortesek már nem mutatkoztak.

A honvédelmi párt jelöltje sem nyerte meg az endrődiek szívét, pedig sokkal hevesebben agitáltak, mint mi. A nincstelen agrárproletároknak földet ígértek. És mert a „mennyország" is benne volt programjukban és a keresztény pártok kísérletei derékba törtek, néhány hivő is odasimult...

Az Egységes Párt jelöltje az 1920-as évben megválasztott képviselő, dr. Zeőke volt. Programbeszédjét sokan hallgatták. A gazdák mellett a járási, községi hivatalnokok, választott testületek tagjai támogatták.

Pedig a közügyekben keveset tett. Két év alatt a parlamentben csak egyszer hallhatták a hangját, amikor egy zajos vitában közbeszólt: „Mit szólna ehhez Vázsonyi?" Vita közben gyakran említettük ezt a gazdáknak. De ahhoz jól értett Zeőke, hogy a kisgazdák leghőbb vágyát, a gazdagodás reményét, olcsó kölcsönök ígérgetésével ébren tartsa. Tetszett nekik, hogy miniszteri tanácsosi rangra emelték.

Nagy volt az „éljen szeretett képviselőnk", mikor a kisgazdakör elnöke, Varjú Imre felállt a publikációs kőre és bejelentette: most pedig szeretett képviselőnk szól a gyülekezethez...

A szép, napos időben öntelt mosollyal nézett szét Zeőke a tömegen, és szólt:

— Programunkat Endrőd kisgazdatársadalma jól ismeri...

— Ismerjük! Éljen a képviselőnk — és másodpercek múltak mire a szónok folytathatta:

— Nincs is szándékom aprólékosan magyarázni. Mégis meg kell mondanom: kisgazda nemcsak az, akinek csak néhány hold földje

van, hanem az is, akinek több van, és az is, akinek még kevés a tulajdona. Sőt, többen csak akkor juthatnak földhöz, ha most szavazatukkal kormányzáshoz segítik az Egységes Pártot.

— De az igazi gazdagodás csak akkor lesz igazán érezhető, ha most ezen a választáson győz az Egységes Párt!... És akkor egységes akaratával még a dollárt is megindítja hazánk felé. (Újra hosszan tartó éljenzés.)

Közben a páskomi tanyán lakó Hornok György gúnyos mosollyal mondta:

— Gellai bátyám! Nem tudom nevessek-e vagy bosszankodjak? Mert az ilyen programbeszédből, úgy tűnik, Zeőke még ostobábbnak néz bennünket, mint amilyenek vagyunk.

Nagy baj, öcsém, hogy kisgazda társaink sokkal többre értékelik Zeőkét, mint amit valóban ér. Hát miből élt és él az a sok bitang gróf, ügyvéd, akiknek soha semmilyen munkaeszköz nem volt kezükben? Abból élnek, öcsém, amit te, én meg a többi dolgozó ember termel. Ej, öcsém! Az a baj, hogy ezt még sok kisgazda nem látja.

— Néhányan így látjuk a tanyákon, Gellai bátyám. De van is elég bajunk a napszámos kortesekkel. Meg is fenyegettek bennünket: ha nem hagyunk fel a kommunisták pártolásával, majd lássuk a következményét. Ők nyilvántartanak bennünket...

— Hát, hiszen minden szavazót nyilvántart a választás, öcsém. Éppen ezért nem engednek titkos szavazást, mert tudják; akkor nem lehetne megfélemlíteni a bátortalan embereket.

Gellai István gazdát nem kellett meggyőznünk. Bár negyven hold jó földjével a módosak közé tartozott. Gondolkodásban kivált közülük a forradalmak, és a vérengző fehérterror idején is.

*

A mi jelöltünk programbeszédjét május 7-re terveztük. Délután 2 órára Gyomán, 4 órára Endrődön. Mindkét helyen nagy volt a készülődés nemcsak részünkről, hanem az ébredő magyarok részéről is, akik a honvédelmi párthoz csatlakoztak. Mindkét községben a hatóság is jobban felkészült, mint az előző gyűlésekre.

Gyomán a községház udvarában rendezték meg a gyűlést. A nyomdászok, a földmunkások mellett kisparasztok, kisiparosok is szép számmal sorakoztak fel jelöltünk mögé. A községház folyosóján Vági mellett állt a főszolgabíró, a járásbíróság két tagja, a községi bíró, a főjegyző és néhány esküdt. A csendőrök, rendőrök a lóistálló előtt álltak a tömeg mögött.

A gyűlést Kurtz, a gyomai építőmunkások szakszervezetének vezetője nyitotta meg. Néhány szóval bemutatta Vági István jelöltet, a szociáldemokrata párt vezetőségének és az építők szakszervezete országos vezetőségének tagját.

Vági erős testű, derék, középkorú férfi volt. Magatartása határozott. Hangja erős... A szociáldemokrata párt nevében üdvözölte a jelenlevőket. Majd emeltebb hangon folytatta.

— Pártunk programja, mellyel itt állok önök előtt, az egész magyar dolgozó nép kívánságát összegezi: emberibb jogot, minden bérből, fizetésből élő embernek munkát, és megfelelő munkabért követelünk! Követeljük az egyházi, hitbizományi és egyéb nagy földbirtokok felosztását, nőkre is kiterjedő általános, egyenlő és titkos választójogot. Magyarország ne csak a kiváltságosoké, hanem egyenlő joggal, az emberibb megélhetés lehetőségével, a dolgozóké is legyen...

A tömeg csendben figyelt. Nyugtalan idegrándulásokat csak a Vági mellett állók arcán láttam. Vági egy-egy, a terror időszakában már szokatlan mondata úgy hatott rájuk, mint az erősnek vélt gát alatt áttörő buzgár, melyet ha idejében el nem fojtanak, nemcsak a védett területet önti el, átszakítja a gátat is. De Vági nem törődött az urakkal.

Az uralkodó osztályok a vidéki népet is érettnek tartották arra, hogy érdekeik védelméért vérét ontsa, életét áldozza, de éretlennek tartják a titkos választójogra. A munkások munkabérét ne csak a kormány sugallatára a munkáltatók szabják meg, hanem a munkások is beleszólhassanak abba. Vezessék be a fokozatos adórendszert. A kisbirtok jó része azért került eddig árverésre, mert kevés földjéhez arányítva mindig több adót fizetett, mint a több földűek... Nem titkoljuk most sem, amikor a választókhoz beszélünk, nyugodtabb, biztosítottabb életet akarunk a dolgozók számára! És szűnjenek meg végre az internáló táborok. És azt akarjuk, hogy ebben az országban az emberiesség és ne a durvaság, a kizsákmányolás legyen végre az uralkodó.

— Tisztelt nagygyűlés, ismertettem pártom programját. Köszönöm a meghallgatást.

A tömeg az utolsó szóig nyugodt maradt. Az utolsó szó után szinte dördülve tört ki:

— Éljen Vági István...

A nagy éljenzésre a szolgabíró megint feljebb emelte fejét és összehúzott szemöldökkel nézte a tömeget. Beavatkozásra azonban nem gondolhatott.

Mire Endrődre értünk, a községház udvara már tele volt embe-

rekkel. A piactéren álló kocsik mutatták, kisgazdák is sokan jöttek a távoli tanyákról. Ott volt a járási, községi hivatali kar...

A gyűlést Nagy József nyitotta meg.

Vági a szociáldemokrata párt nevében köszöntötte Endrőd dolgozó népét, majd ismertette a párt programját. Az agrárproletárok éljenzéssel, helyesléssel gyakran félbeszakították. Még merészebben ostorozta a kizsákmányolást, a hatalmon levők elnyomó politikát, mint Gyomán.

— Endrőd agrárproletárjai, kisgazdái közül hívom fel a nagybirtokosokat és a hatalmon levőket, tanúsítsatok több emberséget a dolgozók iránt. Petőfi szavaival szólva: „Még kér a nép, most adjatok neki..." De ne arcpirító alamizsnát, hanem munkát és tisztességes bért! Mit gondolnak a munkáltatók, az országirányítók, meddig mehet ez még így?...

— A jó búzát, lisztet elpanamázzák!... Tört ki az emberekből az elkeseredés. — Gyerekeink meg dohos lisztből sütött kenyérhez sem juthatnak!...

A községi jegyzők a szolgabírót figyelik, tűri-e még a csiklandós szavakat? Ahol a szolgabíró a legmagasabb rangú, ott a felelősség is az övé. Ő tudja, a választási programbeszédek meddig fejleszthetik robbanás veszélye nélkül a hőfokot. Vági még emeltebb hangon folytatta:

— Addig mehet ez így, amíg a parlamentben nem a dolgozó parasztok, az ipari munkások képviselői intézik az ország ügyeit. Tán a dolgozó paraszt, az ipari munkás, az irodákban körmölő kishivatalnok, a tanító nem tudja, hogy a javak az ő munkája eredményéből származnak? És mégis ők nélkülöznek. Hol van itt a nép részére az egyenlő jog, az egyenlő igazságszolgáltatás?...

— Még a temetőben sincs!... A gazdagnak a temetése is gazdagabb, mint a szegényé... A pap is buzgóbban imádkozik annál... A szegény lázadó, ha kér, vagy éhségében feljajdul...

Percek múltak, mire a panaszok csitultak és Vági ismét szóhoz juthatott:

— Tisztelt polgártársak! A szociáldemokrata párt már negyedik évtizede erélyesen küzd az általános, egyenlő, titkos, a nőkre is kiterjedő választójogért. Az uralkodó osztályok azonban Endrőd, Gyoma, Kondoros népét, és általában az ország parasztságát, még nem tartják érettnek a titkos szavazásra. Jól tudják, ha ez a nép titkosan szavazhatna, nem lehetne ráerőltetni kisgazda jelzővel olyanokat, akik még ma is a régi, úri Magyarországot képviselik. Mint a szociáldemokrata párt jelöltje, nem ígéretekkel megrakodva jöttem ide. Azokat a gazdasági, politikai és társadalmi tényezőket ismertet-

tem, melyekből a nehézségek, bajok erednek. Nem is ígéretekkel, hanem tettekkel lehet azokat megváltoztatni. Ezért olyan férfiak kellenek a parlamentbe, akik tényleg a nép érdekében akarnak munkálkodni.

Vágival már elhagytuk az udvart, de az éljenzés még a Fő úton is elkísért bennünket.

Vági helyiségünkben azután még igen sok kérdésre válaszolt. Ha bekerül néhány szociáldemokrata a parlamentbe, változik e az ipari munkások, az agrárproletárok helyzete?... Lesz-e komoly földosztás?... Megszüntetnék-e az internáló tábort?...

— Kedves elvtársak! Ígéretekkel ezekre a kérdésekre nem válaszolhatok. Politikai, gazdasági helyzetünket úgy kell néznünk, amilyen. A mi erőnk a háborúban, a forradalmak leverése után meggyengült. A vérengző terror a munkásság legjobb vezetőit gyilkolta le, vagy menekülésre kényszerítette. Néhány szociáldemokrata képviselő gyökeresen nem változtathatja meg a mai helyzetet. Szerintem mégis próbálgatni kell. Több eréllyel, nagyobb határozottsággal kikényszeríthetjük a terror enyhítését. A munkásság és a parasztság többre volna képes, ha a vezetés bátrabb lenne.

— Na, ahogy eddig ismerem az endrődi agrárproletárokat és kisgazdákat, érzem, bármi történjen most a választáson, még lesz beszélgetni valónk...

Néhányan elkísérték Vágit az állomáshoz. Akik még ottmaradtunk, próbáltuk a beszélgetés értelmét kibogozni. Nyilván, hogy ne kelljen elsőként véleményt nyilvánítani, egyesek cigarettát csavartak, mások a pipájukat tömték. Én is rágyújtottam és Nagy Józsefet kérdeztem:

— Mi a véleménye, Nagy elvtárs, az itt elmondottakról?

— Valami lappang ebben az emberben. Nem tárta fel egészen a véleményét, de úgy látom, a központról egyezik a véleményetek. Különben tetszik nekem ez az ember. Kemény típus. Ezt aligha gyúrhatná az uralkodó osztály puhábbra. Inkább törik, de nem hajlik.

Kis Gyurica kibodorította a füstöt és lelkesedve mondta:

— Ez a Vági hasonló ahhoz a háború előtti képviselőhöz, aki a parlamentben rálőtt Tisza Istvánra. Szeretném, ha bejutna a parlamentbe! Nem kérdezte meg, hogy van-e itt pártszervezet?

— Tudja, hogy nincs — válaszoltam. — Gellai bátyám, mint gazdaembernek mi a véleménye?

— Mindig a határozott, bátor embereket tiszteltem. Tetszik nekem. Ez biztosan úgy érzi és úgy is akarja, ahogy mondja. Én pártolom. Ilyen emberek kellenének a parlamentbe. Én Vágit inkább Várkonyi Istvánhoz hasonlítom. Ő beszélt így 1902-ben, amikor itt volt jelölt. Na, meg a csabai Áchim L. András is ilyen bátor volt.

A választási programbeszédek idején, a májusi jó időben sok volt még a munka nélküli ember. Néha suttog a hír: gátfejelő, csatornamélyítő munka indul. Biztatják az embereket. Majd újabb hír érkezett: nincs pénz. Egy-egy kis csapat, ha kapott is a Körös-gáton javító munkát, alig keresett annyit, amiből élelmezhette magát.

Május közepén megjött az üzenet két uradalomtól, hogy a leszerződött aratók menjenek kukoricát kapálni. Rendeztem a választási teendőket és megbíztam Nagy Józsefet a halasztást nem tűrő feladatok ellátásával.

Hétfőn hajnalban élelemmel, kapával indultam a 16 kilométerre levő Csuvár Vince tanyájára. Harmat felszárattára kiértem. Odajött a páskomi tanyáról Hornok György, pár holdas kisgazda barátom is, Vince sógora. Ő is négy hold negyedes kukoricát kapál és majd ott arat. Szikes földecskéjén nincs sok dolga. Felesége elvégzi.

Amíg fogyasztottuk reggeli étkünket, a munka tervét beszélgettük meg:

— Úgy gondolom — szólt Vince —, a választás igénybe vesz benneteket, de a kukoricakapálás már nem tűr halasztást. A két hold lucernát is kaszálni kell.

Nem szóltunk ellene. Tavaly is így csináltuk.

— Meglesz az, Vince, ha a kukoricaekézés nem akad el — szóltam.

— Talán úgy csináljuk, Hornok elvtársam, hogy a megekézett kukoricát ozsonnáig kapáljuk. Addigra Vince elkészíti a kaszákat. Azután este 10-ig, 11-ig kaszálunk. Hajnalban a pacsirtával kelünk és mire jól felszárad a harmat, rendben lesz a lucerna!

— Nem lesz ez erőltetett?

— Nem, Vince. Béres korunkban ennél sokkal többet is bírtunk. Igaz, Hornok barátom?

— A béres ekézi, sógor.

Bizony jól megizzadtunk a héten. A lucernát pénteken délelőtt rudasokba gyűjtöttük.

Pénteken haza is indultunk... Útközben a tanyai központban bementünk a korcsmába.. Gondoltuk, érdeklődünk a választási hangulatról. Két ismerős kisparaszt és dr. Makkai söröztek egy asztalnál. Makkaiban működhetett már az alkohol, mert amint meglátott, felugrott a székről és rézfokossal fenyegetett.

— Ha nekem nem sikerül a mandátum, maga lesz az oka! De majd én megmutatom magának, ki vagyok!

— Ismerem az ügyvéd urat. Fölösleges bemutatkoznia. Megmondtam önnek becsülettel, saját otthonában, hogy ránk a választásnál ne számítson. Ha nem hallgat az őszinte szóra, önmagát okolja! Különben alkoholgőzben nem kívánok vitatkozni!

— Mit gondol maga, részeg vagyok?

— Ha nem részeg, még komolyabb a baj, ügyvéd úr! Nem illik jogi diplomás emberhez az ilyen viselkedés... Na, ha úgy tetszik, jelentsen fel becsületsértésért.

Az egyik kisgazda felállt.

— Arról szó se lehet, öcsém, hogy az ügyvéd úr részeg. Még egy pohárral sem kortyintott le. Azért lobbant talán fel, mert éppen kesergett, hogy őt nem akarják megérteni az emberek. Én mondtam is a doktor úrnak, nem az olyan emberekre kell haragudni, akik őszintén megmondják a véleményüket, hanem akik nem őszinték. Igazat mondtam, Hornok öcsém?

— Igazat mondott, Pintér bátyám. Minden rendes parasztember őszinte. Hát ha az úrfélék nem értik meg, magukra vessenek.

— Na, jobb erkölcsöt az uraknak. Maguknak meg, Pintér bátyám, jó egészséget!

— Ne siessetek, Hornok öcsém. Megyek én is. A boci nyilván már bőg — szólt Pintér és velünk jött. A korcsmától távolodva legyintéssel mondta, harmadik napja itt a tanyavilágban csavarog ez az ügyvéd. Hiába mondja neki az ember: ma már nem vissza, hanem előre akar haladni a tanyavilág népe. Ő csak a negyvennyolcat emlegeti, de hogyan akarna rajtunk segíteni, erről egy szót se szólt. Hanem rád, Pista öcsém, nagyon haragudhat.

— Én nem haragszom rá, Pintér bátyám. Inkább sajnálom, mint elkábult embert. Na, mire a pénze elfogy, kijózanodik.

Május 20-án reggel a szociáldemokrata párt központjából Brunner István érkezett Endrődre, Vági elvtárs nem jöhetett, így a vezetőség döntése értelmében a kondorosi gyűlés szónokai Brunner és én leszünk.

Nem ellenkeztem. Fogadtunk egy fuvarost és elkocsikáztunk Kondorosra.

Amíg a két lovacska a poros úton baktatott, Brunner elvtársam oktatott:

— Vigyáznunk kell, Hunya elvtárs, mérsékletesen beszéljünk. Gyomáról és Endrődről jelentették; a múltkor Vági elvtárs túl erős hangot használt.

— Valóban erősebb hangnemet ütött meg a szokottnál. Meg is nyerte a viharsarki dolgozók tetszését — mondtam, szinte dicsekedve — és...

— Brunner közbeszólt:

— Aki a szociáldemokrata eszme híve, annak tudni illik, hogy ebben a terroridőszakban milyen nehéz helyzetben van a párt. Minden nem tetsző tettéért és a hangnemért is felelősségre vonhatják.

Elég már az áldozatokból, a koncentrációs táborokban sínylődőkből. Miért ingereljük magunk ellen a hatalmon levőket, amíg gyengébbek vagyunk?

— Így értik ezt a munkások is?

— A józanok igen.

— Az ipari munkásság sztrájkjai nem ezt bizonyítják, Brunner elvtárs. Elszántabb szembeszegülést mutatnak.

Brunner félrebillentett fejjel nézett rám:

— Meg kell értenie, Hunya elvtárs: más a politikai és más a gazdasági harc.

Hát nem azok irányítják a politikát, akik a gazdasági életet? Hol választhatná el egymástól a gazdaságot és a politikát? Úgy érzem, a munkások helyesebben érzékelik a kettő összefüggését, Vági határozottságát várja az ipari munkásság is az egész párttól.

Brunner a határt nézte.

— Ami pártunk jelenlegi türelmes taktikáját illeti, arról úgy érzem, még beszélgetnünk kell. De mivel a kondorosi torony már közel látszik, beszéljünk a gyűlés rendjéről.

— Jó. Hogyan gondolja, Brunner elvtárs?

— Elmondom pártunk választási programját és azután Hunya elvtárs méltatná Vági elvtárs munkásságát.

A kondorosi községház előtti téren már gyülekezett a nép. A községi lakosság nagy része agrárproletár. Ismeretségem velük jó. Néhány héttel előbb a helyi földmunkásszervezet megalakítását is én végeztem.

Brunner elvtárs csodálkozott, hogy ilyen nagy tömeg sereglett össze. De még jobban meglepődött, amikor a kis szónoki emelvényen megjelent a bíró, a főjegyző és két csendőr teljes fegyverzetben. A tömeg háta megett, velünk szemben pedig két lovascsendőr, kivont karddal cirkált. A fegyverek csillogása nyilván nagyobb hatást gyakorolt Brunner elvtársamra, mint a hallgatóság ráirányuló figyelme. Megjelenése sem olyan bátor, magabiztos, mint amilyet a kondorosi agrárproletárok vártak. Termete alacsony, vékony, amire falun úgy mondják, girhes. Arca vörös, szeplős. Tehát nem a munkában edzett férfiasság sugárzott róla, inkább az elsatnyult hivatalnoki meghunyászkodás.

A gyűlést Mladonyiczki elvtárs nyitotta meg. Bejelentette: Vági István képviseletében Brunner és Hunya elvtársak ismeretetik a programot.

Brunner felállt. Elővette a leírt szöveget. Mindjárt látszott, hogy nem szokott nyílt téren, nagy tömeg előtt és csendőrök jelenlétében beszélni. A betűk nyilván táncoltak a papiroson, az egész ember remegett. Alig mondott néhány mondatot a párt legfontosabb

törekvéseiről, amikor a hallgatóság közül többen kiáltották: — „Hangosabban! Nem halljuk!" Mindez még bizonytalanabbá tette az előadót. A bíró, a jegyző gúnyosan mosolyogtak. Mladonyiczki szemöldöke felrántásával kérdezte:

— Mit tegyünk? Megértettem. Felálltam. Halkan mondtam:

— Fejezze be Brunner elvtárs.

Tétovázni nem lehetett, hiszen már mozgolódott a tömeg. Szokásomnál kissé erősebb hangon szóltam:

— Tisztelt választó nagygyűlés. Tudom, néhány szavazatukat megnyerni akaró úriember beszélt már önökhöz erről a helyről. Nyilván az egyik dicsőítette 1848-at, ami helyes is, hiszen mi is csak tisztelettel gondolunk rá. A másik tán szívbe markoló fájdalommal emlegette Trianont, de biztatásként csak annyit tudott mondani: „egész Magyarország mennyország!" Arról azonban nyilván egyik sem beszélt: milyen földreform, munkaalkalom és munkabér szükséges ahhoz, hogy megváltozzon végre a mezőgazdasági és ipari dolgozók sanyarú helyzete...

(„Erről mind hallgatott!" — kiáltották.)

— Ez az tisztelt nagygyűlés, amiről mi nem hallgatunk. A szociáldemokrata párt és Vági István nevében mi, 1922-ben nem a múltba veszett magyar dicsőségen siránkozunk, hanem azért küzdünk becsülettel, amit meg akarunk a közeli jövőben valósítani. Harcolunk ezért a munkához való jogért. A megélhetéshez szükséges munkabérért. És azért küzdünk, hogy ebben az országban egyenlő legyen a választási jog. Szégyelljük már, hogy mi, mezőgazdasági dolgozók, csak negyedik osztályú polgárai vagyunk hazánknak... Úgy érzem, kedves hallgatóim, ha változtatni akarunk helyzetünkön, akkor most minden lehetőt megteszünk, hogy Vági István kapja meg választási körzetünk képviselői mandátumát! Vági István építőmunkás, részére a mandátum nem tündöklést jelentene, hanem komoly küzdelmet választási programja megvalósításáért. Én ismerem, bízom benne és kérem a tisztelt kondorosiakat, Vági Istvánra adják szavazatukat! („Éljen Vági István!... Rá szavazunk!...")

Az egy és negyedórás gyűlés után a pódiumon álló két csendőr tisztelgett a bírónak, a főjegyzőnek és elmentek. Elmentek a lovascsendőrök is.

Mi, Mladonyecki szaktárssal, elmentünk a szervezet helyiségébe. Néhányan már vártak ránk. Hárman is kérdezték:

— Eljön-e Vági?

— Eljön, elvtársak — nyugtatta az érdeklődőket Brunner. — Párthatározat, hogy minden jelöltnek meg kell jelennie a választókerületében. Ha kell, többször is. Ez a kerület, tapasztalatom szerint, a könnyebbek közé számít. Mindhárom községben földmunkásszerve-

zet van. Gyomán régtől fogva pártszervezet is működik. De érthetetlen, miért kell itt a gyűlésekre a csendőrségnek szuronnyal és kardvillogtatással kivonulnia?

— Ó, Brunner elvtárs! — szólt mosolyogva Csicsova János. — Ez a Viharosok! Itt szembe kell nézni a csendőrséggel.

— Hát igen — szóltam, hogy elereljem a témát, mert Brunner észrevette, ez neki szól. — A kormány bizonyára megígérte a pártnak, nem akadályozza a választási gyűléseket. A főszolgabírókat azonban utasította: a csendőrség készen legyen! Bár eddig nem avatkoztak be. Na, de majd nyugtával dicsérjük a napot. Most az a fontos, mivel közeledik a választás napja, hogy meg kell szervezni a választási helyiségekbe a szavazatszedő bizottságokat, olyan szaktársakból, kisparasztokból, kisiparosokból, akik részünkre megbízhatók. És azokat, akik a kijelölt gyülekezőhelyeken irányítják a szavazókat, távol tartják a rendbontókat. És amíg lehetőség van, agitálni kell jelöltünk érdekében...

Amíg a tizenkilenc kilométert vissza kocsikáztuk Endrődig, Brunner elvtársam már nem oktatott. Halkan azonban megemlítette:

— Nem azt mondom, Hunya elvtársam, hogy Pesten minden könnyen megy, de könnyebben, mint itt.

— Ez érthető elvtársam. Ha ismerné a XIX. század végi és e század első évtizedének parasztmozgalmait, megértené magyarázat nélkül is a mi helyzetünket és harcunkat. Ne vegye rossz néven, ha ajánlom, vegye elő a Népszavát, a Földmívelőt és a Világszabadságot, és olvassa el azokat a cikkeket, amelyek a mezőgazdasági munkások harcaival foglalkoznak.

— Nem tudok hozzászólni — válaszolta Brunner —, de a pártvezetők nyilván jobban tudják, mikor kell lassan, óvatosan haladni anélkül, hogy összeütközzünk a hatalommal. Amit a pártvezetőség akar, azt csak így óvatosan, lassan lehet elérni. Nagy haladás már ez is, hogy részt veszünk a választásokon és bejuthatunk a parlamentbe. Akinek ez ma nem elég, az előbb-utóbb összeütközik az államhatalommal, meg a pártvezetőséggel.

*

A választás napjára felkészítettük azokat a szaktársakat, kisgazdákat, akik már előbb ajánlkoztak a szavazók összeírására, a választási szabályok betartásának ellenőrzésére. Külön csoportokat alakítottunk a rend fenntartására és a szavazók irányítására. Négy kerékpáros futárt szerveztünk. Minden két órában a szavazatok eredményeivel ketten Kondorosra, ketten Gyomára indultak. És mert Kondoroson, Gyomán is így szerveztük meg a futárszolgálatot, a kö-

zépúton találkozva ismertették egymással a jelöltünkre leadott szavazatok számát. Ez a módszer nagyszerűen bevált. A választási híreket azután a gyülekezőhelyeken ismertettük.

Már a választás beindítása után hamarosan tapasztaltuk: a főszolgabíróság figyelme Endrődre irányul. A Körösön túli kisparasztok a tanyákon gyomai lovascsendőrökkel találkoztak. A helyi csendőrök és rendőrök a községben sétálgattak. Dél tájon azonban már Endrődön is megjelentek a lovascsendőrök. Végiglovagoltak a főúton, majd a szarvasi úton és a községháza udvarában álltak meg.

A választási irodában és a gyülekezőhelyeken a honvédelmiek és az egységesek nyugtalankodtak. Délben már több száz szavazattal vezettünk. A honvédelmiek gyülekezőhelyén pedig nagy betűk hirdették: „Aki Szemere Józsefre szavaz, az egész Magyarország boldogságára szavaz".

Délután az egységesek kortesei befogták a készenlétben levő lovakat és megindultak a sárga kotyogós kocsikkal. Hordták az irodára a már tehetetlen öregeket, betegeket. De így sem sikerült előnyt szerezniük.

A választás végeredményeként Vági István 2372, Zeöke Antal 2200, Szemere József 820 szavazatot kapott. Így Vági és Zeöke között pótválasztásra került sor.

Az eredmény a három községben nagy hatással volt az agrárproletárokra és a jelöltünkre szavazó kisgazdákra és kisiparosokra. Ha a kibukott Szemere 820 szavazatának csak a felét sikerül megszereznünk, a második menetben megszerezzük a mandátumot. Számításba vettük a vallásos agrárproletárokat és azokat a napszámosembereket, akik a bagós kaszinóba, illetve a kisgazdakörbe jártak, itt próbáltak könnyebben napszámhoz jutni. Gellai István, Varju György, Hunya Elek és más gazdák agitációjának hatására a kisparasztok jelentős része is hozzánk pártolt.

A biztos győzelem reményében indultunk a döntésre.

Mivel Vági István — a mai — Hunya faluban és Kondoroson még nem járt, a két választás között lejött Endrődre. Csuvár Vince gazda barátom kocsival kivitt bennünket Hunyára. (Mivel az értesítést már előzőleg megkaptam érkezéséről, megszerveztük a gyűléseket.) Hunyán a korcsmában már együtt voltak vagy harmincan az érdeklődő gazdák. Köztük volt a helyi katolikus pap is. Vági, szokása szerint, hangosan, erélyesen beszélt. A párt programjának ismertetése után arról szólt, hogyan kell az egész magyar életet átszervezni, hogy csökkenjen a dőzsölés és biztosítva legyen minden dolgozó család rendes megélhetése. Ha mi bejutunk a parlamentbe — hangsúlyozta Vági —, majd belenézünk abba a dzsungelbe, ahol a hatalom által védve, azt tehetnek a gazdagok a szegényekkel, amit akarnak...

— Fenyegetődzik a jelölt úr? — szólt közbe a pap.

— Ha úgy tetszik, vegye annak. Ezer éve kéri alázattal a nép a jogot, a biztos megélhetést munkája után. És mit kapott mindig? Durvaságot, megalázást. Tessék tudomásul venni, abból nekünk már elég volt! Tudom, önnek és feletteseinek az igazság szava sértően hangzik. De én nem az igét hirdetem, hanem a dolgozó emberek jogát! Nem a túlvilági boldogságot hirdetem, amit nyilván ön sem értékel annyira, mint a földi kényelmes életmódját, hanem igenis hirdetem azt, hogy ezen a földön minden becsületes magyar jól megélhessen.

A pap dühtől vörösödve elment. A kisgazdák közül néhányan fejüket csóválták, többségük mosolygott.

Vági beszéde után ismertettem a választási eredményeket. Beszéltem Zeöke Antal ügyvéd jelleméről, idéztem egyetlen parlamenti közbeszólását: „Mit szólna ehhez Vázsonyi?" Vajon, mint Erdélyből ideszaladt ügyvédet, milyen érdek fűzi az alföldi kisgazdákhoz? A dolgozó ember sokféle baját, csak a másik dolgozó értheti. A nagyurak és támogatóik csak azért barátságosak ilyenkor, hogy megszerezzék a mandátumot, amit azután a parlamentben a saját javukra és a dolgozó nép elnyomására használnak. Észre kell ezt már venni a dolgozó kisgazda társainknak is.

— Ami azt illeti, Hunya öcsém — szólt Dinya Péter —, ti most olyasmit mondtatok, amin valójában el kellene már gondolkodni a magunkfajta embereknek.

— Na, öcsém, beszéljünk másról is. — A múltkor Zeőke kortesei először a korcsmároshoz szálltak, aki mán ütötte is csapra a söröshordót. Hát én most megfordítom a szokást. Mit isztok, sört vagy bort?

— Nagyon köszönjük megtisztelő szándékát, Dinya bátyám. Se én, se Vági barátom italt nem iszunk.

— Hát száraz torokkal akartok ilyen melegben továbbmenni öcsém?

— Nem, Dinya bátyám, de a szódavizet elfogadjuk azért, hogy a jövőnek tanulságként feljegyezhessék, ebben a tanyaközpontban esett meg először, hogy nem a képviselőjelölt és kortese itatá a hallgatóságot, hanem Dinya Péter kisgazda fizetett egy-egy pohár szódavizet a jelöltnek és kortesének, mivel azok szeszes italt nem ittak!

— Az angyalod, öcsém! Ha ezt megtudja a tanyavilág.

Elköszönve a tanyasiaktól, Csuvár Vince kocsiján indultunk Kondoros felé. Csendes, meleg volt az idő... Szép a határ. Egy-egy nagy darab búzavetés olyan, mintha zöldes fényfátyollal volna leterítve.

Minden ragyog a rászóródó napsugártól. Csuvár barátom se sietteti a lovakat. Nem hosszú az út, alig hat-hét kilométer...

A gyűlést nem a községház előtti téren, hanem a régi csárda táncteremében engedélyezte a községi elöljáróság.

A meghatározott időre tele lett a terem agrárproletárokkal. Sokan egyenesen a földekről jöttek, a kapát is magukkal hozták. Mindnyájan be sem fértek, sokan az udvaron rekedtek.

Alighogy végeztem rövid megnyitómmal, megjelent két csendőr. A teremben a sűrű embertömegen nehéz lett volna nekik áttörniök, ezért egyikük parancsoló hangon kiáltotta: a törvény nevében a gyűlést feloszlatom! Azonnal hagyják el a helyiséget.

— Nem hagyjuk! — zúdult fel a tömeg. A káromkodásból kihangzott: — Lapítsátok be a kakastollas kalapot! Pillanatok alatt olyanná vált a hangulat, hogyha Vági közbe nem avatkozik, agyon verik a csendőröket.

— Elvtársak! Nyugalom! Hallgassanak ide!...

— Az anyjuk úris... hát ezek még ilyenkor is marnák az embert...!? — Hallatszott a mindenre elszánt indulat...

— Elvtársak! — dörgött újra Vági hangja. — Az úr nem mert idejönni, hanem a szolgáját küldte. A gyűlésre engedélyünk van, megtartjuk! A csendőr urakat figyelmeztetem: törvényellenesen nem cselekedhetnek! Jöjjenek ide az asztalhoz, vagy ha úgy tetszik, maradjanak ott, amíg a gyűlésnek vége lesz! Azután majd meglátjuk!

— Szétlapítjuk a kalapjukat, ha megmozdulnak! — hallatszott kívülről.

A csendőrök nem mozdultak. Dühüket nyeldesve sápadoztak.

— Elvtársak! Meg kell érteni miért akarták lehetetlenné tenni ezt a gyűlést. Nyilván azért, mert a legtöbb szavazatot kaptam és a csendőrurak gazdáinak nem tetszene, ha én kapnám meg a mandátumot...

— Ez az igaz! — hangzott. — Majd mi megmutatjuk... Nekünk nem kell sem földbirtokos, sem ügyvéd!... De más úrifajta sem!... Éljen Vági István!...

Jó ideig várni kellett, mire elcsendesedett a nép.

— Elvtársak! Tudjuk mi jól, ez a választás is harc a munkásság és az urak között. Ők a fegyvert is használhatják felelőtlenül, mi felelősségünk tudatában az igazság szavát sem. Pedig hát mi az, amit mi akarunk? Munkát, jogot, emberhez illő megélhetést! Ez a legminimálisabb, amit ebben az országban is megkövetelhet magának minden dolgozó ember! Mi, szociáldemokraták, azért akarunk bejutni a parlamentbe, hogy ott a grófok, földbirtokosok, gyárosok és egyéb, a nép jogát tiprók hallatára is hangoztassuk a dolgozók kö-

veteléseit. És lerántsuk végre a népámítókról a leplet. Lássák: mi nem az ígérgetések, hanem a tettek emberei vagyunk!

— Kedves barátaim! Az előjelek arra engednek következtetni, hogy ebben a választási körzetben nem lesz könnyű a döntő próba. Nagyon jól fel kell készülnünk, mert ahogy megkezdődött a hatósági nyomás, valószínűleg folytatódni fog a következő napokban is...

— Nem engedjük megfélemlíteni magunkat!... Nekünk nem úr kell, hanem munkás!... Éljen a mi jelöltünk! — majd újra elhangzott néhány fenyegető szó is...

Hogy komolyabb baj nélkül végződjön a gyűlés, a felzúdulás csillapultával szóltam:

— Szaktársak! Vasárnap reggel kezdődik a pótválasztás. E pár napot használják fel a szervezésre, hogy legalább olyan jól menjen minden, ahogyan a múlt vasárnap. A mai eset ne csüggesszen, inkább a még jobb szervezőmunkára ösztönözzön. Vági elvtárs azonban még röviden szólni kíván.

— Halljuk!... Éljen!

— Kedves barátaim! Bár úgy terveztük, a gyűlés után még maradunk, hogy beszélgetve jobban megismerkedjünk, mint emberek is, azonban, mint e tények mutatják, a hatóság beleszólt szándékunkba. Arra kérem önöket, őrizzék meg nyugalmukat. Én pedig ezt a sértést tisztázom.

Percek múltak, mire szaktársaink megnyugodtak, egy részük hazaindult.

— Jelölt úr! — szólt most már a csendőrőrmester. — A főszolgabíró úr parancsára önöket Gyomára kell kísérnem.

— Tessék! Gyalog azonban nem megyünk, még a szolgabíró úr parancsára sem!

A csendőrök nem kényszerítettek, nyilván azért, mert még vagy száz földmunkás az udvaron és a teremben várták a fejleményt. A községi bíró rövidesen megjelent egy parasztkocsival.

A szaktársak éljenzése közben ültünk fel a kocsira. Vági és az egyik csendőr a hátsó ülésre, én a másik csendőrrel a kocsis mögöttire ültem.

21 kilométernyi kocsikázás után érkeztünk Gyomára. Kiss Jenő főszolgabíró szóhoz sem engedte Vágit. Ellentmondást nem tűrően mondta:

— Járásom területéről kiutasítom! Ha a legközelebbi vonattal nem utazna el, letartóztatom. A belügyminiszter úrnál határozatom ellen fellebbezhet! Távozzanak!

Néhány ügyem volt már a főszolgabíróval. Nem ingerlési szándékkal, de mégis megkérdeztem:

— Remélem engem a járásból nem utasít ki a főszolgabíró úr?

— Magához nem szóltam. Kérem távozzanak!

Vági elvtársat elkísértem az állomásra. A két csendőr már ott volt. Bizonyára azért, hogy ha Vági nem szállna fel a vonatra, akkor letartóztassák.

— Holnap a belügyben megpróbálom rendezni ezt az ügyet — mondta Vági. — Ha megkapom az elégtételt, táviratban értesítem Hunya elvtársat.

Elköszönve Vágitól Endrődre siettem. A község szélén, a Holt-Körösnél, Gyuricza Pálné várt a figyelmeztetéssel:

— Ne menj be a községbe, Pista. Gyomáról csendőrök jöttek át. Szedik össze a mi embereinket. Menj inkább itt az új telep szélén ki az Öregkertbe.

Meglepett Gyuriczáné figyelmeztetése. De tudni akartam, mi történik. Siettem szervezetünkbe, ahol a választási irodánk volt. Találkoztam néhány káromkodó szaktárssal. Szóltam is hozzájuk. Csak legyintettek és mentek tovább. Helyiségünkhöz érve már hallottam a lármát. A még bent levő szaktársaimat lökdösték kifelé. Az esemény meglepett. Erélyesen szóltam:

— Mit csinálnak itt az urak? Ez a választási iroda! Itt, amíg a választásnak vége nem lesz, mindenért én felelek!

A dühöngő csendőrök kissé meglepődtek a nekik szokatlan hangtól. Még dühösebbek lettek.

— Majd én megmutatom neked ki felel itt! — Állt elém az őrmester.

Az elvadult őrmester szuronyát az állam alá tartotta. Dühöngött, fenyegetett. Nyugodtan néztem a szeme közé. Amíg egymás szemébe néztünk, átvillant bennem a gondolat: hasonlít a mérges kutyához, aki előtt ha megáll az ember és a szemébe néz, megszégyelli magát. Pár pillanatig tartott a feszült csend. Majd elmentek.

Röviden elmondtam társaimnak, hogyan végződött a tanyai és a kondorosi útunk. Majd leírtam a durva eseteket és mindjárt küldtük is Pestre.

Megbeszéltem még szaktársaimmal a választásig hátralevő két napi tennivalónkat és hazaindultam. Alig hagytam el a község szélét, pár száz lépésre előttem két csendőr tűnt fel. Az Öregkert felől jöttek. Nem szerettem velük találkozni, de ez már elkerülhetetlen volt. Néhány lépésre voltam tőlük, amikor a parancsnokló tiszthelyettes rám szólt:

— Forduljon vissza!

Megálltam és mintha nem értettem volna mit mondott a tiszthelyettes, néztem rájuk.

— Nem ért magyarul? — mordult rám a tiszthelyettes.

— Dehogynem. Magyar vagyok.

— Nahát, akkor menjen előttünk, míg szépen beszélek!

Érthető volt. Végigkísértek a községen. Nem hajtottam le a fejem, mint a tyúk és a tolvajok szokták. Szemükbe néztem azoknak is, akik kárörvendő vigyorral kiáltották:

— Na végre fülönfogtak!... Hamarabb kellett volna!

A dombszögi korcsma épületének egyik részét valamikor táncteremnek használták. Az utóbbi években gabonatároló volt. Most ezt jelölte ki a hatóság Vági letartóztatott hívei részére. Engem is oda kísértek.

A nagy magtárhelyiségben már sokan voltak, akik a választásban tevékenykedtek; agrárproletárok, kisgazdák, építőmunkások, suszterek.

Vágival még reggel elmentem a községből. Letartóztatott társaimtól tudtam csak meg, hogy már délelőtt tíz órakor megjelentek Endrődön a gyomai csendőrök. Délután egy óra tájon az Ébredő Magyarok Egyesületének (Honvédelmi Párt) hívei és a papok által szervezett ifjúsági liga tagjai letépdesték a mi plakátjainkat. Majd megindultak a csendőrök és szedték össze az embereinket.

Már a sötétedő magtárban világossá váltak előttem az események mozgatói. Ha ugyanis a hatóság ezt nem teszi, mienk lett volna a mandátum. Azzal, hogy a község minden részéről csendőr kísért ösz-sze bennünket, e drasztikus cselekedettel a gyengébb idegzetű embereinket akarták megfélemlíteni.

— Így igaz, Pista öcsém! — szólt Gellai István. Ahogy engem kísérték a gyomai csendőrök, három Zeőke párti gazda hangosan, hogy mások is hallják, rám kiáltottak: — Érdemes volt kommunistának korteskedni? — Egynek meg is mondtam: Vigyázz, öcsém! A grófi politika meg ne pergettesse tanyád udvarában a dobot. Jobb előre gondolni, mint később sírni... Meg akartam mondani a magamét a másiknak is, de a gyomai csendőr rám mordult: „— Fogja be a pofáját az úris... mert úgy hátba nyomom, hogy a belit köpi ki!"

— Velem durvábban bántak — szólt Kurilla Bálint cipész. — Alighogy kiléptem az utcára, az egyik papi ligás suhanc a kerítésemről tépte le a mi plakátunkat. Rászóltam: Erre tanítanak a papok te...„Kuss az anyád úris..." — mordult rám a csendőr és úgy hátba nyomott a puskatussal, hogy a járdára hasaltam. Az orrom be is tört. Nézd, csupa vér a zsebkendőm és kegyetlenül sajog...

Bálint nem fejezhette be a mondatot, viharlámpával bejött két csendőr és dühös káromkodással fenyegettek: ha még csak egy suttogást hallanak, kitapossák belőlünk a szuszt. Engem a bejáratig lökdöstek, és ott lefektettek.

Benn csend és sötétség. Csak kívülről hallatszott be a nehéz csizmák zaja.

Másnap kilenc óra felé engem, Uhrin Györgyöt, Giricz Pált, Nagy Józsefet és Gellai István gazdát, két endrődi csendőr összebilincselt. Erős vezérlánccal össze is erősítették és Endrőd főútján, az út közepén, hogy mindenki lássa, a választási jog, szabadság tiszteletének „szimbólumaként" kísértek a vasútállomásra.

A gyulai fogházba vittek. Az összefüggő vezérláncot és kezünkről a bilincset csak a fogház irodájának folyosóján vették le a csendőrök. Szólni egymáshoz ott sem lehetett. Egymástól pár lépés távolságra falnak fordulva vártuk, mit akarnak velünk.

Elsőnek engem szólított az őr. Az irodában az írnok felírta az adataimat, majd a mellette ülő tisztviselő kissé gúnyosan kérdezte:

— Miért kísérte a csendőrség ide?

— Nem tudom!

— Arra feleljen, amit kérdezek!...

— Arra felelek! Nem tudom miért kísértek ide!

— Na, majd itt megtanulja, hogyan feleljen ha kérdezik. János, kísérje a zárkába...

Pár perc múlva utánam jött Gellai István gazda. Giricz Pál, Uhrin György és Nagy József másik zárkába került. Aznap csak vizet kaptunk. Mivel már előző nap sem vacsoráztunk, megéheztünk.

— Mondd, Pista öcsém, mit akarnak itt velünk? — szólt Gellai.

— Valószínű a megye, a járás urait ingerelte, hogy mi könnyen jutottunk a legtöbb szavazathoz. Ezek most úgy gondolták, hogy a sok ember letartóztatásával és ötünk bezárásával elriasztják Vági híveit. Amit tegnap csináltattak a csendőrséggel, valószínűleg csak a kezdet. Ha ezzel sem látják biztosítva Zeöke megválasztását, durvább módot is alkalmaznak.

Így is történt. Vasárnap, a választás napján, a községbe vezető fontosabb utakon megjelentek a csendőrök. A kisebb gazdákat, ha kocsin, vagy gyalog jöttek, megállították. Megkérdezték, kire akarnak szavazni. A bátrabbak, akik meg merték mondani, hogy Vágira szavaznak, visszaparancsolták. Ha valaki makacskodva jogára hivatkozott, kapott egy-két pofont, vagy a puskatussal egy nyomást, és visszafelé bandukolva elmélkedhetett a „konszolidált" Magyarország „szabad" választásán. A községben is több durvaságot követtek el a gyülekezőhelyeken...

Ötünket a gyulai fogházból a választás után engedtek csak ki. De pár nappal később korán reggel egy rendőr kijött hozzám az Öregkertbe és utasított: tíz órakor jelenjek meg a csendőrőrsön.

Az őrsön a szolgálatos csendőr az őrsparancsnoki szobába vezetett, az asztalnál fiatal csendőrfőhadnagy ült. Baricz őrsparancs-

nok tiszthelyettes mellette állt. A főhadnagy előtt a Népszava, piros ceruzával néhány sor aláhúzva. A főhadnagy rám nézett és megkérdezte:

— Hogy hívják magát?

Megmondtam.

— Üljön le — mutatott a vele szembe levő székre.

A főhadnagy hangja kissé nyugtatott. Baricz feszesen állt. Arca mint mindig, komor. Most azonban a főhadnagy érdekelt, aki az újságot nézte. Majd rám nézett és megkérdezte:

— Olvasta ezt a cikket? — mutatott rá.

— Igen.

— Maga szerint megfelel ez a valóságnak?

— Nem egészen.

— Miért nem? — és összehúzott szemöldökkel nézett rám.

— Valószínű azért, főhadnagy úr, mert a Népszava sem akarta publikálni mindazt, amit a csendőr urak elkövettek ellenünk.

A főhadnagy arcán nem látszott változás. Baricz azonban vörösödött.

— Kívánja a tiszthelyettes úr megbüntetését? — nézett rám a főhadnagy.

— Nem kívánom, főhadnagy úr! — Azt azonban kívánom: a tiszthelyettes úr és beosztottjai is munkás honpolgároknak ismerjenek el minket. Nem mi vagyunk a hibásak, hogy munka nélküli nyomorúságos helyzetünkből még nem juthattunk biztonságosabb helyzetbe. Szerintem nem bűn, ha helyzetünket javítani kívánjuk ...

— Végeztünk! Elmehet! — mondta közömbösen a főhadnagy.

Emeltebb fejjel léptem ki az ajtón, mint ahogy korábban bementem. Kissé most már csiklandoztak a kérdések. Kívánom-e a tiszthelyettes megbüntetését? Kik által kívánhatnám a büntetést, azok által akik utasították? Ebben a kérdésben nem a büntető szándékot, inkább ugratást éreztem. Sok tény bizonyította, hogy még ártatlan emberek meggyilkolásáért sem büntették meg a csendőröket, vagy a tiszti terroristákat. Nyilván hamarább megfenyítik őket azért, ha nem zúzzák szét szervezetünket ...

Az újság a főhadnagy előtt az 1922. június 4-én megjelent Népszava. Abban jelent meg az endrődi letartóztatásokkal foglalkozó cikk. A letartóztatottak közül 17-ünk nevét is hozta, de hozzátette, hogy még vagy harminc embert tartóztattak le. Ötünkről az elbocsátó irat is fennmaradt. „A Gyulai Törvényszéki fogház 86-os számú törzskönyvében a 344/1922. sorszámú bejegyzés Hunya István (szül.: 1894. október 1.) 161 cm magas, zömök testalkatú, egészséges arcszínű, barna hajú, növésben levő bajuszú, nőtlen földmívest 1922. június 2-án este tartóztatta le az endrődi csendőrőrs. 1922. június

5-én vették fel a fogházba, június 6-án 12 órakor a törvényszéki vizsgálóbíró végzésével szabadlábra helyezték." Az elfogatás, illetve letartóztatás oka a rabtörzskönyvekben nem szerepel.

Ugyanakkor tartóztatták le és ugyanakkor bocsájtották el Nagy József (szül.: 1872.), Uhrin György (szül.: 1894), Gellai István (szül.: 1860.) és Giricz Pál (szül.: 1863.) endrődi lakosokat. A letartóztatás oka szintén nincs megjelölve az ő esetükben sem. A főszolgabíró azonban a belügyminiszternek már jelentette a letartóztatás „okát". Ezt az iratot az Országos Levéltár; K—149. B. M. Res. ir. 1922—10—1616. szám alatt őrzi. E szerint: „Hunya István, Giricz Pál, Nagy József, Uhrin György, Gellai István, endrődi lakosok, Vági István szociáldemokrata párti képviselőjelölt megválasztása érdekében meg nem engedett módon agitációt fejtettek ki, amennyiben a választópolgárokat véleményük szabad megnyilvánításában veszélyes fenyegetésekkel befolyásolták, s mint vezetők ezen cselekedetek irányításában közreműködtek".

Nem véletlen, hogy az országban éppen Endrődön nyilvánult meg a legdurvább terror. Következményeként elvesztettük ugyan a mandátumot, de mozgalmi lendületünk nem lanyhult. Az agrárproletárok, kisgazdák közül is sokan megértették, olyan harc ez, amelyben nem szabad visszavonulni. Tagunk lett a kubikosok jó része, az Uhrin-fiúk: Imre, Sándor, Smiri Pista, Jóska, valamint a Dávid-fiúk. És rendes tagok lettek azok a törpebirtokosok is, akik addig csak pártoló tagok voltak.

*

A kisgazda pártiak értelmesebb része nem dicsekedett a győzelemmel. Tudták, a csendőrök brutális tevékenysége szerezte meg részükre a mandátumot.

Az új parlamentben legerősebb az egységesek pártja. Második, 25 képviselőjével, a szociáldemokrata párt. A 245 képviselő 13 pártból tevődött össze.

Voltak olyan pártok is, amelyek nem jutottak mandátumhoz. Sajnos, olyan párt azonban egy sem akadt, amelyik a mezőgazdasági munkások bérével, siralmas helyzetével komolyan foglalkozott volna. A szociáldemokrata párt képviselői sem foglalkoztak olyan erélyel, amelynek hatása lehetett volna. A munkanélküliségen nem tudtak enyhíteni, és még arra is képtelenek voltak, hogy az internáltak előtt megnyíljanak a kapuk.

Az eszmei zűrzavar pedig tovább fokozódott. A csak egy-két mandátummal rendelkező pártok tagjai is „apostolok"-ként járták a községeket. Szándékuk az egyszerű dolgozó emberek részére nem volt mindjárt világos. Hiszen a parlamentben néha tetszetősebben

viselkedtek, mint a szociáldemokraták. Még az agrárproletárok egy része is elhitte, ezek az igaziak. Ha többen volnának a parlamentben, megváltoztatnák a szegényemberek helyzetét.

A zűrzavarban ingadozás nélkül álltunk. Bár ellenünk — elsősorban a kereszténységszocialisták — komolyan készülődtek.

Egyik piaci napon munkanélküli társaimmal a kofák között nézelődtem. Ott volt Farkasinszki kosárfonó barátom, aki megállapodásunk értelmében a kereszténységszocialista táborban maradt. A tömeg között úgy viselkedtünk, mint akik nem ismerik egymást. Csak pillanatra találkozott a tekintetünk. Ő ment a híd felé. Később utána mentem. A gátőrházon túl, a „kölökgáton", leheveredtünk és elmondta: a papok nagy mozgalmat indítanak aratás után. A kereszténységszocialista földmunkás tagozatot akarják megalakítani.

— Azért mondom ezt el, Pista koma, mert ha tán mindnyájan nem is lesztek elfoglalva az aratás-cséplési munkában, nem árt, ha néhányan tudjátok, mit akar az ellentábor. A főpap olyan vezetőket akar, akik nemcsak a templomban tudnak jól imádkozni, énekelni, hanem szervezni is. Itt, Endrődön, olyan mintaszervezetet szeretne létrehozni, amelyhez az ország katolikus földmunkásszervezetei is igazodhatnak...

— Ha hallok még olyasmit, ami titeket érdekel, szólok.

— Köszönöm, barátom. Gondoltam, nehéz volt a papoknak lenyelni, hogy otthagytuk a jelöltjüket a piactéren meghallgatás nélkül. Na, a papok terveznek, az agrárploretárok végeznek.

Farkasinszki barátom megnevezett még néhány olyan ifjút is, akik 1919-ben jó vöröskatonák voltak, de különböző ígéretekkel már a kereszténység ligához csatlakoztak. A fiatal papok külön oktatják őket. Hogy mire készítik elő az ifjakat, még nem tudja. De nemcsak a körmenetekre.

A választás utáni hetekben kissé szétszóródtunk. Akik a gyomai, szarvasi határban hozzájutottak negyedes kukoricához, azok kapálni mentek. De olyan munka, ahová százával mehettek volna, nem mutatkozott.

Az egységes kormány mezőgazdasági politikájával elérte, hogy az uradalmak és a tehetősebb parasztgazdák a 4500 koronás búzaár és a 60—80 koronás napszámbér folytán, a normálisnál több jövedelemhez jutottak. Mindnyájan tudtuk miből eredt a jövedelemforrás, hiszen minél kevesebb munkabért fizet a munkáltató, annál több jövedelemhez jut.

A járási munkabér-megállapító bizottság meghívott ugyan a cséplési részesbérek jóváhagyására, de még merevebben ragaszkodott

„a munkáltató többet nem adhat, a munkavállaló többet nem kérhet..." tartalmú rendelethez. Éreztem, hogy ott hiába beszélek, annak eredménye nem lehet. Ezért, szaktársaimmal megállapodva, a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének mindkét helyi csoportja nevében az alábbi kéréssel fordultunk a gyomai járás mezőgazdasági bizottságához.

„1. Köztudomású, hogy Endrőd 14 538 lakosságának 70%-a bérmunkás, akik utalva vannak a mindennapi kenyerük beszerzését napszámolás, vagy más ehhez hasonló módon beszerezni családjuk részére.

2. Köztudomású, hogy az endrődi határ területén belül a munkásságnak csak 5%-a keresheti meg családjának az évi kenyerét, 95%-a kénytelen volna idegen határokba vándorolni kenyérkereső munkára. Fájdalom, a múlt évi egyik miniszteri rendelet ezt is lehetetlenné tette. Ma még a 95%-ból csak 15% nyert aratási elhelyezést a szomszédos határokban, 80% még mindig munka nélkül van.

3. Az éhség veszedelmének elkerülése szempontjából ajánlatos volna olyképpen megoldani a kérdést, hogy a járás mezőgazdasági bizottságának vezetősége lépjen érintkezésbe úgy a termelőkkel, mint a géptulajdonosokkal, hogy az aratás nélkül maradt földmunkások a gépeknél megfelelő percent ellenében nyernének elhelyezést. És így békés megegyezést hozzon létre a munkaadók és a munkások között. De nem úgy értve — mint a múltban —, hogy hagyja a munkástömegeket kizsákmányolni még a géptulajdonosoktól is.

4. Abban az esetben, ha a járás mezőgazdasági bizottságának nem állna módjában mindezek felett intézkedni, kérjük szíveskedjenek a megyei bizottság elé terjeszteni.

Kérjük, szíveskedjenek odahatni, hogy békességgel és munkájával kereshesse meg minden munkás a kenyerének legalábbis egy részét, mert nem leszünk képesek még egy éven át hallgatni egyes bürokratikus szellemű egyénnek a mindenféle dologtalansággal való lebecsülését, amit tettek, amikor éhező családjaink részére lisztet kértünk. Nem. Mi dolgozni akarunk, munkások vagyunk, akiknek bár csak osztálysorsunk, hogy még csak dologért is esedezünk.

Azzal a reménnyel, hogy kérésünk kedvező elintézést nyer, maradunk az ország dolgozó munkásai, egyetemlegesen. Endrőd, 1922. július 2.

Az összes munkásság nevében:
Hunya István"

Nem törődtem azzal, tetszik-e vagy nem a főszolgabírónak, hogy nyomorban pusztulni nem akarunk. És hogyha a kérő szavaknál több-

bet kényszerülünk tenni, legyen bizonyítéka, tudattuk nemcsak sanyarú helyzetünket, hanem már csak fékezve visszatartható érzésünket is. Meggyőződtek társaim is a szigorú tényről, ha nem merjük feszegetni, lazítani a korlátot, mely közé a gazdagok érdekében a kormány szorít, helyzetünk soha meg nem javul.

Cikket is írtam, amely a Földmívesek Lapjában 1922. július 15-én megjelent. „*Ezrével várnak* munkaalkalomra az Alföldön a mezőgazdasági munkások, vagy kínálják az embervásáron munkaerejüket. Ezen a téren már annyira züllöttek az állapotok, hogy például 1920-ban még 75 kg biztosítékot adtak holdanként az aratóknak, és ma már egyik közeli uradalom csak 30 kg-ot ad, amiért el is kell csépelni. Két évvel ezelőtt még kaptunk harmados kukoricaföldet és ma már a legtöbb helyen ötödén adják, de csak a kukorica ötödös, a szár és a tök, ami ott terem, mind a gazdáé. Felvetődik önkéntelenül a kérdés: *Meddig mehet ez így?* Meddig zsákmányolnak még bennünket a keresztény szeretet alatt? És meddig bírja még a nép ezt a nyomort, mely olyan súllyal nehezedik rá, hogy immár roskadozik alatta? Ki tudna ezekre feleletet adni?

Évek óta hangoztatjuk a munkások panaszait, de süket fülekre találunk mindazoknál, akik az ország ügyeit intézik. Az első nemzetgyűlés nem mutatott semmi érzéket a dolgozó nép sérelmei iránt. Ezért fajultak el ennyire a viszonyok. A szabad egyezkedés jelszava a mezei munkások munkabérének megállapításánál a valóságban azt jelentette, hogy a munkaadóknak szabad a legalacsonyabb béreket diktálni. A munkásnépnek ezzel szemben megkötözték a jogait. Az egyoldalú bérdiktálás ellen tiltakozni sem szabad.

A keresztény »fajvédelem« jelszavai csődöt mondtak. A falusi nép nyomora csak fokozódott a jelszópolitikusok tényked̈ései nyomán. Hagyják abba a komédiát ezek az urak, amíg nem késő! Az országot fölépíteni csak munkával lehet. Teremtsenek munkaalkalmat, vagy távozzanak a közélet színteréről! H. I."

E kis cikkemet az ügyészség borsosnak találta. Hiszen régi igazság: az igazság sért a legjobban. Nem rettentem meg az ügyészség szándékától. Készültem a találkozásra azért is, mert ennél a cikknél korábban még élesebb hangút írtam, amit a szerkesztőség, ahogy Takács József említette, félretett alkalmasabb időre. Tehát elszántam magam, ha tárgyalás lesz, nagyon határozottan elmondom azt is, amit eddig cikkben mások tapintatossága miatt nem mondhattam el.

Az első tárgyalásra nem idéztek meg. Majd később értesített Takács szaktársam, hogy a fellebbviteli tárgyaláson elejtették a vádat.

A mezőtúri határban Illésy (Osmitc) Géza középbirtokosnál aratt am. A kiélt szikes talajban silány a búza. Könnyű az aratás. A részesedés kevés. A cséplési résszel alig hullott a mi zsákunkba 5 mázsányi, amiben a marokszedő bére is benne volt. Mégis örültünk. Ez is több annál, amit az aratáshoz nem jutottak szerezhettek egy-egy alkalmi napszámból, esetleg a részes cséplésnél.

Cséplés után a gazda vályogvetést ajánlott. Annak is örültem. Farkas Pista barátommal a Holt-Körös medre mellett kétezer vályogot csináltunk. Nem nagy kereset. A semminél azonban több... Éltünk, ahogy tudtunk.

Helyzetem szinte kivételesen kedvező volt. A családban öten dolgoztunk. Simon öcsém és apám részes aratók voltak. A két lány is besegített. Közös keresetünkből a családban meg volt a szerény megélhetésem. Ez azonban nem nyugtathatott. Minél jobban megismertem a társadalmi ellentétek okozóit, annál inkább éreztem a mozgalom további erősítésének szükségességét.

1922 szeptemberében, nyilván a főszolgabíró utasítására, szervezetünk helyiségének tulajdonosát figyelmeztette a községi elöljáróság, ha meg akarja tartani italmérési jogát, mondjon fel nekünk. A csendőrök is be-belátogattak hozzánk.

Meglepődést nem okozott. A választási események után inkább az lett volna a meglepő, ha a hatóság nyugodtan tűri mozgalmunk fejlődését.

A keresztényszocialista táborból kiszivárgó suttogás jobban elgondolkodtatott. Farkasinszki barátomtól és másoktól is hallottam: a főpap nemcsak Endrődön, hanem az egész járásban uralkodni akar.

Híre járt akkor egyes vallási viszályt kiváltó kijelentéseinek, például: amelyik templom tornyán nem kereszt ragyog, az csak baromól. A bank igazgatóságából pedig eltávolította mindazokat, akik nem úgy hajlottak, ahogy ő kívánta. Ennek következményeként a kisgazdák külön takarékpénztárt szerveztek.

Zavarta a józanodó emberek vallási érzését az a hír is, hogy a főpap a szent Antal kassza 5000 aranytartalékát 5000 papírpengővel cserélte fel.

A szegény családok ellen a legsúlyosabb és legfájóbb mégis az volt, hogy az egyházi adót kíméletlenül behajtotta. A végrehajtó gyakran még a párnát is lefoglalta.

A kifosztott emberek hozzánk jöttek panaszkodni.

Hanyec János és felesége is sírva jött.

— Tudod, öcsém — mondta a férj —, hadirokkant vagyok. Még ha volna is nehéz kubikmunka, oda nem mehetnék, azt nem bírnám. Alkalmi napszámból, meg a feleségem munkájából élünk három kis

családunkkal. Mit csináljunk? Ha nem bírjuk kifizetni a párbér adót az egyháznak?

— Menjenek János bácsi a főpaphoz.

— Onnan jövünk.

— Mit mondott?

— Megszidott és azt mondta: Ha még arra sem vagytok képesek, hogy az egyháznak párbér adótokat megfizessétek, nem érdemlitek meg, hogy az isten megmentsen titeket a végpusztulástól. Hát most már mit tegyünk, Pista? Hová menjünk? Ki hallgat meg minket? És ki segíthet?...

Társaimból kitört a felháborodás. Büngös Illés öklével az asztalt verte:

— Ha nekem ilyet mondana az a pap, kiereszteném a belit! Az anyjának azt a betyár úris...

Nagy József is bosszúsan mondta:

— Ilyesmit nem tűrhetünk. Ma Hanyec Jánosékkal történt, holnap másokkal történhet! Mi az, amit tehetnénk?

Úgy érzem, semmit sem tehetünk — szóltam nyugtatóan. — János bácsiék menjenek el a főjegyzőhöz. Kérjék meg, hogy segítsen rajtuk. Mondják meg nyugodtan, amit a pap mondott. Ha a főjegyző nem tudna segíteni, holnap jöjjön vissza János bácsi és kérvényt írunk a népjóléti miniszternek.

Hanyecék elmentek.

— Annak a... cédahajcsár Vass papnak — tört ki Büngösből megint az indulat.

— Mindegy koma, ő a miniszter „isten jóvoltából".

Alig volt nap, amikor ilyen és hasonló bajokkal ne jelentkeztek volna helyiségünkben. És senkit sem küldhettem el.

A keresztényszocialisták felől ugyanakkor egyre több hír érkezett. Nem bosszankodtunk. Mindnyájan éreztük, hogy egyszer összemérjük erőnket. Néhány szaktársammal, akik sürgették a nyílt szembeszállást, nem értettem egyet. Úgy gondoltam, csináljuk a magunk dolgát. Addig azonban, amíg a papok nyíltan nem támadnak, csak figyeljük mire készülnek, ne érjen bennünket váratlanul, ha védekeznünk kell. Egyelőre próbáljuk meg helyiségünk megtartását. Ha nem lehet, keressünk másikat. Hadd maradjon meg Gubuznai Pál korcsmája.

Az illegális kommunista sejt kiépítése

Az őszi hónapok elején már tudtuk, igen sok kubikos családnál a kenyérnekvaló sincs biztosítva. Hiába kértük a községi elöljáróságot, nem tudott munkát biztosítani. A régi kubikosok közül Barják Lajost és Timár Pált elküldtük a Hosszúfoki Ármentesítő Társulat békési — a Sebeskörösi Ármentesítő Társulat — és a Berettyó Vízszabályozási Társulat szeghalmi kirendeltségeihez.

Az eredmény nagyon érdekelt bennünket. A két szaktárs visszaérkezésére sokan összejöttünk. Tárgyalásaikról Barják szaktárs tájékoztatott:

— Nem a társulatok mérnökei, vízmesterei a hibásak, szaktársak. — Ha pénzük volna, ők adnának munkát. Hiszen ők ismerik a kubikosok szomorú helyzetét. Megmutatták nekünk Békésen, Szeghalmon az egész országnak engedélyezett pénzmennyiséget. Feljegyeztem:

— Eszerint a Minisztertanács az 1922-es évre 15 millió koronát engedélyezett a társulatok részére. Nagyon érdekes, ahogyan ezt munkabér címén elosztották az országos központban. Ha a 90 000 rászoruló embert alkalmaznák, akkor ez a pénz, 150 koronás napszámot számítva, csak egy napra lenne elegendő. Ezért más elosztást tartottak célszerűnek. Ennek megfelelően az összes társulatok csak 4000 munkást alkalmazhatnak, de ezek 25 napi munkához juthatnak. Ilyen elosztásban egy ember 25 nap alatt 3750 koronát keres. Ebből naponta fél kiló kenyeret és 20 deka szalonnát számítva (a kenyér kilója 24 K, a szalonnáé 200—220 K.) elkölt 52 koronát, huszonöt napra 1300 koronát. Marad 2450 koronája, amelyből vehet egy mázsa búzát.

De hát hol vannak már ezek az árak?

— Ejnye, azt a megfeszített Krisztusát ennek a keresztény szeretetnek — tört ki a keserűség Uhrin Gyurkából. — Hát még ilyen ínségmunkához se juthat minden rászoruló? Mit tegyünk most?

— Mást aligha tehetünk, Gyuri — szólt elkeseredve kis Ore —,

azokat a nagy családosokat küldjük, akik a legnehezebb helyzetben vannak.

Társaim hiába néztek rám kérdően, nem mondhattam semmi biztatót.

Kukoricatörés után Simon öcsém megnősült. Szarvasi szlovák lányt vett el, 16 hold földdel. Majd az élet mutatja meg, milyen lesz ez a szokatlan házasság. A lány — ahogy szokták becsülni — szép és dolgos. A két szülő is tanyán nőtt fel, becsületes, szorgalmas emberek. A lakodalmat a lány szülei rendezték.

A szomszéd asszonyok és a rokonok nekem is ajánlgattak lányokat. Hivatkozva arra, hogy 28 évemmel máris öreglegény vagyok. Én pedig patópálosan legyintettem: „Ej, ráérek arra még!" Ha valamelyik szabadszájú fiatalasszony olyan célzásokat tett, hogy tán nem is vagyok férfi, csak annyit mondtam: — Kérj engedélyt a férjedtől, és meggyőződsz róla.

Már október közepén tudtuk, minden erőfeszítésünk ellenére sokan maradtak, akiknek nem volt még a legszükségesebb kenyérnekvalójuk sem. Kérvényt írtunk a járáshoz, a megyéhez. Helyzetünket lapunk részére is megírtam. 1922. október 29-én hozta is a kis cikket: „Mi lesz?" címmel. „Szinte önkéntelenül idézik ezt a kérdést egymáshoz a gondoktólráncos, sápadt arcú emberek. Mindenki borzongva gondol a múltra és elkeseredve várja a jövőt. Közel a tél, amitől a munkások milliói remegnek, mert mindannyiónk előtt rémlenek az elmúlt telek súlyos nyomorai. A munkások félig meztelen, vagy rongyokba csavart gyermekei máris dideregnek, pedig még csak az őszi szellők rezgetik a rozoga hajlékok ablakát. Máris kenyérért sírnak a gyermekek, pedig ez még csak a kezdet, csak nemrég takarítottuk be a mezőkről a terményeket a földek tulajdonosainak. Mégis mi és családjaink kenyér, tüzelőanyag, és ruha nélkül maradtunk. Ez könyörtelenül így megy már éveken keresztül. És nekünk ezt a nyomorúságot némán, feljajdulás nélkül kell tűrnünk. Az éhségünket néma sóhajjal kell hárítanunk, a hideget fogvacogással. Ha ezzel nem elégednénk meg és valahol csak egy szót is emelünk, kinyílik minden rendőr, csendőr és szolgabíró füle és azonnal pofonverés, börtön, vagy internálással akarnak jól tartani bennünket.

A bérdiktálás már annyira haladt, hogy nem leszünk képesek élelmezni és ruházni magunkat. A földtulajdonosok papíron számolják ki, mennyit adjanak a munkásoknak. Ha elvétve kell is munkás valamelyik gazdaságba, csak 250—300 koronát fizetnek, amiért alig két kilogramm kenyeret lehet vásárolni. Úgy látjuk, nekünk be kell érni azzal, hogy a termelők milliókat szerezzenek, jól táplálkozzanak, mi pedig várjuk éhezve és fázva a túlvilági boldogságot."

Vasárnap délután szervezetünkben Nagy József a Népszava híreit magyarázta. Cserenyec Mátyás pedig megnyugtatott bennünket; átköltözhetünk Deutch Róza üres üzleti helyiségébe, amely kisebb ugyan, de olcsóbb.

Néhány szaktársunk, mivel munkást kereső vállalatokra hiába vártunk, az endrődi, gyomai, szarvasi gazdáknál próbáltak részes kukoricatörést keresni. Három fiatal szaktársunk eljutott Elekre is. Reménykedtünk még a cukorrépaszedési munkában. Ezt ugyan a kubikosok nem sokra becsülték. Lányoknak való munkának számított. Most azonban arra is szerződtek volna, de még nem jelentkezett munkásokat kereső uradalom.

A nehéz helyzetben nem sokat segíthetett a szegény emberek leleményessége. Akiknek saját házuk és száz vagy valamivel több négyszögöles telkük volt, a tetőről lecsurgó esővizet is teknőkbe, alkalmas üres edényekbe gyűjtötték és veteményeiket öntözgették vele. Araszny földecskéjüket nem hagyták üresen. Ha a salátát, zöldborsót elfogyasztották, babot, téli borsót, majd retekmagot vetettek bele.

De ki írhatná le teljes valóságában a szegény emberek létért folytatott küzdelmének sokféle módját. Tavasztól őszig a gyerekek csapatokban, ahogy akkoriban mondogatták, legelni jártak az utak széli árkokba, a Körös hullámterére és szedegették a sóskát, később a szedret. Az útszéli eperfák alatt pedig felszedegették a lehulló és a lerázott epret. Amit nem ettek meg, ócska kalapba, vagy hosszú ingecskéjük aljába szedve hazavitték. Nem veszett kárba a tarlóvirág se. Bár parányi a kis virágkehely, kedvenc csemege.

A kegyetlen helyzetben azok a nincstelen földmunkások, akikben a szocializmus csírái az elnyomó államhatalom taposása, az istenhitvallás fondorlatos fojtogatása ellenére is fejlődésnek indultak, kívánták ismereteik fejlesztését. A 15 000 lakosú Endrődön egy tanyai iskola kivételével — mely községi volt — mind egyházi volt. Így a tanítók a főpap irányítása alá voltak rendelve. A tanítókra tehát nem számíthattunk.

Csupán szervezetünk könyvtárából meríthettünk gyötrő napi kérdéseinkre is választ adó ismereteket. Sokan olvasták a következő munkákat; Acsádi: A magyar jobbágyság története; Magyarország 1514-ben; Petőfi költeményei; az 1848—49-es szabadságharcok története; Darwin könyvét stb.

Még 1921 tavaszán megismerkedtem — amint említettem — Endrődről a túri határba települő szőrös Hunya Józseffel. Ő is felajánlotta könytára használatát. Nagyon érdekes, művelt parasztember volt Hunya József. Endrődön istentagadó előnévvel tisztelték, mivel a római katolikus egyházból hivatalosan kilépett és felekezet nélküli maradt.

December 17-re az országos szövetség közgyűlést hívott össze.

Nem történt itt semmi különös. Az ország területéről csak 33 helyi csoport küldöttje jelent meg és 18 helyi szerv levelet küldött.

A közgyűlés legfontosabb feladata a heti járulék rendezése volt. E napirendet Takács József titkár ismertette:

— Szaktársak! Ma nehéz helyzetben tanácskozhatunk. Vigyáznunk kell minden szóra, tettre. Tudják, hogy lapunkat szeptember 15-én belügyminiszteri utasításra betiltották. Október havában Rajki Sándort, szövetségünk kerületi titkárát Békéscsabáról kitiltották, mert a földmunkásokat szervezte. Szövetségünk már november 3-án akarta a közgyűlést tartani, de „államrendészeti szempontból" akkor nem engedték. Most sok utánjárás után végre összejöhettünk.

A heti öt korona járulék, mivel a pénz napról napra kevesebbet ér, nagyon csekély. Ezután a heti tagdíj felemelését javasolta 20 koronára, a beiratkozási díjat pedig 50 koronára.

Mindnyájan éreztük: a mai pénzhez viszonyítva ez nem sok. De felszólalásomban mégis azt javasoltam, hogy vegyük tekintetbe a tényleges helyzetet, és csak márciusban tegyük kötelezővé a 20 koronás heti járulékot. E javaslatomat a hódmezővásárhelyi és a győri elvtársak is támogatták.

Ezután Szeder Ferenc és Papp Antal (Szentes) az özvegyi és árvasegélyalap létesítéséről terjesztett elő javaslatot.

A szociáldemokrata párt jelenlevő vezetőségi tagja és szövetségünk vezetői is említették a földmunkásság sanyarú helyzetét, de hogy mit kellene tenni, arról nem beszéltek. S amikor én és Szolnokról Tisza Antal helytelenítettük a meghunyászkodást, Szeder szaktársunk nyomban figyelmeztetett bennünket, vigyázzunk a szavakra, ha nem akarjuk, hogy a még meglevő csoportokat is szétverje az államhatalom, és nyomatékosan hangsúlyozta: „Megteszünk mi mindent, amit lehet. De a lehetetlennel a szaktársak se próbálkozzanak".

Az országos értekezletnek mégis volt számomra egy igen biztató és bátorító mozzanata. Timár suszter barátom, értesülve értekezletünkről, nálunk valamivel idősebb nővel megjelent a Keleti Pályaudvar várótermében, ahol Tisza Antal barátommal beszélgettem. Óvatosan intett, menjek utánuk. A folyosón a menetrend táblázatnál halkan mondta:

— Pistám, az elvtársnő az illegális trojka egyike. Nézzétek meg jól egymást. A neve nem fontos. Akit majd alkalomadtán neked bemutat, nyugodtan beszélhetsz vele.

— Jól van barátom. Köszönöm.

— Valószínűleg ritkán találkozunk — szólt a nő — az a fontos,

hogy tudjunk egymásról és ha a mozgalom úgy kívánja, értesíthessük egymást.

Ez volt Timár barátomon kívül az első illegális kapocs, amelyhez kérésemre Tisza Antalt is kapcsoltuk.

Erről azonban tagságunknak már nem számolhattam be. Polányi Mátéval, Gubuznai (Gyomai) Gézával, Pradák Lajossal és néhány idősebbel azonban ismertettem a legális és illegális szervezési módszert.

A keresztényszocialista szervezetből közben nyugtalanító hírek érkeztek. Az a kérdés foglalkoztatott bennünket, hogy meghallgatjuk-e a nyilvános gyűlésüket, vagy távol maradásunkkal tovább bátorítsuk őket.

A főpap azt reméli, hogy a nyájból az elkalandozottak visszatérnek a pásztorokhoz.

— Az anyja ne szülte volna! — kiáltott Uhrin Gyurka. — Hát ez a pap még most is csak gyapjas birkának néz minket? Menjünk oda mindnyájan!

— Még pedig botokkal! — hagyta jóvá Büngös Illés. — A suttogásból hallottam: a szent ligás ifjúságot biztatgatják a papok Pista koma ellen. Azt mondanám, vigyázzunk!

Sokféle suttogást hallottam én is. Kosárfonó Farkasinszki barátom is figyelmeztetett, jobb volna elkerülni a nyílt összeütközést. Nem azt mondom, ha követ dobnak ránk, mi kenyeret dobjunk vissza. De mi ne kezdjük a dobálózást.

— Értem, koma! — szólt Uhrin Gyurka. — Mivel kenyeret nem tehetünk, tegyünk követ a zsebbe!

— Komoly dolog ez emberek, komoly — szólt megfontoltan Majoros Lukács bácsi. — Mivel nem mise utáni prédikációról lesz szó, hanem csak keresztény politikáról és mint hírlik a gyűlés előadója civil úr lesz, tekintsük olyanfélének, mint a képviselőválasztási beszédet. A törvény sem tiltja és szokás is, hogy a hallgatóság odakiált az előadónak egy-egy kérdést, vagy nemtetszését nyilvánítja.

1923. január 3-án délután a nagyközség minden utcájából igyekezett a nép a piactér felé. A publikációs kő körül gyülekezett. Majoros Lukács bácsival, Katona Györggyel és még néhány szaktársammal az egyház istállója mögött álltunk.

— Úgy látom, öcsém — szólt halkan Lukács-bácsi —, a főpap iderendelte a tanítókat, kis- és nagygazda barátait, minden elérhető vallásos hívét, a Jézus-társaság ifjait, a Mária-társulat lányait.

— A kereszténység már a kétezredik éve felé halad — szólt Katona. — Az örök hazugságot mégis mindig ismételgetni kell a mesé-

re hallgató népnek, nehogy elfeledje és a valóság felé tévelyegjen.

A szürke kubikostömegből kiemelkedett a jó ruhás, kunkorgós bajszú, húsos, vörös arcú csoport: a gazdag parasztság. Akik tudták miről lesz szó, ingerlő gúnnyal mutogattak felénk. Ott voltak az ébredők és kivonult a hatóság is; a szolgabíró, főjegyző, a községi elöljáróság, csendőrök, rendőrök. Gyoma felől két lovascsendőr közeledett.

A simára borotvált, talpig vasalt pesti küldött a főjegyzővel beszélgetett. Az Erdélyből származó református főjegyző közömbösen felelgetett. A szolgabíró rá se figyelt.

A főpap magas, izmos alakja, szigorú, vörös arca kimagaslott a tömegből. Tekintete arcról arcra röpködött. Olyan most, mint a szigorú hadvezér, aki az ütközet előtt seregszemlét tart. Dölyfös, mint aki biztosan tudja, ő lesz a győztes.

A tömeg kíváncsian követte a pap tekintetét.

— Nem tudom, öcsém, igaz-e — szólt Lukács bácsi —, tegnap az egyik szentferencköteles asszony beszélte a feleségemnek, hogy a csanádi püspökség azzal a feladattal küldte ide a főpapot, hogy a már sarjadásnak indult kommunista eszmét sorvassza el a keresztényszocialista eszmével. Fáradsága előlege az apátplébánosi rang. A további fellebblépése az eredménytől függ.

— Igaz lehet ez, Lukács bácsi — szólt Katona —, az a hír is jár: egyet lép még felfelé és a szűzöves püspökkel egymagasságra jut. Eddig ez a vágy vezette. De most már arra a magasra is tekintget, amelyen a legnagyobb magyar egyházi méltóság, a Dózsa Györgyöt tüzes trónon elégettető Bakócz Tamás bíbornok ült.

A toronyóra fél kettőt mutatott, mire a két „ellenséges" tábor elfoglalta a piacteret.

A főpap intett az egyik tanítónak, nyissa meg a gyűlést. Azután a pesti úr lépett fel a kőre. Arca derűs volt, tetszett neki a tömeg. Tán leginkább az, ott vannak a kubikosok.

Rövid bevezetés után a nagy feladatról beszélt, mely a keresztényszocializmusra vár. Már csak azt sajnálta, miért nem régebben jött ide, ahol ilyen nagy tömeg várja az eszmét.

— Eldobjuk a lelkeket fertőző nemzetköziséget, mely különösen itt, hol a nép műveletlen, rombolja a vallásba, a hazába vetett hitet.

— Megtagadják Rómát? — dördült egy hang.

A szónok ideges rándulással tekintett a főpapra. Majd úgy nézett szét, mint aki nem érti mi történt. Vagy talán nem történt semmi? Füle csalt? Minden arc mozdulatlan, figyelmes.

A főpap éles szeme a tömegbe szúrt. Éreztem, engem keres. Én társaimmal mosolyogva néztem a meghökkent szónokot. Majd a főpapra néztem. Pillanatra összekapaszkodva viaskodott a tekintetünk.

— Nézd csak, öcsém! — figyelmeztetett halkan Lukács bácsi. — A szolgabíró, a főjegyző összemosolyognak. Tetszik nekik, ha Román, vagy a pápistákon koppan az ütés.

Mosolyogva bólintottam. Régen ismert dolog, hogy a vallási és politikai ellentét kegyetlenül dúl közöttük úri móddal, alattomos gáncsvetésekkel. De végérvényesen nem bírják egymást elbuktatni. A szolgabírót, a főjegyzőt a főispánság, a főpapot a püspökség támogatja és Márky Barna alispán...

A szónok pirulva újra indult. A német kereszténytársadalmistákról és szociáldemokratákról beszélt:

— Vagy említsem meg Európa legnagyobb kultúrával rendelkező nemzetét, Németországot? — hangsúlyozta. — Ott is van, meg volt is nemzetközi szocializmus. De mennyivel nemzetibbek ott az emberek, mint a gyászos emlékű szocialista munkásaink. A németek soha sem tagadták meg a hazát, és a túlvilági hitet. Még a legradikálisabb német szociáldemokrata Bebelben is volt tiszta emberi érzés a vallásról is, mert...

— A verebeket küldte a mennyországba! — hallatszott megint.

A szónok mintha mondata végét nyelte volna el, le-fel mozgott az ádámcsutkája és tágult szemmel nézett a rámeredő arcokra.

A tanítók, gazdag parasztok összenéztek. Nem várt meglepődés ült arcukon.

A főpap, mint dühösített bika, fellebb kapott fejjel fenyegetően nézett szét.

A csendőrök, rendőrök is mozdultak. De hiába röpködött tekintetük arcról arcra, a kiáltó előtt a hang nem állt meg látható alakban.

A szolgabíró, főjegyző még mindig mosolyogva szívták a szivart.

A szónok most már megértette; nem a füle cseng. Indulatosan kiáltott:

— Igaza van a nagyságos főtisztelendő úrnak! Az az egy gonosz, aki az átkos proletárdiktatúra után itt meglapult, fertőzi a lelkeket... De Róma szent keresztjével összetörjük Moszkva vörös csillagát és...

— Elhajítaná kend a keresztet, mint a háborúban? — hallatszott újra és utána a nevetés.

A szónok most már még hangosabban kiabálta:

— és hogy ezt isten segítségével mihamarább elérjük, felszólítok minden becsületes földmunkást, szántóvető parasztot, lépjenek be a kereszténytársadalmista szervezetbe! Hangsúlyozom: Csakis a római katolikus hit, a szent kereszt ad erőt a gonosz ellen, aki most is itt van közöttetek. Csak a szent kereszt védhet meg titeket a kommunizmus ellen, amire a gonosz csábít! — És lelépett.

— Úgy van, úgy van! — hangoskodott néhány hívő.

Hangjukat azonban elnyomta a tömeg nevetése, amelyből kirikácsolt néhány elkeseredett asszony hangja:

— „Egyházadóba elviszik a bölcsőpárnát!"

— „Kilós cipót az ostya helyett, akkor majd naponta áldozunk."

„Mellé egy liter bort!" — bőgte egy rekedt torok.

A szolgabíró összeráncolt szemöldökkel fújta a füstöt, idegesen rándult. Az ütések már nemcsak Román koppantak.

A főpapot guta környékezte. Vastag nyaka, húsos arca kékesvörössé vált. Gyors mozdulattal lépett fel a kőre. Izmos teste megfeszült. Fenyegetőn nézett át a tömegen. Szúrós szemét megint belém döfte és mintha hangosan üvöltötte volna: „Ez a te műved, te gonosz! De várj! Mint kártékony férget tapostatlak el!"

A zajt mintha elvágták volna.

A borús, szürke levegő ráfeküdt az összegyűrődő tömegre.

E mozdulatlan csendben a főpap fanatikusabb híveit a bűnbeesés félelme környékezte: nem teljesítették megbízatásukat. Nem figyelték kik a közbekiabálók.

A főpap hirtelen jámbor arcot öltött. Megemelte kalapját, köszönt.

— Igazi színész — súgta Gyurica.

— Kedves híveim! — szólt alázattal. — Valamikor a sáskajárás pusztította a világ egy részét. Utána csak a szürke pusztaság maradt. Korunkban szürke féregtömeg búvik elő a föld rögei közül, a városok falaiból, a bányák mélyéből és itt is, mint tették a nagy orosz birodalomban, el akarják lepni az évezredes egyházi és világi kultúra, a dicsőség, a fény legmagasabb csúcsait.

— Milyen gonosz, ravasz ez, öcsém — súgta Lukács bácsi. — Hogy a láng kapna a reverendájába. De ni csak! Mérgesedik.

— Kérdezem kedves híveim! — folytatta emeltebb hangon a főpap. — Miért folyt hát ezer éven át a keresztény vér? Azért, hogy most összetett kezekkel nézzük, miként pusztítja e szürke féregtömeg gyönyörű vetését? Nem! Bele kell taposni e szürke féregtömegbe! Inkább vérbe, lángba pusztuljon a világ, mintsem Moszkva csillaga elhomályosítsa Róma keresztjét!...

A szolgabíró nem tetsző fejcsóválással nézett a főjegyzőre.

A főpap azonban folytatta:

— Kérdezem édes testvéreim! Nem kell-e inkább sokszorodott erővel küzdeni az új járvány ellen, mint kellett Bakócz Tamásnak a pogány világ félholdja ellen? Minden erővel küzdenünk kell a minden dicsőséget ellepni akaró férgek ellen!

— Eltapossuk a férgeket! — bőgte fenyegetőn egy zsíros torok. A Jézus-ifjak tüzesedve utána visongták:

— Eltapossuk!

A kubikosok azonban nyugodtan várták: vajon mi lesz még?

A főpap szavai hatását kutatva nézett szét és újra szólt:

— Kedves híveim... A kereszténységszocializmus az, amely védelmez minden más szellem fertőzésétől. Tudom, ki szórja itt a konkolyt.

— De isten türelmes! Kezetekbe adta a sorsotokat. Várja, meg tudjátok-e különböztetni a jót a rossztól...

— Akkor maga most isten ellen vét! — hangzott egy hang.

A főpap rám mutatott és szinte kiabálta:

— Ez is a te műved, te kommunista Pista! De várj csak, te gonosz!...

— Nem én mondtam! — kiáltottam a pap felé, arra gondolva, most már mindegy mi történik. Amit felém dobott, visszadobtam.

A tömegből feltört a nevetés. Különböző szavak röpködtek a főpap felé.

A keresztény hívek jobbra-balra tekintgettek. Néhány Jézus-ifi ökle felemelkedett. De a kubikosok viszonozták.

Katona György izgatottan, mégis halkan mondta:

— Muszáj lesz összemérni, kinek erősebb az ökle...

— Lehet — sóhajtottam.

A főpap néhány pillanatig farkasszemet nézett a tömeggel.

— Vigyázzatok! Urunk, Jézus Krisztus megjövendölte: eljön közétek a gonosz megrontani istenben való hiteteket. Már itt is van, a kommunista Pista képében! — és rám mutatott.

Néztem a főpapot és arra gondoltam. — Tanult ember vagy Miska, mégis nagy szamár.

— Ő az a gonosz, ez a kommunista Pista! Ő a rög közt megbújt féreg, aki arra tanít titeket, hogy tudatlanságotoknak, szegénységeteknek, minden szenvedéseteknek a magántulajdon, a vallás az oka.

— Úgy van!... Igaza van! — mordult a tömeg olyan fenyegetőn, hogy a pap elsápadt.

— Oszd el vagyonod a szegények között...

— Elloptad szent Antal ötezer aranyát...

— Jányom a parókián tették csuffá! — kiabált rekedten egy csontig aszott asszony...

— Arra kellenek a Mária-lányok...

A Mária-lányok pirultak. Némelyik kendőjét előbbre húzta és a földet nézte.

A csendőr tiszthelyettes parancsra várt. Tudná ő mit kell tenni. De most a szolgabíró parancsol. Feleljen ő, ha felborul a rend.

A községház kapuja alatt már négy csendőr állt. A két lovascsendőr a János szobornál várt.

A főpap, mint sebzett állat ordított.

— Vagy eltapossátok ezt a szürke férget, ezt a gonoszt — mutatott megint rám — vagy elpusztultok, mint Sodoma és Gomorra lakói...

— Te vagy az, akinek sose hittem! — hallatszott újra és felharsogott a nevetés.

Bár vártam a főpap támadását, de ilyen uszításra nem gondoltam. De a fenyegető veszély elől menekülni nem akartam.

— Főtisztelendő úr! Fenyegetéseire válaszolok!

— Halljuk Pistát!... Halljuk Hunyát!...

Szaktársaim utat törtek és mentem a főpap felé. A zaj nem szűnt...

A kőhöz érve szaktársaim elszorították onnan a tanítókat.

A pirongó lányok, sértett ifjak szétröppentek, mint riasztott madarak. A gazdák fejüket csóválva morogtak. Támadni nem mertek.

A szolgabíró idegesen eldobta a szivart és szólt a tiszthelyettesnek.

A tiszthelyettes a kőhöz mellém lépett...

Hogy teljesen csődbe ne fulladjon a gyűlés, egyik fiatal tanító idegesen kiabálta:

— A gyűlést bezárom! Tagfelvétel a nagy iskolában! Gyerünk oda! — És indult néhány társával.

— Főtisztelendő úr! — szóltam — válaszolni akarok.

A tiszthelyettes keményen rám mordult:

— Itt csak a pesti úr, meg a nagyságos főtisztelendő úr kapott engedélyt. Lóduljon innen, mert azonnal bekísérem!

A főpap elvakult dühében lelépett a kőről és szembefordult velem...

A füstös ködben úgy hasonlíthattunk egymáshoz, mintha szürke kis japánkakas ágaskodott volna össze dióbéllel hízlalt, nagy fekete kanpulykával... Hívei már oszlottak. Kubikostársaim körülöttünk gyülekeztek és figyelték, mi lesz most... A tiszthelyettes ellépett.

— Mondd, Pista, mikor gyóntál? — sziszegte dühtől fuldokolva a főpap.

— Azt egyszer s mindenkorra régen elvégeztem!

— Úgy? Hát templomban mikor voltál?

— Minek mennék? Máté evangélista mondta: ha imádkozni akarsz, ne állj meg az utca szegletén, vagy ahol látnak, menj a te hajlékodba és ott imádkozz, ahol senki se lát.

— Ne hidd, Pista, Isten nem megy minden füstös házba! — vágott indulatosan szavamba a főpap.

— Nem? Akkor hát mégse igaz az, hogy az isten mindenütt jelen van?

A körülöttünk tömörülő asszonyok meredt szemekkel néztek ránk és szinte kiáltva kérdezték?

— Hát csakugyan csak úristen az isten?

— Hát nem hallottátok? Nem megy az minden füstös házba — morgott közbe egy férfihang.

— Micsoda? Még nem igaz!? — ordított felém mozdulva a főpap. Visszaléptem. A két Herkules, Uhrin Imre és Sándor szaktárs közénk állt.

— Sátán! — nyöszörögte még a főpap és kissé görnyedve elment.

— Győzött a Sátán!...

— Így kell a fekete gonosznak!...

A piactér a gúnyos és bölcselkedő szavak versenytere lett. Nem félt már senki összeütközéstől. A pap hívei elsompolyogtak. Kiürült a piactér. Ötvenen-hatvanan lehettünk még. Arra voltunk kíváncsiak, a szolgabíró, a főjegyző ugyan mit beszélgetnek olyan lehangoltan a pesti szónok úrral?

Végre elmentek. Gyoma felé elindult a két lovascsendőr is. A pesti úr pedig hozzánk jött és engem kérdezett:

— Mondja, fiatal barátom, miért tette ön ezt a nagyságos főtisztelendő úrral?

— Miért nem a főpapot kérdezi ön? Miért tette ő ezt velem? Ha az itt összegyűlt emberek olyan ostobák volnának, amilyeneknek ő szeretné, akkor most engem darabokban szedhetnének össze. Miért? A keresztény szeretet bizonyságáért? Most már mindegy! Megtörtént! Tegyenek amit akarnak! Van bíróság. Tanú lesz elég...

— Igazad van, sátán! — szólt az öreg Dudás bajszát simogatva. — Mán ne haragudj, Pista öcsém, hogy sátánnak tisztellek. De ha a pap mán olyan sokunk előtt annak keresztelt, hát legyél is az. Hát, ha az isten mellett kell az ördög, akkor ilyen nem papnak való pap mellett igazán kellesz te, mint sátán, aki néha figyelmezteted majd, hogy itt emberek vannak!

A pesti úr a homlokát törülgette. Fellebb kapta a fejét. Még egyszer végig nézett rajtam és ment a parókia felé.

— Egyfene, úr vagy pap — legyintett utána Dudás.

Egy óra se múlt el, tele volt a község a hírrel: Gonosz Pistát újra keresztelte a pap: sátán lett!

Amikor a piactérről elmentem — mintha a balsejtelem súgta volna — úgy gondoltam, nem megyek még ki az Öregkertbe. Uhrin Gyurkához mentem. Este hét óra lehetett, amikor Gyurkáéktól elbúcsúztam.

A község szélére érve két csendőr jött az Öregkert felől.

— Vissza! — mordult rám az egyik és hogy érthetőbb legyen, a puskatussal hasba nyomott.

Az őrsön nem sokat beszéltek. Egyik a bikacsökkel, a másik ököllel adott néhányat és úgy kilöktek, hogy hasra vágódva orromból, számból folyt a vér...

A malom-árokban kimostam vérrel telt zsebkendőm, arra gondolva, anyám ne lássa. Mégis meglátta szegény a vérfoltokat az ingemen és a ruhám elején. És anyám könnyei nekem jobban fájtak, mint az ütések.

*

A kereszténygyűlés után vasárnap délelőtt sokan összejöttünk helyiségünkben. Nem is eddigi gondjaink gyötörtek bennünket, hanem a holnap bizonytalansága.

Barják Lajos elbúsúltan az asztalra ütött, de nyugalmat erőltetve szavalta:

„Új év. Régi valóság.
Ej! maradt volna az év
a régi jött volna mit
régen várunk mi,
az újabb forradalom!"

— Nagyon igaz ez, Lajos bácsi — mondta gondolkodva Uhrin György. — Ahogy ez az év részünkre kezdődött, nem jót mutat.

— Ej, Lajos öcsém — szólt Majoros Lukács bácsi. — Mindnyájunkban bújkál ez a gondolat. Tényleg, mit is várhatnánk?

— Megmondom én — hamarkodott kis Ore. — A többség akaratából tegnap voltam a főjegyzőnél. Ő mondta: elkészült az ínségakció. Hát valami csekély alamizsnát kapunk, amiért majd meg kell dolgoznunk. Arra hiába is számítanánk, hogyha majd a vízi társulatok sürgős munkái megindulnak, azért rendes bért kapunk. Nem. Az is ínségakciós munka. A valóságos helyzet az, hogy a keresztény táborban nagy a rőkönyödés. A főpap a nyílt gyűlés óta nem mutatkozik. Nyilván guta kerülgeti. És mivel a gyűlés óta te se mutatkoztál, elnök szaktárs, azt rebesgették, hogy elmenekültél Endrődről. Szeretnénk tudni, veled mi történt?

A kérdésre válaszolnom kellett. Dagadt orral és arcomon a bikacsök kék nyomával pár napig nem akartam mutatkozni. Nyomatékosan figyelmeztettek a csendőrök. Szerencsémre haza bírtam vinni, amit kaptam előlegként. Megmondták: a többit úgy kapom, ahogy érdemlem. Kicsit még érzékeny az arcom, a lépésnél is vigyáznom

kell. Nem tehetünk sem a csendőrökre, sem a főpapra panaszt. De úgy vélem, a főpap sem akar nagyobb nyilvánosságot a történteknek. Meg kell elégednünk azzal, amit adtunk egymásnak. Bizonyos, ha én kiabáltam volna a főpapra, úgy mint ő tette velem, ma nem volnék a szaktársak között.

— Úgy érzem, igazad van, Pista öcsém — szólt Majoros Lukács bácsi. — 1896 óta nagy figyelemmel kísértem a Várkonyi-mozgalmat, a „Földmívelő" újságnak mindig olvasója voltam. Abban néha-néha szellőztették a csuhákat, de ilyen vihar még soha se fújt alája, mindenki láthatta, mit takargat.

— Úgy gondolod, ennyivel elsimult az ellentét a két tábor között? — kérdezte Majoros Vince.

— Nem, Vince! Az ellentét nem simult és nem is simulhat el közöttünk. Hanem úgy gondolom: reményen felüli volt a győzelmünk. Iparkodjunk ennek erkölcsi hatását megőrizni és ha lehet, fejleszteni. Ha találkozunk tanyai emberekkel, vagy olyanokkal, akik még szervezetileg nincsenek közöttünk és érdeklődnének a gyűlésen történtekről, csak azt mondjuk, ami ott valójában történt, az most a legjobb agitálási forma.

Mint ahogy történni szokott, akik nem a gyűlésen, hanem másoktól hallották ennek lefolyását, saját képzeletükkel adták tovább. Csoda-e, ha egy hét múltával a tanyákon lakó asszonyokat a képzeletükben megrajzolt ördög alakjában gyötörtem. Ha a kárörvendés magával ragadhatott volna, e hozzám jutó híreken sokat nevethettem: nem a dolgozó emberek bűne a szellemi elmaradottság, hanem beszélgetések, nyomorral terhes életünk napról napra erősítette hitem: nem a dolgozó emberek bűne a szellemi elmaradottság, hanem a rajtuk uralkodó társadalmi rendszeré.

Nem csitult el a kereszténygyűlésen felzaklatott hangulat a községben sem. Ha egy-egy, szent Antal alamizsnával táplált idős, vallásos asszony meglátott, rettegve vetett magára keresztet és bizonyára sóhajtotta: mennyei atyám, őrizz meg a sátán kísértésétől.

Az élet sokféle bajával, nyomorával küzdő proletár asszonyokban azonban a keresztény gyűlésen elhangzottak az ébredező kételkedést erősítették. A legnehezebb helyzetben azok az asszonyok voltak, akik ugyan nem tartoztak a különböző „szent rendekbe", a heti gyónók, áldozók közé, de még azt hitték igaznak, „szent"-nek, amit a papok mondtak. Ezekkel az asszonyokkal volt a legtöbb gondom.

A szegénység a legkegyetlenebb hajcsár. Voltak agrárproletárok, akik a napi élelemért egész napokon át morzsolták a kukoricát, azért, mert enni kaptak. A családanyák örültek, ha a gazdaasszony egész napi mosásért egyszer enni adott nekik és este munka végeztével darabka szalonnát, krumplit csomagolt vacsorára.

A nincstelenség következményeként szaporodtak a tolvajok. Ezen a télen, jó részben fiatalokból, tolvajbandák alakultak. Már nem csak tyúkot, libát loptak, hanem betörtek néhány jó módú gazda kamrájába is és oldalszalonnákat, zsírt, bundát, csizmát és minden egyebet, amit találtak, elvittek. Eljártak a gyomai, szarvasi tanyákra is. Az Öregkertben Bálint István kamrája hátsó falát is bontogatták, de észrevette. Nem csapott lármát. Hanem mikor az első tolvaj bebújt, a készen tartott husánggal úgy fejbe kólintotta, hogy mozdulatlan maradt. A kint maradt tolvajtársak visszahúzták az elszédült cimborát, de Bálinték felismerték.

A csendőrség másnap összeszedte a bandát. A község megnyugodott. Közülük három fiatal a papok által szervezett ifjúsági „szent" liga tagja volt.

A mi ifjaink örültek, hogy kiderült kilétük, mert a fiatal papok a kereszténységszervezetben már azt terjesztették, hogy a tolvajok csak azok lehetnek, akiket a földmunkásszervezetben megfertőzött a kommunista szellem.

Nehéz helyzetben vártuk a tavaszt, amikor majd jelentkeznek az uradalmak a répamunkáslányok és esetleg aratók toborzására. Már december utolján és január első napjaiban elkészítettük bérköveteléseinket terményben és olyan pénzfizetésben, mely a búza értékének megfelelően emelkedik hétről hétre. Bértervünket elküldtük a járási bizottságnak.

Az Ínségenyhítő Akció kenyerén farsang idején is böjtöltek a családok. Ez az időszak évszázadok óta a bálozásé, a táncmulatságoké. Újévtől hamvazószerdáig tartják a lakodalmakat is. Azután húsvét hétfőig megint az ájtatosság hetei jönnek. Ilyenkor tartják a társulati estéket. Itt a szentferenc-köteles asszonyok, heti gyónók, az ima és énekvezetők a hangadók. Közben a kamaszfiúk a pitvarban a lányokkal csecserésznek. Ez is ősi „vallásos" szokás. A maguk idejéből tudják ezt a bent ájtatoskodók is.

Ekkor látogatott haza Timár suszter barátom is. Amikor elmentem hozzá, felöltözve feküdt a kemencepadkán. Fel akart emelkedni, de visszatartottam és melléültem. Pár pillanatig szó nélkül néztük egymást. Sápadt, leromlott, mintha csak árnyéka lenne önmagának. Szemeiben azonban különös fény csillogott.

— Azért jöttem haza, barátom, hogy pihenjek és veled beszéljek.

Ketten voltunk csak édesanyja kis lakásában. Mégis halkan beszélt, de olyan lelkesedéssel, hogy vele rajongtam.

— Ha legközelebb feljössz Pestre, újra találkozol majd az ismert kommunista nővel és egy másik elvtárssal.

— Meddig leszel itthon?

— Mint látod, eléggé bizonytalan állapotban vagyok. Egy hétig még pihenni akarok. Azután visszamegyek.

— Mi hivatalosan szervezett földmunkások vagyunk. Néhány társammal a konspirációnak megfelelően kommunista sejtet alkotunk.

— Rendben van, Pista! Kurilla Bálint szaktársam tegnap elmondta, hogy ti a szervezetben kommunistákhoz méltóan dolgoztok. Tehát megvan a kommunista sejt. Ez az, aminek nagyon örülök. Ha teheted, gyere még el.

— Eljövök barátom... Utolsó találkozónk volt.

Ezen a télen is — az elmúlt évihez hasonlóan — kiosztottuk a község búzáját, kidolgoztuk munkabér-feltételeinket és javaslatot tettünk az országos ínségakció lebonyolítására.

Az ínségmunkabért napi 10 kilogramm búzában állapítottuk meg olyanképpen, hogy 5 kilogramm búza árát a napi értékben fizetik ki, 5 kilót pedig a juttatás törlesztésére fordítunk. Úgy beszéltük meg, hogy javaslatunkat Katona szaktársunk mellett, egy keresztényszocialista agrárproletár és egy olyan szaktársunk adja át a jegyzőnek, aki nem tagja egyik szervezetnek sem.

Szaktársaim már februárban nyugtalankodtak. Naponta háromnégyes csoportban mentek az útmesterekhez, csatornaőrökhöz és a gazdákhoz. Kell-e útszéli árkot, vízlevezető csatornákat tisztítani, szántóföldről vizet leereszteni, vagy valamilyen más munkát végezni. Volna, mondták. De a község tudja, mikor indíthatja meg az ínségmunkát. Hiába ostromoltuk a főjegyzőt és a bírót. Azt mondták: még nincs felsőbb határozat.

Vasárnap reggel Katona György beszámolt megbízatásáról.

— Ahogyan megbeszéltük, Salamon Mihályhoz, a bagóskör tagjához hívtam Timár Jánost, a keresztényszervezet tagját. Ismertettem velük napszámbér-javaslatunkat. Jónak mondták. Elmentünk a községi elöljárósághoz. A bíró ezt mondta: „Amikor bőven volt munka, akkor sem kapott minden ember napi 10 kiló búzát. A mai helyzetben belátóbbnak kell lenni, emberek."

Belátók vagyunk mi, gazduram. De a gyomrunk nem tűri az üreséget. Az vak, süket, csak akkor nyugodt, ha megkapja, ami neki szükséges: a mindennapi kenyérporciót.

— Na-na. Már majdnem úgy beszélsz, Timár öcsém, mintha a másik csoportból jöttél volna.

Mindegy az, gazduram. Az ember akármilyen szervezethez tartozik, csak úgy élhet, ha van mivel táplálkoznia. Megmondtam ezt vasárnap délután a főtisztelendő úrnak is.

— Mi nem alamizsnával megalázva, hanem becsületes munkával akarunk élni — érvelt Salamon. — Nekünk munka kell és rendes bér. Gyerekeink betegek. Nyár óta egy korty tejet se kaphattak. Litere már 120 korona. Ennyit november óta nem kerestem és a többi nincstelen társam se. Ezért mi is úgy gondoljuk, belátóbbnak kell lenni a községi meg a többi elöljáróságnak.

Pillanatnyi gondolkodás után a főjegyző kissé tétován mondta:

— Jól van, emberek. Most határozottan se igent, sem nemet nem mondhatok. Meg kell ezt vizsgálni.

— Mikor érdeklődjünk, főjegyző úr?

— Talán kedden délután.

— Mikor kijöttünk, a községház folyosóján néhány ember ácsorgott. Érdeklődtek. Salamon nyugtatta őket, hogy kedden délután megtudjuk lesz-e munka. Ez a hír bejárta a falut. Kedden mindnyájan megyünk — lelkesedett Gubuznai.

— Gondolkodjunk, szaktársak. Figyelik a hangulatot a csendőrök is. Szervezetten nem vonulhatunk a községháza elé. Napszámbér-kívánságunkért megtettük a magunkét.

— Nem leszünk nagyon óvatosak, Pista? — szólt Uhrin György. Ilyen erővel, amilyennel rendelkezünk — válaszoltam —, komoly harcot még nem kezdhetünk. De megtudhatjuk: a szervezetünkön kívüli proletárok hogyan viselkednek, ha majd komoly követeléssel állunk elő. Most, előre láthatólag eredmény nélkül, ne veszélyeztessük szervezetünket.

A nagymise után, szokás szerint, a férfiak a piactéren a publikációs kő körül gyülekeztek. Csoportokban, beszélgetve várták a segédjegyzőt, mond-e valami jót. (A segédjegyzővel két csendőr is megjelent és megálltak a kapu alatt.) A segédjegyző a kőre állva olvasni kezdte, hogy hol, milyen gazdasági szerszám, állat van eladó... Ha valahol veszett kutyát észlelnek, üssék agyon, ássák el, vagy jelentsék a sintérnek. Aki nem jelenti, megbüntetik. Horvát Péter istállójából elveszett egy pár jó állapotba levő lószerszám. Aki felismeri, jelentse... Vigyázzanak a tolvajokra. A nagyságos főtisztelendő úr peresi tanyájából az éjjel két szőke süldő veszett el. A nyomravezető megjutalmaztatik... A község lakosságának tudomására adatik: az ínségakció ellátottjai meg a többi munkára várók is legyenek türelemmel, amíg majd munka indul. A gazdák, akik három napon túl alkalmaznak munkást, jelentsék. A nem engedélyezett gyülekezés tilos!

Mintha csak végszóra jöttek volna a híd felől a dombszögi korcsmánál feltűnt két lovascsendőr. A községház kapujából is kilépett az addig ott várakozó két csendőr.

Szakács őrsparancsnok tiszthelyettes, aki Bariczot váltotta fel, mordabb, magasabb, izmosabb. Híre jár: Szegeden jól vizsgázott az átképző tanfolyamon, ahol a kommunista szellem felismerése és irtása a fő tantárgy. A főpappal jó barátságban van.

Látva a rendvédelem marcona alakjait, a segédjegyző publikálása után mindenki hazafelé indult.

Kedden délután Pálka alszolgabíró hintója gurult végig Endrőd főutcáján. Tisztes távolban utána két lovascsendőr. A szarvasi úton is két lovascsendőr érkezett.

A község minden irányából, már a hídon túli Kocsorhegyről is jöttek az agrárproletárok. A bátrabbak a községház folyosójára iparkodtak. Ott legyenek, ha megmondják, hol lesz a munka. A kapuban azonban két csendőr útjukat állta. Fenyegetőn mordultak rájuk. Salamont, Katonát és Timárt azonban beengedték.

A piactéren egyre többen gyülekeztek. Csendben várakoztak, reménykedtek.

Már mintegy négyszáz kubikos várt a piactéren a hősök szobra körül, amikor a községi rendőrparancsnok, akit mindenki Papp tizedes bácsinak tisztelt, az öreg Harnos rendőrrel a gyülekező kubikosokhoz ment:

— Emberek! — Vasárnap a segédjegyző úr megmondta: gyülekezni tilos! Menjenek haza. Ha munka lesz, hírül adja a község.

— Salamon a bagósban azt mondta, a főjegyző úr ma mondja meg, hol lesz a munka. Azért jöttünk — kiáltott Tóth András.

— Nekünk is azt mondta a kereszténységszervezetben Timár János — bizonyította Horvát Péter.

Közben házról házra járt a hír, hogy Pálka alszolgabíró úr ma mondja meg, hol, milyen munka lesz. Azért jönnek mindenfelől az emberek. Én is azért jöttem — erősítette Bella Imre. — Igaz, én nem kapom az ínségakció lisztet, de a kenyér nálam is fogytán. Munka kell, amíg mozogni tudok.

— Ez az igazság! Nekem is azt mondták, a szolgabíró úr hív mindenkit! — kiabálták mindenfelől.

— Minek is jött volna másért a szolgabíró!... Menjen csak tizedes úr és mondja meg neki, várjuk...

És percről percre dagadt a tömeg. Az öreg rendőrtizedes csóválta a fejét.

— Furcsa ez, emberek. Na mindegy, megmondom a főjegyző úrnak.

A rendőrtizedes a főjegyzői szobában a jegyzőn kívül az alszolgabírót és az őrsparancsnok tiszthelyettest találta. Elmondta, mért gyülekeznek a kubikosok és mit várnak. A tanácsteremben várakozó földmunkások hallották a beszélgetést.

A tiszthelyettes kissé fölényesen mondta:

— Itt illegális szerv működik. Salamon nem tagja a földmunkásszervezetnek. Timár a keresztényekhez tartozik. Egyik se igazi szervező. Az a napszámkérés, meg most ez, több értelmet, gyakorlatot mutat, mint amennyivel ezek rendelkeznek.

— Tiszthelyettes úr, tán a földmunkásszervezetre gondol? — kérdezte a főjegyző. — Most az a fontos, hogy megnyugtassuk az embereket.

— Igen. Az első hiba, főjegyző úr, akkor történt, amikor keddre ígérted a választ. Ez gyorsan elterjedt. Most pedig, hogy engem láttak, tőlem várják; mikor, hol, milyen munka lesz. Valójában pedig azért jöttem, mert tudomást szereztetek róla, hogy tömegösszejövetel várható, ami intézkedést igényel.

A piactéren már ezernyi ember várt, és még mindig szállingóztak. Az elöljáróság vezetői is végre rászánták magukat, hogy kimenjenek a térre.

Pálka szolgabírót nyugtalanította a nagy tömeg. Megvárta, amíg a főjegyző és a tiszthelyettes elhelyezkedett, majd felállt a kőre és hangosan szólt:

— Emberek! Tudom, maguk most jó hírt várnak.

— Munkát várunk, szolgabíró úr! — hangzott.

— Tudom, emberek. A munka lehetősége érdekében fáradozik itt a község elöljárósága, a járási főszolgabíróság és a megye főispánsága is...

— Ha úgy koplalnának a fáradozók, mint mi, akkor találnának munkát...

— A nagy lakodalmakra van pénzük a gazdáknak!...

— Nem koldusalamizsnát, munkát kérünk!...

— Ne a telkes vitézeket támogassák!

— Ne panamázzák el a búzát... Kiáltották a tömegből.

A tiszthelyettes dühtől vörösödve nézett a szolgabíróra, aki nyugodtnak látszott.

— Emberek! Azért jöttem, hogy hallgassanak meg! És...

— Nekünk munka kell, nem beszéd!

— Na, mondja hát, mit akar?

— Azt mondom, tudjuk nehéz a munkanélküli helyzet, nemcsak Endrődön, Békés megyében, hanem az ország minden községében, városában is. A főjegyző úrral megbeszéltem, nézzék meg a nagy családosok helyzetét és segítsenek ahogy lehet, amíg majd a megye a tervezett munkákat megindíthatja. Addig is, nehéz helyzetüket ne nehezítsék ilyen törvényellenes gyülekezéssel! Most pedig a törvény nevében felszólítom magukat, azonnal hagyják el a piacteret!

Az általános zúgolódásból kidörgött:

— Rántsátok le a kőrül. — Tapossunk át rajta.

A tömeg csak lassan bomladozott.

Nem kellett lerántani, maga lépett le és a főjegyzővel gyorsan beindultak a községházba. Szakács tiszthelyettes lépett a kőre. A csendőr laktanyából négy, a községház kapujából két gyalogos csendőr közeledett.

— Emberek! A szolgabíró úr mondta: Azonnal hagyják el a piacteret!

Közben már a négy lovascsendőr is kitrappolt a községház udvarából.

A már mindenfelé induló nagy tömegből még hallatszott az erős hang:

Mondtam: ásóval gyerünk! Munka helyett golyót mutatnak!

A tiszthelyettes megvető gúnnyal mordult a kő mellett álló Salamonra és Timárra:

— Lóduljanak! Különben lázításukért mindjárt megkapják a jussukat.

A csendőrök az elvonuló emberek után indultak.

Vasárnap délután Katona szaktársunk ismertette a gyűlés következményeit.

Szerdán este hat órára hívtak bennünket. Először Salamont szólította be egy csendőr. Sápadva ment be. Vörös arccal jött ki. Ránk se nézett, elsietett. Úgy járt Timár koma is. Amikor engem szólított a csendőr, a padló remegett a lábam alatt. Ráksi rám mordult:

— Hány embernek mondtad, hogy a községházhoz jöjjön? Mi? — És hirtelen adott visszakézből jobbról olyan pofont, hogy csak azért nem eshettem el balra, mert abban a pillanatban már balról kaptam. Öklével úgy mellbe nyomott, hogy a fal állított meg. — Takarodj, disznó kommunista! — Bizony én se néztem, van-e még ott valaki. Az arcom égett, a fülem zúgott. Hazáig úgy mentem, mint aki a földön keres valamit.

Elgondolkodva néztük Katona szaktársunkat.

Majoros Lukács bácsi törte meg a csendet.

— Igen. Ha kenyeret kér az ember, így adnak neki. De harcunkhoz ez is hozzátartozik.

— Igen, Lukács bácsi — szóltam. Tapasztalatot is szereztünk. Szegény társainkra, ha olyasmit szervezünk, ami létüket érinti, lehet számítani. De a mozgósítást nem szabad idő előtt beharangozni, mert a hatalom megszervezi fegyveres erejét. Ha nem leszünk óvatosak, szétverik szervezetünket.

*

A márciusi melegedő napok duzzasztották a fák rügyeit. Kibújtak a korai virágok, zöldült a természet. A madarak is vígabbak. A nap melegedő sugarai a gyerekeket is a szabadba csalták.

Azok a kubikosok, akiknek saját házikójuk volt, szűk udvarral, vagy esetleg valamelyik Körös-zugban a községtől árendába kaptak 100 □-öl veteményest, azt ásogatták. A község is foglalkoztatott a téli ínségakció-liszt ledolgozásáért néhány embert a facsemetekertben, az árkok tisztításánál.

Akik nem voltunk ínséglistán és a ház körül sem volt tennivalónk, szervezetünkben olvasgattunk, vagy egy-egy tudományos könyv anyagát tanulmányoztuk, a Népszava egyes cikkeit vitattuk.

Március utolján kissé nyugtalanított néhány hír. A Népszava 1923. március 20-i száma közölte: azokat a volt hadifoglyokat, akik elkerülték a csóti tábort, most összeszedik és Csótra kísérik. Orosházáról 18-at vittek. Csóton nem voltam és örültem is, hogy nem ismertem meg a szűrőtábort.

A Népszava 1923. április 13-i száma is felkeltette érdeklődésünket. — 67 vádlott a bíróság előtt. A fő vádlottak: Singer Ernő orvostanhallgató, Greiner József magántisztviselő, Katzburg Imre és Burestin Henrich egyetemi hallgató és Vidéki Alíz.

— Ezek nem szociáldemokraták — szólt Gubuznai Géza. A Népszava csak röviden ismerteti ügyüket, nehogy a munkások tudomásul vegyék, hogy a kommunisták illegálisan már működnek.

A Népszava egy másik száma pedig Vanczák parlamenti beszédét közölte. A mezőgazdasági munkásokról is szót ejtett. A mezőgazdasági munkásság szabadságát azért is meg kell adni, hogy elhárítsák a mezőgazdasági sztrájk veszélyét. Mert a mezőgazdasági munkásság csak addig fog sztrájkolni, amíg nem szervezkedik és szervezetten nem tudja a maga jobb életfeltételét biztosítani és nem tudja meg azt, hogy aratás idején nem szabad sztrájkolni...

— Hát, Nagy szaktárs, mi a véleménye erről? — kérdezte Polányi Máté. — Azért kérdezem, mert úgy érzem, hogy szociáldemokrata vezető, aki még képviselő is, ennél nevetségesebb ostobaságot nem mondhat. De legalább az újságba ne írták volna.

— Lehet ez sajtóhiba, Máté — védekezett Nagy —, vagy olyasmi, amit a nagy politikában nyelvbotlásnak neveznek.

— Ebben a pár mondatban benne van a szociáldemokrata párt politikai állásfoglalása és az agrárproletárok teljes lebecsülése. Valószínű, a szociáldemokrata képviselőkön kívül mindenkit a gúnyrőhej pukkasztott a parlamentben. Vajon lehet-e a mi és általában szervezetbe tömörülő agrárproletároknak más célja, mint az, hogy szervezett erővel, esetleg sztrájkkal javítsunk helyzetünkön? Nézzük csak meg; éppen azok a munkások, akik a szakszervezetben jól

vannak szervezve, sztrájkolnak. Március 10-én sztrájkba léptek a budapesti férfiszabó-munkások, 22-én a sztrájk miatt kizárt vasmunkások tüntetést rendeztek. Április 11-én 4000 cipészmunkás sztrájkolt Budapesten. A sztrájkoló munkásokat kizárják. Április 20-a a miskolci vas- és fémmunkások sztrájkjának napja. Ennél érthetőbben semmi nem magyarázhatja, igenis, minden öntudatos munkás azért szervezkedik, hogy együttes erővel, ha kell sztrájkkal harcolja ki a létfenntartásához szükséges munkabért.

Május elsejéig a leszerződött répamunkások elmentek. Engem Kondor János nagybátyám azzal biztatott, hogy a Telki-peresi főcsatorna Bánomzúg és Locózúg részén csatornamélyítés lesz, és vele mehetek!

A Körös-gátak fejelési munkáira sikerült néhány csapatnak eljutni. Magas a gát. Nehéz a munka. A kereset silány. Mégis, csak annyi kubikos mehet, amennyit a társulat engedélyez.

Az eddigi bérmegállapítás formáján mintha a földművelésügyi miniszter enyhíteni akarna. 1923. június 8-án adta ki 12 222 számú rendeletét a munkabér-megállapító bizottságok létrehozásáról. Ennek értelmében a bizottságokat a képviselő-testületek által felállított mezőgazdasági bizottságok tagjai választják három érdekkategóriából. Két rendes és két póttagot a munkavállalók kategóriájából, egy rendes és egy póttagot a 10 holdon felüli, de 100 holdon aluli birtokosok kategóriájából és egy rendes meg egy póttagot a 100 holdon felüli birtokosok kategóriájából.

A munkabér-megállapító bizottság elnökét a bizottság rendes tagjai választják a mezőgazdasági kamara által kijelölt öt egyén közül. „A gazdasági munkabér-megállapító bizottság csak abban az esetben állapítja meg a legkisebb munkabéreket (napszámbéreket), ha azt a földművelésügyi miniszter elrendeli . . ."

Nagy eredményre így sem számíthatunk, ennek ellenére Medve (Mészáros) Mátyás vezetőségi tagunk a megyei munkabér-megállapító bizottság tagja lett. A járási és községi bizottságokban is megnőtt a befolyásunk. Nem rajtunk múlott, hogy mégse sikerült a napszám és egyéb béreket kívánságunk szerint fellebb emeltetnünk. Nemcsak a munkáltatókkal kellett erősen hadakoznunk, hanem a szervezetlen agrárproletárok egyikével-másikával is, akiket a munkanélküliség és a szűkös ínségakció nagyon kiéheztetett. Voltak, akik a minimum alatti bérért is vállaltak munkát.

A korona értéke rohamosan tovább zuhant. Már a múlt évi napszámbérek alakulása is szomorú képet mutatott.

A férfi napszámbérek 1922-ben:

	papír-koronában	arany-koronában
tavasszal	80	0,51
nyáron	350	1,33
ősszel	300	0,65

1923-ban szám szerint ugyan jól felszökött a napszámbér, mert a tavaszi napszám országosan 550 papírkorona lett. A búza mázsánkénti ára azonban már márciusban 20 000 koronára emelkedett. 1 kilogramm zsírért három napot kellett dolgozni. 1913-ban a férfi napszám 2,09 korona volt, egy mázsa búza pedig 23,20 korona, tehát tizenegy napi bérnek felelt meg.

A gazdák és a nagybirtokosok meghallgatták érveinket, de egyenlő szavazat esetén az elnök döntött, és mindig a munkáltatók javára.

Ha valamelyik uradalmi megbízottal vagy nagygazdával beszéltünk az aratási, cséplési bérről, némelyik fenyegető gúnnyal mondta: Géppel aratunk... A cséplésig gondolkodjanak. Az ármentesítő társulatok is röviden feleltek: Ennyi az engedélyezett összeg. A munka nem sürgős.

Aratást, cséplést 1923-ban is a mezőtúri határban, az Osmitz-birtokon kaptam. A cséplés után endrődi szaktársaim oda mentek, ahol munkalehetőség kínálkozott. Néhányan, a Nógrád megyei Lapújtő község határában, a kisvasút építésénél kubikoltak. Értesítettek. Utánuk mentem. A munka nem nehéz, nem kellett mélyről magasra tolni a megrakott talyigát. De mert nem sietős, ínségmunka jellegű, keveset fizettek. Szombaton, amikor megkaptuk a koronákat, még elégnek tűnt. De amikor vasárnap a salgótarjáni piacon megvettük a heti élelmet, fanyar ábrázattal állapítottuk meg: alig maradt valami. Pedig még a szállásért is fizetnünk kellett.

Akik nőtlenek voltunk, könnyebben viseltük, mint családos társaink.

Nem hatott vigasztalásként az sem, hogy a bányászok is nyugtalankodtak, bár az ő keresetük valamivel több volt.

Esténként és vasárnap délutánonként a községen kívül, hogy feltűnést ne keltsünk, felsétáltunk az erdős hegylejtőkre és találkoztunk olyan elvtársakkal, akik a proletárdiktatúra idején fegyverrel harcoltak. Némileg így megismertük a bányászok bérmozgalmát.

— Az volt a legnagyobb hiba — legyintett bosszúsan az egyik fiatal bányász —, hogy Peyer jobban hallgatott a kormányra, mint a harcolni kész bányászokra. Ahelyett, hogy mozgósították volna a pécsi és a többi bányászokat, inkább lecsillapították őket.

— Igen — szólt egy idősebb —, lehet, hogy jobb szervezettel kitarthattunk volna még valameddig, de sokunkat meggyötörtek volna. Már katonaságot és idegen csendőregységeket is idehelyeztek. Nos, és nem vagyunk egyformák az áldozatvállalásban.

Egyetértettünk abban, hogy a bányászok és a mezőgazdasági munkások sztrájkja a legérzékenyebben hat a tőkés társaságra. Ha a bányász leteszi a csákányt, akkor megállnak a gépek, megbénul a gyár, nem indul a vasúti mozdony, nincs villanyáram. Ezért kell mindjárt a csendőrséget és a katonaságot is mozgósítani, ha a bányászok nehéz munkájukért nagyobb darab kenyeret követelnek.

Átérezve a bányászok nehéz és minden más munkánál veszélyesebb, egészségre ártalmasabb foglalkozását, úgy véltük, a mi helyzetünk bármilyen mostoha is, azért biztonságosabb. Mi már olyankor is kellemetlenül éreztük magunkat, ha csendes, párás reggelenként enyhe széngáz terjengett a levegőben.

Különben kellemes a vidék. Az erdős hegyek között legmagasabb a Karancs. Úgy emelkedik a magasba, mintha kékeszöld bundás pásztor szemlélné a körülötte delelő mozdulatlan nyájat. Csábított a Karancs. Néhányan szerettünk volna a feje tetejére állni és lenézni. A bányász elvtársak azonban figyelmeztettek: ne próbáljuk. Az még nem lenne nagy baj, ha a határőrök elfognának és egy-két pofonnal megmagyaráznák, hogy a Karancstető a határ. A nagyobb baj az lenne, ha a csendőröknek adnának át és azok olyan magyarázatban részesítenének, amit ne kívánjunk ...

Egyik szombat estén korombeli fiatal bányász, akit csak Palinak szólított mindenki, hívott. Pár száz méterre a munkánktól lefeküdtünk a fűre és halkan szólt:

— Ne legyél bizalmatlan hozzánk, hogy néhányan a nevünket sem mondjuk meg. Illegális kommunisták vagyunk. Itt van veled a Géza (Gubuznai), aki már beszélt rólad. Neki csak annyit mondtam, hogy a helyi szervezet tagja vagyok. Szigorúbban kellene a konspiráció szabályait betartanunk. Bár Géza sem mondta ki nyíltan, hogy te vagy az illegális csoport vezetője, de én megértettem. Ezért most tőled akarom hallani, jól értettem-e?

— Jól értetted, Pali.

— Rendben vagyunk. Holnap délután Salgótarjánból idejön egy korunkbeli elvtárs és majd hármasban beszélgetünk. A neve nem fontos ...

Jól besötétedett, mire elmondtam, hogyan neveljük Endrődön egymást, hogyan alakítottuk ki a legális és illegális munkánkat. Eddig még a konspirálással sem volt zökkenő.

Vasárnap délután hárman találkoztunk. A kubikgödör partjára ültünk. Tarjáni elvtársunk hasonló hozzánk. Rajta is látszik a ne-

héz munka nyoma és a silány táplálkozás. Különben élénk, határozott. A beszélgetésből megértettem, hogy náluk egy idősebb építőmunkás a vezető. A beszéd hevében egyszer ki is mondta: „Az Ocel bátyánk".

— Na, ezt a nevet ne említsük — legyintett. — Tény, ha valaki jön a túloldalról, őt keresi. Eddig azonban, bár sejtik, néha nyaggatták is, de még nem tudták rábizonyítani, hogy kommunista. Azt nem tagadja, sőt látszólag büszkén vallja, hogy szociáldemokrata.

— Nehéz munka ez, barátom — sóhajtott Tardos (a titkolózás ellenére is tudtam a nevét). — Nem beszélhet úgy az ember, ahogy igazi érzése diktálja, hanem csak ahogyan a helyzet engedi. Annyit már megtanultunk, hogy eredményesebb részünkre és az illegális mozgalom javára való, ha nem börtönben sínylődünk, hanem az emberek között dolgozhatunk. De ez nagyon nehéz. Sok szeme van a csendőrségnek. Lesik, merről jön idegen és követik. Júliusban így követték Bertland Antal szakít, aki a központból jött Salgótarjánba. Gyenes Vince kerületi titkárral és Oravecz Jánossal Baglyasalján beszélgettek. Ott nyomták meg őket a csendőrök. Azt gondoltuk, nem lesznek többé egészséges emberek.

— A szocdempárttal milyen a kapcsolat?

— Vannak, akik tartják a kapcsolatot. Bár 1919 januárjában, amikor Peyer, mint kormánybiztos azt a tragikus vérfürdőt rendezte, sokan megundorodtak és azóta hallani se akarják a nevét. Mi beszélünk velük, de nem keressük őket. Ti könnyebben vagytok, mert nálatok nem működik még így se, mint nálunk a szocdempárt.

Abban egyetértettünk, ha minden munkaterületen megszervezzük a sztrájkot, minden bizonnyal egy-egy ágazatban eredményt érhetnénk el. De amikor egy-egy bányavidék bányászai sem vesznek részt kitartóan mindnyájan a sztrájkban, nem lehet megfelelő bért kiharcolnunk. Mégis muszáj újra és újra szervezetten megértetni a tőke uraival, nem nyugszunk addig, amíg munkánkból emberibben nem élhetünk. Így mondjuk, de arra gondolunk, hogy addig nem nyugszunk, amíg a burzsoá társadalmi rendszert szét nem zúzzuk, úgy mint az oroszok! Bár tudjuk, ehhez a nagy végső küzdelemhez hiányzik még az emberekből az, ami a legjobban kellene az eredményes bérharchoz is: az értelem, ami megértetné minden dolgozóval, hogy amíg a társadalom rendje ilyen, a munkásnak mindig harcolni kell emberibb megélhetéséért. Nehéz, veszélyes feladat ez, ilyen durva, elnyomó hatalommal szemben. De nem adhatjuk fel a reményt. Minden értelmünket, akaraterőnket, ennek megértésére kell felhasználnunk. A csendőrök, a törvények éppen a leg-

jobb szervezőket üldözik. Bizonyára mindig azzal a szándékkal, hogy kiirtsák belőlünk a kommunista érzést. Megfeledkeznek arról, hogy akikben már az eszme gyökeret eresztett, azt kitépni többé nem lehet.

Szeptember közepén, a heti munkabérünk kifizetése után otthagytuk a lapujtói munkát. A részes kukorica várt ránk. Nem sajnált bennünket a munkavezető. Mi sem sajnáltuk a munkát. A másfél hónapi keresetünk nem duzzasztotta zsebünket.

Endrődön a helyzet változatlan. Sokan vannak, akik bármilyen munkára mennének. Naponta, a tilalom ellenére is, ott ácsorognak a községháza környékén és várják, jön-e munkást kereső uradalmi tiszt, vagy nagygazda. Szervezetünkben is mindig várakozott néhány szaktárs, hoznak-e munkalehetőséget azok, akik járják nemcsak az endrődi, hanem a szomszédos községek határait.

Néhány fiatal házasságra készülődött. Moni hugom a szegedi paprikásoktól szeptember 30-án szabadul. A legszükségesebb ruha és ágynemű megvan. Ne türelmetlenkedjen tovább Polányi Máté. Legyenek egymásé, majd csak megélnek, mint a többi szegény. — Így mondogatta anyám.

— Így van ez, fiam. — Nézett rám, szavakat keresve, anyám. — Ha szegény is a legény meg jány, ha eljön az ideje, úgy van rendelve, hogy együtt éljenek. Tán te is megnősülhetnél. Boris néném is mondta, a szőrös Hunya Jóska jánya hozzád menne. Paphoz se kellene menned, mert az apja is olyan istentagadó.

— Ráérek még, szülém. Édesapám is harminc éves korában gondolta meg. Hadd gondolkodjam még én is.

— Ahogy akarod, fiam . . .

Nyugtalanítóbbak a papok áskálódásai. Megtudták, hogy időnként találkozom T. Marival. Egy szép szeptemberi estén elsétáltunk a Körös gátra, ahol nemigen járnak emberek. Éreztem, baj van. Az örökös víg kedvet szomorúság fojtogatja. Elhagyva az őrházat, megálltunk. Nem volt elég a főpapnak — kesergett Mari —, hogy ezelőtt két héttel Buday fiatal pap megállított az utcán és örök kárhozattal rémisztgetett. Ha hamarosan nem térdelek a gyóntatószék elé, nem kér feloldozást a sátánnal társalgó, égbekiáltó nagy bűnömért. Pár nap múlva a főpap eljött hozzánk és szüleimet is megfenyegette. Hogyha nem vigyáznak rám és engedik, hogy az öregkerti kommunista kárhozatba vigyen, isten ezt nekik is bűnül rója fel.

Míg Mari fel-felzokogva beszélt, bennem is viaskodtak érzéseim. Sajnáltam Marit, szívesen beszélgettem vele. A gátról visszasétálva kis utcájuk végénél, mint mindig, jó éjszakát kívánva elváltunk egymástól — örökre.

A sok tennivaló között is egyre jobban foglalkoztatott a gondolat: ha már így alakult helyzetem a főpappal, gyorsan el kell szakítanom azt a köteléket, amellyel a római katolikus egyházhoz és hithez kötöttek.

A főpap minden évben megköveteli, hogy Mihály nap reggelén ünnepélyesen köszöntsék. Ezt az alkalmat véltem legmegfelelőbbnek. Mihály nap reggelén, amikor a tanítók, óvónők a parókiaudvarban gyülekeztek, Mészáros István és Hornok György elvtársaimmal mi is odamentünk. Néhány tanító kérdően nézett ránk. Én azonban a tantestület igazgatójához mentem:

— Bencze bácsi, míg a községi elöljáróság megjön, ha megengedi, két öregkerti társammal pár perc alatt köszöntjük a nagyságos főtisztelendő urat és már jövünk is.

— Na, ha úgy köszöntöd, ahogy reméli, menjetek.

A főpap az ünneplésre várva fogadószobájában ült. Előtte az asztalon a kereszt és a nagy biblia. Illedelmesen jó reggelt köszöntünk és mindjárt mondtam:

— Nagyságos főtisztelendő úr, az 1895-ik törvény értelmében, két tanú jelenlétében kijelentem, hogy a római katolikus egyház kötelékéből kilépek. Kérem vegye tudomásul. Bejelentésemet két hét múltán megismétlem.

A főpap hirtelen elsápadt, szemei kimeredtek, majd dühroham kapta el. Felugrott és szinte ordította:

— Légy elátkozott! Te! Te gonosz!

Már jól elhagytuk az egyház területét, mikor Hornok György halkan, de határozottan mondta:

— Ezt vártuk, hogy így fogd be ennek a gőgös papnak a száját.

Úgy történt, mint gondoltam. A falu felbolydult. A fanatikus öregasszonyok, ha megláttak, rémülten keresztet vetettek és feltekintve fohászkodtak: szabadíts meg uram a gonosztól. Nem nevettem, sajnáltam őket. A papok hű emberein kívül a község nagy része közömbös maradt. Az agrárproletárok és a kisgazdák jelentős része azonban egyetértett velem.

A tantestület vezetője, Bencze bácsi, az eset utáni első találkozásunk alkalmával mondta:

— A főpap az ünneplők előtt durván pirongatott, amiért beengedtelek. Nyugadtan válaszoltam: Nagyságos főtisztelendő atyánk, nem tehettem mást. Arra gondoltam, hogy végre is megbánta Pista eddig elkövetett bűneit isten, vallás és főtisztelendő atyánk ellen és bocsánatot kér. Ez látszott arcán, érződött hangján. Bocsássa meg nekem főtisztelendő úr, ha akaratlanul vétettem. Nehogy még szóváltásba kerüljek a még egészen le nem higgadt főpappal, mindjárt mindnyájunk nevében elmondtam köszöntésünket és kértem

istent, adjon neki erőt, hogy megóvhassa Endrőd istenhivő népét a bűn csábításától. Ez kissé megnyugtatta, de lehangolt maradt.

Eggyel megint fogyott a család. Polányi Máté és Moni húgom férj és feleség lett. Egybekelésük olyan volt, mint a többi agrárproletár ifjaké. Még otthon maradt Eszter húgom és a három öcsém. Eszter tavasszal már répamunkás volt, majd az aratásban marokszedő. Elek és Menyhért tavasztól őszig kondások. Bérük ruházkodásra, ha elég, és hát tavasztól őszig a gazdánál ettek.

*

1923 októberében szervezetünkben megjelent egy toborzóügynök. Valamikor endrődi volt, de évek óta Komárom megyében lakik. Dávid Jánosnak hívják. 30 ember kellett neki a bábolnai állami gazdaságba cukorrépaszedésre. Megmutatta megbízólevelét és az aláírandó bérezési és ellátási feltételeket. A megyei bér- és ellátási feltételeknél jobbnak találtuk. Az oda- és visszaszállítási költséget is az uradalom fizeti.

A beszélgetésből azonban megértettük, ennyi bérért ott nem kap munkást. Az idő sürgetett. Vállaltuk a munkát azzal a feltétellel, hogyha a gazdaság 100 □-ölenként 7 kg búzát ad és ezt a munkavégzés, illetve a hazaindulásunk előtti napon a hivatalosan jegyzett búzaárban fizeti ki. Élelmezésre hetenként ad 1 kg jó szalonnát, 4 kg krumplit, 1 kg köleskását, 1 kg főzőlisztet, 1/4 kg sót, naponta 1 kg kenyeret. És ami még szükséges: megfelelő szállást, vizet biztosít és tűzrevalót ad.

— Nos, Dávid barátom, ez a mi kérésünk. Ha az intéző ezt írásban aláírásával és bélyegzővel vállalja, megyünk. Ha nem, akkor maradunk.

Dávid fanyar arccal ment el. Nem volt hozzászokva, hogy a megbízói által diktált bért kifogásolják és a dolgozók diktálják. Mi is kételkedtünk a sikerben. A kívánt 30 embert mégis előkészítettük.

Vasárnap elhozta a kért hivatalos írást.

Másnap útrakeltünk.

A központi majortól pár kilométernyire, a farkaskúti tanya munkásszállásában helyezkedtünk el, melyben a kunszentmártoni hónapos munkások is laktak. Hodályszerű ez az épület. A két oldalfalnál 70—80 centi magas priccs, rajta szalma. Néhány család is van a kunszentmártoniak között és munkabíró fiúk, lányuk. A családok a priccsen, egy-egy pokróc-spanyolfallal különítették el magukat.

A megérkezésünk utáni reggelen Dávid Katz intézőhöz hívott. A többieknek pedig meghagyta, hogy készüljenek és napfeljöttére legyenek a központban átvenni a heti élelmet, a répakiemelő ásót, és a fejelőkést.

Az intéző a tágas előszobában várt a raktárossal. Az intéző középkorú, szigorú tekintetű. A raktáros idősebb, szelídebb, mint általában az engedelmességre szoktatott uradalmi cselédek.

— Maga a munkáscsapat vezetője? — kérdezte rám nézve az intéző.

— Igen.

— Fegyelmet tartson és megfelelő munkát végezzenek! Megkövetelem, hogy mindennap kora reggeltől míg látnak dolgozzanak!

— Igen.

— A többit az odarendelt munkavezetővel majd megbeszélik. Végeztem!

— Katonás ember — szólt Dávid, elhagyva az intézőlakást. Nem tetszett, mikor elmondtam, hogy nekünk nem kell szakács, amint errefelé szokás. Az endrődi ember maga főz, esetleg ketten-hárman társulnak. A száraz élelmet tehát így kell kimérnetek.

Dávid elment. Kezemben az átvett megállapodási papírral és névsorral vártam a munkásokat.

Amikor mindenki megkapta a heti száraz élelmet és egy napra a kilós cipót, a munkaszerszámot, megérkezett a munkafelügyelő is a mérőlánccal és indultunk a munkahelyre.

Az intéző kívánsága szerint a 30 munkásnak 50 öl szélességben kell a munkát kezdeni. A lánccal kimértük az 50 ölet. Azután tíz-tíz öl szélességben és hosszúságban a száz négyszögöles parcellákat. Amikor mindenki munkába állt, a munkavezetővel felírtuk, ki melyik sorba állt a száz □-öles parcellákban. Azt már a munkásokra bíztuk, hogy egyedül dolgoznak-e, vagy ketten-hárman együtt. Én az általános bért kaptam. Feladatom a parcellák pontos mérése, a munka ellenőrzése és minden szombaton a heti teljesítés feljegyzése és egyeztetése az uradalom által megbízott munkavezetővel. Emellett kiosztottam a mindennapi kilós kenyeret és minden reggel felírtam, ki mennyi tejet vett át.

A főintéző is megnézte, hogy a csomóba hányt répa szabályosan van-e fejelve és letakarva levéllel. A levél, ha fonnyad a csomón, nem baj, de ha nem jól van eligazítva és a répa fonnyad, már nagy baj, mert veszít a súlyából. Nem szólt semmit. A megbízott munkavezető is csak annyit mondott: nem tanált hibát, különben nem megy el szó nélkül.

Megismerkedtünk a kunszentmártoni dolgozókkal. Vezetőjük, vagyis ahogy tisztelték, palléruk szintén községbeliük, Szűcs nevű fiatal ember. Felesége egy idősebb asszonnyal naponta kétszer főz a dolgozóknak. A munkások egy része a répát szedi, a másik része a kukoricát töri. Délben odaviszik nekik az ebédet, este benn várja őket a főtt étel. Szűcs és a két szakácsnő szerették volna, ha mi is

társulunk a közösséghez. Különben jó közösségi viszony alakult ki köztünk. Szűcsnek nem is tetszett, hogy esténként politikai és szervezkedési témákról csoportosan beszélgettünk.

A farkaskúti tanyán csak egy ököristálló volt és egy cselédház, néhány béréscsaláddal. Közülük csak egy idős emberrel sikerült megismerkednem. Tőle tudtam meg: katonás itt a fegyelem. A főintéző nem szereti, ha a cselédek idegen munkásokkal barátkoznak.

— 1919 előtt a cselédek nem is tudták, hogy szervezett földmunkások is léteznek. A proletárdiktatúra idején próbálkoztunk néhányan, de akkor sem sikerült. Ne is beszéljünk, mert elbánnának még jobban az emberrel, mint tizenkilencben — intett az idős ember.

Igazat mondott. Az első vasárnapon Szujó Sándor barátommal Nagyigmándra mentünk. Kocsmába nem mentünk be. Az egyik kis ház utcaajtójánál két hozzánk hasonló ember beszélgetett. Odaköszöntünk. Rövid beszélgetés után érdeklődtem, van-e a faluban olyan helyiség, ahol az emberek összejárnak néha beszélgetni?

— Tán olyan szervezethelyiségre gondol, barátom? — kérdezte mosolyogva az egyik.

— Igen.

— Olyan itt nincs. Maguk honnan valók?

— Békésből. Most Bábolnán vagyunk.

Megtudtuk, hogy Nagyigmándon vannak ugyan sokan olyan emberek, akik a maguk kis földje mellett egyéb munkát is vállalnak az ácsi cukorgyárban, vagy aratást, cséplést az uradalmakban, de olyan vándormunkások, akik itt, vagy a környéken ne tudnának megélni, nincsenek. Így szervezetük sincs. A bábolnai gazdaság itt is próbált répaszedőket toborozni, de nem volt jelentkező. Ugyanilyen volt a helyzet Kisigmándon is. Ott megmondták: jobb, ha nem érdeklődünk, mert gyanúsak leszünk.

A központi majorban sem voltunk kedves vendégek. Az intéző figyelmeztetett is: akinek nincs ott dolga, ne ténferegjen vasárnap se a cselédek között.

Megértettük: szükség van a munkánkra, de arra nem, hogy a cselédekkel megismerkedjünk. Különösen a kishuszároktól tartottak távol bennünket, akik a híres lipicai méneket gondozták, lovagolták, a huszártisztek és altisztek szigorú fegyelme szerint. A lóistálló fegyelme az egész gazdaságra hatott.

Szűcs mégis hívott; menjek vele a majorba. Elfogadtam a meghívást.

A lakásban hárman voltak. Egy nálam jóval idősebb nő és férfi és egy korombeli nő. Barátságosan fogadtak. A férfi bognár- és kerékgyártómester, ahogy a beszélgetésből kitűnt, Kunszentmárton-

ból került Bábolnára. Jóval a háború előtt Pesten is dolgozott. A fiatal nő tanítónő.

Szűcs csak néhány percig maradt, mert mint mondta, a holnapi munkát kell megbeszélnie.

— Szűcs jó embere az intézőnek — legyintett a férfi, mikor a pallér elment. — Minden évben úgy válogatja össze a munkásokat, hogy ne legyen köztük szervezett munkás.

Mikor idejött, meg kellett ígérnie, hogy semmiféle olyan politikai szervezet tagja nem lesz, ami nem kívánatos és tiltott. Nem tudja, hogy az a Dávid nevű ember, aki szervezte az endrődi répamunkásokat, mondta-e az intézőnek, hogy ezek szervezett emberek.

Megnyugtattam, hogy nekünk egyelőre az aláírt megállapodás az irányadó. Amíg az uradalom aszerint fizet és adja az élelmezést, addig becsületesen végezzük a vállalt munkát, mivel más munkalehetőség nincs részünkre.

A tanítónő fájlalta, hogy itt még azt is elfeledi, amit annak idején tanult. Nem juthat könyvekhez. A történelmi és szépirodalmi könyveket szeretné olvasni. A cselédeknél nincsenek ilyen könyvek. Az úrihölgyeknél talán vannak, de azokkal nem kívánja a társalgási kapcsolatot.

Érezve a fiatal nő gondolkodását, felajánlottam neki az Ember tragédiáját és néhány kisebb füzetet. Elfogadta ajánlatomat és alkalomadtán át is adtam neki az ígért olvasnivalót.

Néhány estét még elbeszélgettünk.

Két hétig nem volt zökkenő. De a harmadik héten a heti élelem kimérésénél a raktárosnál kifogásoltam a szalonnát. Szokatlanul vékony sárga szalonnát akart mérni. Olyan szalonnát még nem láttam. A raktáros szólt az intézőnek.

Az intéző a raktárba rohant és kérdés nélkül nekem rontott:

— Kifogásolni meri, amit a gazdaság ad? Megmutatom magának, itt nem kommunistáskodik... kiűzetem innen.

Nyugodtan tűrtem az üvöltést. Szujó Sándorral és még néhány társammal már az előző napokban megbeszéltük: ha bármilyen ügyben, amely mindnyájunk érdekét sértené, összeütköznék az intézővel és úgy érzik igazam van, szervezett munkásokhoz illően viselkedünk. Ezért nyugodtan mondtam:

— Ne fáradjon, intéző úr! Hétvége van. Eddigi keresetem adja ide és már megyek is! Csupán emlékeztetni kívánom arra, hogy a szalonna ügyben nem én és nem is az intéző úr dönt, hanem az írásos megállapodás.

Utolsó szavaimat már odaérő társaim is hallották. És nyugtalanabbul kérdezték;

— Mi van? Miért akarsz elmenni?

— Az intéző úr tudja — válaszoltam.

Szujó Sándor az intézőre nézett és határozott hangon mondta:

— Intéző úr! Hunyával együtt jöttünk. Együtt megyünk vele haza is. Adja ide munkánk bérét, az útiköltséget, különben a szőnyi rendőrségtől kérünk kényszerútlevelet és azután önnel majd elszámolják.

Az intéző pár pillanatig nyeldeste dühét. Majd rádöbbent: a répa nem maradhat a földben, abból nagyobb baj lehet. Nyilván közben az is eszébe ötlött, ami a megállapodásban írva van: „... az élelmezést a szokásos jó minőségben köteles az uradalom minden héten kiadni ..." Ezért kissé szelídebb arcot mutatott:

— Félreértés történt, emberek — majd a raktárosnak mondta: mérje ki a szokásosból — és elment.

— Raktáros úr! — szólt Szujó Sándor — csak tán nem ez a sárga szalonna volt a bökkenő? — mutatott a szalonnára.

— Éppen az.

— Ilyet akart adni az intéző? Ez nem munkásnak való. Ez nem szalonna. Ez a valami hitvány pacal. Pista, ha ezt elfogadtad volna, vele együtt téged is itt hagytunk volna az intéző úrnak.

Maradtunk. Az intéző két tapasztalatot szerezhetett: a munkát jól végeztük és olyan szervezett munkások vagyunk, akikkel még ilyen katonás szigorral uralkodó intéző sem bánhat kénye-kedve szerint.

Néha már deresek a reggelek, de kiszedtük a cukorrépát. Hazaindulásunk előtti napon megjelent Dávid egy magas, katonatiszt tartású férfival, a jegespusztai intézővel és hogy kedvet kapjunk, kedélyeskedett:

— Emberek. Katz főintéző úr mondta, hogy maguk megbízható, szorgalmas emberek. Jöjjenek hozzám nyolc-tíz napra répát szedni. Annyit én is fizetek, mint itt kerestek.

Társaim tétováztak, rám néztek.

— Tudja intéző úr itt mennyit kerestünk?

— Tudom. Elég jól kerestek.

— Tekintettel a hűvösebb időre, mennyivel toldaná meg keresetünket? — kérdeztem.

— Fél kilogramm kenyérliszttel.

— Kevés — mondtam —, a hűvös idő több élelmet kíván. Ha ad naponta az ígért béren felül másfél kilogramm lisztet, liter tejet és hetenként kétszer fél kilogramm húst, akkor meggondoljuk. — Társaim helyeslőn intettek.

— Sok az, emberek. Túlmegy a megye által megállapított munkabéren.

— Mi azonban úgy gondoljuk kevés — szólt Szujó Sándor —, de

mivel megbízott társunk kimondta, hogy elfogadjuk, így vállaljuk, ha az intéző úr mindjárt írásba adja.

Az intéző bizonytalankodva mondta:

— Meg kell ezt gondolni, emberek.

— Holnap délig mi is meggondoljuk magunkat maradunk-e enynyiért, vagy megyünk haza — válaszolt Sándor.

Az intézővel Dávid is elment Katz irodájába.

— Jól tetted, Pista, hogy így állapítottad meg a munkabért. Jó volna még vagy kétheti kereset — szólt mosolyogva Szujó Vince —, de kevesebbért, ha már így van, nem maradunk.

— Igen, emberek. Békés megyében, ahol bőven van munkaerő, nem kérhetnénk többet a hivatalosan megállapított minimális munkabérnél. Itt azonban ilyenkor már nem kapnak munkást.

Naplemente előtt megjelent Dávid. Hozta az írott megállapodást és az üzenetet, hogy holnap délután két órakor jönnek a kocsik és visznek bennünket Jegespusztára.

A lóistálló üres részében bőséges tiszta szalmát készítettek részünkre. Azon helyezkedtünk el. Éjjel, hogy ne fázzunk, háziszőtt pokrócunkat szalmával takartuk be.

A reggelek már cigányharmatosak, de december 1-re felszedtük a répát. Emlékezetemben ez volt az első munkaadó, aki mikor végeztünk, megköszönte munkánkat, mert — mint mondotta — jól és hamarább végeztük el, mint gondolta.

A mi hangulatunk is jó volt. A Békés megyei megállapított munkabéren felül kerestünk. Bár ezzel sem értük el a háború előttit.

Helyi szervezetünkben igen csüggesztő megállapítások hangzottak el az 1923. évi keresetek értékeléséről és az árak alakulásáról.

Engem fájón érintett, hogy egyik legjobb idős barátom, szőrös Hunya József meghalt és csak később tudtam meg.

Mi harmincan a szerencsésebbek közé sorolhattuk magunkat. Nemcsak pénzzel, hanem kenyérliszttel mentünk haza. Én mindjárt közepes minőségű, öltönynekvaló ruhaanyagot vettem.

Helyiségünkben Nagy József szaktársunk, a Népszava egyes cikkeit ismertette.

— Nem tudom hová jutunk. Október 24-én a búza mázsánként 90 000 korona, a nullásliszt 1940 korona, a főzőliszt 1710 korona, a kenyérliszt 1360 korona kilónként. A tejnek 1230 korona litere, a zsír kilója 13 400 korona. De azóta minden drágult.

— Nélkülözünk, koplalunk tovább — legyintett Majoros Vince —, nem érdemes megnézni mit ír az újság. Csak háborog miatta az ember.

*

Az újabb tél és az 1924-es év sem hozott javulást. Az árak rohamos emelkedését már követni sem tudtuk. Tovább duzzadt az ínségakciót igénylők száma. A község búzáját már januárban kiosztottuk. Kölcsönbúzára szoruló tagjainkért mi vállaltuk a kezességet.

Kidolgoztuk az 1924. évi munkabérjavaslatunkat, nem pénzben, hanem búzakilogrammokban számítva. Javaslatunkat megyeszerte ismertettük.

A karácsony előtti napon, elhagyva helyiségünket, Varga Vince ment el mellettünk. Nagy Imre szaktárs utánanézett és megkérdezte:

— Ismered ezt a fiatalt, Pista? Amikor idejöttem, akkor is erről jött andalogva. A múlt héten pedig, mikor már nálunk lámpa égett, az ablakon leskelődött. Szóltam is neki: vársz valakit, öcsém? Csak végignézett rajtam és elment.

— Még 1919-ből ismerem, Nagy bátyám. Vereskatona volt.

— Akkor inkább belülről, közülünk kellene neki kinézni az ablakon, mint a többi becsületes fiatalnak.

Alighogy elköszöntem Nagy szaktársamtól, velem szemben jött Vaszkó Elek, Hornok Lajos és Pelyva Ferenc.

— Jó, hogy találkozunk, Pista koma! — szorongatta a kezem Pelyva. — Szeptember óta, hogy otthagytál bennünket Lapújtőn, nem láttalak. Hozzátok indultunk a szervezetbe. De ha már nincs ott senki, gyere, valahol majd beszélgetünk.

Amíg ballagtunk a kissé lucskos járdán, elmondták: Néhányan, amikor a kisvasút építését beszüntették, a bányaigazgatóságnál kaptak különféle olyan csellengő munkát, ami nem bányásztevékenység. A fizetés is olyan, csak azért maradtak ott eddig, hogy ne itthon egyenek . . .

Az öreg ártézi kúttal szembeni korcsmához érve, bár tudták, senki kedvéért nem iszom szeszes italt, mégis hívtak. Ők is csak azért akarnak esetleg egy féldecit lekortyantani, hogy leöblítsék vele a szénport. Ej, régen volt, amikor a kubikos legalább vasárnap ihatott egy-egy pohár bort.

Régen megszoktam, bárhol bárki óhajtott velem beszélgetni, még ha ismeretlen volt is, nem utasítottam el. Társaim egy-egy féldecit kértek a legolcsóbb pálinkából, belekóstoltak, de csak úgy, hogy minél tovább tartson. Én szódavizet ittam. Meddig bírjuk türelemmel e kegyetlen helyzetet? A bányászok is zúgolódnak, bár nekik a munkájuk után megvan szűkösen a mindennapi kenyerük. A szénport azonban ők is leginkább csak vízzel öblíthetik le.

Beszélgetésünk közben bejött Varga Vince. Kért egy féldecit. Megvetően végignézett rajtunk. Lenyelte a pálinkát és elsietett.

— Megyek szaktársak. Otthon várnak. A helyzetről helyiségünk-

ben majd elbeszélgetünk — mondtam —, elköszöntem és mentem az Öregkert felé.

Már jól beesteledett, mire kiértem a községből. Sötét volt és csend. Télidőben parasztember csak akkor hagyja el az udvarát, ha kényszer hajtja. Csak egy gondolat foglalkoztatott: kit akart látni Varga Vince, amikor benézett helyiségünk ablakán?

Karácsony első napján Polányi Máté sógor és Moni húgom kijöttek hozzánk az Öregkertbe. Máté, hogy szüleim ne hallják, halkan elmondta: agrárproletár társaink között nagy a felháborodás. Alighogy eljöttél a Mirk-féle korcsmából, berohantak a „szent" liga ifjai és a már homályosodó korcsmában megrohanták a társaságot. „Ki innen a kommunistákkal", kiabálással kezdték a verekedést. Mire a korcsmáros bekapcsolta a villanyt, Pelyva Ferencet agyonszúrták, Vaszkó Eleket, Hornok Lajost úgy összeszúrkálták, hogy bizonytalan az életük.

— A berugatott ifjak téged követeltek. Állítólag a csendőrök néhány ligás ifit letartóztattak.

Nem beszélgettünk tovább a történtekről. Bár tudom, nem maradhat a tragédia titok. Kiér a híre az Öregkertbe is. De amíg lehet, meg kell őrizni a család nyugalmát.

1924. január 20-án tartottuk az évi közgyűlést. Beszámoltam a múlt évi tevékenységünkről és az új évre javasolt munkabértervünk elkészítéséről.

— Mivel értekezletünkön jelen volt az egyik községi rendőr, az öreg Harnos, politikai vita helyett Nagy József a január 16-i Népszavából Szeder Ferenc beszédét olvasta fel, amelyet a parlamentben mondott el.

— Unalmas ez emberek — legyintett Gyuricza Péter. — Unja már az ember a sok mihaszna beszédet.

Igaza van Gyuriczának. Az öreg Harnos rendőr bóbiskolt. Majd halkan kérdezte tőlem:

— Ezenkívül mi lesz még öcsém?

— Csak a vezetőségválasztás.

Az idős rendőr jóváhagyólag bólintott és elment.

— Na, ezt akartuk, szaktársak — hunyorított ravasz mosollyal Nagy. — Bár az öreg rendőrök, ha nincs mellettük csendőr, nem törődnek velünk, olyanok, mint a körösi szenteltvíz: nem ártanak, nem is használnak. Most már felolvasom azt a részt, amit mégis jobb, ha hivatalos ember nem hall. Szeder tehát ezt mondja: ... a földmunkásokkal szemben elkövetett brutális módról nem győzünk eleget beszélni. Újvarsányban Pesti Istvánt és Pesti Jánost verték

meg... Hogy milyen eredménye van a szervezkedés terén az ellenünk indított hajszának, azt a következővel igazolom: a lefolyt évben hatósági végzéssel 71 helyi csoportot oszlattak fel, 23 helyi szervezetet pedig végzés nélkül... az egyesülési és gyülekezési jog nemcsak a nagybirtokosokat illeti meg, hanem a földmunkásokat is és... (Lendvai Léner István fajvédő: Kérem a szónok beszélőképességének megállapítását.) Szeder: Kérem a közbeszóló elmebeli állapotának megvizsgálását... Szeder ezután határozati javaslatot terjeszt a tisztelt ház elé: „Utasítsa a nemzetgyűlés a belügyminiszter urat, hogy sürgősen terjesszen elő törvényjavaslatot az egyesülési és gyülekezési jog biztosítására. Addig is vonja vissza és helyezze hatályon kívül mindazokat a rendeleteket, amelyek a mezőgazdasági munkások szervezkedési szabadságát akadályozzák!"

Azok a szaktársak, akik már megunták a parlamenti beszédek olvasgatását, csak fanyarul mosolyogtak. Büngös Illés is csak legyintett: — Olyanforma ez, minthogy a betanított kutya ugatását elhallgatja a gazdája.

Még csak az elnök és alelnök voltak megválasztva, amikor bejöttek a csendőrök. Nem lepődtünk meg, hiszen nem először néztek be hozzánk. A törzsőrmester megkérdezte:

— Van engedélyük a gyűlésre?

Megmutattam a szolgabíró által aláírt engedélyt.

— Harnos rendőr úrnak azt mondták, vége van a gyűlésnek. Akkor miért vannak még itt ilyen sokan? — nézett rám komoran a törzsúr.

— Igen, törzsőrmester úr. Az évi beszámolónak, amit Harnos rendőr úr is meghallgatott, vége van. Most a vezetőséget választjuk meg.

Végignéztek még szaktársaimon és szó nélkül elmentek.

Nem sokkal később szaktársaink nagy része is elment. De 16-an, az illegális sejt tagjai, ottmaradtunk.

A szociáldemokrata párton belüli Vági-féle ellenzék — kezdtem én a társalgást — már betekintett a vezetők titkaiba. Nyíltan azonban egyelőre nem publikálják a kormánnyal már két évvel előbb megkötött és aláírt megállapodást. Arra számítanak: a párton belül balra tolódás következik. Ennek érdekében minden lehetőt megtesznek. Az ellenzékiek már a múlt év júliusában beadványt küldtek az SZDP parlamenti frakciójának, amelyet Reichel János, szövetségünk elnöke, Pászti Károly, Lukács Gyula, Weiszhaus Aladár és Galló István, szövetségünk pénztárosa írtak alá. A beadvány, amelyet Reichel ismertetett velem, erősen bírálta a parlamenti szekciót. A Földmunkás Szövetségben is kialakult egy erős balszárny. Van egy másik csoport is a pártban, amely igen aktív tevékenységet végez a legális munkában, valójában azonban az illegális KMP-nek a tagjai:

Hajdú Henrik, György Benedek, Lukács Gyula, Lakatos Miklós, dr. Váradi László, Zevikli József, Szabó Mihály, Tóth György. A legutóbbi találkozásunkról, ahová Vági elvtárssal mentem, ezek a nevek maradtak az emlékezetemben. Ennek a csoportnak Vági a vezetője.

— Így néz ki, szaktársak, a szocdem párton belüli politikának az a része, melyről a Népszava sem ír és a nyilvánosság előtt a párt vezetői sem beszélnek. Egyelőre nyilvánosan mi se beszéljünk róla. Tartsuk magunkban, mint biztató reményt.

— Érdekes — szólt Polányi Máté —, de ha már ennyit elmondtál, nyilván ismered a titkos hátteret is?

— Igen. Tehát 1921 végén a szociáldemokrata vezetők tárgyalásokat folytattak a Bethlen-kormánnyal. Aztán 1921. december 22-én létrejött a paktum. E titkos okmány egész tartamát nem mondhatom el, de remélem, talán nemsokára megismerjük. Csak azt ismertetem, amit feljegyeztem belőle, ami ránk vonatkozik. A paktum legsúlyosabb feltételei közé tartozik az a pont, amelyben a kormány megtiltotta a szociáldemokrata agitáció kiterjesztését a mezőgazdasági munkásokra. Abban is megállapodtak, hogy a szakszervezetek politikával nem foglalkoznak. A szociáldemokrata vezetők törekedjenek a sztrájkok és egyéb munkaviszályok leszerelésére.

— De igazat mondott Büngös Illés koma arra a Szeder Ferenc beszédre — szólt Majoros Vince. — De hát lehetséges, hogy a megegyezés értelmében adott a kormány mandátumot a szocdem pártnak?

— Igen. A kormánynak azonban nemcsak azért volt szüksége ilyen megállapodásra, hogy a munkásokat éppen a munkások pártjával fékeztesse. A külállamok számára is mutatni akarta, hogy Magyarország konszolidált állam. Hiszen a szociáldemokrata munkásnak is van képviselője a parlamentben, aki ott bátran beszélhet is. De jól tudjuk, más a valóság. A proletárokat gyilkoló fehér tisztek szabadon futhatnak. Az internáló táborokban azonban még mindig gyötrik a proletárokat. A szocdem megalkuvó vezetői tehát teljesítik a paktumban foglaltakat, a kormány azonban nem.

Közgyűlésünk után Nagy Imre szaktárssal mentem hazafelé. A Hasítás utcán elhagyva a Giricz suszter házát — aki egyik legfanatikusabb híve a főpapnak —, Nagy halkan kérdezte:

— Nem találkoztál még valamelyik ligás fiatallal? A főpapnak sikerült róluk lemosni Pelyva szaktárs vérét. Nem ítélik el őket. Ettől a Giricztől suttog a hír: ha most elkerülte is a sátán isten büntető kezét, büntetését nem kerülheti el. Ez feléd irányul. Vigyázz!

Isten büntető kezétől nem féltem. Ifjabb elvtársaim mégis védelmemre szerveződtek. Bár a vérengzés óta nem mutatkoztak a szent

ligás ifjak, de ha a sötét este a községben ért, négyen-öten kísértek ki az Öregkertbe.

Ilyen helyzetben jött a hír, amely mindnyájunknak mély fájdalmat okozott.

Valaki bekopogtatott az ablakon. Kimentem. Gyuricza Elek, kisparaszt barátom állt az ajtóban, vállán szűrtarisznya, kezében szivaostor.

— Nagy baj van, István — szólt. Hangjában olyan fájdalommal, hogy szinte megrázott. Mondani akart még valamit, de csak lekonyuló vastag szőke bajsza mozgott. Lehunyta szempilláit, mintha vissza akarta volna fojtani fájdalmát. Arcán könny gurult le. Nyelt.

— Mi az, testvér? Nagy baj ért? — kérdeztem.

Rám nézett. Bajsza megint mozgott. Szó helyett kabátja belső zsebéből újságot vett ki. Elém tartotta és ujjával rámutatott.

— Ez ni — mondta mély sóhajjal. — Meghalt!...

Az újságra néztem. Vastag betűk adták hírül: Lenin meghalt. Nem olvastam tovább. A betűk előbb lassan, majd gyorsabban remegtek, azután ködbe vesztek. Szemeim lezáródtak és óriás tűzbetűkkel villogott előttem: Lenin meghalt — és kínzó fájdalom sajgását éreztem szívemben, mely torkomba markolt. Arcomon könnyek futottak végig.

— Tedd el — legyintettem az újságra. — Minek tovább olvasni.

Elek eltette. Foltos kabátja ujjával megtörülte arcát, bajuszát és mintha csak magának mondta volna:

— Mi is elpusztulunk. Ha nincs Lenin, nem lesz itt kommunizmus. Nem lesz miénk a föld!...

Fejével integetve rám nézett és nem szólt, nem kérdezett, elfordult és elment.

Néztem utána. Hallottam, hogyan csapta szét csizmájával az olvadó, lucskos havat.

Pár perc múlva már siettem a községbe. Elhagyva az öregkerti szegényes kis házikókat, a néptelen országúton újra különös, fájó érzések gyötörtek... A hóborította szántóföldek felett sötét fellegek torlódtak. Úgy tűnt, a fák koronáira ereszkedve lebegtek, mint megannyi nagy fekete zászló a szétszórt szegényes kisparaszti tanyák. a kubikosok házikói felett. És a homályban mindenütt feltűnt előttem Lenin nagy mellszobra, amit a kommün idején láttam. Mindenütt csak ravatalokat, Lenin-szobrokat és nagy fekete felhőzászlókat láttam, melyeknek széleit vörösre festették a lemenő nap sugarai...

A földmunkáscsoport helyiségébe érve már sok kubikostársam együtt volt. Máskor pipálni, beszélgetni, olvasni vagy vitatkozni szoktak. Most mindenki hallgatott. Az asztalon újságok és rajtuk a

betűk: Lenin meghalt... A rámmeredő arcokról láttam, mindenki gyötrődik. A gondolatok tompán zúgtak agyamban.

— Szaktársak, szóltam végre. — Lenin meghalt!...

Az összeroskadt testek egy mozdulattal felálltak, sapkájukat levették.

Mély nyomasztó csend.

Megtörültem a szemeim, arcom és újra beszélni próbáltam:

— Nekünk Lenin felszabadulást, új életet jelentett. Fáj elvesztenünk őt... De talán nem veszett el halálával alkotása... a III. Internacionálé, a kommunista párt él. — De lesz-e ereje Lenin nélkül? — sóhajtottak társaim.

*

A Földmunkások Országos Szövetsége 1924. február 17 és 18-án tartotta országos közgyűlését Budapesten.

Endrődről választott küldöttekként Medve (Mészáros) Mátyás és én utaztunk.

Amint Reichel János, szövetségünk elnöke, megnyitó beszédében ismertette, a X. közgyűlésen az ország különböző részéből 31 helyi szervezet 41 küldöttje vett részt.

A szociáldemokrata párt vezetősége nevében Farkas István, utána Jászai Samu üdvözölte a közgyűlést.

Az üdvözlések után Takács József titkár számolt be a végzett munkáról, a nehézségekről, melyek akadályozták a szervező munkát. Bizonyításként rendőrhatósági végzéseket olvasott fel, melyekkel földmunkás helyi szervezeteket oszlattak fel... Azután a különféle segélyezési alapokról beszélt... A bevételi alap 16%-ából rokkantsági alapot létesítettek, amely a folyó évben kezdi működését... Szó volt a munkanélküliség enyhítéséről, a munkabérek szabályozásáról. A mai nehéz helyzetben a parlamenti képviselők mindent elkövetnek. Állandóan napirenden tartják a mezőgazdasági dolgozók nehéz helyzetét. De a helyi szervek is próbálják a megengedett kereteken belül a munkabérrendező bizottságokat befolyásolni. De vigyázzanak arra, hogy a hatóságok a még meglevő szervezeteket szét ne rombolhassák.

Szeder nyilatkozata erélyesnek tűnt.

— Ha a szaktársak olvassák a Népszavát, bizonyára tudják, hogy a parlamentben én is mindent megteszek a földmunkások szabad szervezkedése érdekében. Megnyugtatom a szaktársakat, hamarosan olvashatnak olyan interpellációt, amit a belügyminiszter nem vághat zsebre válasz nélkül!...

A szükséges intézkedések azonban elmaradtak.

A szövetség anyagi helyzete is egyre bizonytalanabb. A nagy munkanélküli helyzet ellenére emelték a járulékot. A küldöttértekezlet a beíratási díjat 2000 K-ra, a tagsági díjat hetenként 1000 K.-ra emelte.

A küldöttközgyűlés a vezetőség megválasztásával véget ért. — A vezetőség neveit a „Mezei Munkás" 1924. február 25-én megjelent számából közlöm: „elnök Reichel János, alelnök: Szeder Ferenc, titkár: Takács József, pénztáros: Galló István, jegyző: Hunya István, ellenőr: Rajki Sándor; vezetőségi tagok: Vajda Imre, Tisza Antal, Ignát Tivadar; póttagok: Horváth István, Szabó László, Galovics György."

Miért tagadnám, nemcsak én, de helyi szerveink tagjai is örültek annak, hogy központunk vezetőségének a tagja lettem. Takács József már 1923 január elején értesített, hogy amennyiben a szövetség betiltott lapját újra engedélyezik, én leszek az egyik szerkesztő. Az engedélyt azóta vártuk.

A kongresszusi beszámolókat azonban fanyar legyintéssel fogadták szaktársaink. Csak Büngös Illés szólt közbe:

— Na, Szeder dicsekvésére kíváncsi vagyok.

Nem kellett sokáig várnia. Március 2-án a Földmunkások Szaklapja hozta Szeder parlamenti interpellációját. „Van-e tudomása a belügyminiszter úrnak arról, hogy a közigazgatási hivatalok, a Magyar Földmunkások Országos Szövetségének minden egyesülési tevékenységét lehetetlenné teszik azáltal, hogy a csoportok alakulását nem engedélyezik és a megalakult csoportok taggyűléseit betiltják?

Hajlandó-e a belügyminiszter sürgősen akként intézkedni, hogy a földmunkások szabadon szervezkedhessenek jogos gazdasági érdekeik megvédésére?"

Szaktársaim mosolyogtak a „nagy" szavak hírére.

Már áprilist mutatott a naptár. A nap melegítő sugarai duzzasztották a gyümölcsfák rügyeit. A szántóföldeken az őszi vetések mintha a napfényben csillogó zöld szőnyegek lettek volna, a frissen megmunkált tavasziak magjaival termékenyített, fekete sávok között. A tavasz a gazdag parasztokat is kicsalta a községből a tanyára.

A tavaszi napsugár vidítja a répamunkára leszerződött süldőlányokat is. Jókedvvel a napokat számlálják, amikor majd viszi őket a vonat a messze uradalmi földre.

Szervezetünk helyisége is látogatott. Vannak, akik csak benéznek, érdeklődnek, egyik káromkodva, a másik csak lemondóan legyint és megy tovább.

A szociáldemokrata pártkongresszust 1924. április 20—22-ig, tehát három napra tervezték. Ismerve a szavak és a tettek különbségét, mi endrődiek változást nem reméltünk. Bár tudtuk, hogy a baloldal komoly vitára készül. Vági elvtárssal már a múlt évben beszélgettünk erről. A beszélgetésen részt vett Weiszhaus Aladár, Szilágyi tanító és mások. Vági és Weiszhaus között komoly vita alakult ki. Vági ugyanis még nem az elszakadást, hanem a párton belüli balra tolódást tekintette a legfontosabb feladatnak.

A kongresszus április 21-én reggel kezdte munkáját. Az ellenzék három összehangolt határozati javaslatot terjesztett elő. Ezekben jelentős szerep jutott a mezőgadasági dolgozók ügyének.

Az elsőt Weiszhaus olvasta fel:

„Ebben az időben (1922—24-ben *Szerk.*) és eme körülmények között a szociáldemokrata párt vezetősége és parlamenti csoportja olyan politikát folytatott, amely csak a reakció megerősítéséhez vezetett.

A milliónyi földmunkásság és törpebirtokosság széles és döntő rétegének megnyerése helyett részben jelentéktelen, részben reakciós polgári pártok és politikusok szekérrudjába kapaszkodott..."

A másikat Vági István terjesztette be.

„Kimondja a kongresszus, hogy az 1918—19. évi eseményeket a maga történetéhez tartozónak tartja és elvárja minden szervétől és tagjától, hogy olyan politika szellemében fog dolgozni, amely a magyar nép demokratikus jogainak érvényesítésével akarja az országot a fejlődés útjára vezetni..."

Végül a harmadik határozati javaslatot Reichel János terjesztette elő. A kongresszus előtt 19-én ezt a határozati javaslatot megbeszéltük és úgy állapodtunk meg, hogy Reichel elvtárs olvassa fel.

„Tekintettel Magyarország mezőgazdasági jellegére... az agrárkérdés dominál, tekintettel továbbá a parlamenti frakció meddő küzdelmeire... végül arra. hogy a pártszervezetek mai keretei mellett Bethlen miniszterelnök bármikor azzal némíthatja el pártunk képviselőit, hogy ők nem képviselik az ország népét, hanem csupán az ipari munkásságot, kimondja a kongresszus, hogy:

A földmunkások egyesülési és gyülekezési szabadságának kiküzdését a párt legelső feladatának tekinti. És miután ezen követelés teljesítése a trianoni békeszerződésből kifolyóan is kötelező, utasítja a pártgyűlés a pártvezetőségét, hogy a genfi III. munkaügyi konferenciának a földmunkások egyesülési és gyülekezési szabadságáról szóló határozatának törvénybe iktatása céljából minden rendelkezésére álló eszközzel küzdjön."

E három határozati javaslat beterjesztése néhány jobboldali pártvezetőből nemtetszést váltott ki.

A javaslatok benyújtása után Peyer Károly erélyesen mondta: Kötelességem figyelmeztetni a pártgyűlés résztvevőit, hogy a küldöttek között hatósági egyének is ülnek... (percekig tartó zaj, káromkodás). Peyer csendet kér... Amennyiben idegenek ülnek önök mellett, mindenesetre tartózkodjanak olyan kijelentésektől, amelyek alkalmat szolgáltathatnának, hogy ellenünk eljárást indíthassanak... (A zaj, kiabálás után Peyer újra csitít)... Kérem az elvtársakat, minden közbeszólástól tartózkodni méltóztassanak, a kongresszus nívójának ártanak vele...

Peidl Gyula is izgatottan állt fel és beszélt.

Tisztelt Pártgyűlés! Lehetetlennek tartom, hogy egy sima elnöki figyelmeztetéssel túltegyük magunkat egy törvénytelenségen... (zajos felkiáltások)... Mi, Magyarországon, a kényszerűségnek engedve, hozzászoktunk már, beletörődtünk már abba, hogy a legspeciálisabb munkaügyeket is csak a hatóság ellenőrzése, szeme és füle előtt tárgyalhassuk le..

Vági elvtárs mellett ültem. Gúnyos mosollyal mondta:

— Milyen undorító színjáték ez. Az igazoló bizottság a bejáratnál mindenkit igazolt.

Nem mosolyogtam. Mi már régen megértettük: beszélni bátrak, tenni gyávák.

Farkas István felszólalásában dorgál és kesereg: minden bérkövetelést, minden nyomorúság fölpanaszolását aggályosnak tünteti föl az a titkos rendelet, mely azt mondja: (olvassa)... a falvakban a földmunkások is szervezkednek és szervezkedésüket és terjeszkedésüket minden eszközzel meg kell akadályozni. Üldözni kell őket, eljárást kell ellenük indítani és internálni...

Hát bocsánatot kérek, ha itt a közigazgatás feje, a belügyminiszter, ilyen titkos rendeleteket ad ki, csodálkozhatunk, hogy egyes szolgabírók úgy cselekszenek...?

Vanczák János:

Mindnyájan egyek vagyunk abban, hogy a föld vagyontalan népe lelkében itt van velünk... Majd a forradalmi eszméről elmélkedve így folytatta: és amikor jött 1919 tavaszán a nagy balrakanyarodás, akkor nem a régi párt- és szakszervezeti iskola neveltjei, tanítványai voltak azok, akik a balrakanyarodás élére álltak — nem tekintve egy igen vékony réteget —, hanem azok az új elemek, amelyeket a forradalom sodort be... amelyek nem tanulták Marx és Engels meg Lassalle tanításának azt a minimumát, hogy a társadalmi fejlődésben nincs ugrás...

Kissé mosolyra derített ez a Vanczák féle ideológia.

Figyelmemet azonban Weiszhaus Aladár felszólalása kapta el:

Magyarország népének gazdasági életére jellemző, hogy ebben a tejjel-mézzel folyó Kánaánban a földmunkások és törpebirtokosok segélyezésére ínségakciót kellett indítani. Az ipari proletariátus nyomorúsága és politikai jogtalansága valósággal a szervezkedés előtti időkre süllyedt alá. Magyarország szégyene egész Európának... Magyarország fizikai és szellemi proletariátusának egyetlen komoly szövetségese lehet ebben az országban: a földmunkások és törpebirtokosok tömege... a pártvezetőség Dózsa népének megnyerése helyett hol Rassainak, hol Vázsonyinak, hol Szilágyinak, hol Drozdynak a sleppjébe kapaszkodik. A munkásság körében beszélik, hogy évek óta írásos paktum áll fönn a pártvezetőség és a Bethlen kormány között (nagy zaj). Ezt a kérdést nekünk könyörtelen... nyíltsággal kell kezelni. (Újra nagy lárma, melyből kidörög: olvassa fel.)

Weiszhaus folytonos nagy zajban felolvasta a paktum egy részét.

Vági István felszólalása is vihart kavart. Ő azonban szilárd ember. Állta a pergőtüzet. Peyer szerint 17 percig beszélt Vági, de annak jó részét a közbekiáltások töltötték ki

Reichel János a paktumot boncolgatva beszélt a földmunkásság helyzetéről, majd erélyesen hangsúlyozta:

Hébelt Ede elvtárs már 1922-ben beszélt a paktumról... A nemzetgyűlési naplóból írtam ki: „a főkapitány kijelenti, hogy a miniszterelnök úr annak idején úgy egyezett meg a szociáldemokrata párttal, hogy az teljesen tartózkodni fog a földmunkásmozgalomtól és semmiféle szervezkedést nem folytat a földmunkások körében... A miniszterelnök úrtól egyenes utasításom van arra, hogy ne tűrjem, fojtsam el a földmunkások mozgalmát."

Reichel beszéde alatt Peyer, Peidl és Farkas vezetők arcát figyeltem. Nehezen tudták fékezni indulatukat.

Mikó István: Székesfehérvár munkássága nevében leszögezem, hogy minden körülmények között az ellenzéki csoportot fogjuk támogatni.

Lukács Gyula: van-e szomorúbb dolog, mint amikor van egy munkásréteg, amelyet az államhatalom elnyom és a kongresszus színe előtt egy képviselő belerúg abba a szervezetbe... Ha az elvtársak azt hiszik, hogy a munkásmozgalomra nem baj, hogy kihagynak belőle sok ezer embert, akkor tévednek. Hiszen a politikai okosság is azt követeli, hogy nem szabad kihagyni ezeket a tényezőket. A földmunkások, a vasutasok sokezer szavazatot jelentenek.

Hajdú Henrik — szintén mint ellenzéki — alaposan bírálta a vezetőség munkáját, olyan adatokat sorakoztatott fel a pártvezetők ellen, amelyeket sem közbekiáltásokkal, sem elnöki figyelmeztetésekkel nem lehetett megcáfolni.

A második napirendi pont tárgyalása előtt én tettem ügyrendi indítványt. Idézem a kongresszus jegyzőkönyvéből:

„Hunya István: Tisztelt Elvtársak! Indítványom előterjesztését azért tartom szükségesnek, mert eddig is a kongresszusokon a földmunkásság helyzetének kérdése mindig háttérbe szorult. A földmunkásság tíz-húsz-, százezres nagy táborának megszervezése elsőrendű feladat. És ezen a kongresszuson nagyon szükséges, hogy az ügyet, amely helyezetét tartalmazza, becsületesen tárgyaljuk. (Taps.) Elvtársaim, vegyük tekintetbe azt is, ha ezt a napirendi pontot legutoljára tárgyaljuk le, akkor tárgyalása olyan rövid lesz, aminek semmi hasznát nem fogjuk venni. (Helyeslés.) Ettől a kongresszustól sokezer földmunkás várja az eredményt kint a föld szürke rögei között, várják, hogy végre eljöjjön az idő, amikor kivonulhatunk a falvakba a távoli földmunkásokhoz is. Amikor ezt akarjuk és amikor ezt kívánjuk, tisztában kell lennünk azzal, hogy nemcsak nekünk, földmunkásoknak, de az egész magyar munkásságnak is érdeke ez. (Holló János elnök: arra kérem az elvtársat, hogy az ügyrendi indítványát terjessze már elő. — Felkiáltások: Ez az indokolása!) Ügyrendi indítványomban arra kérem a kongresszust, méltóztassanak megengedni, hogy a hatodik napirendi pontot a második napirendi pont tárgyalása után vegyük elő. (Helyeslés.)

Holló János: Kíván valaki az ügyrendi indítvány ellen szólni?

Peyer Károly: Kiegészítő indítványt kívánok tenni. Teljes mértékben egyetértek a felszólaló elvtárssal, hogy a földmunkások ügye vetessék elő... oly értelemben változtassuk meg a napirenden levő pontokat, hogy tárgyaljuk le a most szőnyegen levő pontot, utána a közszabadságok kérdését és azután vegyük elő a földmunkások kérdését. (Helyeslés.)

Hunya István: Hozzájárulok Peyer elvtárs kiegészítő indítványához.

A földbirtokreform és a mezőgazdasági munkások helyzete című napirendi pont így előbbre került. Előadója Szeder Ferenc volt.

Hosszan beszélt a földreformról. Felsorolta Búza Barna, Nagyatádi Szabó, Rubinek Gyula programjait. És jónak tartotta a szocdempárt 1918-as állásfoglalását...

A mezőgazdasági munkások helyzetéről szólva ismertette a keresetek vásárló értékét:

Az 1913. év adatai szerint egy métermázsa búza értékét képező összegért Győr megyében 9,4 napot, Ozorán 12,5 napot, Csongrádon 9,8 napot, Szentesen 6 napot, Endrődön 9,8 napot kellett dolgozni. Ez idő szerint gróf Héderváry Győr megyei uradalmában 75 napot, Ozorán 43-at, Csongrádon 30 napot, Szentesen 17,7 napot, Endrődön 34 napot dolgoznak. Csorváson 10,8 helyett 50, Békéscsabán 8,4 he-

lyett 19, Battonyán 10,6 helyett 50, Balmazújvároson 13,8 helyett 50. Tiszadobon 12 helyett 14, Füzesabonyban, az egri érsek uradalmában pedig 11,3 helyett 100 munkanap napszámértéke tesz ki egy métermázsa búza árát.

Az alábbiakban visszaidézek néhány felszólalást:

Horvát István: szomorúan kell megállapítanom, hogy amikor a földmunkások sorsáról van szó és amikor a mezőgazdasági munkások bajait idehozzuk, az elvtársak szinte tüntetően zajongnak. Egyetlen példát kívánok felhozni... 1913-ban egy mezőgazdasági munkás (évi) bére 730 korona volt, ma pedig 12 410 000 korona. Ezért az összegért lehet talán 3 $^1/_2$ métermázsa búzát venni, akkor pedig (1913-ban) — 10 forintot véve alapul — 36 métermázsa búzát lehetett kapni...

Takács József: 1913-ban egy mezei munkásnak egy métermázsa búzáért vagy egy pár lábbeliért (pár csizmáért) kellett egy hétig dolgoznia, 1922-ben már 14 hétig. Egy öltöny ruháért 1913-ban egy hétig, 1922-ben már 20 hétig kellett dolgoznia.

Ezek után én emelkedtem szólásra: Tisztelt Kongresszus! Miután két és fél nap óta mindenféle cifra nyomorúságról hallottunk, megállapíthatom, mindezt a földművességgel kapcsolatban, de vonatkozik ez a többi szakmákra is. Mindazoknak a munkástestvéreinknek, akik egész életüket a gyárak. műhelyek szűk és egészségtelen falai között töltik, ugyanegy a céljuk, hogy a kapitalizmus évszázadok óta ránk nehezedő súlyos jármát ledobhassák. Az előttem szóló elvtársak már ecsetelték a földmunkásság helyzetét. Amikor erről beszélünk, csakis panaszokkal érvelhetünk, azokat a panaszokat hozzuk ide, amelyek meg is látszanak azokon, akik már 6—7 éves gyermekkoruktól robotolnak, hogy a nagytőkéseknek, a nagy földbirtokosoknak legyen mit elpazarolniuk. Hogy miért van mindez, elmondották az előttem szóló elvtársak: hiányoznak az iskolák. De tegyük fel, hogy megvannak, a földmunkáscsaládnak akkor sincs módja, hogy gyermekeit iskoláztassa. A mezőgazdaságban azelőtt az volt a szokás, hogy a munkások a terménynek egy bizonyos részéért dolgoztak, a tavaszi és nyári munkálatoknál. A háború előtt az uradalmak és a gazdák kiadták a kukoricát $^1/_3$-ért, az aratásnál pedig $^1/_9$, $^1/_{10}$, $^1/_{11}$ részért. A háború után már nem adnak a földmunkásnak ilyen részesedést, a kapálást csakis $^1/_4$-én vagy $^1/_6$-án adják, az aratási munkálatokat pedig $^1/_{12}$ és $^1/_{14}$-én.

Az uradalmak és a termelő gazdák 800—900 koronáért kapáltattak a múlt tavasszal is, a törésért és a betakarítási munkáért pedig $^1/_{20}$ és $^1/_{19}$ részt adtak... Önkéntelenül az a kérdés tárul elénk. vajon a táplálkozáshoz nem kell-e nekünk annyi, mint kellett a háború

előtt? Hogyha kell, miért nem hajlandók a termelők most is annyit adni a munkálatokért, mint a háború előtt?... Látjuk, ebben az országban csakis egy mód van, amivel a kizsákmányolásnak, az uzsorának minden fajtáját megelőzhetjük és ez az, hogy szervezkedjünk és együttes erővel vessünk neki gátat. Hiszen ha mindazok, akik az ország robotosai vagyunk, összefogunk és felvonulunk a kizsákmányolás ellen, akkor semmi esetre sem fordulhat elő, hogy a termőföld burzsoáziája hosszabb ideig rajtunk élősködjön. De amikor erről beszélünk, nem elégséges, hogy mindenféle határozati javaslatokat, indítványokat terjesszünk be... Itt már tenni kell.

Beszédem után Szigeti Dezső ügyrendi indítványt terjeszt elő: kérem az országos pártgyűlést, mondja ki, hogy az e pont fölötti vitát bezárja, és legyen arra idő, hogy a többi pontot is kellő megértéssel letárgyalhassa.

Reisz József elnök szavaztat, a vita folytatása a döntés.

Cs. Kovács György, Oravecz János és Német István szóltak még a napirendi ponthoz, velük együtt összesen 14-en. A parasztkérdésnek így jelentős szerepe lett a baloldal megerősödésében.

Részlet Szeder Ferenc válaszából: ...akik a mezőgazdasági munkássák viszonyaival foglalkoztak — egypár kivételével —, akik kiegészítő javaslatokat terjesztettek be, újat alig mondhattak... Akik a földmunkások szervezéséről beszéltek és azt hiszik — mert kicsendült itt-ott olyan hang is —, mintha a magyarországi földmunkások teljesen szervezetlenek volnának, azoknak megnyugtatására közlöm, hogy a földmunkások szervezete Magyarországon eddig még soha sem volt olyan erős, egységes és életképes, mint most... Hogy ez is kevés, az egyszer bizonyos. Mi sem vagyunk megelégedve az eredményekkel...

A kongresszuson a többi napirendi pontnál is végigvonult a földmunkáskérdés. Úgyszintén a paktum és a pártvezetés megalkuvó politikájának káros következménye is. A vezetőségválasztásra külön jelöltlistát állítottunk össze. Ez is bizonyítja, hogy a kongresszuson még nem a párt szétszakítására, hanem balratolására törekedtünk.

Abban az időben nem csak a párton belül voltak feszültségek, hanem a legerősebb szakszervezetekben is. Mindenekelőtt a Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségében, valamint az építők és bányászok szakszervezetében. Bár a kongresszuson jelöltlistánkkal kisebbségben maradtunk, de határozott fellépésünk erősítette a párton és a szakszervezeteken belüli ellenzéki szellemet. Csüggedésre ezért nem volt okunk. Nem, mert már a kerületi pártszervekben is voltak elvtársak, akik nemcsak a balratolódás híveiként agitáltak, de az illegális kommunista párt tagjaiként működtek. Meg kell említenem

a három legismertebb kommunistát: Őri Károlyt, Gőgös Ignácot és Hámán Katót. Nevüket Endrődön az illegális szervezet tagjai is ismerték.

A kongresszus úgy végződött, ahogyan számítottuk: sok beszéd, de semmi buzdítás a cselekvésre a szociáldemokrata párt vezetői részéről.

Néhány türelmetlenebb szaktársam jó magyaros ízzel fűszerezve mondotta el véleményét a vezetőkről. Néhányan úgy gondolták, május elsején meg kell mutatnunk szervezetünk erejét.

— Ne beszéljünk erről, szaktársak. Szólt morgó hangon Barják Lajos. — Nem szeretném ha a Fő úton, vagy a piactéren vérembe taposnának a csendőrök. Szervezetünket is szétzúznák.

Barják jól érezte. Április 28-án estefelé két idegen csendőr, az öreg Harnos rendőrrel bejött szervezetünkbe. Csak hatan voltunk ott. Négyen sakkoztunk, ketten újságot olvastak.

E látogatás már figyelmeztetett. Intézkedtünk is, hogy május elsején délelőtt két-három szaktársnál többen ne tartózkodjunk szervezetünkben. Csoportosan az utcákon se mutatkozzunk. Inkább csak figyeljük az utcákat, a községház környékét, járkálnak-e ott idegenek.

Elseje után mindenki megértette: jó volt az óvatosság. Még napfeljötte előtt Gyomáról és Szarvasról két-két lovascsendőr léptetett át Endrődre. Az endrődi csendőrök is készenlétben, párosával sétáltak a két főúton. Két csendőr pedig, mintha a hidat őrizték volna, figyelték, hogy Kocsorhegyről, vagy a Körösön túli tanyákról jönnek-e a proletárok. Feltűntek négyes-ötös csoportokban a keresztényszervezethez tartozó ligás ifjak is. Ez az előkészület hasonlított az 1922-es országgyűlési képviselőválasztás napjára. Akkor futottak így össze Gyomáról és Szarvasról a „segítségcsendőrök" is.

Örültünk, hogy durván nem háborgattak bennünket. Kis könnyebbülést jelentett számunkra, hogy különböző, de még ínségmunka jellegű útjavításra, gátjavításra, vízlevezető csatorna mélyítés-tisztítási munkákra párszáz ember elmehetett. Kukoricakapálásig Kondor János bátyám engem is beírt a kubikoscsapatába és a bánomzugi-telki főcsatorna-mélyítésnél dolgozhattam pár hétig. De mindenki nem jutott munkához.

Május közepén Takács József összehívta a szűkebb központi vezetőséget. A fő téma Csizmadia Sándor ügye. Az első világháború előtt ő volt a földmunkásszövetség vezetőtitkára. Az összeomlás után a Károlyi kormányban államtitkár volt. A proletárdiktatúrával már nem értett egyet, ellene cselekedett. A Forradalmi Kormányzótanács rendeletére 1919. április 2-án őrizetbe vették, majd lakásán inter-

nálták. A proletárdiktatúra leverése után a Friedrich kormány államtitkára lett. Nemcsak a proletárdiktatúrát tagadta meg, hanem a szocdempártot és a földmunkások szövetségét is. Takács József és Szeder Ferenc most mégis vissza akarták csempészni, arra hivatkozva, hogy 1919-ig nagyon jól vezette a földmunkásmozgalmat. Tévedései óta már lehiggadt és ha visszahívjuk, jön. Galló István, a szövetség pénztárosa, nem támogatta az ügyet. Reichel János, Vajda Imre, Tisza Antal és én ellene voltunk. Reggel 8 órától délután 3 óráig vitatkoztunk. A vitát azzal hagytuk függőben, hogyha annyira ragaszkodnak Csizmadiához, először terjesszék a választmány elé, majd az országos közgyűlés döntsön, de mi ott is tiltakozunk!

Kissé keserű ez Szeder számára, hiszen tudta, a legerősebb szervezet a szentesi, a szolnoki és az endrődi. Így, bár akkor még nem vonták vissza indítványukat, többé nem próbálkoztak vele.

A szociáldemokrata párti kongresszus, a baloldal megerősödése óta a hivatali apparátus jobban, szervezettebben figyelt minket és a csendőrség is mutogatta az erejét. Mindenütt fokozódott a hatóság nyomása. Több csoport működését betiltották, újak alakulását nem engedélyezték.

Mi, endrődiek, érzékenyebbek voltunk a poltikai eseményekre, mint azok az agrárproletárok, akik nem tömörültek szervezetbe. Mi nemcsak a Horthy-hatalom erősödését figyeltük, hanem az európai két nagy államot, a Szovjetuniót és Németországot is. Szerény politikai ismeretünkkel kutattuk, hogy a Szovjetunió milyen hatással van a német munkásságra. Vagy, hogy a németországi és olaszországi fasiszta szellem hogyan hat a magyar fasisztákra.

Az 1924. május 18-i Népszava tudósítását hosszú ideig vitattuk. A lap a következőket írta: „Halleban a Moltke-emlékmű avatásra az ország minden részéről vonultak föl a nacionalisták... A kommunisták gyűlését azonban a rendőrség betiltotta. A kommunisták mégis kiadták a jelszót: vörös zászlók alatt vasárnap Hallében gyülekeznek... A rendőrség Böllbergnél a város felé igyekvő munkásokat föltartóztatta, aminek fegyveres összeütközés lett a vége... 31 kommunistát megöltek... 3 rendőr is meghalt, 5 megsebesült."

A Népszava 1924. júniusi 13-án a Szovjetunióról közölt egy rövid hírt: Fölemelt nyugdíj Bruszilov tábornoknak címmel. Az Orosz Távirati Iroda közli, hogy a népbiztosok tanácsa Bruszilov tábornoknak, a Vörös Hadsereg lovassági főfelügyelőjének, előrehaladott kora és megromlott egészségére való tekintettel, fölemelt nyugdíjat szavazott meg. Bruszilov volt a világháború idején az oroszországi cári hadak fővezére. A proletárdiktatúra uralomrajutásával bentmaradt az orosz hadsereg kötelékében és föltétel nélkül alávetette magát a népbiztosok rendelkezéseinek. Így lett a Vörös Hadsereg

egyik legfőbb tisztje. A népbiztosok tanácsa a fölemelt nyugdíj megszavazásával a szovjet uralom érdekében odaadását akarta jutalmazni."

Mi ezzel is igyekeztünk megcáfolni azokat a képtelen híreszteléseket, hogy a bolsevikok mindenkit, aki nem munkás, vagy szegényparaszt, üldöznek, gyilkolnak.

*

Elérkezett az 1924. évi aratás ideje is. A répamunkára elment lányok hazajöttek. Az ármentesítő társulatok, útjavító vállalatok beszüntették az addig is kevés munkást foglalkoztató munkákat, azzal a jelszóval: minden munkaerőt az aratáshoz!

Mi a járási bérmegállapító bizottságban talán jobb bért harcoltunk ki, mint más járásokban az agrárproletárok.

Vasárnap délelőtt a piactéren rengeteg agrárproletár férfi és lány várta a szerencsét. A munkaadó most is sokkal kevesebb, mint a munkát vállaló. Látták ezt a gazdák is, alkudozásról ezért szó se lehetett. A piac törvénye: ha bőséges az áru, a vevő válogat. És mert az aratás nehéz munka, a gazdák az erősebb, fiatalabb munkásokat válogattak.

Én már Bálint István cséplőgépéhez helyezkedtem el etetőnek. Aratást pedig Szabó Péterrel, egy szarvasi gazdánál vállaltunk. Kocsival volt, így vasárnap délután kivitt minket is, mondván, el kell készülni még a holnapi aratáskezdéshez.

Jó búzája volt a gazdának. Az aratásban segített a 16 és 14 éves fia és a gazda is. A koszt is jó. Megértettük és megbecsültük egymást. Nem mondtunk ellent a gazdának. Hétfőn naplemente után, megkérdezte: nem volna-e jobb, ha most raknánk keresztbe a búzát és a kaparékot reggel, a harmaton takarítanánk össze?...

— Meg szél is lehet — sóhajtotta a gazda — és ha összeveri az érett kalászt, hull a szem.

Ismertük a parasztember gondolkodását. Megértettük aggodalmát.

— Jól van, gazduram — szóltam. — Látjuk, maguk szorgalmas, becsületes emberek, mi pedig szervezett munkások vagyunk. Az ilyen munkaadóval szemben a munkás is legyen becsületes. Csináljuk úgy, hogy maguk se, mi se károsodjunk. Mi az ajánlata?

— Ha este meg reggel valamivel nyújtanánk a napot, szombaton délig végezhetnénk és akkor a szombatot is egész napnak számítjuk, 28 kilogramm búza lenne a napszám.

Megegyeztünk. Jól járt a gazda is, mi is, mert szombaton 10 órára már összeraktuk az utolsó búzakeresztet is. A múlt évi jó minő-

ségű búzából kimértük a kétszer 168 kilogrammot, és ebéd után feltettük a kocsira. A gazda megnyugodva indította a lovakat Endrőd irányába.

Az aratás után már Bálint István cséplőgépével ismerkedtem. Minden olyan csapágyat, forgó, mozgó részt jól megnéztem, amelyeket gyakran kell olajozni, zsírozni. A hajtószíjak gyantázása és a rosták tisztítása is az én feladatom volt. Az egész gépet meg kellett tisztítanom a portól, olajtól, zsírfoltoktól. Számomra ez ismeretlen és élvezetes munka. A cséplésnél a gépetetés rangot jelentett.

Szerdán estefelé a községből az Öregkert felé menet a szélmalomnál Szabó bácsi kiáltott.

— Ráérsz, Pista öcsém? — kérdezte.

— Amíg a cséplőgépek nem indulnak, nincs munkám, Szabó bátyám.

— Azért kérdezem, mert mi is, ahogy láthatod, készítjük a gépet. A jövő hétfőn, kedden, hogy bejáródjon, a miénket akarjuk elcsépelni. De előbb a héten behordjuk a kereszteket, nehogy az eső akadályozzon. Gyere a hétre napszámba a behordáshoz. Adok neked 25 kilót naponta.

— Jól van, Szabó bátyám, reggelre itt leszek.

Örültem a sikernek. Szabóéknak, ahogy Endrődön mondogatták, a szélmalom őrölte össze a néhány hold földet és a cséplőgépet. Az első világháború előtt és a háború idején is a szél még mindig haszonnal forgatta a lapátokat. A szegény emberek megbecsüléséből azonban nem forgatta ki a családot. Sem az idősebb Szabó bácsi, sem a fiai, ha velem találkoztak, nem néztek szét, látja-e őket valaki.

Szombaton délfelé már az utolsó kévéket raktuk a kocsira, amikor Gubuznai (Gyomai) Géza sietett felénk az Öregkertből, elpanaszolta: kisfiát ma kell temetni... De mert nem tud a temetésért fizetni, a főpap nem vállalta. Arra kért, hogy vállaljam el a búcsúztatását. A sírt már megásták, három órára ott lesznek a gyászolók is.

Nemet nem mondhattam. Néhányszor, mielőtt kiléptem a római katolikus egyház kötelékéből, meg azután is, beszédtéma volt: ha már így vagyunk a papokkal, meg általában a vallással, ha mégis valakit temetni kellene, hogyan végeznénk. Nyugtattam szaktársaim. Ne aggódjanak, ha Pesten munkásokat temethetnek pap nélkül, vállalkozom én is a temetésre.

A kimondott szó mindig kötelezett. Társaimat is intettem, kerüljenek minden olyan ígéretet, amit meg nem valósíthatnak. Az embernek csak addig lehet becsülete a becsületes emberek előtt, amíg

cselekedete azonos szavaival. Vajon bíznának bennem társaim, ha nem azt tenném, amit mondok? Nem, azt nem tehetem!

Pillanatok alatt átfutottak rajtam ezek a gondolatok. És megnyugtattam Géza barátom: 3 órára ott leszek. Elbúcsúztatom és eltemetjük a kisfiát...

Mire Szabóéktól hazaértem, egy búcsúztató versike is kialakult bennem. Mindjárt le is írtam. A munka porát lemostam magamról. Felvettem az ünneplő ruhám és indultam a községbe.

A koporsó a kis halottal már az udvarban a „szentmihály-lován", indulásra készen várt. Körülötte feketébe öltözött asszonyok, kis és nagyocska lányok, fiúk és idős agrárproletárok álltak. Közöttük néhány olyan fanatikus vallásos asszony is volt, akik bennem az „ördögöt" vélték. Elsápadtak. Ketten keresztet vetettek és nyilván bűnbeeséstől remegve elmentek. Fanatikus hiszékenységükben nyilván azt hitték, ha megszólalok, az isten olyan mennykövet dob rám, mely nemcsak engem sújt agyon, de azokat is, akik tűrik ezt az istentelenséget. Sajnáltam őket. Éreztem, ezek csak a főpapnál állnak meg.

Búcsúztató beszédem kb. 20 perces volt.

A búcsúztató után az asszonyok gyászéneklése közben szaktársaink vállukra vették a „szentmihály-lován" levő koporsót, négy kislány virágcsokorral melléjük állt és indult a gyászmenet a temetőbe.

A sírnál mielőtt leengedték a kis koporsót, még mondtam néhány szót és felolvastam az említett kis verset.

Míg a kis versikét olvastam, egy asszony a sírgödröt, a másik a koporsót kis üvegben vitt szenteltvízzel szentelte meg...

A Békés megyei Levéltár megőrizte a versecskémet. Idézem:

„Búcsúztató vers az egyházi szertartás nélküli temetésen. Írta és elmondta Hunya István.

Nem kísért utolsó utadra ércharang kongása,
Sem ájtatos énekek hangzása, zúgása.
De kísért apád, anyád, rokonaid
Könnyhullajtással öntözik hantjaid.

Ártatlan gyermek kínt, még nem érezél,
Szülői könnyekre mosollyal feleltél,
S most hogy eljött e rövid életed végnapja,
Mit az örök élet majdan nekünk is megadja.

De bár maradtál volna köztünk még,
Hisz az életet még nem is ismeréd,
De más életre szólított az örökkévalóság,
Nyugodj, az életben úgy sincs boldogság."

Legyen itt mind dokumentum a főpap jelentése is, amit még aznapi dátummal írt a csendőrségnek.

„Tekintetes
M. Kir. Csendőrparancsnokság

Helyben

Tisztelettel kérem a nyomozást megindítani Gubuznai Géza és Hunya István endrődi lakosok ellen, s annak *eredményéhez képest* a felvett jegyzőkönyvet illetékes bírósághoz beterjeszteni:

Gubuznai Géza endrődi lakos f. hó 11-én délután $^1/_2$ 3 órakor a halottvizsgálati bizonyítvány felmutatásával irodámban jelentette elhunyt fia halálozását. Orvosi előírás szerint a temetés ugyanazon a napon délután volt végzendő. Tudomására adtam, hogy mivel a szociáldemokrata pártnak egyik vezető atheista tagja, s nem tartozik a teljesen elszegényedett hívek közé, a temetési stólát nem engedhetem el. A legkisebb összeget számítom: pap, kántor, sekrestyés, 2 harangozó, minister és templom összes illetékét = 20 000 koronában. — Ezt sem használom fel, hanem az endrődi keresztény földmunkások betegsegélyző alapjára fordítom. Azt felelte, hogy nincs pénze. Nem baj — mondom, majd ha lesz, megadja. Láttam, hogy nem mondott igazat, de azért nem akartam végsőkig feszíteni a húrt. Azon utasítást adtam neki, hogy szóljon be a sekrestyéshez és 4 órakor elvégezzük a temetést. Mire azonban Tóth István segédlelkész és Klinghammer László kántorral 4 órakor a több mint 1 kilométerre fekvő halottasházhoz érkeztek, Gubuznai már elföldelte a koporsót.

Tekintetes Csendőrparancsnokság! Gubuznai Géza a temetkezést nem közös községi, hanem felekezeti, katholikus temetőben eszközölte. Úgy világi, mint egyházjog szerint: „ha a temető a hitfelekezet tulajdonát képezi, a felügyelet a plébánost illeti meg. S úgy a törvény, valamint a helyi évszázados szokás szerint felekezeti temetőbe csak az illetékes lelkész engedélyével temethető el valaki."

Gubuznai tehát megsértette az endrődi kath. egyház tulajdonjogát, amidőn engedély nélkül temetkezni merészelt egyházi beszentelés kizárásával — megszentelt temetőbe.

A nagyobb bűncselekményt azonban azáltal követte el, e szándékos, tisztán vallási gyűlölet sugallta cselekedetével, hogy rendkívüli

módon felháborította és *vallásos kegyeletérzésében súlyosan megsértette* a tiszta katholikus *község lakosságának nagy tömegét.* Márpedig a Curiának 1891-ben hozott 8388 sz. ítélete szerint: „a temetői temetkezés alkalmával vallási szertartásra rendelt helyiségnek tekintendő, s azért a jelzett alkalommal ott elkövetett *vallásos érzelmet sértő* cselekmény: Btk. 191. §-ában ütközik".

Ugyanezen temetésen Hunya István szociáldemokrata pártvezér, ki társadalmilag veszélyes magatartása miatt előbb már hivatali vizsgálat alatt állott, a sírnál a következő kijelentéseket tette Puskás János és Forgács Mátyás sírások tanúsága szerint: „Miként az ókorban, úgy ma sincs szükség papra és vallási ceremóniákra. De minek is a papság, teljesen felesleges intézmény." Majd pedig lelkészi és kántori hivatalos teendőket uzurpálván búcsúztatni kezdte a halottat nem a szokásos búcsúbeszéd, hanem a kántori búcsúztatók formájában. Szóval izgatott a papi osztály és a vallás ellen, másrészt pedig illetéktelenül oly cselekményeket próbált végezni, melyet törvény szerint a felekezetek lelkészeinek és kántorainak hivatalbeli kötelességei, de egyszersmind törvény biztosította jogai közé tartoznak.

Mivel mindezek nem tudatlanságból, hanem az egész község tanúsága szerint, a lehető legrosszabb akaratból történtek, hogy t. i. a nép előtt pellengérre állítsák a vallást és papságot, s így hiterkölcsében megingatva az ő vallástalan és hazafiatlan irányzatuk támogatóivá nyerjék meg, a vizsgálat megindítását és lefolytatását tisztelettel kérem.

Endrőd, 1924. júl. 12.

P. H. *Csernus Mihály*
apátplébános"

A temetés után nyugodtan mentem hazafelé. Az a gondolat csiklandozott: hogyan nyeli ezt le a főpap? Milyen lesz a község véleménye? Mindegy. Ahogy beszélek, úgy cselekszem! Ha a papok, isten, vallás nevében olyasmire is buzdíthatják a ligás ifjakat, amit karácsony előtt megtettek, embert gyilkoltak, miért ne bénítsam én az emberek vallásos fanatizmusát.

Így megnyugtatva magam és mert más sürgős tennivalóm nem volt, a belső kamrában lefeküdtem. Anyámnak csak annyit mondtam: ha az aratásból hazaér apám és aludnék, ne ébresszen fel enni se...

A nap utolsó sárgás sugarai még rászóródtak a kamra kisablakára, mikor anyám megérintett és kissé remegő hangon mondta:

— Kelj fel, fiam.

De már rámmordult Ráksi törzsőrmester durva hangja:

— Mozogjon az úr...! Szedje össze magát! Maga meg ne bőgjön itt — förmedt anyámra —, majd akkor jajgasson, ha az akasztófán lóg, amit már megérdemel.

Amíg gyorsan felöltöztem, Ráksi csendőr a zsebeimet kutatta át. De csak az említett kis verset találta, amit táskájába tett. A másik csendőrrel kezeim hátra kötötték és kísértek a község felé.

Elhagyva kis utcánkat, az országúton rámmordult és puskatussal gyorsabb lépésekre biztatott.

Szombat lévén, a gazdagparasztok is bejöttek a tanyákról. Az aratást különben a béresek és a napszámosok végzik. A csendőrök, hogy feltűnőbb legyen, az út közepén kísértek. Akik a csendőröket tisztelik, hangosan köszöntek nekik. A szegények, akik az alkonyatban felismertek, köszönés nélkül mentek el mellettünk. De Bálint István és Mészáros István nekem köszöntek. Meg is álltak: Ráksi törzsőrmester dühösen ordított rájuk:

— Mit bámulnak? Nem láttak még ilyen felforgató bitangot? Majd magukra is gondom lesz!

Szaktársaim fejüket csóválva mentek tovább.

Mire a községháza épületébe értünk, besötétedett. A régi épület tornácán csak egy villanylámpa világított. A csendőrök a rendőrszobánál állítottak meg, háttal a falnak. Ráksi az idős Harnos rendőrt az őrsvezető tiszthelyettesért küldte. Mellettem jobbról Ráksi, balról a másik csendőr szuronyos puskájukat felém tartva helyezkedtek el.

Nem tudnám, nem is próbálom leírni a bennem marcangoló érzéseket, amiket a két szurony között átszenvedtem. Akik voltak ilyen helyzetben, tudják: bármilyen erős is az ember idegrendszere, a rettegés meg-megremegteti.

Két perc sem múlott, a gyenge villanylámpa fényben feltűnt a nagy, erős testalkatú Szakács tiszthelyettes őrsparancsnok. Pár pillanatig nézett rám. Majd a dühtől vörösödve üvöltötte:

— Nem tűröm tovább! Megdöglesz!...

Hirtelen fellendült nagy ökle és lecsapott az arcomra... Csak másnap, vasárnap délelőtt 10 óra tájon ébredtem. Abban a pillanatban nem értettem, miért vagyok idegen helyen. Azt hittem, szemeim káprázna k és inkább ösztönösen, mint tudatosan, a még nem egészen kinyíló szemeim akartam megérinteni, kezem azonban nem mozdult, egész testemben kegyetlen fájást éreztem. Öntudatra ébredtem. Ha nem is láttam és tudtam, hogy mit tettek velem, most már éreztem és megértettem, nemcsak egy ütés ért. Testem minden része sajgott, de már tudtam; a községháza rendőrszobájának vaságyán fekszem. Talán félóra is elmúlott, mire lábaim, kezeim annyira megmozdíthattam, hogy fekvő helyzetemből felemelkedhet-

tem. Fejem nagyon fájt, füleim tompán zúgtak, a torkom teljesen kiszáradt.

Ilyen állapotban nézett be hozzám az idős rendőr, Harnos bácsi, kezében nagy pohár vízzel. Szavait még csak úgy hallottam, mintha suttogott volna:

— Idd meg, öcsém — nyújtotta a poharat, de mert látta, még nehezen mozdul a kezem, segített és megittam a vizet. — Néztelek már reggel is — mondta —, de nem akartalak felkölteni. Pihenj meg.

A pohár víznek — ha a fájásokat nem is szüntette — jó hatása volt. A mise utáni publikáláskor az ablakon át láttam a tömeget, de az emberek arca még homályos... Így összeverve is vágytam az emberek közé. De még nem indultam. Nem lenne szerencsés így az emberek közé vánszorognom. A velem egyetértők sajnálkoznának, az ellenségeim pedig örülnének.

A publikáció és a délutáni harangszó közötti időt éreztem a legalkalmasabbnak. A vasárnapi ebédidőben nem járnak emberek az utcákban, sem az országúton... A három és fél kilométernyi távolságon át kell vonszolnom magam, mire a községből a tanyák felé megindulnak az emberek.

Számításom jónak bizonyult. Útközben négyszer álltam meg pihenni, egy-egy fa törzséhez támaszkodva.

Apám, Eszter húgommal már készültek a pusztára a még be nem végzett aratáshoz. Nyugtalanul vártak, hiszen tudták, a csendőrök kísértek el. Mégis, nagyon fájdalmasan érintette mindnyájukat, mikor halkan köszönve megálltam a konyhában. Anyám, könnyeit törülgetve, csak ennyit mondott:

— Ó!... Fiam, azok az átkozottak ilyen csúnyán elbántak veled...

Apám elsápadva csóválta a fejét.

Sírt a három kisöcsém is. Ők pedig még gyerekek, aligha érthették volna, miért vertek úgy össze a csendőrök. Tavasztól. az őszi beszorulásig már ők is kondások. Anyám indulásra készítette őket. Hogy ne szomorítsam őket, a belső kamrába lefeküdtem. El is aludtam...

Amikor elment a család, Anyám hozzám jött, felkeltett és levetköztetett. Az orrom olyan, mint egy nagy, kék uborka, az arcom is kék, puffadt, az ingem elöl-hátul fekete a rászáradt vértől. Fájást a gyomrom tájékán éreztem a legjobban. A testemen sok a kék daganat, a véralafutás.

— Elmegyek, fiam az orvosért! — zokogta anyám.

— Ne menjen szülém. Ezen az nem segít. Kezem, lábam eltörve nincs. Ha megrepedt valamelyik bordám, majd beforr. Ha haza tud-

tam jönni, pár nap alatt rendbe jövök. Kifekszem a ház végén szalmára, ilyenkor a nap többet ér, mint az orvos.

Úgy is tettem. Az ágyba csak este feküdtem. Mielőtt azonban lefeküdtem, éreztem éhes lettem. De csak tejet kértem.

A kis lámpával egész éjszaka melletted voltam — mondta másnap reggel anyám. Láttam, sokszor megvonaglottál és úgy nyöszörögtél, mint mikor nagyon szenved az ember. Te azért nem emlékszel rá, mert nemcsak a fájdalom gyötörhetett, hanem a forróság is. A fejed, fiam, hajnalig nagyon forró volt.

Kissé megszeppenve tapogattam meg homlokom.

— Most már nem forró — mondta anyám kissé nyugodtabban. — Mit főzzek, fiam?

— Paprikás krumplit, szülém. Ami még fáj, majd elmúlik — vigasztaltam anyámat.

Nem tűntek el olyan gyorsan a daganatok, a kék foltok testemről, amint az első napokban gondoltam. Szemeim negyedik nap tisztultak csak annyira, hogy ha nem magasan szállt a galamb, láttam. Szerdán már nem mertem lefeküdni. Járkáltam az udvaron. Néha csuklógyakorlatot csináltam, hogy minden részem mozogjon. Üldözött a gondolat: mi lesz, ha nem vállalhatom a cséplési munkát? Szombaton már Bálinték behordott búzája elcséplésével bejáratjuk a gépet és hétfőn indulunk a rendes részes cséplésre...

Csütörtökön reggel már nyugtalanított helyzetem és vajon Gubuznai (Gyomai) Gézával történt-e valami? Délután, mikor már a piaci kofák is hazamentek, az országúton sem sokan jártak, elindultam a község felé. A község szélén a körgát mellett mentem az Újtelepre. Majoros István bácsi az udvarból meglátott és behívott. A tornácon leültünk. Pár pillanatig szótlanul nézett rám, majd halkan mondta:

— Mondok valamit, Pista öcsém. De egy szót se róla, hogy én mondtam. Tudod újév óta éjjeli szolgálatot teljesítek a községházánál. Az istállóban a lovak és az udvar őrzése a feladatom sötétedéstől virradatig. Szombaton is ott voltam. Az istállóajtóból láttam a tornácon égő lámpa halvány fényénél, amikor két csendőr odakísért valakit. Azt is láttam, hogy a csendőrlaktanya udvarából a kis ajtón át jött két alak. Az egyik a jégveremnél állt meg, a másik meg a tornácra sietett. A szörnyű káromkodásból, meg ütések pufogásából felismertem Szakács őrsparancsnok hangját. Az istállóajtóból a jégverem végénél levő kocsiig mentem. Onnan jobban láttam, hallottam dühös káromkodását. Amikor a káromkodás és a rúgdosás pufogása megszűnt, a tiszthelyettes még dühösen mondta az öreg Harnos rendőrnek: — Öntsön kend rá egy vödör vizet, osztán vagy felébred, vagy megdöglik. Majd az őrmestert utasította, menjenek, nézzenek szét, ácsorog-e valaki a környéken. A két csendőr a nagy-

kapun ment ki. Szakács megvárta, amíg Harnos rendőr odavitte a vödör vizet... Osztán húzza kend innen valahova — mondta még Szakács. Majd a jégveremnél álló sötét alakhoz ment a tiszthelyettes. — Gyerünk, főtisztelendő úr! Ez a disznó többé nem háborgatja magát se. — Na, elég az öcsém, az öreg rendőrrel tettünk a vaságyra. Én nem beszélek erről, mert ha megtudnák, elküldenek és velem is elbánnának a csendőrök.

Egy hét múltán, ha szisszentem is, de végeztem a vállalt munkát, az etetést. A szalmarudas hordást, vagy a zsákolást nem bírtam volna. Munkatársaim megértették helyzetemet és kíméltek. Néhány napi munka után jólesően tapasztaltam, a nem nagy erőt kívánó, egyforma mozgás nem ártott. Inkább pihenéskor éreztem még fájdalmat. Mire elvégeztük a cséplést, a szenvedésnek csak az emléke maradt.

Cséplés után Polányi Mátéval és még néhány szaktársammal a Békéscsaba—Kígyós kisvasút földmunkálatainál dolgoztam. Sátorszállásunk a Budapest—Arad vasútvonal és a város széle közötti gyepes területen volt. Ez digós munka volt. Nem sürgős. Naponta a kordéslovak etetése idején negyedórákat álltunk, várva az üres kordélyt.

Más munka nem volt. Belenyugodtunk. A munkaidő reggel 6-tól délután 6-ig tartott. Polányi Mátéval néhányszor bementünk a városba. A földmunkások helyi szervezetét kerestük. Az építők helyiségét megtaláltuk ugyan, de ott sem építőt, sem földmunkást nem láttunk. Arra gondoltunk, még nyár van, bizonyára dolgoznak az emberek. Keresetünk a pénz állandó romlása folytán csak annyit ért, hogy napról napra szerényen éltünk belőle.

A főpap feljelentése a gyomai járásbírósághoz, majd a megyére került. Cséplés után, mielőtt megkaptam a bírósági értesítést, úgy gondoltam, ügyvéd helyett magam leszek a magam védője. Gubuznai (Gyomai) Géza azonban írt Kiss Jenőnek, a szociáldemokrata párt jogvédő irodája vezetőjének.

Kiss Jenő le is jött az első idézésre. A tárgyalást azonban elhalasztotta a járásbíróság. Kiss átjött Endrődre. Nemcsak a temetés érdekelte, hanem a főpap endrődi tevékenysége is. Miután ismertettem vele, gondolkodva mondta:

Most már érthető! Ez nyilván nehéz ügy lesz... Hacsak valamit nem enyhít a felekezetek közötti ellentét. Bár a tények azt mutatják, hogy amikor valamelyik hitfelekezetet sértjük, az az állam egész szerkezetére veszélyt jelent. Tehát bármelyiket gyengítjük, az egész szerkezetet gyengítjük. Majd elmondta, csabai és gyulai ügyvéd ismerősei nem vállalták védelmemet. Talán nem is a paptól fél-

nek, inkább Márky Barna alispántól. Megnyugtatott bennünket, hogy a tárgyalásra akadályoztatása esetén valamelyik ügyvéd társa érkezik majd. Szembe akarnak nézni a pappal, meg a járásbírósággal is.

Dr. Kiss Jenőt 1922-től ismerem, amikor az ügyészség sajtópert indított ellenem. Akkor is biztatott. Kiss Jenőről Vági István elvtárs is úgy beszélt, mint aki az ellenzék felé lépeget. Örültem, hogy ő foglalkozik az üggyel...

A tárgyalásra azonban mégsem ő jött Gyomára, hanem ügyvéd társa, Gonda Béla. Tanú lett volna bőven számomra, de úgy döntöttünk, hat elég lesz. A főpap a két idős sírásóval jelent meg. Nem lepett meg. A régi mondás: „nincs olyan titok, amit tyúkok ki ne kaparnának" — igazolódott. Nem ítéltem el őket. Állandó nehéz munkára már nem valók. Valamiből élniük kellett. Ha megtagadják a főpap kívánságát, még ez a kis darab kenyér is kiesik a kezükből. A temetés után azért is tartotta meg őket, hogy a bírósági tárgyaláson az ő vádjait erősítsék.

Bár bíróság előtt még nem voltam, de némi jogi ismerettel rendelkeztem. A hat tanúnak sem volt még bírósági ügye, ezért mondtam nekik: csak azt figyeljék, amit a bíró kérdez és feleljenek röviden. Csak azok félhetnek az ilyen tárgyaláson, akik a feljelentő kívánságára hamisan beszélnek. A hamis tanúzást ugyanis öt évi börtönnel büntethetik. De az isten is megbünteti őket a 8. parancsolat szerint.

A bíróval az ügyész és az a hivatalos személy, aki a tárgyaláson a vallomásokat jegyezte, bementek a tárgyalóterembe. Elsőként a főpapot és a védőmet szólították. A bíró megkérdezte a főpapot, fönntartja-e a vádját? A főpap még szigorítani akarta azt, mert a vádlottak nem mutatnak megbánást.

Gubuznaival együtt mentünk be. A szükséges személyazonosítás és a vád rövid ismertetése után a bíró kérdezte:

— Gubuznai (Gyomai) Géza megértette a vádat?

— Igen.

Előre elhatározott szándéka volt-e, hogy pap nélkül temetteti el a fiát és csak bejelenteni ment a főtisztelendő úrhoz?

— Tekintetes bíró úr, ha előre elhatároztam volna, akkor a köztemetőben ásatom meg a sírt. És nem megyek el a főtisztelendő úrhoz, hogy temesse el a gyermekem. Csak el akartam mondani a főtisztelendő úrnak, hogy milyen nehéz a helyzetem és méltányosságot kérek... De még be sem fejeztem, illemen túl rámförmedt:

— „Ne panaszkodj! Tudom, a szociáldemokrata pártnak egyik vezető atheista tagja vagy. Fizetsz, vagy nem temetem el. — Pedig bizonyára tudta; nálunk, Endrődön, nincs szociáldemokrata pártszervezet, csak a földmunkások szakmai szervezete. Ilyen...

— Nem igaz, bíró úr! Állt föl vörösödve a pap. A bíró azonban türelemre intette és Gubuznaihoz szólt:

— Kíván még szólni, Gubuznai?

— Csak annyit, bíró úr. Helyzetemben nem tudok politikai vitába bocsátkozni, különösen olyan hangon, amilyennel a főtisztelendő úr kezdte.

— Mikor hívta Hunya Istvánt?

— Aznap déltájon, amikor el is temettük a halott kisfiamat.

— Hunya István, maga milyen meggondolásból vállalta az eltemetést? Elhitte, hogy a főtisztelendő úr nem akarta eltemetni?

— Elhittem, tekintetes bíró úr. Mégpedig azért, mert a múlt év tavaszán, amikor meghalt Hunya nagyapám — aki 35 évig volt egyházi képviselőtag — és nagybátyáim kérték eltemetését, azt is megtagadta, mondván: nem kapta meg az utolsó kenetet. Ez igaz, mert miközben Giricz András sógor az orvoshoz vitte, meghalt. A főtisztelendő úr megdorgálta őket: Azért mulasztották el az utolsó kenetet, mert én már megfertőztem őket. Csak azután volt hajlandó a főtisztelendő úr nagyapámat eltemetni, amikor megüzentem neki; én temetem el...

A főpap megint, mint dühösített bika, felugrott. A bíró azonban újra leültette.

— Azt nem tudta. Hunya István, hogy egyházi temetőben pap nélkül temetni törvénybe ütköző?

— Tudtam, tekintetes bíró úr. De azt is tudom, hogy a főtisztelendő úr Endrődön több törvénybe ütköző cselekedetet követett el. Én pedig a temetéssel csak emberi kötelességemet teljesítettem és ezért minden jóérzésű ember előtt vállalom a felelősséget.

A tanúk meghallgatása következett. Először a főpap tanúit hallgattuk meg. A bíró kérdezett.

— Puskás János, mondja meg őszintén; amikor Hunya István a sírnál búcsúztatta a halottat, érzett-e lelki felháborodást?

— Csak azt éreztem, amit mondott, meghatón mondta, az asszonyok ríttak is. Meg, ha jól emlékszem, azt is mondta, pap nélkül is lehet temetni...

A főpapot figyeltem. Minden szóra izgatottabb, vörösebb lett.

A másik sírásó is hasonlóképpen mondta el érzését.

A mi tanúinkból csak egyet, Porozinét hallgatta meg a bíró. Azt kérdezte tőle is, amit a sírásóktól:

— Nem éreztem én, bíró úr. meg ahogy mondták az asszonyok, ők se. Inkább az okozott már sok felháborodást, ahogyan a főtisztelendő úr viselkedett. Annak a szegény kis halottnak meg mindegy volt már.

Amikor a bíró kihirdette az ítéletet — egyhónapi fegyházra ítélt

—, intettem a védőnknek; ne fellebbezzen. A főpap indulatosan felállt és fellebbezett. Az ügyész elfogadta az ítéletet. Én is belenyugodtam, hiszen súlyosabbat is kiszabhattak volna, csak azt kértem, hogy a jövő év januárjában tölthessem le a büntetést. Gubuznai (Gyomai) Gézát nem ítélték el.

Nemcsak a főpapot, hanem a csendőröket és a nagygazdák jó részét sem nyugtatta meg a bírói ítélet.

*

A forradalom idején úgy gondoltam; amíg hazánkban nem győz a forradalom, nem nősülök. A proletárdiktatúra leverése után a könyvek, a tanulás és a tanítás szerelmese lettem és nősülés helyett a mozgalmat, az újabb harcot választottam. Fájt a letaposott, az ellenforradalmi rendszer szabad prédájára engedett agrárproletár tömegek jogfosztottsága, nyomora.

De ha csüggesztett is helyzetük, biztatott, bátorított illegális mozgalmunk fejlődése, a Szovjetunió erősödése, a német kommunisták harca. 1924 őszén a német kommunisták sok vért vesztettek, de újabb erőpróbára készülődtek.

A tények világosabban mutatták, mint néhány évvel előbb: hogy ennek a kapitalista rendszernek csak múltja és jelene van, de a holnap a mi társadalmi rendszerünké lesz. Ehhez azonban még hosszabb idő szükséges, mint korábban hittem.

Ezek a tények és érzések határozták meg életem további alakulását. A papokkal vívott élethalálharcomban megértettem; ha családot alapítok, vallásos családból nem választhatok magamnak élettársat. Családi életemben békességre és megértésre vágytam.

A mezőtúri határban, szőrös Hunya Józsefnek, nekemvaló lánya volt. Mariska is táplálgatta magában a reményt; jó volna, ha teljesülne. Idős barátom — még korábban — levelet küldött hozzám Mariska lányával. Az Öregkertből elkísértem a községbe. Kölcsönös érzelmeink egymásba lopakodtak.

Mariska megkérdezte, komoly-e a szándékom? Igennel válaszoltam. Nyugodt házaséletet azonban nem ígérhettem. Mozgalmi tevékenységemről lemondani nem tudtam. Számunkra ez nem sok nyugalmat ígért. Mariska megértette. Októberben a mezőtúri anyakönyvvezető kiállította házasságkötési okmányunkat. A túri tanyán a családdal megebédeltünk, este pedig az Öregkertben szüleimmel megvacsoráztunk és ezzel vége is volt házassági ünnepélyünknek. Családunkon kívül csak néhány elvtársam tudott róla. A hír mégis

gyorsan szállt; az öregkerti sátán Pista megtalálta a párját, az istentagadó szőrös Hunya Jóska jányát.

Vasárnap délután kijött hozzánk Polányi Máté és felesége, Moni húgom, hogy megsimerkedjenek feleségemmel. Apámmal és Mátéval a nehéz helyzetünkről beszélgettünk. Anyám, a két fiatal menyecskével, asszonyi dolgokról ejtettek szót, amikor bejött két szomszédasszonyunk, Venger Örzse néni és Bálint Istvánné. Ismertették a főpap aznapi prédikációját: ... a sátánok megint kiszabadultak, és újabb támadásra készülnek az istent hivő lelkek ellen. Ebben a katolikus községben két évtizeddel előbb csak egy nyilvánosan istentagadó volt, de érezve a jámbor lelkek megvetését, elment bűnével és családjával a mezőtúri határba; szőrös Hunya Jóska volt az. A község hű népe akkor imával hálálta meg istennek, hogy megszabadította őket a gonosztól. Ma azonban már két Sátán van közöttetek, mert az öregkerti Sátán megtalálta párját, a szőrös Hunya Jóska jányát. Vigyázzatok! Kerüljétek a két gonoszt, akik hisznek nekik, isten ítélete szerint a tűz és kénkő tavába dobatnak.

1924 november közepén Takács József, szövetségünk titkára, összehívta a központi vezetőséget.

Szeder Ferenc tudomásunkra adta; a szociáldemokrata pártvezetőség kívánsága, hogy tisztázzuk azokat a politikai és szervezési kérdéseket, melyekben ellentétes vélemények mutatkoznak. A szociáldemokrata párt és szövetségünk mai helyzete nem az ellenzékiességet kívánja, hanem azt, hogy a nehéz helyzet alapos ismeretében minden lehetőt tegyünk meg a párt és szövetségünk erősítésére. Az olyan törekvések, melyek a párt és a szakmai szervezetek egységének megbontására irányulnak, ma még fel sem mérhető károkat okoznak a magyar munkásmozgalomnak és így szövetségünknek is. Egyesek nekirohannának a szuronyoknak és a biztos pusztulásba rántanák a munkásságot és a szegényparasztságot. Nem! Még egyszer nem lehet a magyar munkásságot, a dolgozó parasztságot olyan harcra felsorakoztatni, melyben nem látja biztos győzelmét. Elég volt egyszer. Az olyan fiatal szaktársakat, akik csak néhány éve tevékenykednek a mozgalomban és nem volt lehetőségük alaposan megismerni a szociáldemokrata párt politikáját, a szakmai szervezet helyes vezetési módját, tanítani, nevelni kell! Nevelni, hogy ne az ábrándozás vezesse őket, hanem az időszerű valóság. A fejlődés menete lassú —, de haladása biztonságos.

Türelmesen hallgattuk az órákra nyúló beszédeket. A legfiatalabbak én és Tisza Antal voltunk. Mi az ő mérlegük szerint még nem rendelkezünk megfelelő politikai, mozgalmi tapasztalatokkal... Nem szóltunk.

Farkas István pártvezér határozottabban fogalmazott:

A párt türelmes és erős. Olyan, mint egy óriás gránitsziklába vájt vár. Akik kótyagos fejjel nekirohannak, saját fejüket törik be. Belülről sem lehet megbontani.

1897-ben a kidobott Várkonyi Független Szocialista Pártot alakított. Mi lett az eredménye? Az úgynevezett rabszolgatörvény. A nyugtalanok, a vezető pozícióra törekvők ebből sem tanultak. Mezőfi 1900-ban Újjászervezett Szociáldemokrata Pártot alakított. De Mezőfi szélkakas lett. Csakhamar csalódtak benne a földmunkások. A kákán is csomót keresők még ebből sem tanultak. 1906-ban Áchim L. András békéscsabai nagygazdát csiklandozza érvényesülési vágya. Kisgazdák, agrárproletárok részvételével megalakította a Magyarországi Független Szocialista Parasztpártot. El akarta hitetni a földéhes parasztsággal, hogy meggyorsítja a fejlődés menetét. Várkonyi követeléseinek egy részét is beépítette programjába. Főbb pontjai a következők voltak: Minden 20 éves állampolgár kapjon szavazati jogot! A „rabszolgatörvény" törlése, a fokozatos adó bevezetése, az ingyenes népoktatás, az ingyenes gyógykezelés és a 10 000 holdon felüli nagybirtokok kisparcellákban való bérbeadása. De az Áchim-mozgalom olyan követeléseket hirdetett, amelyek megvalósíthatatlanok voltak. Emellett kiváltották az uralkodó osztályok ellenállását. Áchimot a Zsilinszky-fiúk meggyilkolták és a mozgalom eredménytelenül széthullott. Az agrárproletárok belátták, hogy a szociáldemokrata párt útja az egyedül járható út, amelyen, ha lassan is, de eljutnak a szocializmushoz. Tanulságnak ez sem volt elég. 1918-ban, amikor a párt már-már eljutott évtizedekig hirdetett céljához, megint jelentkeztek a normális fejlődést átugrani akarók. Kun Béláék megalakították a Kommunisták Magyarországi Pártját. A félig még feudális társadalmi rendszerből végérvényesen a kommunizmusba akartak ugrani. Ha nem vagyunk mi, a megmaradás lehetőségét felismerő szociáldemokraták, ez a rendszer már széttiporta volna a pártot és a szakszervezeteket. Kijózanodtak az elkábítottak és visszatértek az anyapárthoz.

És most, amikor helyesnek bizonyult, politikai és mozgalmi taktikánk segítségével bejutottunk a parlamentbe, az ismeretlenség homályából előbújnak Vágiék. Belülről akarják megbontani pártunk egységét. A kerületi és vidéki szervezeteinkben nem sikerült nekik az erőgyűjtés. A kongresszuson is próbálkoztak. De nekik ez sem volt elég. Aknamunkájukat tovább folytatják.

Amíg mi „türelmesen" hallgattuk az előadásokat, addig az illegális kommunista vezetők Vágiékkal együtt szervezték az ellenzék nagygyűlését, a régi képviselőházban. Erről már Pestre érkezésünkkor tájékoztatott Hámán Kató és Kriszl János. A hatóság engedélyezte

a gyűlést. Az ifjúsági és kerületi pártszervezetekben, valamint szakszervezetekben néhány nap óta komoly szervezés folyik. A régi párt és szakszervezeti tagság három részre oszlik. Nagyobbik része, bár elítélte a paktumot és a sztrájkot is fékező vezetőséget, mégis kitart mellette. Tekintélyes az a tétovázó tömeg, amely érzi, a munkásság több eredmény kiharcolására volna képes, ha a vezetők bátrabban irányítanák. De nem ismerik az ellenzék céljait és erejét. Kisebb, de bátrabb az ifjúság, és az idősebb dolgozóknak az a része, amely határozottan az ellenzék oldalán áll.

Az előre jelzett időre megtelt a régi képviselőház nagyterme. A gyűlésre a politikai oktatáson részt vevő szaktársaink közül Tisza Antal, Horvát István, Galló István, Reichel János — a szövetség elnöke — és jómagam mentünk. Reichel a bécsi szociáldemokrata emigránsokkal, Garbaival és Göndörrel jó kapcsolatban volt. Bár — mint mondta — a bécsi emigráns szocdemektől nem sokat várhatunk. Ők olyan középúton járók ...

A rendőrség is felkészült a nagygyűlésre. Néhány detektív a teremben foglalt helyet a munkások között. A tömeg zajongott. A zajból szavak hallatszottak ki:

— Mit keresnek itt a hekusok? Mi majd elintézzük őket, a nem közénk valókkal együtt!

— Ez már a szocdem vezetőség megszervezett provokátora! — mondta mellettem Cvikli Jóska. — Ismerem a pasast. Peyer talpnyalója. — Majd rá is mordult: — Fogd a pofád, te barom ...

Ez a nagygyűlés már az elszakadásnak az első nagy lépése volt. Szilágyi Gyula elvtárs, a gyűlés elnöke, megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy a munkásosztály, amely a legjobban érzi a négyéves kurzusuralom szomorú eredményeit, egységesen tiltakozik az állapotok ellen ...

A munkanélküliségre vonatkozó napirendi pontot Lukács Gyula elvtárs ismertette: A tömegek elveszíthetik a parlamentarizmusban bizalmukat, amikor látják, a nemzetgyűlés a munkásképviselők több száz interpellációját nem intézi el és közömbös a munkásság minden kívánságával szemben.

Vági István elvtárstól, Kmetty István rendőrkapitány — arra hivatkozva, hogy osztályelleni izgatást követ el — megvonta a szót. Majd rendőrök segítségével feloszlatta a gyűlést.

A tömeg hazafelé indult. Az utcán a lovasrendőrök, akit értek, kardlapoztak. Vági elvtárssal egymás mellett szaladva két lovasrendőr ordított ránk, de már a kardlap rajtunk puffant. Rajtam olyan súllyal, hogyha Vági nem fog meg, összeroskadok. A Népszava csak egy sebesültet említett, én azonban sok véres arcú embert láttam. Jobb karom nem tudtam felemelni. Úgy éreztem: eltört a vállcsontom.

Vági nyugtatott: Ez csak a kóstoló. Ha már elindultunk, haladnunk kell. Nem érhet célhoz az, aki csak elindul és az első akadálynál reménytvesztve visszafordul.

Hétfőn reggel, mikor szövetségünk helyiségében újra megjelentünk, Szeder Ferenc érezhető nyugtalansággal kezdte eligazító beszédét: A kétnapi beszélgetés során úgy gondoljuk, a szaktársak megértették milyen nehézségekkel kell megküzdeni pártunknak és szövetségünknek is, hogy a kegyetlen terrorral szemben megőrizhesse szervezeteink egységét. Úgy látszik, fiatal szaktársaink ezt nem érzékelik kellőképpen. Különben nem a demagógokra, hanem a tapasztalt párt- és szakmai vezetőkre hallgatnának.

— Úgy érzem, Szeder szaktárs, a hiba a paktumból ered és nem az ember életkorából — szólt Tisza Antal, unva már Szeder oktatását. Minek idézzem tartalmát, hiszen Szeder szaktárs jobban ismeri, mint én. Bár a paktum nem azt mondja ki, hogy a belügyminiszter a szolgabírókkal veresse szét helyi csoportjainkat, de azt kimondja, hogy a szociáldemokrata párt nem szervezi a földmunkásokat.

— De mi megmutattuk, hogy mégis szervezzük! — szólt emeltebb hangon Szeder. — És hivatkozott saját parlamenti interpellációjára.

— Olvastuk mi Szeder szaktárs parlamenti interpellációját — szóltam. — Részt vettünk a kongresszuson is. De jól ismerjük a tényeket, a földmunkások szervezésének akadályait. Ezek között van a paktum is. Hiszen a miniszterelnök éppen a szociáldemokrata párt vezetőivel való megegyezés folytán utasította a megyék főispánjait a földmunkásmozgalom megbénítására.

— Ha alaposan ismerné pártunk politikáját Hunya szaktársam, akkor másként vélekedne.

— Igaza van, Szeder szaktárs. Ehhez a politikához mi fiatalabbak nem értünk úgy, mint azok az idősebb párt- és szakmai vezetők, akik annak idején aláírták a megegyezést.

— Ilyenféle vélemények nemcsak a helyi földmunkásszervezetben, de a pártszervezetben is vannak — szólt a szentesi Vajda Imre. — Nemcsak a fiatalok, hanem az idősebbek is így beszélnek. Különösen a kongresszus után hiába próbálnák a „paktumketrecbe" szorítani őket, kitörnek. A szocialista eszméhez hűek a szervezett dolgozók, de az ilyenféle megalkuváshoz nem!

A már élesedő vitának Takács József vetett véget.

— Szaktársak! A beszélgetésre tervezett időnk végére értünk. Elmondtuk mi is, a szaktársak is a véleményünket. Van javítani, rendbe hozni valónk bőven. Gondolkodjunk és törekedjünk az egyetértésre, különben még azok is, akik együtt vagyunk, széthullunk, mint a kötetlen kéve. Haladjunk szaktársak együtt, egy akarattal a járható úton, a fejlődés útján ...

Helyi szervezetünkben ismertettem szaktársaimmal a háromnapos tanácskozás anyagát. Nagy József, nehogy valaki megelőzze, szólt:

— Remélem, szaktársak, megértjük mi a feladatunk. Eddig úgy voltunk a szociáldemokrata párttal, mint olyan férfi, aki nem ért egyet a feleségével, de mert jobbat nem talál, megvan mellette.

Majd szervezetünk év végi beszámoló gyűlésének előkészületéről beszélgettünk. November utolsó hetében tartottuk. A Földmunkások Szaklapja december 2-án csak ennyit közölt:

— Az endrődi földmunkások jól sikerült taggyűlést tartottak. Medve (Mészáros) szaktárs, a csoport alelnöke üdvözölte a nagy számban megjelenteket. Utána Szeder Ferenc ismertette szövetségünk céljait.

Magán a gyűlésen nem is történt semmi különös. Mint minden engedélyezett gyűlésünkön, most is jelen volt egy rendőr. Mire a csendőrjárőr is megjelent, már végeztünk. Szeder, a vezetőség és a bizalmiak maradtunk a helyiségben. Szeder a járőrvezető csendőrőrmesternek megmutatta igazolványát és a főszolgabíró aláírásával ellátott engedélyt.

— Meddig akar itt lenni még a képviselő úr? — kérdezte az őrmester, visszaadva az igazolványokat.

— Csak amíg átnézem a szükséges szervezeti elszámolásokat. Ma még Csabán, a városi urakkal kell találkoznom.

A csendőrök elmentek.

Remélve, hogy már nem jönnek vissza, Szeder kívánságára beszélgetni kezdtünk.

— Na, szaktársak, tisztázzunk néhány félreértést. Először az érdekel; mi a fő oka annak, hogy éppen Endrődön, ahol a szakmai mozgalomban jelentősek a sikerek, nincs pártszervezet? — És úgy nézett ránk, mint aki nemcsak kívánja, de követeli a választ.

— Nem nehéz a válasz, Szeder szaktárs — szólt Polányi Máté. — Ez a kérdés 1920 óta többször felmerült. Nagy József szaktársunk erőltette is. De amíg a szociáldemokrata párt nem változtat parasztpolitikáján, amíg ilyen kormánnyal paktáló vezetők irányítják, addig mi szervezettel nem támogatjuk.

— Tehát ellenzékesdit játszanak a szaktársak?

— Mi nem játszunk, Szeder szaktárs. Mi komoly meggondolással haladunk. Ezen az úton jártak elődjeink, a múlt század végén, századunk elején: és 1918—19-ben. Ha eddig nem tértünk simább útra, most térnénk, amikor a szociáldemokrata párt és az ipari szakszervezetek bátrabb tagjai is, felismerve a mai vezetők kormánnyal paktáló káros politikáját, elfordulnak tőle?

— Ez az igaz, amit Máté mond! — szólt Gubuznai (Gyomai) Géza, kissé emeltebb hangon. — Tudatosan indultunk, így is haladunk.

És azért ezen az úton, mert a II. Internacionálé megalakulása óta nagyon jól ismerjük a magyar szociáldemokrata párt történetét. Jobboldali vezetői nemcsak 1921-ben mondtak le a földmunkásmozgalom szervezéséről, hanem a régebbi időben sem segítették, inkább akadályozták azt. De tudja ezt Szeder szaktárs is. Különben 1897-ben nem üdvözölte volna a szociáldemokrata párttól elszakadó, Cegléden megtartott Földmívelő Munkások és Kisgazdák első szakkongresszusát. Idézzem talán az akkori kis versét?

„Üdvözlet a magyarországi első földmívelő szakkongresszuson megjelent küldötteknek:

„Üdvözlöm önöket társi üdvözlettel,
a leghűbb és a legforróbb köszönettel:
Kik a nép érdekeiben megjelentek,
Kívánok ezeknek sok jó egészséget.
A nép helyzetéről, kik jelentést tesznek
És a szent ügyekben vezérlik a népet,
Nem riadva vissza a burzsoá szavától,
Csuhás barátoknak átkozódásától...
Elvtársi üdvözlettel Szeder Ferenc.

Ez a vers a kongresszus jegyzőkönyvében van. Megtanultam, mert tetszett. Csak emlékeztetni akartam: aki letér a helyes útról, menthetetlenül eltéved.

— Vizsgáztatni akarnak a szaktársak? — szólt Szeder kissé indulatosan. Azt hiszik; a magyar munkásság és a szegényparasztság néhány akarnok kedvéért még egyszer átugrik a lassú fejlődés örök törvényén? A magyar munkásságnak egy próba elég volt. Értsék ezt meg, szaktársak! Nagyon sajnálnám, ha a szaktársak nem tanultak volna a múltból és nem értenék meg a jelent.

— Szeder szaktárs! — szólt Polányi. — Éppen a múlt és jelen ismerete az, ami minket utunkon vezet. A fejlődését elősegíthetjük, vagy akadályozhatjuk. Mi nem azt a fát ápoljuk és óvjuk, amely már élete végső éveit éli és korhad, hanem azt a hajtását, amely növekszik, fejlődik. Ez termi majd a gyümölcsöt. Törekvésünk helyességét igazolja a szociáldemokrata párt ez évi kongresszusa és a 16-án megtartott budapesti nagygyűlés.

— Tehát nyíltan az ellenzékhez csatlakoznak?

— Ehhez fölösleges a magyarázat. Azért nem alakítottuk meg és nincs is szándékunk megalakítani a szociáldemokrata pártszervezetet, mert nem helyeseltük vezetőinek politikáját! Nem a szocializmus eszméjével, a becsületes szervezett munkássággal vagyunk mi elégedetlenek.

— Ha majd lehiggadnak a szaktársak, eljövök még — szólt kissé lehangolva Szeder. — Addig gondolkodjanak a szaktársak.

— Mi is azt kívánjuk Szeder szaktársnak — szólt Fekécs Mihály.

Szeder elment. Nagy József és Szabó Péter kísérték át Gyomára az állomáshoz.

Te mért nem szóltál, Pista koma? — kérdezte Uhrin György.

— Jobb volt ez így, Gyurka. Meggyőződhetett róla, hogy nemcsak én kifogásolom a lagymatag vezetők munkáját, hanem minden tagtársunk.

Nem alakítottuk meg a szociáldemokrata pártot. A kongresszus után az illegális kommunista és az ellenzéki elvtársaknak is az volt a törekvése, hogy a szakszervezetben kell minél hatékonyabban dolgoznunk. Ennek értelmében írtam Endrőd című cikkem, mely a Földmunkások Szaklapjában 1924. december 24-én jelent meg.

„Azoknak a szaktársaknak akarok itt válaszolni, akik nem tudnak eligazodni a mai rendszerben. Évtizedek óta hangzik már a jelszó, hogy szervezkedjünk, mert csak ezáltal tudunk segíteni magunkon. Sokan azonban azt hiszik, eleget tesznek azzal, ha ezeket a szavakat újból és újból hangoztatják. Előnyük csak akkor volna belőle, ha a szavakat tettek követnék... De ügyelnünk kell arra is, hogy milyen szövetségbe lépjünk be, amikor minden oldalról hivogatnak bennünket. Az egyik jön a keresztény nemzeti szocializmussal, a másik a parasztszocializmussal, a harmadik független földművesszövetséggel, amelyek mind csak arra valók, hogy a tájékozatlan tömeget megtévesszék. Nagy hátrányunkra van az, hogy annyifelé szaggatnak szét bennünket. Pedig egy a sorsunk, tehát egynek kellene lenni a célunknak is. Azt akarjuk, hogy munkánk után tisztességes megélhetés és az emberi jogok elnyerése legyen az osztályrészünk. De ez csak olyan egyesüléssel érhető el, amelyet mi, földmunkások teremtettünk meg és amelyet mi vezetünk és nem más osztálybeliek: grófok, papok és egyéb urak alakítottak, hanem mi magunk. Szövetségünknek mi nemcsak alkotói és fönntartói vagyunk, de a vezetői is közülünk, a földmunkások közül kerültek ki. A mi igazi szövetségünk tehát a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége."

*

Feleségem segítőtársam lett. Megértette és soha nem kérdezte, hol meddig, miért voltam, valamint azt, hogy a mozgalomnak vannak olyan oldalai, amelyeket egyelőre elég ha csak én ismerek. Mint fiatalasszony, bizonyára szívesebben vetette volna meg minden este az ágyat. A mozgalom azonban kiterjedt a távoli tanyákra, más köz-

ségekre. Pestre is többször utaztam. Nyilván nem minden menyecske tűrte volna szó nélkül mindezt. Ha nem volt zord az idő és nem is túlságosan messze mentem, akkor feleségem is velem jött. De ha nem hívtam, nem kérdezte, miért jöhet.

Egyelőre még a szülői házban laktunk a belső kamrában. Kicsi szobácskának felelt meg. A tornácra kis ablaka nyílt. Abban volt anyám menyasszonyi sublótja. Befért feleségem hozománya is, egy régi ágy és a szekrény. Kályhát, vagy egyéb tűzhelyet nem lehetett beállítani, mert kéménye nem volt. Bejárata a szabadkéményes pitvarból nyílt. A levegőt megmelegíteni csak olyankor tudtuk, ha anyám a szabadkatlanon kukoricacsutkával főzött és a megmaradt parazsat a nagy vaskotlár háromlábú vasfedelébe raktuk és a szobánkba vittük. Melléültünk és míg a parázs pislogott, kezünket fölé tartottuk...

December utolján, mivel közeledett egy hónapos börtönidőm, elintéztük a szervezet minden feladatát.

Átnéztük az ínségakciósok névsorát és összeírtuk azokat, akik rászorulnak a község által kioszthatő 50—60 kg-os kölcsönbúzára. Megállapodtunk még abban is, hogy a februári országos gyűlésre két indítványt dolgozunk ki. Beszereztük a januárban tanulmányozandó természettudományos könyveket. Vajon a Népszava hogyan búcsúztatja a múló évet. A párt történetében 1919 óta ez az év volt a legviharosabb.

— Szaktársak! — jött izgatottan Nagy József. — Három és fél oldalon keresztül foglalkozik a Népszava a paktummal. Felolvassam?

— Úgy gondolom, Nagy szaktárs — legyintett Gubuznai (Gyomai) Géza —, kár volna most az időért. Káros részeit régen ismerjük.

— Na, mégis az elejét, meg az utolját néhány mondatban mondja el Nagy szaktárs — szólt Majoros Vince.

— Na jó. A többit majd később — nyugodott meg Nagy. — Így kezdi a cikk: „... A pártvezetőség, a pártválasztmány egyhangú hozzájárulásával nyilvánosságra bocsátja az úgynevezett paktumot. Most már megsemmisült a politikai zsarolásnak a fegyvere..." — Majd a befejező részt olvasta: „E jegyzőkönyv kettő eredeti példányban az összes résztvevők jelenlétében felolvastatván, jóváhagyatik és hitelesíttetik. Az egyik eredeti példánya a magyar királyi miniszterelnök által megerősíttetik, a másik pedig a magyar szociáldemokrata munkásság alulírott megbízottainak adatik át.

Budapest, 1921. évi december hó 22-én.

a kormány részéről	a szociáldemokrata munkásság részéről:
Bethlen István s. k. m. kir. miniszterelnök, *Klebelsberg Kuno* s. k. m. kir. belügyminiszter, *Tomcsányi Pál* s. k. m. kir. igazságügyminiszter, *Hegyeshalmi Lajos* s. k. m. kir. kereskedelmi miniszter *Bernolák Nándor* s. k. népjóléti miniszter	*Peyer Károly* s. k. *Farkas István* s. k. *Miákics István* s. k. *Propper Sándor* s. k. *Dr. Bencs Zoltán* s. k. jegyzőkönyvvezető

Kár volt a kongresszuson olyan nagy lármát csapni a pártvezetőség és parlamenti képviselői ellen. Volt paktum, nincs paktum. Nincs az ellenzéknek mi ellen acsarkodni... Most már elég világos?

— Álljunk csak meg, Nagy szaktárs — szólt Bella Elek. — Azt már látjuk, hogy az írásos paktum tovább nem titok. De nincs-e más formában, tegyük fel szóbeli megállapodás? Olyan pártvezetőségben, amely három éven át tagadta a paktum tényét, nem bízom. Na, majd a tetteik megmutatják, hogyan halad tovább.

— Bella szaktársunkkal egyetértünk — szólt Polányi Máté. — Olyan most ez a paktumvisszavonás, mint eső után a köpönyeg.

1925. január 1-én korán reggel, a meleg dunyha alatt hagyva ifjú feleségem, elköszöntem és elindultam Gyomára.

A reggeli ködös „ájer" lenyomta a kis kubikos házak kéményeiből gomolygó, árvaganaj csípős füstjét. Megszoktam már. Gyermekkoromat idézte. 29 év semmit sem változtatott a szegény emberek helyzetén. Az öt-hatéves gyerekek, meg az asszonyok tavasztól az őszi beszorulásig éppen úgy mennek a másra már nem használható edényekkel a tehéncsorda után, mint régen és szedik a tehenek ürülékét. És ha van még otthon szalma, vagy összeszedett giz-gaz, azzal összegyúrják, megszárítják. Ez az árvaganaj, ami télen melegíti a kemencét.

Elhagyva az Öregkertet, elmaradt az árvaganaj füstje is. A gyomai tanyákon túl, az erdélyi havasok fölött fölfelé kapaszkodott a nap, de olyan bágyadt sápadtan, mintha hevítő tüze már kialvóban volna. Olyanok a szántóföldek és a tanyák, mintha csendben, mozgás nélkül pihennének a hó alatt. Csak én nem pihenhetek. Csak én taposom a hólepte utat, cipelve önmagam, nyugtalanító érzéseim és gondolataim. A csendet, a természet nyugalmát csak egy-egy kutyavakkantás, varjú károgás zavarta meg.

Miért kell otthagynom ifjú feleségem? Milyen lesz a folytatás? Ez a gondolat pillanatra megállított. De vissza nem vonulhatok. Ezt már az első összeütközés után megtehettem volna.

Akik már tudatosan indultak el a jobb jövőbe vezető úton, megállíthatják-e őket a csendőrök és a börtönök? Nem! Az eszmébe vetet hitük erősebb, mint a rendszer.

Reggel még a hivatalos munkaidő előtt érkeztem a járásbírósága. Csak egy nálamnál idősebb férfi fűtötte a kályhákat és a fogházőr állt mellette. Köszönésemre az őr rámnézett és mogorván kérdezte.

— Honnan jött?

— Endrődről.

— Korán lerúgta kendet az asszony az ágyról. Na jó. Nézzük, mi a bűne? Mennyi a büntetése? Bár majd a bíró úr mondja meg ittmarad-e ebben a szanatóriumban, vagy a gyulai nevelőbe kísérjük. Na, de addig se bámuljon itt, gyerünk! — A fogdába irányított. Egy rendes szoba nagyságú helyiségbe nyitott be.

— Egyelőre itt marad. Innen csak a latrinára mehet ki. — És már ott is hagyott.

A helyiségben többen voltak. Köszönésemet halkan fogadták. Szellei endrődi agrárproletár társam, alkalmi munkákból és kosárfonásból tengeti életét. Annyira sem jutott, hogy pénzért vegyen fűzvesszőt. A Körös-hullámterében azonban sok van. Holdvilágos éjjeken ott válogatta az alkalmas vesszőket. Ezt azonban tiltja az ármentesítő társulat. Rajtafogták. Elítélték.

A másik elítélt a páskomi tanyai Timár gazda. Becsületben megőszült gazdálkodó. A múlt években a községgazda tisztségét bízták rá. A leltározásnál azonban valamelyik kukacoló egy pár lószerszámot nem talált. A már külön gazdálkodó fia istállójában azonban megtalálták. A főjegyző meg a bíró el akarták simítani az ügyet, de mert közszájra került, elítélték az öreg gazdát.

Aki most a szobákat fűti, gyomai agrárproletár. Nagyon szereti a halat. A Körös holt ágán vágott léket és éppen, mikor egy szép halat kihúzott, elfogták. Be is kísérték ide, hogy ne a vízparton fagyoskodjon, hanem itt vágja a fát és fűtse a szobákat.

A helyiségben három rozzant vaságy van, rajtuk szalma és lenyűtt, piszkos pokrócok. A levegő áporodott. A kis piszkos ablakon gyér világosság szűrődött be.

Szellei egész nap fonja itt a vesszőkosarakat, az öreg Timár gazda pedig tisztítja és javítja a lószerszámokat. Bár naponta kapnak kenyeret és egyszer főtt ételt, de attól nem nő a hasuk, inkább összébb húzódik. Mégis úgy éreztem, jobb lenne itt maradnom, mint Gyulára mennem. Ha más munkát nem kívánnak tőlem, egy hónap alatt megtanulnám Szelleitől a kasfonást.

Tíz óra tájon bejött az őr. Egy-egy darab kenyeret hozott és szólt, menjek vele a bíró úrhoz.

— Tud rendesen írni, Hunya? — kérdezte a bíró.

— Szoktam írogatni.

— Jó. A jogász úr megmagyarázza mi lesz a munkája.

A mellette ülő fiatal jogász intett és mentem vele az előszobába. Egy kis asztalon rendes ívpapír nagyságú gumilap és egy hozzávaló gumihenger, egy kis üvegben vegytinta, írótoll és az idézésekhez használt papírköteg. Az asztal mellé ültetett, elébem tett egy idézőlapot, hogy annak mintájára írjak meg egyet, úgy hogy a hónap, a nap és az idézendő nevének a helye üresen maradjon. Hiba nélkül megírtam az idézésmintát. A magyarázat szerint megfelelően ment a lehúzás is.

A jogász elmondta, hogy minden reggel megkapom az idézendők névsorát és aszerint töltöm ki az idézőlapokat. Vigyázzak arra, ha már a vegytinta homályosodik a gumilapon, mossam le és új lapot írjak. Napközben ha nem lesz tennivalóm, egy-egy órácskára kimehetek a levegőre ... Alkalmas időben majd rendezzük az irattárat is. Tetszett ez a munka.

Feleségem kétszer, anyám egyszer piac alkalmával meglátogatott. Nem nyugtalankodtak.

A gyomai fogdából január 31-én délután szabadultam.

Szervezetünkben a gondok ugyanazok, mint a múlt években voltak. A családban sincs változás. 1925. február 8—9-re hívták össze a Földmunkások Országos Szövetségének rendkívüli közgyűlését. Gubuznai Géza és én lettünk a küldöttek. A még decemberben megbeszélt indítványokat jóváhagytuk.

A közgyűlésen szokás szerint megjelent, és a szocdempárt vezetősége nevében Farkas István üdvözölte a küldötteket. A közgyűlés — mint mondta — olyan időben tanácskozik, amikor nemcsak a pártszervezetekben, hanem a szakszervezetekben is bomlasztják az egységet olyanok, akik vezető pozíciókra vágynak. Jelentkeznek ilyenek az agrárproletárok között is. Ezeket ki kell ebrudalni a szervezetekből.

A beszámolót Takács József tartotta. Ismertette a szövetség nehéz helyzetét. De semmi olyat nem mondott, ami csak érintette volna, mi az, amit tenni kellene a földmunkások helyzetének javítása érdekében. Azt azonban figyelmeztetésként említette, hogy a belügyminisztérium egyre szigorúbban lép fel szervezeteink ellen ...

A felszólalók többsége azonban komolyabb, határozottabb irányítást követelt. Az indítványok közül megemlítem az endrődiekét, melyet Gubuznai (Gyomai) Géza olvasott fel:

„Indítványozzuk, hogy a központi vezetőség minden olyan közgyűlés elé kerülő javaslatot, amely a tagok anyagi és erkölcsi érdekével összefüggésben van, a határozatot megelőzően négy héttel elbírálás és hozzászólás végett minden helyi szervezethez küldje el. És csak az így előre megvitatott indítványokat lehessen napirendre tűzni.

Indítványozzuk, hogy a központi vezetőség azon tagjai, és póttagjai, akik nem alkalmazottai a szövetségnek, minden év telén a szövetség helyiségében kéthavi oktatásban részesüljenek. Az oktatás tárgya legyen a szükséges nyilvántartás, elszámolás és a szükséges elméleti, politikai, mozgalmi ismeretek. Ha ennek költségeit a szövetség nem tudná viselni, az illető tagtársakat olyan munkára helyezzék el, amely mellett a tanfolyamot elvégezhetnék."

Ilyen indítvány a szövetség közgyűlésén még nem hangzott el. Voltak támogatói. Szeder azonban iparkodott ellensúlyozni:

— Tisztelt Közgyűlés — kezdte felszólalását —, nemcsak szövetségünk pénzügyi helyzete, hanem belátható időn belül a kialakult helyzet sem alkalmas az endrődiek második indítványának megvalósítására. Ha nem is olyan formában, ahogy az indítvány kívánja, de november közepén összehívtuk a központi vezetőség tagjait a mozgalmat zavarni próbáló jelenségek tisztázására. Eredmény nem mutatkozott. Valami félreértés nyugtalanított néhány szervezetben, ezt magam is tapasztaltam. Nem azt mondom, hogy vessük el az indítványt, de várjuk meg, amíg eljön az ideje. Most össze kell fognunk. Különben még több lehetőséget engednénk az államhatalomnak máris meggyengült erőnk szétzúzására...

A második napon az ügykezelési és segélyezési szabályzat volt napirenden. Takács József ismertette: ennek első része a tagsági díjak és egyéb járulékok.

„Az első és a második fizetési csoportba tartoznak a felnőtt, teljes munkabírású férfimunkások, akik szabadon választják meg azt, hogy melyik fizetési csoportba kívánják magukat soroztatni.

A harmadik fizetési csoportba tartoznak, akik 60-ik életévük betöltése után lépnek be a Szövetségbe, továbbá azok a 60 éven felüli tagok, akik ezen a címen eddig fél tagdíjat fizettek, végül a nők és a fiatalkorúak.

A nők magasabb fizetési csoportba is soroztathatják magukat.

Az első fizetési csoportbeli rendes tagok tagsági díja havi 16 000 K. A második csoportbeli rendes tagok tagsági díja havi 12 000 K. A harmadik csoportbeli rendes tagok tagsági díja havi 8000 K.

A rendes tagok ezenkívül tartoznak még minden haláleset után, mely a szövetségi tagok, vagy ezek nejei között előfordul, halálesetenként 1000 K. külön járadékot fizetni, amely a tagok, illetve a ta-

gok nejei elhalálozása esetén a hátramaradt özvegyek és árvák, illetve a temetési költséget viselő hozzátartozóknak fizettetik ki a közgyűlés által megállapított segélyezési szabályzat szerint.

A járulékbevétel felosztása:

a) helyi rendelkezési alapra; *b)* központi rendelkezési alapra; *c)* rokkantsági segélyalapra; *d)* gyermekágyi segélyalapra; *e)* özvegy- és árvasegélyalapra; *f)* rendkívüli segélyalapra.

A helyi rendelkezési alapot illeti a tagsági díjakból befolyt összeg 20%-a, amelyet a tagság, illetve a helyi szervek a havi elszámolásnál visszatarthatnak ...

A tagdíjaknak a központhoz befolyt 80%-ából elhelyezendő és külön kezelendő:

20% az aggkori rokkantsegély alapra;
4% a gyermekágyi segélyalapra;
3% a rendkívüli segélyalapra.

A központi pénztárba befolyt 80%-nak ezen felül megmaradt része, valamint a beíratási díjak képezik a rendelkezési alapot.

Az özvegy- és árvasegélyalapot illeti a tagoknak az egyes tagok, vagy a tagok nejei között előforduló haláleset alkalmával fizetendő külön járadék teljes összege.

A központi pénztárba befolyt tagdíj 20%-a évről évre a rokkantsági segélyalapra helyezendő el. Ezen alapból, valamint ennek kamataiból úgyszintén az ezen célra esetleg befolyó adományokból a Szövetség a keresetképtelenné vált jogos tagjainak a föntiekben körülírt módozatok szerint a következő segélyeket fizeti:

Az első csoportbeli rendes tagok részére:

10 év tagság után évente	960 000 K.
(ez az összeg kétévenként emelkedik)	
25 év tagság után már	2 400 000 K.
A második csoportbeli rendes tagok részére:	
10 év tagság után évente	640 000 K.
25 év tagság után már	1 600 000 K.
A harmadik csoportbeli rendes tagok részére:	
10 évi tagság után évente	320 000 K.
25 évi tagság után már	760 000 K.

Végkielégítés jár az olyan tagok özvegyeinek, akik a szövetségnek legalább 10 éven át tagjai voltak és rokkant állományba helyezésük előtt haltak el. A végkielégítés egyszer s mindenkorra szól.

Az I. csoportbeli tagok özvegyeinek 1 500 000 K.
A II. csoportbeli tagok özvegyeinek 1 000 000 K.
A III. csoportbeli tagok özvegyeinek 600 000 K ..."

Ugyanilyen alapon osztódott a gyermekgondozási segély is. Ez ellen a nagy alapossággal kidolgozott javaslat ellen egy szó sem hangzott el.

A központi vezetőségbe 9 tagot és 3 póttagot, a választmányba 20 tagot és 3 póttagot választottunk. A központi vezetőségbe helyettem Veres Péter került, én a választmány tagja lettem. Az utóbbi kissé meglepett, mert Szederrel már az első napon nagy vitába bocsátkoztam a mozgalom hanyatlása miatt. Megfenyegetett; ne kényszerítsem őket arra, hogy megvizsgálják a tevékenységem, amellyel többet ártok, mint használok a szövetségnek. Csak akkor hallgatott el, mikor a szentesi Vajda Imre és Tisza Antal közénk állt és Vajda kissé erős hangon mondta: Bár sok olyan helyi szervezetünk volna, mint az endrődi! Ezért lepett meg, hogy választmányi tag lettem. Nem számítottam rá. Elfogadtam.

A közgyűlés után elmentem Vági elvtárshoz. Szilágyi Gyula és Hajdu Henrik voltak nála. A két elvtárs is régi ismerősöm. Az asztalnál ültek. Előttük a Népszava és néhány idegen nyelvű újság.

— Igen, elvtársak. Mozgalmunkkal foglalkozik a nemzetközi szervezet is. Figyeljük és gyűjtsük az anyagot. — Na, mi újság a parasztmozgalomban? — Fordultak felém. — Röviden elmondtam mi volt a közgyűlés lényege és ismertettem a Szederrel való összeütközésemet. Nem lepte meg őket.

A két elvtárs hamarosan elment.

Vági ezután ismertette velem, hogy kint voltak Bécsben, ahol a II. Internacionálé vezetői foglalkoztak a magyar szociáldemokrata párt vezetőinek tevékenységével — a paktummal és az ellenzéki mozgalommal. A szocdempárt vezetőségét Peidl Gyula, Peyer Károly, Farkas István, Propper Sándor, Szeder Ferenc, Kruppa Rezső és Ries István képviselte. A bizottság ülésein a Garami-csoportból Buchinger Manó, a Világosság-csoportból Kunfi Zsigmond, Garbai Sándor és Bőhm Vilmos vett részt. A bizottság tagjai Tom Shaw, Louis de Brouckére, Karl Kautsky, Ottó Bauer voltak.

— Most értékeljük a bécsi tanácskozás eredményeit — mondta gondolkodva Vági. — Az bizonyos, hogy Peidl és Peyer vádaskodásai visszahulltak rájuk. De úgy látszik, hiába marasztalta el Peyeréket a nemzetközi bizottság, egyre nyíltabban vádaskodnak ellenünk. Itt van a tegnapi Népszavában a Bolsevizmus vagy szociáldemokrácia című cikk. Szinte pimaszul mondja: Magyarországon a bolsevizmus nem teória, hanem betegség, egyike a legveszedelmesebb népbetegségnek, a lelki epidémia minden jellegzetességével. És mint minden járvány, ez is ott üti fel a fejét, ahol legnagyobb a tisztátalanság, a nyomor, ahol legkevesebb ellenállásra talál a társadalmi organizmus. A bolsevizmus segítette hatalomra és tartja kormányon

az ellenforradalmat. — Szerintük a bolsevizmus a legveszedelmesebb népbetegség — a civilizáció halálos ellensége, mert egész létjogosultságát a nagy tömegek tudatlanságából meríti.

Vági kissé ingerülten tette le az újságot.

— Ez már a legszemérmetlenebb gyalázása mindazoknak a munkásoknak, akik küzdenek a jobb megélhetésért, az emberi jogokért.

De most inkább a tennivalókkal foglalkozzunk.

A kommunista párt egyetért a legális párt megalakításával. Fel kell készülnünk erre. Egyelőre a legnagyobb óvatossággal lepleznünk kell. Nehéz lesz. De vissza nem hátrálhatunk! Még hatékonyabban kell folytatni agitációnkat a szakszervezetekben és a pártszervezetekben. Be nem avatottak között az illegális mozgalomról nem beszélünk. Azt sem verjük még dobra, hogy külön pártot alakítunk. Mindenekelőtt a szakmozgalmat és az illegális sejteket kell erősítenünk.

Harcban az MSZMP fennmaradásáért

Míg az éjjeli vonat Pesttől Gyomáig döcögött, elkerült az álom. Vági elvtárs szavai foglalkoztattak. Éreztem, nehéz napok jönnek, különösen Gyomán, ahol a nyomdászok és az építőmunkások a szocdempárt tagjai. De ott is működik már egy agrárproletárokból álló kis sejt.

Vasárnap délelőtt Gubuznai (Gyomai) Géza beszámolt tagságunknak az országos közgyűlésről. A szaktársak, akik megszokták már a közgyűléseknek a párthoz igazodó óvatos tevékenységét, csak legyintettek. Fekécs Mihályból azonban kirobbant az indulat:

— Amit Peyer mondott azt jelenti, hogy mindnyájunkat ki kell innen ebrudalni! Én azt mondom, de határozottan: azokat kell innen kiebrudalni, akik még ezek után is hallgatnak az ilyen vezetőkre! Nem szaktársak, mi nem süllyedhetünk annyira, hogy magunkat köpjük szembe.

— Igazat mondasz, Mihály öcsém — helyeselt Majoros Lukács bácsi. — Úgy voltunk Várkonyi idejében is. Mentünk az indult utunkon. És amikor nem mehettünk tovább, megálltunk inkább és csak 1918-ban indultunk tovább azzal a párttal, amely a mi helyes és kívánt utunkon haladt. Ha muszáj, még várunk inkább, de vissza nem fordulunk. Azt mondom, erről többé ne is beszéljünk!

A vitát nem lett volna helyes folytatni. Néhány hevesebb természetű szaktárs már erősen figyelte Nagy Józsefet és Szabó Pétert, akik ugyan nem szóltak, de nem bírták leplezni nemtetszésüket. Szabót még nem ítélhettük el azért, mert Naggyal már a szocdemek felé húz. Nagy javasolta alelnöknek és közgyűlési küldöttnek is, de a tagság nem fogadta el. Barják Lajos felszólalásában érthetően megmondta: Jobb, ha az emberekről társaik mondják meg, mire képesek és nem önmaguk állapítják azt meg.

Az illegális munkába is bevont ifjú szaktársaimmal ismertettem a feladatokat és miként Vági elvtárs mondotta, óvatosságra intettem

őket. Bella Eleket, aki orosz hadifogolyként részt vett a nagy októberi forradalomban, jó szervező volt, megbíztam, próbálja Szabót magunkhoz erősíteni. Kérdezze meg tőle, hogy ő is szenved-e a legveszedelmesebb népbetegségben, mellyel a Népszava a kommunistákat jellemzi?... Értesse meg vele, ha részére kevés a szakmozgalom, hamarosan megalakul az ellenzék legális pártja, és akkor lesz szervező munka elég és megmutathatja mire képes.

Ezután állapodtunk meg abban, hogy az ellenzéki mozgalmat fejlesztő és irányító háromtagú vezetőséget (Polányi Máté, Majoros Vince és én) Bella Elekkel és Szabó Péterrel kiegészítjük és így ötre emeljük.

Az 1925-ös évre a munkabéreket ugyancsak búzakilogrammokban állapítottuk meg. Minden munkásleány most sem szerződhetett az uradalmakhoz répamunkára, szerződést sem írhattak alá többen, mint a múlt években, de a Hortobágy—Berettyó és egyéb csatornaépítő munka több kubikost kívánt. Örültünk és készültünk. 16—18-as bandákat szerveztünk, hogy mire a tavaszi víz lefolyik és jön az üzenet, azonnal mehessünk.

Ez volt a Horthy-korszakban az első nagyobb kubikosmunka. De a legnehezebb is. A társulat minden bandának deszkakunyhót biztosított kátránypapírfedéllel, amit ők maguk állítottak fel a kimért szelvény mellett a hullámtéren.

A mi első szelvényünk a híd keleti oldalán kezdődött. Ott állítottuk fel a kunyhót. Hogy ne a nyers földre feküdjünk, éjjelre a már sarjadó fűből, gazból sarlóztunk magunk alá. Főzéshez hetenként adott a mérnökség egy-egy már korhadó kéverőzsét.

A kunétet, vagyis a folyómeder közepén a vízlefolyás biztosítására szolgáló mély árkot, a vízelfogó gáttal már megcsinálták a mezőtúri kubikosok.

Ezt a munkát a nyers mederben, ahol a megrakott kubikostajiga süllyedt, palló nélkül nem lehetett végezni. De kellett a palló a hullámtéren is végig és onnan fel a gát tetejéig.

A kényszerű téli henyélés és koplalás után nagyon nehéz volt ez a munka. A kubikostajiga nem nagy, de abból a nyers földből, ha jól rakta az ember, 110—120 kg súly nyomta a kereket, a tajiga szarvára akasztott kubikoshám meg az embert húzta olyan görnyedtre, hogy előre feszült az álla és a tajigába rakott földig ért. Az ember minden izma feszült, míg a mederből fel, majd a hullámtérből a gát tetejére tolta a tajigát. A keskeny deszkapallóról könnyen lecsúszhatott a kerék. Ezért a munka nemcsak erőt, hanem figyelmet is kívánt. Szusszanásnyi idő csak addig van, amíg az üres tajigát a gátról a mederbe húzza az ember.

Már az első napon verseny kezdődött, nemcsak a bandákon belül, hanem a szomszédos bandák között is. A kubikosbecsület íratlan szabálya nem tűri a munkaritmust lassító ütemet. Főleg a köbméter ára a kegyetlen hajtóerő. Nem határozzák meg egymás között a keskeny deszkapallón haladók sorrendjét, mégis a reggeli kezdés egész napra az irányadó.

Az ilyen feszített iramú munka a kubikos szájában nem tűri a pipát. Nemcsak azért, mert a rágyújtás időrabló. Hanem azért sem, mert az orr két luka a szükséges levegő beszívására és kifújására kevés, kell hozzá száj is. Így a pipa kiesne az ember szájából. Csak reggeli és ebéd után, valamint délelőtt 10 óra és délután ötóra tájon van egy-egy pipaszünet, végig a munkafronton. Ha a belátható vonalon valamelyik banda indul, a többi is gatyakorcba dugja a pipát és kezdődik újra az iram.

Az is becsület, szakmai büszkeség, hogy a besung, vagyis a rézsűke, a fenék, szabályos és sima legyen. Ez nagy szakértelmet, gyakorlatot kíván. Ha a mérnök, vagy a vízmester szemét, műszerét be lehetne csapni, a rézsűke hasassága a kubikosoknak kedvezne, mert néhány ki nem termelt köbméterért még fizetne a társulat. De ha horpadt hassal csinálják meg a rézsűket, részükre káros. A fenék púpossága is a kubikosoknak kedvezne, a horpadás pedig ártana. De tapasztalatból tudják, a mérnök mindkét hibát észreveszi. És vagy megcsináltatja, vagy a fizetésnél levonja a hiányt. Hogy ilyen gúny ne érhesse a kubikosbecsületet, se a szakértelmet, különösen a rézsűket mindig a legtapasztaltabb és legbiztosabb szemmértékű kubikosra bízzák. A csalhatatlan szemmértékű kubikosok meglátják az elfoglalt szelvényen is a különben alig észrevehető enyhe púposodást, ahol a „babák" meghagyása kívánatos. (A mérnök azok magassága szerint méri a kitermelt föld mélységét. Nagy munkáknál a jó helyen meghagyott „babák" a kubikosok javát szolgálják. Ha nem jól választják meg a „babák" helyét, akkor a munkások vesztenek . . .)

Az első napokban különösen nyögtető volt ez a munka. Előleget nem kaptunk, amiből a megfelelő élelmet megvehettük volna. De bíztunk; a következő hét majd könnyebb lesz. Nagyobb darab szalonnát húzhatunk a nyársra, vághatunk a bográcsba. Naponta egyszer, délben főztünk. (Paprikás krumplit, betyárost, vagy öregtarhonyát.) Minden kubikos tudott főzni. De mert a főzés is időrabló, 5-en vagy 6-an társultunk. Mi öten főztünk együtt. A soros 11 óra után két kannával vízért ment a legközelebbi tanyához. Azután az öt társ szalonnájából egyforma darabokat vágott a bográcsba. Az egyéb főznivalóból is egyformán tett bele. Ez is bizalom és becsület. A főző

feladata még, hogy az üresen maradt bográcsot tisztán akassza a szógafára.

A heti munkabér, bármilyen pontosan számolgattuk, 300 000 koronát sem ért el. A búza ára azonban 700 000 korona körül hullámzott. A harmadik héten már kevesellték a köbméter árát. A mezőtúri szaktársakkal beszélgettünk erről. A főmérnöknek említettük is; nagyon nehéz a munka, kevés a köbméter ára.

— A társulat többet nem engedélyez. Nem sürgős a munka. Még sokan jönnének.

Meg kellett értenünk. Nem kényszerítenek. Ha nem tetszik, kereshetünk máshol munkát. De hol? A napszám — ha akadt — teljes munkabíró férfiaknak csak 25 000 K. volt. Nyeltünk. És ahogy bírtuk, gyorsítottuk az iramot. Valami remény mindig felcsillan az ember előtt.

A mezőtúriak között jó néhány ismerősöm volt. Magda Árpád, Herbály István, Csipesz és mások. A reggeliidőben kenyérrel, szalonnával a kezemben átmentem hozzájuk és amíg ettünk, nemcsak a nehéz munkáról és a kevés keresetről beszélgettünk, hanem a nagy politikai küzdelmekről is. A szociáldemokrata párton belüli ellenzék győzelmét mi már teljes nyíltsággal hirdettük.

És eljött az idő, amire régen vártunk. Szokás szerint vasárnap délelőtt sokan voltunk szervezetünk helyiségében. Az április 15-i Népszava a fő téma:

„Vágiék hétfő este úgynevezett pártalakuló gyűlést tartottak... A Gárdó kávéházban... Hogy kik ezek, már tudjuk. Intellektuelek, jobb sorsra érdemes könyvek molyai, akik elméletekben, világmegváltáson kérődznek, nemcsak a szó igazi, hanem szimbolikus értelmében is rövidlátók, zagyva teóriák álmodozói, akiknek befelé húzódó énjük fenekén képtelen víziók vagy sunyi reménykedések lógnak... Azután munkások, fiatalok, akiknek fogalmuk sincs társadalmi és politikai erőviszonyokról, szocializmusról, frázisok mohó nyelői..."

Ilyen hangú sértegetés a hosszú cikk. Majd végezetül kihangsúlyozza, hogy a szociáldemokrata párt vezetősége és sajtóbizottsága kimondta: „legélesebben elítéli Vágiék pártbontó törekvését és a legsúlyosabb árulásnak minősíti azt."

— Na, emberek! — szólt Majoros Lukács bácsi. — Aki esetleg ennyiből még nem értette volna meg, olvassa el másodszor is. Én megértem, mert nagyon hasonlít ahhoz a gyalázó hanghoz, amivel a 90-es években Várkonyit és minket, akik követtük, gyaláztak az akkori szocdempárt egyes vezetői.

— Mi megértjük ezt, Lukács bácsi — helyeselt Polányi Máté. — Ahogy 1918 óta ismerjük a peyereket, azóta ezektől mást nem is várhatunk. Minket neveznek „rövidlátók"-nak és „zagyva teóriák álmodozói"-nak, olyan „munkások"-nak, „fiatalok"-nak, akiknek fogalmuk sincs társadalmi és politikai erőviszonyokról, szocializmusról, „frázisok mohó nyelői" vagyunk szerintük...

Bár eléggé megszoktuk, hogy amikor fontos dolgokról beszélgetünk, mindig csak egy beszél, a többi hallgat. Most azonban kissé meglazult az önfék. Némelyik szaktárs öklével az asztalt verve hangoztatta véleményét. Barják Lajos a szokottnál kissé hangosabban nyugtatta az indulatot:

— Emberek! Ha mindnyájan szidjuk is a szocdem vezetőket, azt nem hallják meg. Tények előtt állunk. Az a kérdés — hogyan tovább?

— Igazat mond Barják szaktárs! — szóltam. — Bár a hogyan tovább úgy érzem számunkra nem kérdés. Már három évvel ezelőtt megállapodtunk: a szodcem pártot nem alakítjuk meg, de ha olyan párt jön létre, amellyel egyetértünk, akkor ahhoz csatlakozunk. Most, mint a Népszava cikkéből megtudtuk, a Vági Istvánhoz csatlakozó ellenzéki munkásokból megalakult a Magyarországi Szocialista Munkáspárt. Ehhez kell csatlakoznunk. Ha a szaktársak is egyetértenek vele, akkor mondjuk ki a csatlakozást.

— Mikor hívjuk össze az alakuló gyűlést? — kérdezte Bella Elek.

— Erre jól fel kell készülnünk — mondták többen.

— Nem úgy gondolom szaktársak, hogy gyűlésengedélyt kérünk a főszolgabírótól. Mert úgysem kapnánk meg és még jobban felhívná ránk a csendőrség figyelmét. Vági és a többi vezető elvtársak különben is régen tudják; mi velük haladunk. Vági elvtársról nem kívánok beszélni, mindnyájan személyesen is ismerjük. 1922 óta sokszor beszélgettem vele. Határozottan állítom, nem csalódunk benne és az új pártban sem.

— De a vezetőséget tán meg kell választanunk? — kérdezte kis Katona György.

— Erről mi már gondoskodtunk. Mivel már régebben tudtam, hogy az ellenzék párttá alakul, csak a pontos idő nem volt még meghatározva. Megmondom kikre gondoltunk: Polányi Mátéra, Gubuznai (Gyomai) Gézára, Bella Elekre, Szabó Péterre és személyemre.

— De hát Szabó most sincs itt! — szólt Fekécs Mihály.

— Nincs itt Nagy Jóska sem — szólt Barják Lajos. — Nem gondolod, Pista, hogy érezték miről beszélünk itt és azért nem jöttek el? Az utóbbi időben nagyon is összetartottak!

— Majd megtudjuk, Barják szaktárs. Szabóról az a véleményünk; inkább húzzuk magunkhoz, minthogy eltaszítsuk. Nagy Jóskával ezt

már nem próbáljuk meg, de megtűrjük magunk között. Szabó Péter most a Hortobágy—Berettyó kubikolásnál bandagazda, vele van Polányi, Gubuznai (Gyomai), meg Bella szaktárs is, és azt mondják jó az egyetértés köztük.

— Ha nem úgy volna, akkor mi mondanánk; csapjuk ki a bandából, meg innen is — szólt Bella Elek. — Amikor Szeder Ferenc itt járt, valamit beledughatott a fülébe. De azóta velünk tart. Na, azt mondom, hagyjuk így az ötöst, ahogy Pista mondja.

— Nem szóltam semmit — hagyta jóvá Barják. — Igaza van Pistának. Aki már köztünk van, ha nem árt, tartsuk magunk között.

Egyetértettünk abban is, hogy mindenütt, még ismeretlen kubikos társaink előtt is ismertetjük az új párt megalakulását és meghirdetett programját. Az új párt megalakulását levélben tudattam Győrrévfaluban Illés Sándorral, Szolnokon Tisza Antallal, Ozorán Miklós Istvánnal. Írtam még a hódmezővásárhelyi, szentesi, battonyai és kondorosi szaktársainknak is.

Számítottunk arra is, ha a központból lejönne Szeder Ferenc, milyen fogadtatásban részesítsük.

*

Érzésünk nem csalt. Pünkösd vasárnapján lejött Szeder a titkárnővel — vagyis akkor még csak gépírónőnek nevezett lánnyal. Gyomán helyezkedtek el. Délután átsétáltak Endrődre Nagy Józsefhez. Utasította Nagyot, hogy pünkösd második napján délelőtt kilenc órára hívja össze a szaktársakat. Vagy harmincan jelentünk meg.

Kilenc órakor megjött Szeder és a gépírónő. Hozták az írógépet és kis csomagot.

Szeder a tagnyilvántartó könyvet és az elszámolási másolatokat kérte.

Szabó Péter kissé nyugtalanul nézett Szederre, azután rám.

— Add csak oda, Péter — szóltam. — Nincs abban titok.

A gépírólány is előkészítette az írógépet. A papírt is beleigazította. Szeder diktált:

„Jegyzőkönyv, mely felvétetett Endrőd..."

Eddig csend volt. Ültünk a padokon és vártunk. A hosszú, kecskelábú asztalfőn Szeder és Nagy József foglaltak helyet. Szeder szólt:

— Szaktársak! Azért jöttem értesítés nélkül, mert nem hivatalos gyűlés a szándékom, hanem az, lássuk végre tisztán az itteni szervezet működését. Azért készítettem elő a tagnyilvántartót és az elszámolási papírokat, hogy ha benéznek a csendőrök, igazoljam, nem gyűlést tartok, hanem szövetségünk megbízásából ellenőrzöm a szervezet működését. És...

— Nézze, Szeder szaktárs — szólt Gyuricza György, az egyik ellenőr. — Mi mindent rendben találtunk!

Szeder fanyar mosollyal legyintett.

— Lehet. Bizonyára rendben is van minden. De nincs rendben az, ahogyan az endrődi csoport viselkedik! Nincs rendben az, hogy itt egy-két ember járhatatlan útra vezethessen egy szervezett, erős csoportot. Azért jöttem, hogy visszatérítsem a szaktársakat, amíg vesztükbe nem rohannak! Nem futhatnak káros eszmét hirdetők után jobb sorsra érdemes, becsületes emberek.

— Világosabban! — szólt Majoros Vince. — Itt nem a parlamentben van, Szeder szaktárs. Mondja csak érthetően mi az, amit mondani akar! Megmondom ápertán. Mi nem tértünk és nem is térünk le arról az útról, amelyen indulásunk óta haladunk.

Szeder felrántott szemöldökkel nézett szét. Majd erélyesebb hangon szólt:

— Megmondom: különösen egy év óta figyeljük Hunya szaktárs tevékenységét. Figyeltük azelőtt is. Lapunkban közöltük a cikkeit. Arra gondoltunk, mint fiatal ember, ha heveskedik is, lassan felismeri, milyen államhatalommal állunk szemben és egyik erős oszlopa lehet szövetségünknek és pártunknak. De nem ismerte fel azt sem, hogy egyes elvetemedett törtetők, mennyi galádságot szórnak pártunk azon vezetőire, akik évtizedeken át harcoltak és harcolnak a munkásság jogaiért, emberibb jövőjéért. Amikor tapasztaltabb társunk felhívta a szaktársak figyelmét a pártszervezet megalakítására, ő utasította vissza ezt. Önmagát túlbecsülve azt hiszi, hogy az endrődi agrárproletárokkal szétrobbanthatja ezt a szuronyokra épített társadalmat. Ő az, aki csak alaptalan vádakkal, minden bizonyítás nélkül beszél a régi, és a mostani pártvezetőkről és...

— Tévedés, Szeder szaktárs — vágott közbe Majoros Lukács. — Bár tudjuk, ki tájékoztatta. Hunya szaktársunk mint fiatalember, csak 1918-tól ismerte a szociáldemokrata párt parasztságellenes tevékenységét. Mi, az idősebbek, azonban már a Várkonyi-mozgalom ideje óta ismerjük és Pistával meg a többi fiatalabbakkal is megismertettük. Nos, és a paktumot csak nem tagadja, Szeder szaktárs? A néhány mandátumért lemondtak Peyerék a földmunkások szervezéséről! Mi, amikor nem is egyszer visszautasítottuk Nagy Jóska pártalakító tervét, megmondtuk, nem a párttal és a munkássággal van bajunk. Hiszen a kizsákmányolók elleni küzdelmünkben csak a munkássággal együtt harcolva győzhetünk. Kifogásunk a paktumos vezetők ellen van. Na, folytassa Szeder szaktárs.

— Még ne — szólt Polányi Máté. — Ha csak azért jött Szeder elvtárs, hogy a szocdem pártot miért nem alakítottuk meg, úgy vélem, amit Lukács bácsi elmondott, értheti. Kár volna evvel tölteni az időt.

Amikor itt volt, Szeder szaktárs, már akkor megérthette mi a véleményünk. Halljuk, ezek után mit akar még tudni Hunya szaktársról. Amit eddig mondott, abból nem tűnik ki. Hunya szaktárs, amit eddig tett, azt mindig velünk teljes egyetértésben tette. Aki őt sérti, az minket is sért. Az elmondottakon kívül mi az, amit még mondani akar?

Szeder már leplezni sem bírta izgalmát. Erélyes hangon szólt:

— Megmondom! Most, amikor minden erőt összefogva kell megvédenünk szövetségünket és pártunk tisztaságát, becsületét, akkor az endrődi szervezetet Hunya ellenünk irányítja. De ezzel nem elégszik meg, hanem még más megyékben is próbálja szervezeteinket ellenünk fordítani. Visszaélve szövetségünk és tagságunk bizalmával, mellyel a múlt évben központi vezetőségi taggá, ebben az évben választmányi taggá választotta. Hogyan merészkedhet ennyire és kinek a megbízásából? Hogy világosan lássák és végre megértsék a szaktársak, tény amit mondok, itt van!... És az előtte levő kis csomagból elővette a leveleket. — Nem akarom mind felolvasni, az ellenünk és pártunk ellen írt förmedvényeket, de néhányat még fel...

— Tehát erről van szó — nyugodtan, de határozottan Polányi Máté. — Hagyja csak azokat a leveleket, Szeder szaktárs. Ismerjük mindnek a tartalmát. Szervezetünk minden tagja egyetértett vele akkor is, amikor megírta Hunya szaktárs és egyetértünk vele most is. Ne vegye sértésnek, Szeder szaktárs, de ezzel is zsákutcába futott, olyan falnak, amely erősebb, mint felindulásában képzelte.

Az addig türelmesen hallgató szaktársakból kitört a helyeslés. Fekécs Mihály indulatosan állt fel:

— Úgy érzem, szaktársak, ebből elég. Tehát mégis igaz a régi, bölcs mondás: a tehetetlenségükben meghunyászkodó embereknek az fáj legjobban, ha megmondják róluk az igazságot. Vegye tudomásul, Szeder szaktárs, mi nem azért jöttünk és tömörültünk szervezetbe, hogy egy szervezettel több legyen. Nem, hanem azért, hogy szervezetten harcoljunk embert megillető jogainkért, megélhetésünkért. És most nyíltan csatlakoztunk ahhoz a párthoz, amelyet éppen azok a volt szociáldemokrata párttagok alakítottak meg, akik sohasem értettek egyet a paktumos peyeristákkal. És ezért minket sértegetett Szeder szaktárs? Mert amit itt Pista tett, azt a mi közös akaratunkkal tette és teszi ezután is! És ha úgy tetszik, diktálja csak jegyzőkönyvbe. Mi a lagymatagságot ostromoljuk és nem a szövetséget.

„Ez az igazság... Elég ebből ennyi... Gyerünk haza" — zúdultak fel a szaktársak.

— Várjunk, emberek — csitítottam a zúgást —, Szeder szaktársék elmennek, de nekünk még marad megbeszélnivalónk.

Szeder már nem nyelhette felindulását, vörösödve mondta:

— Tehát kiutasítanak?

— Nem utasításként mondtam, de úgy érzem, megértette Szeder szaktárs, nem kíván ön sem további magyarázatot.

— Hát, jó — mondta Szeder. — Összepakolta a leveleket. Az írógépet a táskába tették és indultak. Indult volna velük Nagy József is, de Fekécs Mihály visszatartotta.

— Na, szaktársak — szóltam, mikor Szederék kívül voltak az ajtón —, pár perc nyugalmat kérek. Szeder megkapta, amit megérdemelt. Azt azonban tisztáznunk kell, ki adta át neki a leveleket. A pénztár kulcsa, ahol a leveleket is őriztük, csak a pénztárosnál lehet. Szabó szaktárs, kinek adtad ki a leveleket? És mikor?

Minden szem Szabóra irányult. Szabó pirult és hallgatott. Barják Lajos rászólt:

— Mikor én kértem tőled, feljegyezted a dátumot. Azután nem írtad fel ki vitte el?

— Felírtam — mondta szégyenkezve Szabó —, Nagy szaktársnak adtam oda. Egyszer kértem is tőle. Azt mondta, jó helyen van.

— Ejnye, ejnye, Jóska öcsém — szólt Majoros Lukács —, hát így élsz vissza a bizalommal? Mint foltozgató susztert mi segítettünk ahhoz, hogy a cséplőgépnél és más könnyebb munkában velünk dolgozgattál. Pedig tudtuk; sok mindent ellocsogtál már rólunk Szedernek, meg másoknak. De ilyet nem vártunk tőled. Hát mi vitt erre?

Nagy tudta, ha kidobjuk magunk közül, nehéz helyzetbe kerül. Mint foltozgató suszternak, megélhetését éppen szervezetünk tagsága biztosítja. Hozzá viszik javítani a maguk és gyermekeik lábbelijeit. Szégyenkezve bár, de elmondta:

— Szabó igazat mondott. Nekem adta ki a leveleket. Két hete lehet, hogy bejött hozzám Szeder. Dolgom nem volt, hát a leveleket olvastam. Mint érdeklődő ember, éppen a szolnoki Tisza Antalnak írt levelet pillantotta meg. Olvasott belőle pár sort. Megnézett még vagy hármat.

— Érdekesek — mondta. — Sajnos a gyorsvonattal Gyulára kell mennem. Adja ide. Ha elolvasom, visszaküldöm. És táskájába tette. Nem gondoltam, hogy ilyesmi történik belőle. Tegnap, mikor átjött Gyomáról, nem említette a leveleket. Elfeledtem visszakérni. Most már mindegy. Megtörtént. Tegnap röviden elmondta, mi a szándéka. Megmondtam őszintén, nem hiszem, hogy sikerül.

— Nagy öcsém, Nagy öcsém — szólt Lizicai József. — Olyanformán vagy te, mint a hivő katolikusok egy része, meggyónják bűnüket, de utána tovább bűnöznek. Mit tegyünk?

— Amit eddig tettünk, szaktársak, csak bátrabban — szóltam —, amit vállaltunk; felszabadítjuk magunkat és embertársainkat a két legkegyetlenebb elnyomótól, az államhatalomtól és a kábító vallás-

tól. Ma ez a legnehezebb szerep. Ebben buknak el a győzelem hitében megrendülők. Nem ismeretlenek ezek. A nagy októberi forradalom óta a felszabadulásért harcoló nagy munkássereget is megosztotta, nemcsak hazánkban, de világszerte is a nagy tévedés, hogy eljuthat a munkásság döntő harc nélkül is szabadságához. Hazánkban a peyerek úgy képzelik el és erről akarják meggyőzni a munkásságot is, hogy a tőkések, nagybirtokosok önként lemondanak elnyomó hatalmukról, a nagy papok pedig a nép butításáról és majd megköszönik a szocdem pártnak, hogy átvették a hatalmat. Ez a káros politika az, amely Nagy Józsefet még mindig befolyásolja. Feladatunk azonban nem az eltaszítás, még a történtek után sem, hanem inkább a magunkhoz húzás. Tőle függ. Marad, vagy megy.

— Na, Jóska öcsém, ez csak világos? — kérdezte Lizicai. — Vagy gondolkodni akarsz még?

— Megértettem — sóhajtott Nagy.

—Miért hagytad elvinni a leveleket? — kérdezte Szabó.

— Egy-egy másolat nálam megmaradt. — Nyugtattam Szabót. Még ma röviden értesítem azokat, akikkel leveleztem; készüljenek fel Szeder látogatására.

— Lehet ennek valami következménye? — kérdezte Bella Elek.

— Saját kudarcával senki sem szeret dicsekedni — feleltem. — Az bizonyos, ha összetartásunk meglazult volna, akkor találnának lehetőséget, hogy engem a szövetségből kizárjanak, mint teszik ezt az ipari szervezetekben azokkal, akik nyíltan Vágiékhoz csatlakoztak. De mi sem egyénileg, sem összesen nem hagyjuk el a szövetséget a történtek után. Szakmai szervező munkánkat azonban most már nyíltan összekapcsoljuk a Magyarországi Szocialista Munkáspárt szervezésével. Ennek hogyanját az ötös vezetőség időnként meghatározza.

Szervező munkánkat leghatékonyabban a mezőtúri szaktársak segítették. Amíg a város mellett dolgoztunk, a túri szaktársak megismertettek Bányai kisiparossal. Nála a műhelyben, néhány este összejöttünk 10—12-en és csendes beszélgetésben boncolgattuk a két munkáspárt elvi és gyakorlati különbségeit.

Május utolján a mezőtúri kubikosok, akik már régebben megszokták a budapesti alkalmi munkát és leginkább a Teleki téri piaci bódéknál tanyáztak, hazahozták a Vágiék által kiadott röpirat, a „Munkás" néhány példányát. Ebéd utáni pipaszívás szünetében fel is olvastam. Mellettünk tarcsaiak dolgoztak. Este, amikor mindenki lepihent, a kunyhójukba dobtam.

A reggeli étkezésnél a tőlem valamivel fiatalabb Fábián szaktárs átjött és megsúgta — Munkás című írást találtak a kunyhóban. Ide-

adja. — Megnyugtattam: mi is találtunk. Az új párt, a Magyarországi Szocialista Munkáspárt adta ki. Nem tudom ki hozta. Ha már nálad van, olvassátok el és majd ügyesen add tovább.

Három nap múltán ebédidőben a szakaszmérnökkel két középkorú férfi nézegette végig a kunyhókat. Megnézték a mienkét is. Mikor a kunyhóból kijöttek, a mérnök megkérdezte:

— Emberek. Nem szűk ez maguknak?

Bandagazdánk, az idős zsíros Timár felelt:

— Bíz az, mérnök úr, nem olyan kényelmes, mint egy-egy úrilak. De megférünk benne.

Délután a szokásos uzsonnaidőben a mezőtúri Magda Árpád leült mellém és megkérdezte:

— A ti kunyhótokba is benéztek?

— Be.

— A mérnökkel levő alacsony férfi az egyik túri detektív. Úgy gondoljuk, a Munkás című írást valaki átadta a rendőrségnek. Jó lesz vigyázni.

Ez nem nagy biztatás. Mégis arra kértem Magda szaktársat, ha tudja, ki az a megbízható elvtársunk, aki lehozta az említett röplapot, biztassa, hozza ezentúl is. Csak legyen mindig óvatos... A Munkás című röplap csak az első volt.

Múltak a napok. Mélyült a folyó, magasodtak a gátak. Szaporodtak a munkabér koronák, de vásárlóértékük fogyott. Fogyott a mi erőnk is. Pótlására nem elég a napi háromszori gyenge étkezés. Már álmunkban is toltuk a megrakott taligát. Egy-egy erőfeszítés olyan rándulásban, nyögéssel jelentkezett, hogy a mellettünk fekvő is felébredt. Voltak olyan csapatok is, melyek elmentek. De újak jöttek.

Június közepén a mi bandánk volt a legmesszebbre Mezőtúrhoz, de még a túri határban.

A csendőrök, különösen a múlt év óta, meg-meglátogattak az Öregkertben. Április közepén sikerült a községben, a holt-Körös partján, egy kicsike szobácskát bérelni egy Szellei Veron nevű magányos asszonynál. Arra is gondolva, szüleimet ne háborgassák a csendőrök. Ezek a gondolatok a temetés után gyakrabban foglalkoztattak. Nem alap nélkül.

A Békés megyei Levéltárban megőrzött anyag bizonyítja ezt:

„Az endrődi csendőrségnek a gyomai járás főszolgabírójához tett jelentéséből kitűnik, hogy Hunya István, mint a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének választmányi tagja, a vidéki földmunkások vezetőivel állandóan érintkezik, azokkal levelezik, röplapokat küld, a tőke ellen izgat és erős osztályharcot hirdet, továbbá, hogy a munkásságnak destruktív téviránybá terelése céljából városokban, községekben megjelenik gyűléseken és titkos értekezle-

teken részt vesz. A hivatalos jelentésből kitűnik az is, hogy Hunya István a helybeli munkáskört használja fel a munkások lelkének haza-, társadalom- és vallásellenes eszméi szerint való preparálására.

Végül a jelen ténymegállapításból következtethető, hogy nevezett lelkületének alaptulajdonságai nagyon is indokolttá teszik legszigorúbb szabályok életbe léptetésével a mindennapi személyes jelentkezés elrendelését."

(Év, hó, nap, nincs jelezve)

A szegediek is foglalkoztak velem.

„M. kir. állami rendőrség szegedi kerületének rendőrkapitánya:

572/1925

RES. szám

Szigorúan bizalmas!

S. k. Felbontásra!

Méltóságos

Alispán úrnak!

Székesfehérvár.

A m. kir. belügyminiszter úr, folyó évi május hó 20-án kelt 5817 VII. res. számú rendeletében a Vági István budapesti szocialista pártvezér szélsőséges tendenciájú pártalakulata vidéki szervezkedésének, összeköttetésnek és az ezzel kapcsolatban küldött röplapoknak jelentéstétel kötelezettsége mellett — bizalmas figyelését rendelve el — Békés vármegye alispánjával egyetértőleg Endrőd községben bizalmas nyomozást folytattam Hunya István földmunkás, az ottani földmunkáscsoport elnöke ellen, akinek címére a Vági-féle pártalakulattól röpiratok érkeztek.

Tájékoztatásul és intézkedhetés végett van szerencsém Méltóságodat értesíteni, hogy a nyomozás folytán történt megállapítás szerint Hunya István, aki a Vági-féle szélsőséges szocialista pártalakulattól származó állam- és társadalomellenes könyveket, röpiratokat terjesztett az endrődi és környéki földmunkások között és őket a Vági-féle pártalakulatba tömörítette, e célból Vági István szocialista pártvezéren és bizalmi emberein kívül Tomácsi János tordosi lakossal is összeköttetésben áll, akinek a m. kir. belügyminiszter úr rendelete értelmében való megfigyelése szükségesnek mutatkozik.

Szeged, 1925. június 19.

A kerületi főkapitány helyett
(aláírás olvashatatlan)
rendőrfőtanácsos"

E két jelentés is bizonyítja: a magyar rendőrség a csendőrséggel együttműködve és bizonyára a beállított szimatolókkal jó és pontos felderítést végeztek az államhatalom részére.

A sötétedő fellegekből lecsapott a villám.

Június közepén, egy vasárnap reggel, a heti nehéz kubikolás fáradalmát kipihenve készültem helyi szervezetünkbe, de jött az öreg Harnos rendőr, hogy azonnal menjek a csendőrőrsre.

Szakács őrsparancsnok tiszthelyettes és Ráksi törzsőrmester vártak.

— Na, te vörös kutya, most már nem bujkálhatsz! — förmedt rám a tiszthelyettes.

— Eddig sem bujkáltam...

— Olvassa fel, törzs úr!

A törzs úr felolvasta.

— Megértette? — mordult a tiszthelyettes.

— Meg. De hát dolgoznom kell és...

— Ne pofázzon! Írja alá ezt a vétívet, de ha itt nem jelentkezik minden nap, akkor az atyaúristen se lesz irgalmas!

Nem volt tanácsos bőszítenem. Átvettem a felolvasott határozatot, aláírtam a vétívet.

„Határozat.

Hunya István endrődi lakost a 4352/1920 B. M. számú int. rend. 3. §-a alapján, ugyanezen rendelet 13. §-ában foglaltak figyelembevételével további intézkedésig azonnal rendőri felügyelet alá helyezem.

1. Nevezett Endrőd községet rendőrhatósági engedély nélkül el nem hagyhatja.

2. Köteles a rendőrhatóságnál, illetve, ha ez nincs helyben, a községi elöljáróságnál mindennap személyesen jelentkezni.

3. A község belterületén szándékolt lakásváltoztatást, legalább 24 órával előbb a községi elöljáróságnál bejelenteni.

4. Este 8 órától lakását el nem hagyhatja s nyilvános helyeken (gyűlésen, korcsmában) meg nem jelenhet.

5. Postaküldeményei hatósági ellenőrzés alatt állnak, táviratot fel nem adhat. Távbeszélőt nem használhat.

6. Rendes környezetén kívül másokkal nem érintkezhet.

Figyelmeztetem nevezettet, hogy amennyiben fenti rendelkezéseket be nem tartaná, az 1916. évi IV. t. c. 6. §-a értelmében 6 hónapig terjedhető elzárással és 1 millió koronáig terjedhető pénzbírsággal fog sújtatni, s ezenkívül internáltatik.

Jelen határozatom ellen a kézbesítéstől, illetve a kihirdetésétől 8 napon belül hivatalomnál benyújtandó és a m. kir. belügyminiszter úrhoz intézendő birtokon kívül fellebbezésnek van helye.

Miről a határozat 3 példányának kiadása mellett a gyomai járás főszolgabíráját azzal értesítem, hogy a határozat 1 példányát félnek,

1 példányt Endrőd község elöljáróságának kézbesítse, 1 példányt pedig irattára részére tartson vissza.
A kézbesítést igazoló vétíveket hozzám terjessze be.
Gyula 1925. június hó . . . én" (a nap dátuma elmosódott)

Elhinné-e egészséges érzésű ember, ha azt mondanám: csak mosolyogtam az államhatalom határozatán. Nem mosolyogtam, hiszen már előttem vibrált a nagy fekete kérdőjel: mi lesz ennek a következménye? Már nemcsak a magam létfenntartásáról kell gondoskodjak, hanem feleségemről és a már méhében fejlődő gyermekünkről is.

E gondolatokkal viaskodva értem haza. Feleségem mindjárt észrevette, történt valami velem.

— Olvasd el — szóltam — és odaadtam a papírt.

Feleségem elolvasta és rámnézett:

— Mi lesz?

— Elmégy mindjárt Polányi Mátéhoz. Elmondod neki. Ha a munkán is valaki érdeklődne, csak annyit mondjon, otthon kellett maradnom. Uhrin Gyurkához is menj. Neki is mondd meg. Ha elintézem a dolgom, megyek, de holnap ne várjanak. A kubikosszerszámom, ha továbbmennek, vigyék magukkal.

Feleségem nyugalma hatott rám. Újra elolvastam a határozatot, majd megírtam fellebbezésem a belügyminiszternek. A kérvényt óvatosan fogalmaztam. Mint családfenntartó kértem; folytathassam az alig pár hónapja megkezdett kenyérkereső munkám . . .

Alighogy elaludtunk, két csendőr jött a háztulajdonosnővel.

Ráksi törzs úr — amikor meggyújtottam a kis mécsest és kinyitottam a szobaajtót — dühösen mordult:

— Az úristenit, tán nyugodt a lelkiismerete, hogy alszik, mint a dög?

— Éjjel az emberek aludni szoktak . . .

— Nem kérdeztem! — kinyitotta a szekrényt, beletúrkált, meglátta az asztalon a kérvényt, felvette, nézte. — Hát ez mi?

— Mint látja törzsőrmester úr, a fellebbezési kérvény.

Megnézte, letette és elmentek.

— Mi lesz ennek a vége, Pista, ha már így kezdődik. — Sóhajtotta a háziasszony . . .

Hétfőn reggel 9 órakor jelentkeztem a csendőrőrsön. Szakács őrsparancsnoknak megmondtam, megyek a főszolgabíróhoz és ha megengedi, Gyulára, az alispánhoz viszem a fellebezési kérvényt. Tessék ez az.

A tiszthelyettes megnézte. Végignézett még rajtam és csak annyit mondott:

— Mehet!

Délelőtt 10 órakor már Gyomán, a főszolgabírói hivatalban jelentkeztem. A hivatalos rendet figyelembe véve, Bencsik hivatalvezetőnél jelentkeztem. Bencsik már jól ismert. Néhányszor jelentkeztem nála. Még nem is köszöntem, kérdezte:

— Mit akar?

— Pálka főszolgabíró úrral kell beszélnem, kérem Bencsik úr, szíveskedjék bejelenteni nála.

— Úgy gondolja, a főszolgabíró úrnak nincs fontosabb dolga?

— Kérem, Bencsik úr, a hivatali utat megsértve nem akarok a méltóságos alispán úrhoz menni, mielőtt a főszolgabíró úrtól engedélyt nem kérek.

— Úgy! Mielőtt nem kapott figyelmeztetést, nem jutott eszébe, hogy a főszolgabíró úrtól engedélyt kérjen tevékenységéhez.

— Bencsik úr! Nem kívánok politikai vitába bocsátkozni. Olyan párt érdekében tevékenykedtem, melyet a belügyminiszter úr engedélyezett. Konszolidált államban élünk ...

— Várjon kint — mutatott Bencsik az ajtóra.

Tán három perc se múlt, jött Bencsik.

— Mehet. De csak öt percre.

— Köszönöm, Bencsik úr. Annyi is elég lesz.

Pálka főszolgabíró az asztalnál ült. Köszönésem fogadva kissé közömbösen kérdezte:

— Mit óhajt, Hunya?

— Tekintetes főszolgabíró úr! A tegnap átvett felügyelet ügyében jöttem. A kegyelmes belügyminiszter úrhoz írt fellebbezési kérvényem a méltóságos alispán úrnak személyesen kívánom átadni. Azért jöttem tekintetes főszolgabíró úrhoz az őrsparancsnok tiszthelyettes úr engedélyével, hogy holnap hajnalban, három órakor gyalog elindulhassak Gyulára és a méltóságos alispán úrnak átadhassam kérvényemet, melyet megmutatásra magammal hoztam. Tessék, főszolgabíró úr — és átadtam.

A főszolgabíró elolvasta a kérelmet. Néhány másodpercig gondolkodott. Rám nézett és közömbösen mondta:

— Miért akar maga Gyulára és vissza 100 kilométert gyalogolni?

— Mert a vonat költségéből egy hétig szegényesen megélünk.

— Menjen Bencsik úrhoz. Adja oda a vétívpapírt és menjen haza. Kérvényét még ma Gyulára küldöm. Az eredményről értesítem.

Nem ellenkeztem. Megköszöntem a jóakaratát és elmentem.

A bemutatott határozat nem kíván magyarázatot. Korombeli kubikos társaim átérzik mit jelentett ez olyan helyzetben, amikor ha dolgozhattunk is, csak napról napra, nagyon szűkösen élhettünk. A határozat világos és kegyetlen: „Rendes környezetén kívül másokkal nem érintkezhet." Tehát teljesen megfoszt minden munkalehe-

tőségtől. Feleségem, helyzete ellenére, biztatott: majd talál valahol mosnivalót, vagy egyéb olyan munkát, amiért kap valamit...

E nehéz helyzetemben arra is gondoltam: itt hagyom Endrődöt és a pesti elvtársak segítségével találok majd munkát. De ha ezzel magamnak használnék is, ártanék az eszmének, amelynek érdekében minden tőlem telhetőt megtettem. Nem! Nem adok alkalmat elvtársaim gúnyolására. Nem! Nem mozdulhatok innen! Ne örüljön itt a főpap, a csendőrősparancsnok, a nagygazdák egy csoportja, a főszolgabíró, az alispán, hogy végre sikerült megláncolniok a „gonoszt"!

A csendőrök nem elégedtek meg azzal, hogy a határozat értelmében mindennap jelentkeztem, gyakran viszonozták a látogatást. Arra is vigyáztak, nehogy valaki meglátogasson. Többször látták őket, amint hasaltak lakásunk közelében, a holt-Körös partján. Háziasszonyunk mondta is: Legalább nyugodtan alhatunk. Vigyáznak ránk. Tyúktolvajtól sem kell félnünk.

Vidéken a hír gyorsabb szárnyú, mint a nagyvárosokban. A velem történt esemény hírével is így történt.

Anyám, a harmadik napon, eljött hozzánk fél kenyérrel és darabka szalonnával. Nagyon szomorította a helyzetem. Szomorúsága jobban hatott rám, mint az alispáni határozat. Bár már eléggé megedzett az élet, mégis — mint nyolcadik éves koromban, amikor először mentem kondásnak — a búcsúcsóknál összefolyt könnyünk.

— Fiam, fiam. Mit akarnak még veled elkövetni. Nem elég nekik, amit már idáig tettek?

Vigasztaltam anyámat: így nem maradhat soká. A megye alispánja rendelkezett így. A belügyminiszter vagy enyhít, vagy szigorít. Meg kell várnunk.

Giricz sógor szombaton délután egy szép nagy kenyeret és kilónyi szalonnát hozott. Megkérdezte, mit lehetne tenni? Megnyugtattam, amíg a Belügyminisztérium ki nem vizsgálja az ügyet, jobb ha várunk.

— Egy jó ügyvéd tán segíthetne valamit?

— A múlt évben, mikor a főpappal álltam szemben, az egész megyében nem volt olyan ügyvéd, aki vállalta volna védelmem. A szociáldemokrata párt ügyvédje még vállalta, de ma, mikor mozgalmunk már ellenük is irányul, örülnek, ha így bánik velem az államhatalom. Ez a helyzet, sógor. Egyelőre megvárjuk a minisztériumi döntést. Míg élünk nem feledjük, mit kaptunk már eddig is ettől a hatalom. Ez a helyzet sógor. Egyelőre megvárjuk a minisztériumi

Vasárnap délelőtt eljött Moni húgom. 150 000 koronát hozott. A mezőtúri Magda Árpád kubikos bandája, meg az endrődiek küld-

ték. Fogadjam el. Pár pillanatig nem tudtam szólni. Majd halkan csak ennyit mondtam:

— Mondd Máténak, adja át nekik köszönetem. Ilyen emberekért, ha megszázszorozódna az erőm, sem tehetnék eleget.

Kubikostársaim feleségei sem feledkeztek meg rólunk. Akiknél a szűk udvarban zöldség termett, hoztak belőle.

•

A Népszava július 1-i száma közölte: „Vági Istvánt és hat társát letartóztatta a rendőrség. A rendőrség szombaton este előállította Vági Istvánt és az általa alapított párt 24 vezetőségi tagját. Vasárnap óta sorozatosan hallgatják ki az előállítottakat és hetet közülük az állam- és társadalmi rend felforgatására irányuló bűntény címén letartóztattak. A letartóztatottak: Vági István, Weiszhaus Aladár, Steinlein Sándor, Hajdu Henrik, Grabovszki Pál, Kriszl János és Boros Imre." Ez már a mozgalom létét veszélyeztette.

Halványult az a reménysugár is, hogy enyhít valamit helyzetemen a belügyminiszter.

Július közepe táján ezért váratlan fordulat történt ügyemben: A gyulai Levéltárban megőrzött iratokat idézem:

„Gyula 1925. júli. 9.

13334/1925

Főszolgabíró

Gyoma.

Hunya István endrődi lakos kérelmét azzal adom vissza, állapítsa meg és ide sürgősen jelentse, hogy nevezettnek arra való kötelezésével, hogy a községi elöljáróságnál minden másodnap jelentkezzék, tényleg veszélyezve van-e megélhetése, illetve családjának eltartása s nem látszik-e valószínűnek, miszerint a munkába állás, illetve munkára való elszegődés csak ürügy agitáló munkájának továbbfolytatására.

Gyula 1925. júli. 9."

Az alispánnak és a főszolgabírónak nem volt olyan sürgős a fellebbezési kérvényem intézése, mint nekem, mégis úgy tűnik, mintha a főispán jobban sürgetné. Legalábbis az újabb dátumok erre engednek következtetni:

„13831/1925

Főszolgabíró

Gyoma.

Hunya István endrődi lakosnak fellebbezését és mellékletét azzal adom ki, hogy azokat egészítse ki a 11741/1925 számú határozotunk

kézbesítést igazoló vétívvel, illetve ebben az ügyben keletkezett egyéb iratokkal.

Gyula 1925. júli. 17."

Nyolc nap múltán a főszolgabíró küldi a főispánnak:

„51/eln—1925. szám. Gyomai járás főszolgabírójától
B.

Alispán Úr!

Hunya István endrődi lakos által benyújtott fellebbezését a 11741/1925. számú véghatározat kézbesítését igazoló vétív kapcsán 13831/1925. számú rendeletére azon jelentéssel terjesztem be, hogy az ezen ügyre vonatkozó iratokat Alispán Úrhoz f. év július hó 12-én kelt jelentésem kapcsán már beterjesztettem.

Gyoma, 1925. július 25.

Dr. Pálka
főszolgabíró"

Az is valószínű — legalábbis e két dokument arra enged következtetni —, hogy a fellebbezési kérvényem még nem jutott el a Belügyminisztériumig. Bár a gyomai főszolgabírónak már június közepén átadtam.

A Gyomára küldött iratnak mégis kedvező hatása lett. Július közepe táján hívatott az őrsparancsnok. Kissé meg is lepett a hívás, mert másfél órával előbb jelentkeztem nála.

— Szerencséje, hogy ennek a megyének ilyen alispánja és a járásnak ilyen főszolgabírója van! — szólt a tiszthelyettes, mikor beléptem. Maga ezt nem érdemli meg. De majd én vigyázok magára. Ha valamit észreveszek, akkor az atyaúristen sem irgalmazhat. Vegye ezt tudomásul! Most pedig menjen a főszolgabíró úrhoz és ha ő megengedi, mehet dolgozni. A korábbi határozat csak annyiban változik, hogy minden második nap jelentkezik itt nálam, vagy annál a hatóságnál, ahol munkát kap. Érti?

— Értem, tiszthelyettes úr!

— Mehet. De mielőtt munkába megy, itt jelentse és azt is, mikor hazajön.

— Jelentkezem, tiszthelyettes úr.

Örültem, hogy végre mehetek kubikostársaim közé. Hazasiettem, elmondtam feleségemnek, mi történt. Örült. És indultam Gyomára.

A főszolgabírói hivatalban Bencsik hivatalvezetőnél jelenkeztem.

— Itt a főszolgabíró úr engedélye — szólt Bencsik, mielőtt elmondtam volna, mit kívánok. — Mehet a mezőtúri munkára. Szakács őrsparancsnok úr a többit elmondta!

— Igen, Bencsik úr, elmondta.

— Ahhoz tartsa magát! Mehet!

Mire Gyomáról hazaértem, a feleségem elkészítette élelmem és indultam. A szabadabb levegő szinte üdítően hatott. Bár a nagy kérdés még nyugtalanított: a mezőtúri rendőrség ugyan engedélyezi-e, hogy folytassam munkám, ott ahol abbahagytam? De ezt is elhessegettem, mint olyan gondolatot, amelyre majd a túri rendőrség ad választ.

Mire 16 kilométer gyaloglás után a túri rendőrségre értem elfáradtam. Elgyengültem az egy hónapig tartó mozgás nélküli tétlenségben.

A rendőrparancsnoki szobában ketten voltak, amikor beköszöntem.

— Mit akar, fiatalember?

— Folytatni a kubikolást — és általadtam a papírt. — A talyigám és a szerszámom a bandánál van.

A kapitány megnézte az írást. Majd az asztalon levő papírra nézett és összehúzott szemöldökkel erősen rám nézett:

— Hát maga az, akit nem tűrnek a megyében és ide küldik?

— Mióta megindult itt a folyókimélyítési munka, itt kubikoltam, kapitány úr. Békés megyében most nincs munka . . .

— Elég! — szólt morcosan. — De ha itt a bandáján kívül valakivel érintkezik, baj lesz. Se el nem mehet innen, se vissza nem jöhet jelentkezés nélkül és minden másnap jelentkezik! Megértette?

— Megértettem, kapitány úr!

— Mehet!

Megértettem azt is; vagy az endrődi csendőrőrsparancsnok, vagy a főszolgabíróságról talán Bencsik ajánlott a túri rendőrség pártfogásába. De várhattam-e tőlük mást? Az állam, a rend védői ők és aki ez ellen nyomorúságában feljajdul, vagy csak halkan szólni mer, abból kitaposhatják az utolsó szuszt is.

A nap már lement, mire újabb 8 kilométernyi gyaloglás után megérkeztem kubikos társaimhoz. Már vacsorához készültek.

— Na, végre elengedtek, Pista koma — kiáltott Uhrin Gyurka —, és úgy megölelt izmos karjaival, hogy alig szuszoghattam. — Na, menjünk, süssünk nyárson szalonnát, mert éhes vagyok, mint télen a farkas. Azután majd elmondod.

Nemcsak fáradt, de éhes is voltam.

Vacsora után a kellemes melegben, homályosodó alkonyatban, a kunyhó előtt összeültünk. Kubikos társaim rágyújtottak a pipára. Halkan elmondtam a velem történteket. A csendben, amíg beszéltem, csak a mezők kis fekete zenésze, a tücsök muzsikálása hallatszott és egy távoli tanya kútgémének nyikorgása. Majd Majoros Vince hangja:

Ej, Pista koma. Nemcsak ez a kubikmunka nehéz, de ennél még nehezebb a hatalom kegyetlen nyomása. Ennek lerázására nem állhatunk meg egy pillanatra sem.

Közben Polányi Máté jó estét kívánva állt meg mellettünk;

— Láttuk, elnök szaktárs, mikor jöttél a gáton, még vacsoráztunk. A mezőtúri szaktársakkal ismertettem a helyzetedet. Magda elvtársunk mindjárt beszélt azokkal a túri elvtársakkal, akik Pesten alkalmi munkákon dolgoznak, hogy értesítsék a Magyarországi Szocialista Munkáspártot, hogy címedre levelet se írjanak. A szervező munka terén nagy eredmény nincs. De van már egy szentesi banda is, amelyik velünk tart. Közülük az egyik korombeli szaktársunk vöröskatona volt. A múlt héten arról érdeklődött, hogyan kapcsolódhatna be az illegális kommunista mozgalomba. Valami Kajtár nevű szentesi földmunkást említett, aki a szövetség választmányi tagja, téged is onnan ismer. Ahogy Kajtár sejti, tagja lehetsz az illegális mozgalomnak. Ezt nem erősítettem meg.

— Jól tetted, Máté. Legyünk óvatosak. Lehetetlenné akarják tenni a mozgalom terjedését. Ezért egyelőre, ha bárki, akit még nem ismerünk, érdeklődik az illegális mozgalom iránt, azt mondjuk: mi a legális szocialista párt tagjai vagyunk és így szakmai szervezetünkben is annak erősítéséért dolgozunk.

— Úgy csináljuk. Na, még egy kérdés; úgy határoztunk: egyelőre te úgy viselkedj, mintha a mozgalom nem is érdekelne. Ha szükséges, mindennap eljövök és megbeszéljük tennivalóinkat...

— Jó, most ne folytassuk. Bizonyos; a túri rendőrség gondoskodik besúgókról.

— Erre is gondoltunk. Ezt holnap a szaktársakkal meg is beszélem.

Polányi elment. Nyugalomra térünk. Szaktársaimat figyelmeztettem: vigyázzunk!

Még el sem aludtunk, amikor a sötét csendben hirtelen két elemlámpa fénye világított a kunyhóba.

— Ki a bandagazda? Nem bújik itt csavargó? — Kérdezte az egyik csendőr.

— Én, Timár Pál — emelkedett fel, kezét szeme elé tartva.

— Hányan vannak kendtek?

— Tizenöten voltunk egy hónapig, de ma este megjött a tizenhatodik társunk.

— Ki az? Keljen fel és jöjjön ki!

Engedelmeskednem kellett, kimentem. Az elemlámpák fényében rám meredt a két durva arc. Pár pillanatig néztek. A vízmester is velük volt.

— Hogy hívják magát? — kérdezte az egyik csendőr.

— Hunya István. A vízmester úr ismer.

— Vízmester úr, ismeri?

— Igen, törzsőrmester úr, ismerem, kezdettől ebben a bandában dolgozott.

— Menjen be! — Szólt rám a törzs úr, majd még a kunyhóba világítva mondta — Emberek! Ha nappal vagy éjjel idegen csavarogna itt, azonnal jelentsék nekem! Megértették?

— Megértettük — válaszolt Timár.

Reggeli étkezésünk után szaktársaim rágyújtottak a pipára.

— Úgy gondolom, szaktársak — szóltam, kihasználva a rövid időt — mivel ezentúl nekem hétfőn, szerdán, pénteken és hazaindulás előtt, szombaton jelentkeznem kell, a kieső időt vonjuk le a munkadíjamból...

— Ne folytasd, öcsém — szólt a bandagazda. Hogy is gondolhatsz ilyesmire? Leégne a bőr az arcunkról, ha ezt elfogadnánk. Mit mondana a velünk egyetértő kubikosság? Nem, öcsém, hanem ha már így van, azt se engedjük meg, hogy te akár hajnalban, vagy este gyalogolj be Mezőtúrra. Mert ha így bánnak veled, azt is megtennék, hogy valakit rád uszítanának, hogy a sötét gáton oltsa ki mécsesed. Neked kell ezt megmagyaráznom, hiszen te még nálunk is jobban ismered ezt a kegyetlen fehérbandát.

Megértettem társaim szándékát. Ahogy lehetett, vigyáztak rám. Én is vigyáztam magamra. Szombaton, amikor fáradtan Endrőre értem, jelentkeztem a csendőrőrsön, meg a rendőrségnél. Vasárnap délután szintén jelentkeztem, hogy hétfőn hajnalban indulok Mezőtúrra. Az endrődiek mégis meglátogattak a lakásomon, a túriak a kunyhóban. És ez így ment hétről hétre.

Ami az 1925 június közepén benyújtott fellebbezési kérvényemmel a Belügyminisztériumban történt, csak 45 év múltán, a gyulai levéltárban megtalált dokumentumokból tudtam meg. A dokumentumokból kitűnik, hogy írásban csak egy, a mindennapi személyes jelentkezést tartalmazót kaptam meg, a többit az alispán és a főszolgabíró egyetértve intézte. Erre enged következtetni az alább ismertetett három dokumentum is.

„14551/1925.

Belügyminiszter
Gyula

Hunya István endrődi lakosnak rendőri felügyelet alá helyezése tárgyában 11741/1925. 1. a. hozott véghatározatomat, az ellen törvényes határidőn belül beadott és a vonatkozó összes iratok kapcsán

azzal a jelentéssel terjesztem fel, miszerint az 51/1925. eln. számú főszolgabírói jelentésben foglaltakból kifolyólag nincs kifogásom az ellen, hogy a határozat vonatkozó pontja akként változtassék meg, hogy nevezett csupán hetenként egyszeri jelentkezésre köteleztessék.

Gyula júli. 29."

„Szám: 202.421/1925.
VII.
Válasziratszám: 14 551-1925.
Tárgy: Hunya István endrődi lakos
rendőri felügyelet alá helyezése.

Méltóságod 1925. évi június hó 13-án 11 741/1925. szám alatt hozott határozatával Hunya István endrődi lakosnak 4352-1920. int. számú BM. rendelet 3 §-a alapján rendőri felügyelet alá helyezését rendelte el.

Méltóságod ezen határozatát fellebbezés folytán felülbírálván, azt megváltoztatom és a rendőri felügyelet alá helyezést mellőzöm. Egyúttal a múlt 1924. évi november hó 5-én 14 699. 1924. VII. res. szám alatt kelt bizalmas rendeletemben kifejtett indokokból a nevezettnek 4352-1920. BM. számú rendelet 16. §-a alapján való megfigyelését rendelem el.

Erről Méltóságodat a vonatkozó iratok csatolása mellett értesítem.

Budapest, 1925. évi augusztus hó 27-én

a miniszter rendeletéből
dr. Ránghy
miniszteri tanácsos"

„Békés vármegye alispánjának
Gyula

14551/1925. Bizalmas L. 18/925. biz.
Főszolgabíró Gyoma.

Ezt a miniszteri határozatot másolatban tudomásulvétel és további megfelelő eljárás végett a vonatkozó összes tárgyi adatok kapcsán azzal adom ki, hogy a határozatban hivatkozott bizalmas miniszteri rendeletet 19818/924. 2 a. adtam ki főszolgabíró úrnak.

Megjegyzem, hogy miszerint eredményesség szempontjából szükséges, hogy nevezett a bizalmas rendőrhatósági megfigyelésről előzetesen tudomást ne szerezzen, amiért is fenti határozatunk erre vonatkozzék.

Gyula, szept. 5."

Úgy érzem, nem kíván bővebb magyarázatot, hogy az alispán már július 29-én átiratában nem kifogásolta, ha a belügyminiszter akként intézkedik, hogy csak hetenként egyszer jelenkezzem. A belügyminiszter válaszíratában ezt is mellőzte. De hogy mit jelentettek azok a bizalmas rendelkezések, amelyeket az alispán figyelmébe ajánl, ez részemre ma is titok.

A belügyminiszteri határozatról tehát nem értesítettek. Továbbra is felügyelet alatt tartottak.

Az illegális mozgalommal azonban még a csendőrség durvasága sem szakíthatta meg kapcsolatom. A csendőrség minden figyelme rám irányult, Polányi Máté és a többiek szabadabban mozoghattak. Így a legszigorúbb értesítések is eljutottak hozzám. Sokféle útja, módja alakult ki az illegális szervezetnek. Nem az eredeti név volt a fontos, amikor egymást még nem ismerők találkoztak, hanem a jelszó, a meghatározott találkozóhely és az illetőknél levő újság vagy egyéb tárgy. Illegális nevem Álmos (hadvezér) volt. Aki ezt nem tudta, azzal már 1923 óta nem beszélhettem az illegális mozgalomról. Kivételt csak azokkal tehettem, akiket már ismertem.

Augusztus közepe táján, hétfőn reggel, mikor a túri rendőrségnél jelentettem érkezésem, és indultam a munkahelyre, Magda elvtárs bandája is kifelé indult. A gáton haladva Magda halkan mondta:

— Ez a fiatal szaktárs akar veled beszélni. — Mutatott egy fiatalemberre. — Megbízható. Tagja Vágiék pártjának, szakmai szervezetünknek is. Különben Pestre jár dolgozni. Ma és holnap velünk lesz.

Magda előbbre ment. A fiatal szaktárs mellém lépett.

— Pénteken a Teleki téren, ahol munkára vártunk, hozzámjött, egy fiatalember, akit a Vági-pártnál már láttam és kérdezte ismerlek-e. Ha vasárnap lejön Endrődre, hol és mikor tudna veled beszélni. Ő ismer téged, te is ismered őt.

— Vasárnap két órára érjen Endrődre. A főúton a templomnál balra talál egy kövezett utat, azon menjen az Öregkert felé, én majd arról jövök.

Még aznap délben eljött Polányi Máté. Amíg a kubikostársaink elszívták az ebéd utáni pipadohányt, a füvön fekve elmondtam Máténak a vasárnapi találkozást. Valószínűleg illegális tanácskozást készítenek elő. Erre te is készülj fel.

Vasárnap délfelé kimentem szüleimékhez a kaskával a karomon. Szomszédasszonyunktól vettem két kiló krumplit. Anyám babot és egyéb zöldséget adott. Ha talán a csendőrökkel találkoznék, erre hivatkoznék. Az Öregkert szélén találkoztam Glancz Imre elvtárssal. Az országúton ugyan nem sokan jártak, mégis azt ajánlottam, menjünk inkább a dűlőúton.

— Arról van szó, Hunya elvtárs, a KMP kongresszusa a hét folyamán összeül. Bécsben tartja első kongresszusát. Az illegális bizottság Endrődről téged jelölt. El kell menned!

— Ennél örömibb hírrel nem jöhettél volna, elvtársam. Nagyobb megtisztelést elképzelni sem tudnék. De vállalhatom-e a kockázatot. Minden másnap jelentkeznem kell. Ha ma eltűnnék, holnap már mindenütt keresnének. Polányi még a csendőrségnél is gyanúmentes. Ezért őt ajánlom erre a megtisztelő feladatra. Endrőd legértelmesebb fiatalembere. Nem érdekből, hanem meggyőződésből tagja az illegális mozgalomnak és tesz meg mindent a párt érdekében. Nem dicsekvő. Nem fecsegő. Polányival holnap majd megbeszélem a tennivalóit.

— Értem, Hunya elvtárs. Azt hiszem, így lesz a legjobb. Bár megnyugtatóbb volna, ha te mennél, mert nyilván olyan határozatok születhetnek, melyek megvalósításához a mozgalom legtapasztaltabb kommunistái kellenek. De, mint a tények mutatják, a csendőrség és a budapesti rendőrség is éppen a legjobb elvtársak megbénítására törekszik. A harc egyre kegyetlenebb. De vissza nem vonulhatunk...

A község szélére érve megmagyaráztam az elvtársamnak; menjen a körgát mellett az Újtelepig. Ott a második kis ház a Polányiék lakása. Nem kísérem el, mert nem lehet tudni, kivel találkozhat az ember. Sok híve van a papnak és besúgója a csendőrségnek.

Hétfőn este munka után eljött Polányi, kezében kenyér és szalonna. Leheveredtünk a fűre.

— Na, hogyan állapodtatok meg tegnap. Mikor mégy? — kérdeztem.

— Nem én megyek — legyintett kissé lehangoltan.

Kissé kellemetlenül hatott a felelet. Hogyan történhetett így — kérdeztem.

— Gyorsan ment. Amikor a pesti elvtárs elmondta, miért jött, és hogy te miért nem vállalkoztál, Szabó Péter mindjárt mondta: „Megyek én! Itt ha mindenkit figyel is a csendőrség, engem nem!" Mindnyájan összenéztünk, de szóhoz sem juthattunk, mert Péter megint mondta: „Én független ember vagyok, nincs családi gondom..." Elmondta, hogy az ötös szervező bizottságnak ő is tagja, ismeri a feladatokat, ért a szervező munkához, amit nem csak legálisan, de illegálisan is csinálunk... Vitatkozni nem akartunk. Így tehát ő megyen.

Másnap eljött Szabó Péter. Vele is, félrehúzódva a többi szaktárstól, halkan beszélgettem:

— Mikor mégy, Péter?

— Holnapután reggelre érkezem Pestre.

— Jó volna, ha nagyon alaposan átgondolnád, amit majd mondanod kell Endrődről és általában mozgalmunk minden módszeréről, eredményeiről és azokról az okokról, amelyek akadályozzák eredményesebb tevékenységünket.

— Hát jó, majd le is írom.

— Ne papírra írd, hanem emlékedbe vésd, amit mondani akarsz, és majd azt is, amit ott mondanak. Forradalmár vagy, aki nem papírra írva hordja érzését és mondanivalóját, különösen ilyen időben, amikor nem tudhatja, mikor nyúlnak a zsebébe. És akkor az ember már hiába védekezik, a papír beszél. Ha felszólalsz, mondd el, mi a szociáldemokrata pártot azért nem szerveztük meg, mert nem helyeseltük vezetőinek helytelen tevékenységét. A szakmai szervezetet őrizzük, mert azon belül nevelhettük magunkat kommunistákká. Most mindenütt, ahol emberek között vagyunk, az MSZMP-t próbáljuk szervezni. Nos, és majd ahogy szükséges lesz, beszélj illegális tevékenységünkről is.

— Majd tudom én mit, hogy kell elmondani. Engem ne félts.

— Jó, jó Péter, csak ne feledd, ott a mi nevünkben beszélsz. Amit ott mondanak, nemcsak azoknak szól, akik ott lesznek, hanem országunk minden elnyomott munkásának. Eredj, Péter. Vigyázz magadra. Visszavárunk.

Április közepe óta, ahogyan megalakult a Magyarországi Szocialista Munkáspárt, élesedett a két munkáspárt közötti harc. Bele-beleavatkoztak a polgári pártok is. Rágalmaikat zúdították az új pártra. Egyik fedőnek, a másik köpenynek nevezte, mely alatt már rohamra gyülekeznek a kommunisták. Az államhatalom pedig úgy hitte, ha megbénítja a vezetőséget, széthull a szervezet. A lefogottak helyére azonban új harcosok álltak. Letartóztatásokkal, rágalmak áradatával a pártot megbénítani már nem lehetett.

Szabó Péter szaktársunk nagy bizakodással jött haza a KMP első kongresszusáról. Úgy feszített, mint aki egyedül is képes az uralkodó társadalmi rendszer megsemmisítésére. Polányi Máté egy bandában dolgozott Péterrel, de még vele sem akart szóba állni. Ez kissé meglepett. Reggeli étkezés idején, mivel munkaterületünk közel volt, átmentem hozzájuk. Mátéval együtt félrehívtuk Pétert.

— Mondd el röviden, Péter, miről volt szó a három napon. Bővebben majd még beszélünk róla.

— Nem Pesten voltam — mondta fénylő szemekkel.

— Tudom. Bécsben voltál a pártkongresszuson.

— Ha tudod, minek mondjam? — nézett meglepődve.

— Azért mondd el, mert nekünk is tudni kell róla. Megállapod-

tunk, ha visszajössz, beszámolsz. Vagy kinek akarod elmondani?

— Nem arról beszéltek ott, amit dobra kell ütni. Amiről beszéltek, azt csinálni kell.

— Magad akarod csinálni?

— Úgy csinálom, ahogy egyik fiatal elvtársam mondta, megalakítom a trojkát, mert most már konspirálni és nem fecsegni kell!

— Rendben van, Péter. Gondolkodj. Még majd beszélünk. De magadban nem sokra érsz.

Péter nem készült el sem a beszámolóval, sem a trojka megszervezésével. A rendőrség azonban készült a kommunista mozgalom végleges felszámolására.

Szeptember 25-én a Népszava nagybetűkkel tudatta:

„Bécsben határozták el: a magyarországi kommunista párt erőteljesebb akcióját... a trojka tagjai a föld alatt..."

„Ennek az akciónak az előkészítésére augusztus 24, 25 és 26-án Bécsben a MKP alakuló kongresszust tartott..."

26-án a Népszava megint egész oldalas cikket közölt. Magyaráz, gyaláz.

27-én újabb nagy cikk a Népszavában. Ismerteti Rákosiék letartóztatását...

— Endrődön 18-unkat a Hortobágy—Berettyó medréből Pestre kísértek. Szabó Péter kivételével azonban néhány napi zaklatás után hazaengedtek bennünket.

A központi illegális trojkát is megcibálta az államhatalom. A letartóztatottak helyére Mózer Viktor, Kocsis János és Huber István került.

*

Családi életünkben a sok bizonytalanság és aggodalom között ránkvirradt a boldogságot sugárzó nap. Október közepén fiúnk született. Örömünk részesei a nagyszülők, testvérek és barátaink. Az anyakönyvbe beírattuk gyermekünket, de a „szent" keresztséget nem óhajtottuk. Szokatlan ez olyan nagy katolikus községben, ahol a nép nagy része a vallás homályában botorkál és hogy el ne tévedjen, csak arra megy, amerre a papok vezetik.

Mivel a munkát még nem állították le, nem maradtam otthon. De a háziasszony és Moni húgom segített, amíg feleségem ágyban maradt.

A gyermekeket születésük után néhány nap múlva a vallás szerint megkeresztelik, mondván; ha a halál kiragadná a pólyából, kis lelkét a szenteltvíz megtisztítja a pogány eredettől és egyenesen az égbe száll, ahol apró angyalkák sokasága fogadja...

Sátán Pista felesége fiút szült —, mondogatták az idős, vallásos

asszonyok. — Mi lesz abból az ártatlan lélekből, ha a szenteltvíz nem tisztítja meg az eredendő bűntől. Ha így halna meg, pogány lelkének a mennyekben nincsen helye, a pokolba sem engedik be, mert még nem bűnözött. Kóborolhatna szegény lélek a nagyvilágban. Ha meg felnől, mint ördögfajzat csak a jámbor lelkeket nyugtalanítja.

Nyilván a főpap sugallatára újabb suttogás kezdődött.

— Isten akaratából és segítségével megszégyenítjük a sátánt, megkeresztelük a gyereket. Elég a szenteltvízből pár csepp, keresztény katolikus lesz. És belátja a sátán, hogy isten és szent hitünk ellen tehetetlen.

Mint minden suttogás, ez is eljutott hozzánk. Ismertem is a két alázatos nénit, akik vállalkoztak a „szent" kötelesség elvégzésére. Háziasszonyunk nem sokat törődött vele, hova jut halála után. De, hogy meg ne szólják, imakönyvvel, alázatos arccal eljárt a templomba. Az egyik idős néni neki is elmondta a nagy titkot és kérte a segítségét. Így még a napot is megtudtuk, mikor jönnek.

A két néni a háziasszonyunkkal megbeszélt időben, abban a tudatban, hogy nem vagyok otthon, megérkeztek. A konyhában feleségem és Veronka néni fogadta őket.

— Erre jártunk, Veronka húgom, és úgy gondoltuk, megnézzük szerény hajlékod. És mint mondtad is, fiatal lakóasszonyod szép, egészséges fiút szült. Ó istenem, ha visszagondolék a boldog órára, amikor a fiam megszületett. Áldom a pillanatot is, amikor Zelenka szentatya a szenteltvízzel megkeresztelte. Bizony, ezért igyekszem is mindenható atyánknak a boldogságomért elég hálaimát rebegni. Hát ha már itt vagyunk, mutasd húgom a kisfiad. Hadd öröljünk neki, osztozva a te örömödben.

— Lehet, alszik. — Szólt feleségem és hangosabban beszólt — Pista gyere ki.

A keresztelő nénik jöttek? — szóltam mosolyogva.

A két néni elsápadt és remegett.

— Csak Veronka húgomat akartuk látni — szólt az egyik. Ó istenem, hát nem tudtuk, hogy ...

— Hogy itthon vagyok? Na, nem baj. De ne remegjenek, mert karjukról leesik a kaska és a benne levő szenteltvizes kis üveg felrobban és magukat testestől, lelkestől hamuvá égeti. De ne is fohászkodjanak, mert ahol én vagyok, ott az istennek már nincs hatalma.

— Na, anyuska — szóltam feleségemnek — mivel a nénik, míg nem akarom, nem mozdulhatnak, emeld fel csak a kaskában levő fehérruhát. — Feleségem felemelte a szenteltvizes takarót. — Ne mozduljanak! Különben hátamra kapom mindkettőjüket és a pokol tüzes kemencéjében égnek örökkön örökké!

Feleségem kinyitotta a konyhaajtót és a két néni mintha láthatatlan erő lódította volna őket, futottak ki a házból.

— Mi lesz ennek a következménye, Pista? — szólt Veronka néni.

— Semmi. Az bizonyos, hogy a főpapig még sóhajtani sem állnak meg. Elmondják neki. De mit tehet a főpap? Meggyóntatja őket és az ostyával megtisztítja bűnös lelküket.

Mozgalmi tevékenységünk egyre súlyosabb akadályokba ütközött. A gyomai főszolgabíró alkalmasnak vélte a helyzetet szervezetünk megbénítására. Nyugtalanította, hogy az ő járásából 18 endrődi kubikost kísértek Pestre.

Sejtettük, készül valami ellenünk, mert a csendőrök gyakran benéztek szervezetünkbe. Helyiségünk utcasarki épület, ahonnan négy irányba láthattunk, ha csendőrök tűntek fel. Az udvari kijáraton át pedig Gyuriczáékhoz surranhattunk. Megállapodtunk; ha bezárnák helyiségünket, visszamegyünk Deutch Róza üres bolthelyiségébe. Az itthon levő szaktársak közül néhányan mindig legyenek a helyiségben. A könyveket Nagy szaktárs elismervénnyel vigye magához, hiszen ő a szocdempárt könyvboltjának a helyi bizományosa. A pénztárt és nyilvántartó iratokat pedig pénztárosunk vigye haza. Minden vasárnap délelőtt én is eljártam helyiségünkbe, meghallgattam a publikációt is. A tömeg közé nem mentem, hanem a községház falánál álltam a járdán. Ott, ha láttak is a csendőrök, nem szóltak.

Sejtésünk nem csalt. Október közepén a járási főszolgabírósától átjött Endrődre az egyik hivatalnok, a segédjegyző, a törvénybíró, egy rendőr és két csendőr. A tagság közül Nagy Imre, Lizicai József, Bradák Lajos, Gyurica Pál és Nagy József voltak helyiségünkben.

A járási hivatalnok leltározni akart. De Nagy József a kopott szekrényből kivette Deutch Róza írását, amely szerint a szekrény, az asztal és néhány rozoga szék, deszkalóca az övé, csak használatra engedte át.

A járási hivatalnok ezután a tagnyilvántartót és a pénztárkönyvet kérte el.

Nagy erre is ügyesen magyarázatot adott. Pesten vannak, az országos központban. Átvizsgálják, de még nem küldték vissza. A pecsétnyomó is ott van. Újat adnak. Lehet, a Szabó Péter nevét akarják kihúzni, akit letartóztattak. Így hát itt nincs semmi, ami a tagságé volna. De ugyan valami mégis van: a Népszava, az Újbarázda, és a szövetség lapja, értesítései. De mi érdekli még az urakat?

— Azt maga ne kérdezze! — mordult az addig hallgató tiszthelyettes. — Adja ide a kulcsot, osztán ide többé nem jöhetnek.

— Hogy-hogy, uram! Konszolidált államban élünk, hivatalos engedéllyel működik szervezetünk. Hivatalos felsőbb szerv határozata nélkül betiltani ezt nem lehet. Ez ellen tiltakozunk!

— Azt megtehetik — szólt nyugalmat mutatva a járási hivatalnok. — Most nem vitatkozunk. A helyiséget bezárjuk!

Akik még a Hortobágy-Berettyó mélyítésén kubikoltunk, csak vasárnap tudtuk meg a történteket. Szaktársaim megbízása értelmében még aznap megírtam a fellebbezést a főszolgabíróhoz. Az endrődi agrárproletárok, mint becsületes dolgozó emberek, nem követtek el olyan bűnt, amely indokolná engedélyezett szervezetük helyiségének bezárását...

A másik levelet Szeder Ferenc képviselőnek írtam. Felhívtam a figyelmét, hogy Békéscsaba országgyűlési képviselőjének kérését nem utasítja el az alispán. Ezért kérjük, sürgősen jöjjön a megyébe, ha ez lehetetlen volna, akkor levélben kérje az alispánt, változtassa meg a főszolgabíró eljárását. Ha most sürgősen nem intézkedne Szeder szaktárs, akkor a megye többi helyi szerveit is szétzúznák. Ezt nem engedheti...

Kézírásom már ismert a járásnál és a szövetségnél is. Így csak ceruzával írtam egy darab papírra. A két írást Polányi Máté még aznap elvitte Nagy Józsefhez, aki majd másolattal átírja és elküldi.

Szervezeti életünkben törés még nem mutatkozott. Nagyobb csoportos összejöveteleket egyelőre nem szerveztünk. Deutch Róza minden rábeszélés nélkül engedte, hogy nála legyen a szervezet. Óvatosságból azonban úgy állapodtunk meg, hogy három-négy embernél több egyszerre ne legyen ott. De a pénztáros, vagy valamelyik bizalmi mindig legyen ott, egy ív papírral. Ha mégis csendőr, rendőr benézne, így azt a látszatot kelthetjük, hogy csak a járulékokat rendezzük. Ehhez még akkor is lesz jogunk, ha feloszlatnák a szervezetet.

November utolján újra levelet írtunk Szeder Ferencnek, melyben megkérdeztük, mi a szövetség szándéka helyi szervezetünkkel. Értesítsen: mit tett már eddig értünk? A főszolgabírótól sem kaptunk választ. Szeder tovább hallgatott. December közepén Pestre küldtük Nagy Józsefet. Ha nincs szándéka szervezetünk érdekében eljárni az alispánnál, mi megyünk küldöttségként Gyulára, vagy a belügyminiszterhez. De előbb tudni akarjuk, mit próbált eddig a szövetség és hol akadt el az ügy?

Nagy visszajőve elmondta: Szeder járt már a főszolgabírónál. Nem olyan könnyű a helyzet, ahogyan gondoljuk. Az endrődiek túl sokat áskálódtak a párt és a szövetség ellen. Nem lehet Endrőd

Magyarországon egy külön világ, ahol a mai terroruralomban nem értik meg hol a határ.

Nem bosszankodtunk Szeder pirongatása miatt. Vártunk, de nem tétlenül. Hogy a téli napok ne legyenek unalmasak, megszerveztük az együtt tanulást. De egy-egy csoportban csak négyen-öten voltak: Fő témák: Darwin: A fajok eredete és az Ember származása... Engels: Anti-Dühring-je, Büchner: Erő és anyag, Flammarion: Csillagok világa, Bölche: Szerelem az élők világában, V. Hugo: A nyomorultak, és Zola több regénye. Valamint még számos más irodalmi és egyéb mű.

Legnehezebb az Anti-Dühring és az Erő és anyag. A legmélyebbre a művekben Polányi Máté és Gubuznai (Gyomai) Géza jutottak...

Az 1925—26-os tél munkát adott a kubikosoknak. Sok volt az eső. Duzzadtak a Körösök. December vége felé a Hármas-Körös már annyira duzzadt, félő volt, valahol a hullámok átszakítják a gátat. Gyomán mozgósították a kubikosokat. Ásóval, lapáttal vártuk a parancsot. A két gáton éjjel-nappal, a gyomai határtól a szarvasiig, vagy 100 kubikos ásóval, lapáttal jártak, figyelve a hullámok hol ostromolják erősen a gátat. Ha kellett, karókkal erősített rőzsekévékkel védték. A fenyegető veszély csak akkor szűnt, amikor Komádi környékén az erős hullámverés átszakította a gátat. A vizet — ahogy kubikos nyelven neveztük — megfogták. A kizúduló víztömeg nagy károkat okozott. Háromszáz családnál több vált hajléktalanná, állat is sok pusztult...

1926. januárban helyiségünkben Polányival, Bella Elekkel és Bradák Lajossal a járási munkabér-megállapító bizottság részére elküldendő javaslatunkat készítettük. Jött Nagy József és bizakodással mondta:

—Na, szaktársak, Szeder szaktársunk komolyan foglalkozik helyi szervezetünkkel. Írt már az alispánnak. Itt van a másolata. Ez az alispánnak szóló beadvány a gyulai levéltárban megmaradt.

„Magyarországi Földmunkások Országos Szövetsége
Budapest, VII. Erzsébet-körút 41.
73. sz. 1926. január 15.

Méltóságos Alispán Úr!

Szövetségünk endrődi helyi csoportja ellen a gyomai főszolgabírói hivatal vizsgálatot rendelt el, s egyidejűleg felfüggesztette a helyi csoport működését is. A vizsgálatot a főszolgabírói hivatal lefolytatta s az 1925. évi október hó 14. napján megtartott tárgyaláson meghozta az ítéletét mindazok ellen, akik ellen a helyi csoporttal kapcsolatban a kihágási eljárást megindították. Az ítélet valameny-

nyiőjükre nézve felmentő volt, mert amint a szolgabírói megokolás megállapítja: *»hivatalból megállapítást nyert, hogy a jóváhagyott alapszabállyal bíró Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének endrődi helyi csoportja hatóságtól nyert taggyűlési engedélyekkel bírt, a hatóság tudtával és engedélyével működött, ez oknál fogva terhelt nem büntethető és a kihágás alól felmentendő.«*

Dacára ennek az ítéletnek helyi csoportunk helyisége most is hatósági pecsét alatt áll, és szövetségünk helyi csoportjának a működése ezáltal teljesen meg van bénítva. Súlyos hátrány is származik ebből a hatósági intézkedésből tagjainkra, mert nem tudván teljesíteni tagsági díj fizetési kötelezettségüket, elveszítik mindazokat az igényeket, amelyet huzamosabb tagságukkal a szövetséggel szemben szereztek. Ilyenek pl. a rokkantsegély, özvegy és árvasegély, rendkívüli segély stb.

Épp ezeknél az okoknál fogva kérem Méltóságod sürgős intézkedését arra nézve, hogy a helyi csoportunk helyisége Endrődön a zárlat alól feloldassék és folytathassa továbbra is azt a közhasznú működést, amelyet eddig is folytatott a mezőgazdasági munkások érdekében.

Mély tisztelettel
Szeder Ferenc
elnök
nemzetgyűlési képviselő"

P. H.

Nem voltunk fiskálisok, bár ha valamilyen módon hozzájuthattunk rendeletekhez, tanulmányoztuk. Volt egy Önügyvéd című könyvünk is. Olyan azonban nem volt, amely esetünkben magyarázatot adott volna. Szeder beadványában az aláhúzott sorok azonban igazolták, végső illetve felsőbb hatósági végzés nélkül nem volt jogos helyi szervezetünk bezárása. Helyesen cselekedtünk: hogyha óvatosan is, de dolgoztunk tovább anélkül, hogy zaklattak volna. Rendes tevékenységünk folytatására a beadványnak az a mondatrésze bátorított, mely ezt mondja: „... ez oknál fogva terhelt nem büntethető, s a kihágás alól felmentendő."

Az alispán a főszolgabíróhoz fordult.

„Békésvármegyei alispánjától.
1468/1926. ikt. szám.
Főszolgabíró Úrnak
Gyoma.

Szeder Ferenc nemzetgyűlési képviselő megkeresését eredetben visszavárólag azzal adom ki, hogy a Magyarországi Földmunkások

Orsz. Szövetsége endrődi helyi csoportjának ez idő szerinti ügyállásáról, illetve a már lefolytatott kihágási eljárás eredményéről, különösen pedig a csatolt megkeresés idézeti részére vonatkozó jelentését hozzám mielőbb terjessze be.
Gyula, 1926. jan. 20-án.

(olvashatatlan aláírás)
P. H.
alispán."

Minket azonban nem értesítettek. Mi sem érdeklődtünk.

*

Január közepén eljött hozzám egy fiatal nő. Kovács Mária néven mutatkozott be. Látásból már ismertem. Mielőtt szigorított felügyelet alá helyeztek, az ellenzékiek egyik értekezletén találkoztam vele. Poll Sándor küldte és az iránt érdeklődik, hogy milyen a helyzetem?... Beszélhetne-e velem? Meg lehet-e szervezni biztonságosan a találkozót? Ha igen, ki az, aki hozzámvezetné?... Poll este érkezne Gyomára. Sötét, hosszú télikabátban, fején parasztos télisapka, kezében Új Nemzedék. Termete közepes. Ahogy beér az állomás épületébe, a közlekedést mutató táblánál majd megáll.

— Érthető, elvtársnő — szóltam. — Akkor odalép mellé egy fiatalember és kérdezi: A ványai vonat indulását nézi? Igen, arra megyek.

Poll Sándor az illegális trojka tagja. Ugyanis Huber Istvánt a trojkából visszahívták és helyette Poll Sándor lett a harmadik tag. Ezt velem már előbb tudatták.

Az elvtársnő, még mintegy fél óráig osztozva családi örömünkben, nézegette kisfiúnkat és közben kenyeret, szalonnát evett (egyébbel nem tudtuk megkínálni).

Poll Sándor a meghatározott időben érkezett. Hogy biztonságos legyen a találkozó, Polányi Mátéval és Gubuznai (Gyomai) Gézával megbeszéltem, ha csendőrök tűnnének fel, Pollal három udvaron át mennének a temető felé.

Az állomáson úgy, ahogy megbeszéltük, Polányi várta Sándort. Géza és Pradák Lajos pedig este 8 órától a lakásom környékét figyelték.

Éjfél felé járt az idő, mikor megjelent nálam Sándor. Ismertette a Vágiék letartóztatása utáni helyzetet. A Moszkvában, Bécsben élő magyar kommunisták bizottsága, a Kominternnel egyetértve, úgy

döntött, hogy meg kell erősítenünk az illegális mozgalmat. A Magyarországi Szocialista Munkáspárt és a szakszervezetek legális fedőszervek legyenek. Az emigrációval leggyakrabban Bécsen keresztül érintkeznek. Sok elvtársunkat letartóztatták. Hiányuk érződik. Megpróbálják erősíteni a vidéki szervezeteket is. A földmunkások mozgalmában az illegális szerv még kevés. A legerősebb Endrődön és Szolnokon.

Sikeres, jó munkát kívánva búcsúzott Sándor. Az utcaajtótól néhány lépésnyire már várta Géza és indultak a gyomai állomás felé.

Az udvari kisablakról levettem a gyenge világosságot elfedő ruhát, lebontottam magamról a rongypokrócot és bebújtam feleségem mellé a meleg dunyha alá. A találkozás öröme és a biztatás még sokáig ébren tartott.

Már január első felében megbeszéltem Polányi Mátéval, Gubuznai (Gyomai) Gézával, hogy 25-én (Pál napján) — mivel a csendőrök látogatása nálam leginkább éjjel várható —, délután átmegyek Gyomára, Máté Szarvasra, Géza pedig Dévaványára. Illegális sejtekről ezekben a községekben még nem tudtunk. Az MSZMP-vel egyetértőek azonban ott is voltak. A fő beszélgetési téma egyelőre ez. Az illegális mozgalomról majd később beszélünk azzal az elvtárssal, akit az első beszélgetésben erre alkalmasnak találunk. Most, mivel az újságok sokat foglalkoznak a frankhamisítással, meg kell magyarázni az ott levő szaktársaknak, hogyha a csendőrség mégis megtudná, hogy endrődi ember járt ott, mondják azt, mint jó ismerősök néha beszélgetni szoktak esténként. Igaz, akkor egy endrődi ember is ott volt, de az csak frankhamisításról beszélt.

Polányinak nem sikerült Szarvason találkozni a megbeszélt szaktárssal. A gyomai szaktársak a megbeszélés szerint összejöttek. Dévaványán is sikerült. De Géza éppen hogy csak el tudott menekülni. Hogy hogyan történt a csendőrség értesítése, azt nem tudta meg Nagy Ferenc sem, akinél a beszélgetés lefolyt. Géza akkor szaladt el, amikor a figyelésre kiállított szaktárs beszólt, hogy jönnek a csendőrök. Később elmondta, hogy húsz kilométert, a latyakos úton Gyomát megkerülve, egyszuszra loholt végig.

A csendőrség is sietett. Még akkor éjjel megérkezett Endrődre a dévaványai csendőrség és Mezőtúrról egy csendőr és egy csendőr alhadnagy. Mindjárt mozgósították az endrődi, gyomai csendőrséget és megkezdődött Gyomán is a kubikosok letartóztatása. — De beszéljen erről is a Békés megyei Levéltár irata.

„Békés vm. alisp. ált. 1502/1926 alapszám.

A dévaványai csendőrőrs jelentése a Dévaványa-Endrőd és Gyo-

ma községekben folyó mozgalomról. 1926. január 18-án indult meg a kormány lemondását és Vági István szabadlábra helyezését követelő röpiratok terjesztése. A mezőtúri csendőr szakaszparancsnok vezetése alatt a dévaványai és endrődi csendőrség 1926. január 24-től 28-ig az alábbiakat vette őrizetbe a röpiratok terjesztése miatt: Gubuznai (Gyomai) Géza, Polányi Máté, Huszár János, Hatvani Máté, Hunya István, Majoros János, Bradák Lajos endrődi, Toldi Gábor, Csete István, Kovács Sándor, G. Szabó Lajos, Wolf Márton gyomai és Nagy Ferenc."

Tíz endrődi, illetve gyomai és két dévaványai lakos ellen a röpiratok terjesztésében való részvétel miatt feljelentést tett a csendőrség. 1926. március 21-én a felsoroltak rendőri felügyelet alá helyezését kívánta a járási főszolgabíró, mert „nevezettek a legszélsőségesebb eszmékkel vannak felvértezve... és az állambiztonság, a társadalmi rend és béke szempontjából teljesen megbízhatatlanok, a fennálló állami és társadalmi rend felborítására bármikor kaphatók". A felsoroltak a község perifériáján, illetve a tanyavilágban laknak és megfigyelésük nehezebb —, írja még az indoklás.

A csendőrök Endrődön és Gyomán sok kubikos lakását dúlták fel. Röpiratokat kerestek. Nem találtak. Ez nyilván még jobban dühítette őket. Csupán Endrődön újabb 31 szaktársunkat letartóztatták és gyötörték őket négy napon át. A vallatásban nem volt szünet sem éjjel, sem nappal. Volt csendőr bőven. Ha az egyik vallatócsoport belefáradt, jött a másik és folytatta. Annyi hely sem a csendőrlaktanyában, sem a községházában nem volt, hogy elkülönítettek volna bennünket, így a községháza régi épületében, egy nagy szobában zsúfoltak össze. Váltva két csendőr mindig közöttünk volt. Ha valaki a vallatás-verés fájdalmában akaratlanul nyöszörgött, vagy halkan sóhajtott, rácsaptak a bikacsökkel, vagy belerúgtak, hogy ne zavarja a csendet. Az ötödik napon 14-ünket párosával összebilincseltek, vezérlánccal a párokat összefűzték és erős csendőri kísérettel a gyulai fogházba kísértek. Gyula azonban „helyszűke" miatt nem fogadott és Szegedre irányított. Ott újra kezdődött a kihallgatás.

„Békés vm. alisp. ált. 2251/1926. alapszám.

A gyulai csendőrosztály parancsnoka, Armandola őrnagy jelentése a belügyminiszterhez 1926. január 30-án az endrődi és környéki szocialista agitációról. Az endrődiek a Vági-féle szocialista frakció nyomtatványait terjesztik és Vágiék kiszabadítása érdekében izgatnak. Toldi Gábor gyomai, Hunya István, Polányi Máté, Huszár János és Gubuznai Géza endrődi lakosok Gyoma, Endrőd és Dévaványa községekben, továbbá különösen az ellenőrzéstől távol eső Besenyszög pusztán terjesztik a röplapokat és titkos gyűléseken igyekeznek tömöríteni a földmunkásokat a pártba.

A letartóztatottak (14 fő, köztük Gubuznai Géza, Hatvani Máté, Huszár János, Polányi Máté, Toldi Gábor, Hunya István, Nagy Ferenc) szabadlábra helyezését 1926. február 1-én rendelte el a Szegedi Törvényszék vizsgálóbírója.

Indok: állandó lakóhelyük és rendes foglalkozásuk van, megszökésüktől tartani nem kell. 1926. február 5-én a Szegedi Ügyészség, miután nem volt bizonyítható, hogy a röpiratokat felolvasták volna, az ügyet, mint kihágást a járási főszolgabíróhoz tette át. Az iratokból kiderül, hogy a röpiratok »Tóth János budapesti lakos« feladóval, ruhanemű tartalommal érkeztek csomagban Hatvani Máté endrődi lakos címére."

Pénzünk nem volt, így a rendőrségnek kellett kiadni a vasúti utazási igazolványt. Durván viselkedtek. Különösen, amikor személyazonosságom kiállításánál felekezet nélküliségre hivatkoztam.

Mindnyájunknak kellett azután a pihenés, de Hatvaninak néhány nappal több, mint nekünk.

Néhány napig fájt minden testrészem. A füleim zúgtak. Nem mentem jelentkezni a csendőrséghez, a vizsgálóbíróhoz, az ügyész egy szóval sem említette. Minden további intézkedés nélkül felmentettek a vád alól.

A következő vasárnap délelőtt elmentem a községháza elé, hogy meghallgassam a publikációt. Mint mindig, akkor is ott volt két csendőr. Bátori törzsőrmester hozzám jött.

— Hunya, még nem jelentkezett.

— A Törvényszék nem kötelezett arra, törzsőrmester úr — válaszoltam.

— Hetenként jelentkeznie kell. Érti?

Bátori törzs úr 1919-ben velünk volt vöröskatona, azelőtt a gyomai póhalmi pusztán béres volt az apjával együtt. Horthyék besorozták, onnan került a csendőrséghez. Ismertük egymást. Eddig ő még nem bántott, most se mutatott haragot. Valami változás történhetett, ha már csak hetenként kell jelentkeznem.

A publikáció ideje alatt szóltam néhány szaktársnak; délután jöjjenek a szervezetbe, mert készülnünk kell az országos közgyűlésre.

Március 1-én a Földmívelő Munkás szaklap első oldalán Aknamunka Szövetségünk ellen címmel nagy cikket közölt. „Az ellenforradalom bosszúja lehengerelte a földmunkások egyetlen osztályharcos szervezetét... A vezetők nem voltak biztosak abban, a nap vagy az éjszaka melyik órájában hurcolják el a különítmények... Hol voltak akkor a híres legények, akik most nagykanállal eszik a marxizmust, az osztályharcot és a radikális tömegakciót? Akik a saját le-

hetetlenségüket más, náluknál ezerszerte tisztább életű emberek rágalmazásával és bemocskolásával akarják elpalástolni. Nagyon csendes és jámbor legények voltak még akkor... Azt hiszik ezek a bitangok, hogy a földmunkások már elfelejtették 1919-et, amikor a hozzájuk hasonló, véres szájú demagógok, kommunista mennyországot ígérő szélhámosok raja ellepte a falvakat, hogy felforgassa a rendet, megnehezítse a Károlyi-kormány helyzetét és ezáltal megakadályozza a becsületes földreformot és a demokratikus átalakulást. A személyek talán mások, de az eszközük ugyanaz a bolsevik módszer, ami annak idején volt..."

E cikket Polányi Máté undorodva dobta Nagy József elé és megkérdezte:

— Mi erről a véleménye, Nagy bátyám?

— Megmondom őszintén; ilyen szítást nem vártam a szövetség lapjától, éppen most, amikor a közgyűlésre készül.

Eléggé csüggesztő képet mutatott szövetségünk helyzete. De lássuk a tényeket:

A működő helyi szervek 1926-ban
helyi szervezetek, befizetőhelyek:

Békés m.	10	5
Csanád m.	7	7
Csongrád m.	8	
Pest-Pilis-Solt m.	4	9
Szolnok m.	3	6
Heves m.	2	4
Hajdú m.	3	1
Nógrád m.	1	3
Komárom m.	1	3
Győr m.	2	
Somogy m.	1	
Baranya m.	1	
Veszprém m.	1	
Borsod m.		3
Szabolcs m.	2	
Tolna m.	2	
Moson m.		1

A szövetség össztagságáról nem számoltak be a jelentések, de *1922-től 97 helyi szervezet működését tiltotta be a hatóság.* Mindezt

nemcsak az államhatalom terrorjának tulajdonítottuk, hanem részben a paktum szükségszerű következményének is.

Békés megyében azonban csak néhány földmunkásszervezetet rombolhatott szét a hatóság. Nem kívánom a történészeket befolyásolni, de a konok tények alapján megállapíthatjuk: a parasztmozgalmak zászlóvivői, a paraszti osztályharc folytatói elsősorban a Békés megyeiek voltak.

*

A Magyar Földmunkások Országos Szövetségének XI. rendes közgyűlését 1926. március hó 8 és 9-re hívták egybe. Szervezetünk küldötteként én vettem részt a kétnapos tanácskozáson az építőmunkások székházának tanácstermében. A közgyűlésre a szövetség vezetősége és a választmány az alábbi napirendet javasolta:

1. A közgyűlés tisztikarának és a szükséges bizottságoknak a megválasztása.
2. Jelentés.
   a) titkári jelentés,
   b) pénztári jelentés,
   c) számvizsgáló bizottság jelentése.
3. A földmunkások gazdasági helyzete.
4. Járulékrendezés.
5. Segélyezési szabályzat módosítása.
6. A központi vezetőség, választmány és számvizsgáló bizottság választása.
7. Indítványok.

A közgyűlésről a Földmunkások Szaklapja április 1. számában számolt be:

„Szeder Ferenc üdvözli a küldötteket. Röviden összefoglalja a 20 év eredményeit. A Szakszervezetek Tanácsa nevében Jászai elvtárs szólalt fel, aki biztosította a földmunkásokat arról, hogy az ipari munkások élénk figyelemmel, szeretettel kísérik szervezkedési törekvésüket és annak támogatására mindig készen állnak.

Majd Szabó Imre a parlamenti frakció és a földmunkásszövetség üdvözletét fejezte ki. A nőmunkások nevében Kéthly Anna mondott tetszéssel fogadott beszédet. Majd Peyer Károly beszélt."

A beszámolót Takács József titkár tartotta. Sokat beszélt gazdasági helyzetünkről, a járulék jobb rendezéséről, a segélyezési szabályok módosításáról... Csekély az összeg, amit egy-egy segélyezés címén juttathatnak... De kevés a befolyt járulék is...

Majd finoman figyelmeztette a küldötteket: Vegyék figyelembe küldött szaktársaink, a falnak is füle lehet, és nemcsak szövetségünknek, magának a helyi szervezetnek is ártana az, aki e nehéz helyzetben elkeseredve olyan hangot ütne meg, amilyet ebben a helyzetben nem tűr az államhatalom. Ameddig lehet, elmegyünk mi a parlamentben is a földmunkásság érdekében. A nyugtalanság, a helyzet meg nem értése elég sok nyugtalanságot okoz szövetségünknek akkor is, ha itt nem izgatjuk egymást...

Peyer még erélyesebben figyelmeztetett:

Az a tapasztalatunk, hogy a földmunkások ifjabb nemzedéke túl sokat habzsolt 1919-ben abból az eszméből, melyet azóta sem tudott rendesen megemészteni. Ez az, ami ködösíti tisztán látó képességüket. Ezért nem tudják elválasztani a lehetségest a lehetetlenségtől. Nem a tapasztalt mozgalmi harcosoknak hisznek, hanem a sötétben bujkáló igazgatóknak. Azt hiszik, a fegyverekre épült társadalom olyan, mint a kártyavár, csak neki kell rohanni és összedűl. Szerencse, hogy a szellemi tapasztalat e vakságában az agrárproletár ifjak között is csak néhányan szenvednek. Ezektől — ha észre nem térnek — meg kell tisztítani a mozgalmat, míg kárt nem tesznek...

Ezek a finom figyelmeztetések ránehezedtek a küldöttek hangulatára. A lap is gondoskodott arról, hogy a vezetőknek nem tetsző felszólalásokból alig közölt csak valamit. Két felszólalásommal is ezt tette:

„Hunya István arról beszél, hogy az agitációt arra a vidékre is ki kell terjeszteni, ahol csoport egyáltalán nincs, vagy nem is volt..."

„Hunya István, Endrőd: azt mondja, hogy nem szabad visszariadni a hatóság terrorjától, és együvé kell terelni a földmunkások táborát. Harminc év előtt is üldözték a földmunkások vezetőit, azok mégsem riadtak vissza attól és folytatták apostoli munkájukat."

A központi vezetőséget és a választmányt a „szelídebb" szaktársakból választották. Tisza Antal és én természetesen kimaradtunk. Megértettük a történtek után. A múlt évben írt cikkeim már nem kaptak nyomdafestéket.

Szaktársaimnak beszámoltam a közgyűlésről. Nem értékeltük, nem is vitatkoztunk. Annyira ismertük már a szövetség munkáját, hogy több eredményt most sem várhattunk. Bár a paktum, mint hangoztatták, már nem érvényes, de gyakorlata és szelleme megmaradt. A szocdempárt és szövetségünk szinte élesebb harcot folytat a Magyarországi Szocialista Munkáspárt — az illegális kommunista párt — ellen, mint az állam terrorja ellen. A közeledő képviselőválasztások is a mandátumok megtartására sarkallták.

Átvergődtünk az ínséges télen. A nehezen várt tavasz csak kellemes napsütést hozott, de helyzetváltozást nem. Mégis biztatóan hatott ránk az MSZMP falusi politikája, a részleges földreform kidolgozása, melyet megjelenése előtt hozzám is elküldtek tanulmányozás, véleményezés miatt. Ez részünkre hatékonyabb szervezési lehetőséget jelentett. Ki is használtuk.

A társadalmi, politikai változás a hatalmat gyakorlóknál nem tűri a megmerevedést, a mozdulatlanságot. A gyomai járási főszolgabíró is sokat töprenghetett.

A földmunkásság, dacolva a terrorral, figyelmen kívül hagyva a szociáldemokrata párt és a szövetség vezetőinek békülékenységét, újra és újra szembeszállt az államhatalommal. És a csendőrség képtelen volt megakadályozni a különféle formában újra erőre kapó mozgalmat. Pedig 1921 óta már négyszer cserélték a parancsnokot és a legénységet. A szegedi kiképzőből mindig a kommunista üldözésre legalkalmasabbat irányították ide. Mégsem tudták eltiporni mozgalmunkat, sőt az egyre erőteljesebbé vált.

Amíg rám lestek, engem figyeltek, szaktársaim dolgoztak és végezték a szervezés sokféle feladatát.

1927 április közepén, mikor a Hortobágy—Berettyó csatornán lefolyt a tavaszi víz, megkezdődött a mélyítési és a gátfejelési kubikmunka. Úgy mint az előző évben, most is az Alföld minden részéről érkeztek a kubikos bandák. A munka ugyanolyan nehéz, mint a múlt évben. A kereset sem jobb. A különbség csak annyi, hogy a megyében megkezdődött a Holt—Sebes-Körös-ág mélyítése és a zsadányi határban is indult egy csatorna mélyítési munka. Így Endrődről is több kubikos jutott munkához, mint az előző években.

A Hortobágy—Berettyó vize azonban újra megduzzadt. Ezért április utolján megnyitották a vízelzáró gátat és kubikosnyelven mondva, a víz elvitte a munkát. A mérnök megnyugtatott: talán két-három hét múlva újra jöhetünk, addig keressünk máshol munkát. A kunyhók nincsenek veszélyben.

Május elseje előtt pár nappal Zsadányba mentünk. Kunyhónk itt nem volt, hanem istállókban és egyéb üres helyeken húzódtunk meg éjszakánként. Május elsején, kora reggel, csendőrjárőr sétált a községben. Kimentünk a csatornához, de nem dolgoztunk. Délután két csendőr tűnt fel. Mi a parton hevertünk. A dohányosok pipáltak. Megkérdezték, miért nem dolgozunk. Bandagazdánk nyugodtan felelt: Ez a munka nem tűri az ember szájában a pipát. — Egész nap pipálnak? Nem. De néha pihenni is kell. Azután elmentek a csendőrök.

Ezt a munkát hamar elvégeztük, majd átmentünk a holt-Sebes-Körös mélyítési munkára. Ott néhány száz kubikos dolgozott. Olyan

csapatok is, kik korábban a Hortobágy—Berettyón velünk kubikoltak. Kunyhót és tűzrevalót itt sem biztosítottak. Néhány csapat körülfogta a főmérnököt és kérte; javítson a köbméter árán. A főmérnök az Ármentesítő Társulat igazgatóságára hivatkozva elhárította a kérést. Ő maga nem adhat többet, de különben se sürgős a munka. Nincs határidő az elvégzésére.

Mindez végighullámzott a holt mederben és terjedt a sztrájk gondolata is. Mi iparkodtunk megértetni: komoly bérköveteléssel csak akkor próbálkozhatunk, ha az Alföld legnagyobb kubikmunkája, a Hortobágy—Berettyó mélyítése újra megindul és amikor elérkezik a mezőgazdaság legnagyobb és legsürgősebb munkaideje. Ha csak ennyien és ilyen nem sürgős munkálatnál szerveznénk meg a sztrájkmozgalmat, nem érnénk el célunkat, a béremelést. A nagy nyári mezőgazdasági munkák idejére vonatkozó sztrájktervünket ismertettem Mózes Viktorral és Poll Sándorral. Egyetértettek velünk.

A Hortobágy—Berettyó munkára csakugyan rövidesen visszamehettünk. A munkaszakaszon két hét múltán megjelent a társulat négy igazgatósági tagja, a főmérnök és szakaszmérnök társaságában. Néhány csapatból vagy tízen körülfogtuk őket. Elmondtam: nagyon kevés a keresetünk. A nehéz munkáért többet kérünk.

Az urak nem mosolyogtak, de nem is ígértek.

A mezőtúri Magda és Csukás elvtársak, bosszúsan legyintve az elmenő urak után, szinte egyszerre mondták:

— Valamit tenni kell, Hunya elvtárs! Ezeknek hiába beszélünk!

— Ezt én is érzem, elvtársak. Majd gondolkodunk.

— Ne soká gondolkodj. Mi hárman már megbeszéltük, hogy sztrájkot indítunk. Mi a véleményed?

— Komolyan csak hárman beszéltetek még?

— Igen.

— Rendben van, barátaim. Egyelőre ne is beszéljetek tágabb körben róla. Néhány nap múlva az egész ország agrárproletárjait harcba szólítjuk.

Ilyen helyzetben jött az értesítés, hogy a meghatározott időben és helyen találkozzam Mózes Viktorral. A hajnali vonattal érkeztem Pestre és a jelzett helyen találkoztunk. Ő már turista hátizsákkal felszerelve várt feleségével és három gyermekével. Majd a villamoson elhagytuk a nagyvárost. Valahol a budai részen szálltunk le és gyalogoltunk a közeli erdős rész irányába. Néhány család a fák alatt, a gyér füvön már elhelyezkedett.

Mi is követtük a kirándulók példáját. Mózes letette a hátizsákot.

Kivette a pokrócot, elterítette a fűvön, hogy a gyerekek, ha megunják a hancúrozást, ne a nyirkos talajra heveredjenek.

A kellemes napsugár, a tiszta üdítő levegő rám is jó hatással volt. A vonaton nem aludtam, álmos és fáradt voltam, de Mózessel le sem ültünk. Feleségének csak ennyit mondott: amíg visszajövünk, maradjatok itt.

Mi beszélgetve mentünk tovább.

— Két elvtárssal fogunk találkozni — mondta Mózes Viktor. — A nevük nem fontos. Még ha ismered is valamelyiket, akkor sem kell a nevén szólítani, ha ők nem kívánják. Ők azonban téged névről jól ismernek. A legszigorúbb illegalitásban vannak itthon. Én jól ismerem őket. Legyél teljes bizalommal irántuk. Bizonyára a mozgalom iránt érdeklődnek. Nyíltan, őszintén mondd el, mi a valóságos helyzet.

9—10 óra között lehetett az idő. A nap sugarai már jól felmelegedve szóródtak ránk, amikor az erdő szélénél találkoztunk Szántó Zoltán és Sándor Béla elvtársakkal. Néhány percnyi ismerkedés után elhagyva a gyér erdőt, a már virágzó őszi vetések között egy dűlőúton sétálva beszélgettünk.

Az elvtársakat a dolgozó parasztság — de még inkább az agrárproletárság — helyzete érdekelte és az, hogyan lehetne a legális párt keretében az illegális mozgalmat is terebélyesíteni... Van-e hozzá erő?

E nehéz kérdések megállítottak, de csak néhány pillanatra... Majd újra indulva ismertettem nemcsak az endrődi, hanem az egész agrárproletárság helyzetét. A csendőrséget egyre fejlesztik, durvaságа fokozódik. A nagybirtokosok még a legyengített és megbénított agrárproletárok megmozdulásától is félnek. A megerősített csendőrség miatt csak óvatosan dolgozva, az illegalitás szabályait pontosan betartva érhetünk csak el sikereket. Poll elvtárssal ismertettük már nagy sztrájktervünket, ehhez anyagi támogatást is kérünk, mert enélkül nem tehetjük azt országossá.

Olyan hangsúllyal mondtam ezt, hogy Szántó és Sándor elvtársak elémfordulva megálltak és Szántó megkérdezte:

— Mit szándékoznak csinálni?

— Nem ötletszerű a tervünk. Meg kellett várnunk, amikor megyénkben és más megyékben is a vízügyi társulatok több munkalehetőséget biztosítanak és elérkezik a mezőgazdaság legsürgősebb és legtöbb munkást foglalkoztató munkaideje, az aratás és a cséplés. A két nagy mezőgazdasági munkástábort a legalkalmasabb időben kell mozgósítanunk az ország egész területén.

— Értem. — Szólt pillanatnyi gondolkodás után Szántó elvtárs — segítünk.

Szántó és Sándor elvtársak ezután elmentek. Mózesékkal még egy órácskáig élveztük a kellemes napsütést és indultunk vissza Pestre. Kellemesen hatott rám a nem várt találkozás.

*

Június közepét véltük a legalkalmasabbnak a sztrájk előkészítésére. Az első röplapot ebédszünetben — amíg társaim pihentek —, lent, a csendes folyómederben, talyigámon írtam meg. Másnap reggel már Pestre érkeztem vele.

Először Juhos István, idős kubikos barátomhoz mentem a Madách utcába. Egyedül élt, egy lakásnak nem is nevezhető helyiségben. Elmondtam, miről van szó. Helyeselte. Adott rendes papírt és átírtam a röplapot.

Délfelé a párthelyiségben találkoztam Poll Sándor elvtárssal. Elolvasta a kéziratot.

— Erős. De mehet. Még ma nyomdában lesz — mondta Sándor. — De még hiányoznak a követelések.

— Úgy gondoltam, ha ezt szétvisszük az országban és a hatása kedvező lesz, az aratás kezdetére megjelenhet a másik röplap, melyben a követelések lesznek...

Másnap este újra találkoztam Poll Sándorral. Meglepetésemre már egy nyomtatott röplapot adott át. Kissé csodálkozva kérdeztem:

— Ilyen hamar kinyomták?

— Reggelre már nemcsak az alföldi, de a dunántúli megyékben is lesz belőle. Ezt könnyen aligha nyeli le az uralkodó hatalom. Nem küldünk ugyan nekik egy példányt, de biztosan a kezükbe kerül ez is, mint minden eddig megjelent röplapunk. Hogy a nyomdából el ne vihesse a rendőrség, gyorsan szétküldjük. Hanem, úgy határoztunk, hogy egyelőre Pesten maradsz.

A harmadik nap délutánján a Margitszigetre mentem. Jászárokszállási kubikosok dolgoztak ott. Volt, akivel már találkoztam a pártban. Örömmel újságolták: kaptak néhány száz röplapot. Szombaton majd hazaviszik. Adnak belőle a vámosgyörkieknek, visznekieknek is. Estefelé a Teleki téren táborozó mezőtúri, kalocsai kubikosokat néztem meg. Náluk is volt már röpirat. Egy társuk az éjjeli vonattal már haza is indult egy kis csomaggal.

Íme a röplap:

„Nyílt levél a földmunkássághoz!

Testvérek! Kubikosok! Földmunkások!

Újra itt a nyár s a nap meleg sugarai új életre keltik az ős anyaföld méhében fejlődő életet. — A zsíros barna földeken is gazdagon

burjánzik a gabona, amelyből majd a tápláló kenyér lesz. A földmívelésügyi miniszter már telekürtölte a világot azzal, hogy Magyarországon az idén még jobb lesz a termés. De tudjátok-e kinek jut munkátok minden eredménye?!

A keveseknek, a zsarnokoknak, akik hízelgő hazugságokkal félrevezetnek, vagy nyiltan, erőszakkal kizsákmányolnak benneteket. Azok, akik nem dolgoznak, dúskálni fognak továbbra is minden jóban, de nekünk, akik verejtékünk hullásával teremtjük elő a kenyeret, az még az aljából sem lesz elég.

Testvéreim! Verejtékünk hull a kubikgödörbe, a földeken kora reggeltől késő estig vagy kimerülésig. A kubikgödörbe, ahol a nyári nap melegétől poshadt sárban, vízben, fáradtan, éhen és nyomorult bérért állatias munkát végeztek. Robotoltok azért, hogy a magyar mágnás és birtokos urak, a kegyes egyházak földjét vadvizektől mentesítsétek és a semmi hasznot nem adó talajból gazdagon termő földet teremtsetek. Hogy nemes gyümölcsöt teremjen a föld, a ti verejtéketek hull a barázdába, a maggal együtt a porhanyós földre és a ti verejtéketek hull a szemektől duzzadó gabonaföldekre. — De amikor már elvégeztétek a munkátokat, amikor már táplálkozni lehetne belőle, akkor jelennek meg a *herék, a hatalmasok és csak akkor látjátok* — testvéreink tisztán, világosan, hogy a *tietek csak a súlyos munka, a verejtékhullás, és a heréké, a henyélőké a munka gyümölcse.*

Munkások! Testvérek! Sorsotok az igavonó barmok sorsánál is rosszabb, mert, míg azok öntudatlanul reggeltől estig húzzák itt az igát, gazdáik, a *telhetetlen zsarnokok, gondot fordítanak* arra, hogy élelemmel, hellyel ellássák őket, cserébe a kihajszolt munkáért. Testvérek! Minden földesúr gondol arra, hogy igavonó *barma éhen* ne pusztuljon, mert ha barma pusztul, akkor helyére másikat kell állítani és avval is kevesebb marad pazar fényűzésére. Ti nem oktalan állatok vagytok, de mint ők, vér, hús, csontból állók, gondolkodni tudó, fájdalmat, terhet érző emberek vagytok és hogy a ti munkától fáradt — nélkülözéstől elgyengült testetekben is úgy dobog a szív, mint az ő henyélésétől elhízott, kényeztetett testükben. Gondolnak-e arra, hogy a dobott uzsorabérnek van-e annyi értéke, annyi vásárlóereje, hogy a napról napra kipréselt erőtöket élelemmel pótolni, helyreállítani tudjátok és még jusson belőle a családnak is néhány falat? Gondolnak-e arra, hogy a nyomorultul kevés uzsorabérből testük befedésére és családjuk testére jut-e valami rongydarabkára? Gondolnak-e arra, hogy súlyos, fárasztó munkátok után az éjjeli nyugalomra van-e megfelelő hely, hol fáradt testetek napi fáradalmát kipihenhesse, ha nem is fényesen bútorozott, perzsaszőnyeges szobában, mint a herék, de legalább fedél alatt; és ha nem fehér

tollas ágyban, legalább szalmán. Nem gondolnak ők ezzel. Titeket, testvéreink, nem akarnak elismerni érző, gondolkodó embereknek. Titeket csak a társadalom türelmes teherhordozó szamarainak ismernek, szerintök csak azért vagytok, csak azért tűrnek, hogy rátok rakhassák a társadalom minden terhét, hogy helyettük is cipeljétek.

Testvérek! Kínos sorsotokon javítani nektek kell! A jóllakottak sohasem fogják azt érezni, hogy ti éhesek vagytok és azoknak, akik kényelmesen, jóllakottan végzik a kizsákmányolás jogtalan munkáját, azoknak elég kemény a szívük ahhoz, hogy családostól együtt az éhségtől, fáradságtól elkínozva elpusztulni hagyjanak benneteket. De ha panaszkodni mertek, vagy a jogos munkabért, amiért már megdolgoztatok, kérni meritek, akkor nem vagytok mások, mint bitang kommunisták, felforgatók, lázítók, akiket a csendőrökkel, rendőrökkel, börtönökkel kell elhallgattatni.

Testvérek! Ez a kínokkal telt zsarnoki uralom már tovább nem bírható, az élethez pedig nektek is, akiket a magyar gőg, a magyar jóllakottak csak csőcseléknek, csak hazátlan bitangnak neveznek, éppen olyan jogotok van, mint bárkinek ebben az országban, ahol születtetek, ahol gyermekkorotok óta verejtékeztek és amelyért az idegen országok földjére éveken át folyt párologva a véretek. Mindez csak azért van, testvérek, csak azért nyomorogtok, éheztek, még súlyos munkátok után is, mert az apáitok is szolgai kötelezettséggel és becsülettel cipelték görnyedt vállaikon nemcsak a saját megélhetésük terhét, de az egész társadalomét.

Ha ezt nem akarjátok, dolgozó testvéreim, hogy dolgotok után is családjaitokkal éhen pusztuljatok, a mások féktelen pazarlásáért, akkor tovább ne fojtsátok magatokba a fájó sóhajtásokat, a panaszokat, hanem addig, amíg van bennetek erő, amíg nem vagytok tökéletesen a nyomor martalékjai, összefogva gyűjtsétek össze a meglevő erőtöket és indítsatok bérharcot kizsákmányolóitok ellen a jogos és szükséges megélhetőségtekért. Mert élni jogotok van, sokkal inkább nektek, dolgozóknak, mint a dolog nélkül élőknek. Testvérek. Ők hazugságokkal iparkodnak félrevezetni, nehogy ráébredjetek arra az öntudatra, hogy a dologtalanok nem lehetnek kenyéradók, mert hogy a föld gabonát, takarmányt teremjen azt először termékennyé kell tenni, meg kell munkálni, belevetni a magot és betakarítani, majd csak azután lesz belőle a kenyér. A munkálatokban pedig velük, mint dolgozókkal, nem találkoztok. Ők tehát nem kenyéradók, hanem tőletek harácsolják el a kenyeret, és mindent, amit ti súlyos munkáitokkal állíttotok elő avval a reménnyel, hogy majd tisztességesen táplálkoztok belőle.

Testvérek. A múlt, a jelen már megtaníthatott benneteket! Már

láthattátok, tapasztalhattátok azt, hogy a még életerős, munkabíró férfit és nőt, amíg belőle préselni lehet a munkaerőt, amely verejték-cseppekben hull és fémben, pénzben csendül, addig elismerik a zsarnokok — mint szükséges, hasznos eszközt és dobnak munkájáért annyit —, amíg szükségük van rá, de ha már nincs rá szükség, vagy az ereje elfogyott és nem lehet belőle préselni a kincset, akkor tovább nincs is rá gond, mint haszonvehetetlen eszköz mehet koldulni vagy éhen pusztulhat.

TESTVÉREK, KUBIKOSOK! FÖLDMUNKÁSOK!

Ne várjátok, hogy éhen pusztuljatok akkor, amikor mások dőzsölnek, ne legyetek gyávák önmagatokért, családjaitokért. De a jogos létért, emberi jogaitokért bátran, félelem nélkül készüljetek fel kizsákmányolóitok ellen a szükséges, jogos bérharcra. Ha a nyomorult sorsotokon javítani akartok, készüljetek, hogy adott pillanatban jöhessetek velünk.

Bátor, öntudatos harcra vár benneteket az

ENDRŐDI KUBIKOS FÖLDMUNKÁSSÁG.

Kiadó: Hunya István, Endrőd, Rákóczi u. 111.

Csarnai J. mb. Katzburg Testvérek könyvnyomdája, Akácfa u. 45.

A bizonytalanság, az embert megalázó érzések diktálták ezt a hangot. Nem csiszolt mondatok megformálására, hanem a meztelen tények bemutatására, az érzelemre is ható valóságos helyzetünk feltárására törekedtem.

Hatott a röplap a hatóság legfőbb szervére is. De mondja el a belügyminiszter:

„Magyar királyi belügyminiszter
Szám: 4379
1926/VII. res.

Valamennyi alispánnak, valamennyi kerületi főkapitánynak, valamennyi csendőr kerületi parancsnokságnak és a budapesti m. kir. államrendőrség főkapitányának.

Bizalmas úton tudomásomra jutott, hogy „Endrődi Kubikos Földmunkásság" aláírással egy — egész tartalmában osztályelleni izgatást tartalmazó — röpirat jelent meg, amelyet az egész országban szétküldöznek.

Kiadó: Hunya István Endrőd, Rákóczi u. 111. sz. Nyomtatta: Csarnai J. mb. Katzburg Testvérek könyvnyomdája Akácfa u. 45. sz.

Felhívom, hogy ennek az állam- és közbiztonságellenes nyomtatványnak haladéktalan elkobzása és a kir. ügyészséghez való bemutatása iránt *azonnal* tegye meg az intézkedéseket.
Budapest, 1926. évi június hó 17-én.

A miniszter rendeletéből:
Diószeghy
miniszteri tanácsos"
(OL. K. 149. BM. VII. res 1926/1 tétel 4379/1926)

De engem nem ez a hatás érdekelt, hanem a röplap szegényparaszti fogadtatása. Ettől függött, megírom-e a másodikat. Poll Sándor elvtársnak elmondtam a tervem: megnézem Csongrád megyébe eljutott-e már, ha igen, milyen a hangulat ott? Poll elvtárs egyetértett velem, de figyelmeztetett: vigyázzak, mert az ügyészség és a Belügyminisztérium már tudomást szerzett a röplapról. A szentesi, mindszenti és hódmezővásárhelyi kubikosok között volt néhány ismerősöm. Tőlük tudtam, hogy a munkanélküliek náluk is a piactéren ácsorogva várják a munkaalkalmat. Szentesen Kajtár szaktársammal találkoztam, akivel a múlt évben a szövetség választmányi ülésein is együtt voltam. Félrehívott és elmondta: kaptak röplapot, amiből már a rendőrség kezébe is került. Tegnap néhány kubikost a rendőrség már zaklatott. De nem találják a terjesztőt. Vannak, akik helyeslik a sztrájkot. Vasárnap beszélt két kubikossal, akik a régi Sebes-Körös holt medrét mélyítik a zsadányi határban, azok már várják a riadót.

Mindszenten is találkoztam néhány idősebb kubikossal. A múlt évben még dolgoztak a Hortobágy—Berettyó mélyítésén, de könnyebb munkára várnak. Horváth szaktársam elhívott a lakására. Este még öt kubikos érkezett és éjféltájig elbeszélgettünk a régi harcos időkről, a Várkonyi-mozgalomról, a nagy aratósztrájkokról, ami megismétlődött 1905-ben és 1906-ban. Ej, ha most is úgy meglehetne szervezni. Dehát a mai vezetőségtől ezt hiába várná az ember. De mindegy, valamit csinálni kell, különben elhiszik a nagybirtokosok és a vízügyi társulatok, hogy az agrárproletárok megnyugodnak nyomorúságos helyzetükben.

Hódmezővásárhelyen Benke Imre szaktársamhoz mentem. Ő is tudott már a röplapról. Ömaga helyeselte a kezdeményezést, de intett, mert a pártszervezet vezetői már figyelmeztették őt, hogy ez az akció már túlmegy a párt célkitűzésein. Szerintük ez már az illegális bolsevisták műve. A párthű, józan munkások megértik mi az, amit a mai nehéz helyzetben megtehetnek és mi az, amivel nemcsak maguknak, de a pártfegyelemnek is ártanak. Benke szaktársat megnyugtattam, ez a kubikosok kívánsága ...

Amíg Békéscsabától Gyomáig robogott a vonat, foglalkoztatott a gondolat; meg kellene néznem feleségemet és kisfiamat. Mikor Pestre indultam, csak annyit mondtam; ha az éjjeli vonattal nem jövök haza és a csendőrök vagy bárki érdeklődne hollétemről: aratási, vagy más munkát keresek.

Gyomára érve határoztam. Gyoma és Endrőd között buszjárat van. Lakásunk a község szélén az első utcában van, így feltűnés nélkül hazajuthatok. Az éjjeli vonattal pedig vissza Pestre... Meg kell írnom a második röplapot!...

Gyomán azonban, a második buszmegállónál, felszállt egy endrődi csendőr. Szó nélkül mellém ült. Ismertem. De mert úgy tett, mintha nem ismerne, megnyugodtam. Amikor le akartam szállni, megfogta a kezem és halkan mondta: Hunya úr, lesz szíves velem az őrsre jönni.

Endrődön 1921 óta már az ötödik vitéz tiszthelyettes az őrsparancsnok. Láttam már, de még nem érintkeztünk. Középtermetű, de nagy indulatú. Amikor a csendőr a szobájába kísért és megmondta a nevem, úgy ugrott fel a székről, mintha alulró lökték volna.

— Hát maga az? Azt a veszett kutya úris... a fajtájának, akiér b... itt az embert Pestről, Szegedéből, Gyuláról! Hol csavarog, hogy hiába keressük. Mi?

— Nem tudok róla, tiszthelyettes úr — szóltam nyugodtan.

— Nem? Hát nem maga írta azt a mindenkit gyalázó szennyiratot? Na, majd megkapja a jutalmát. Megmutatom, hogy utoljára az akasztófáról látja a világot... Ilyen aljas kommunistát kiirtunk az emberek közül... És fröcskölte rám özönével a gyalázó szavakat. Két csendőr a hátam mögött, állt, várva az intésre, hogy rámvethessék magukat.

Amikor dühe már szelídült, szóltam:

— Tiszthelyettes úr! Amit írtam, azért ön előtt is, és ha kell, a törvény előtt is vállalom a felelősséget. Mert csak az ismert valóságról írtam...

— Azt majd a törvény előtt magyarázza, ne nekem! Érti?

— Értem, tiszthelyettes úr. — Mit tenne tiszthelyettes úr az én helyzetemben? Tiszthelyettes úrnak, tudomásom szerint, három gyermeke van...

— Négy van. Miért érdekli ez magát?

— Azért, tiszthelyettes úr, mert nekem még csak egy van. Ha munka van dolgozom, de a munkabérből naponta egy pohár tejet sem biztosíthatok neki. Ez kényszerít engem és munkatársaimat, hogy munkánkért rendes bért kérjünk. Ezért kérdeztem: tiszthelyettes úr mit tenne a mi helyzetünkben?

— Elég! Maga engem ne oktasson! Érti?

— Értem, tiszthelyettes úr!

Éreztem, tényleg elég. Ha talán jobb érzésére tapintottam volna is, hivatása — alantasabbak jelenlétében — nem engedhet emberséges hangot.

— Tizedes úr! Menjen a Hunya feleségéhez. Mondja meg: itt van a férje, hozzon ennivalót. Törzs úr! Vezesse Hunyát a kis szobába és a kulcsot hozza ide.

A kis szoba, amíg a csendőrség ide nem költözött, cselédlány hálóhelye lehetett. Egy ócska íróasztal volt benne és egy rövid lóca.

A nap utolsó sugarai még rávilágítottak a kis szoba ablakára, amikor feleségem, kisfiúnkkal a karján, belépett hozzám. Negyedóra, szólt a csendőr — és ránkzárta az ajtót. — Feleségem két könnycseppje gurult le, az enyém meg kisfiam arcára cseppent. Feleségem halkan elmondta; alighogy Endrődön is megjelent a röplap, megjelent lakásunkon a járásbíró, az irodatiszt, Endrődről a főjegyző, a községi bíró, két csendőr és egy rendőr. Amíg a járásbíró hollétemről érdeklődött, addig a csendőrök még a gyerek bölcsőjét is feldúlták, de röplapot nem találtak. A könyvek egy részét azonban bűnjelként az asztalra tették. A bíró az állványokon levő könyveket lapozgatta és csodálkozva kérdezte: hogyan lehet egy kubikosembernek ennyi könyve? — Ha más nincs, e könyveket bűnjelként nem foglalhatjuk le — közölte a csendőrökkel. Mind rendes kiadások. A könyvárusítóknál nyilván ma is kaphatók.

Mire a nagyszámú társaság elhagyta a lakást, a házvégnél, az utcán már vagy harminc kíváncsiskodó állt.

A csendőrök azóta többször is benéztek, érdeklődtek felőlem és fenyegetőztek.

Róla és kisfiúnkról ne aggódjak. Valahogy meglesznek. Inkább magamra vigyázzak . . .

Nyugtatni, vigasztalni akartam feleségem. Ezért kissé meglepett, hogy ebben a pillanatban erősebb, mint gondoltam. Olyan élet- és mozgalmi társ, aki a veszélyes helyzetben sem tart vissza, inkább továbblendít. Nem a megtorlás veszélyérzete, a félelem hatja át, hanem a magasztos eszme és a cél, a kizsákmányolás, a butítás minden formája elleni harc szabja meg cselekedeteit és gondolatait.

A csendőr beszólt:

— Hunyáné, távozzon!

Búcsúcsókunknál már reménység ragyogott arcunkon.

Feleségem távozása után hamarosan az őrsparancsnok tiszthelyettes jött be hozzám egy pokróccal. Csendőrtől nem várt szokatlan hanggal mondta: más hely nincs, feküdjék az asztalra, vagy a padra.

Megköszöntem szívességét... Rámzárta az ajtót. Pokróccal a kezemben leültem a padra. Mosolyra csiklandozott a gondolat: ez sem őszül itt meg.

Éjfél után két legénnyel érkezett vissza. Vártam őket, ezért nem vetkőztem le, hanem ruhástól feküdtem.

— Magát, mint családos embert, nem vasaltatom meg — szólt a tiszthelyettes —, ha szökni próbál, a törzs úr tudja a kötelességét.

— Tiszthelyettes úr. Ha nem jönnének az urak velem, úgyis elmennék Gyulára — szóltam. Tudom, kihallgatásra kell mennem.

— Na, csak ne legyen olyan nagyon okos...

Ráksi törzsőrmester azonban még a vadaknál is vadabb. Boszszanthatta, hogy nem rúghatott belém, vagy a puskatussal nem nyomhatott hasba. Nem a gyalogjárdán, a házak mellett, hanem az út közepén mentünk, majd láncot kötött a jobb csuklómra.

— Te vörös kutya, az anyád úris..., ha még egyszer a kezembe kerülsz, megdöglesz. A puskatussal úgy hasba nyomott, hogy összeroskadtam. — Emelje fel és húzza! — Parancsolt a társára.

A durvaság fájt, de még jobban a gondolat: ha vak dühe fokozódik és elhagyjuk a községet, félrelökhet az útról és hátulról belém enged egy golyót. A sötétben nincs tanú. Szökési kísérletemre hivatkozna. Nem büntetést, hanem dicséretet, rangot kapna érte.

Az Újtelepet elhagyva az útszélen két ember állt, hátukon podgyásszal. Ráksi törzs úr rájuk förmedt:

— Maguk miért ácsorognak itt?

— Nem ácsorgunk mi, csendőr úr. A vonathoz megyünk, csak várjuk a többieket.

Ráksi gyorsabb lépésre sürgetett. Talán szólt valakinek a feleségem?...

Reggel a gyulai fogház törzskönyvelésénél verébnek tisztelt a fegyőrírnok. Megmagyarázta miért. Azt nevezik verébnek, aki mint én is, valakinek a cikke alá oda írja a nevét és leüli helyette a büntetést...

— A szamár azt gondolja mindenki szamár, senki sem tudhat másként, csak hozzá hasonló hangon bőgni...

— Kinek mondja ezt? — ugrott fel az őr.

— Maga kinek, hogy veréb?

— Magának! — ordított az őr.

— Akkor én meg magának...

— Csend! Mi ez? — szólt a belépő őrsparancsnok.

Kilenc óra után az igazgatóhoz vezettek. Nála is ott volt a bűnjel, a röplap.

— Hogy hívják magát?

— Megmondtam.

— Hány iskolát járt?

— Négy elemit.

— Ne hazudjon... Itt megtudjuk, ki maga...!

Míg macerált, pirongatott, lebecsült, rájöttem mi a baj. A röplapról ő is úgy állapította meg, ilyet egyszerű kubikos nem írhat... Majd szinte epésen kérdezte:

— Mi a foglalkozása?

— Kubikos, meg amilyen munka...

— Az anyja... magának. Maga vagy nem kubikos, vagy nem maga írta ezt... Mikor dolgozott? — Mutassa a tenyerét!

Az asztalhoz léptem. Elébe tartottam. — Eltaláltad szamár, mi a legjobb kubikosigazolvány — gondoltam.

Az igazgató belenézett az „igazolványba"... Olyan volt az, mint őszi szántás után a járomtól feltört ökrök nyaka... Ahogy csak az ásó, lapát, csákány nyele készítheti ki nehéz munkában a tenyeret...

Még végig sem gondolhattam helyzetem, az egyes zárkába beszólt az őr:

— Az ügyész úrhoz — és már kísért is.

A középkorú ügyész előtt a röplap és az endrődi csendőrség jelentése.

— Maga írta ezt? — bökött a röplapra. — Ha igen, milyen szándékkal?

— A kubikosmunkáknál és az aratásnál munkabérjavítást kérünk... — és ismertettem sanyarú helyzetünket...

Még néhány kérdésre kellett felelnem... Megmutattam a kubikosigazolványt is... A kubikosszerszámom a Hortobágy—Berettyó munkálatoknál van. Ha a csendőr urak nem kísérnek ide, most is ott dolgoznék... Olyan őszintén mondtam el mindezt, hogy pillanatnyi gondolkodás után a bővebb kivizsgálásig hazaengedett.

Ha lett volna pénzem, az endrődi csendőrökkel egy vonaton utazhattam volna. De így a fogházőr a városi rendőr-főkapitányságra kísért.

A főkapitány csak délután fogadott. Meglepett, hogy a röplap előtte is az asztalon volt.

— Magát az ügyész úr szabadlábra engedte?! ... Hitvány, vörös kutya!... Magát a fal mellé vagy az akasztófa alá kellene állítani!...

— Ha úgy gondolja, kapitány úr, megteheti. Nem sajnálom azt a sok nyomort, ami még rám vár. — A kényszer vasúti igazolványt tovább dühöngve dobta elém...

Már messze elhagytam a rendőrségi épületet, amikor elgondolkodva a történteken, kérges tenyereimre néztem. Kiáltani szerettem volna, mégis inkább csak sóhajszerűen mondtam: — Lesz még becsü-

leted kérges tenyér! (A kubikosok című könyvemben erről, Kubikosigazolvány címmel bővebben írtam.)

*

A délutáni személyvonattal érkeztem Gyomára. Az állomáson néhány endrődi szaktárssal találkoztam. Tudtak letartóztatásomról. Felvidulva szorongatták a kezem. Elmondtam, mi történt. Az ügyész kihallgatott. Elengedett. Nyugodtan szervezhetjük a sztrájkot... Siettem haza. Gyalog mentem Endrődig.

Feleségem elmondta, hogy a röplap megjelenése után a mezőtúri és túrkevei csendőrök a Hortobágy—Berettyón dolgozó kubikosok kunyhóit feldúlták. Keresték a röplapokat és engem.

Kubikostársaim közé így nem mehettem vissza. De Endrődön sem maradhattam, hiszen ügyem nem ért véget szabadlábra helyezésemmel. Én magam is a folytatását akartam, már a második sztrájkrahívó röplapot fogalmaztam. Pár órai otthon tartózkodás után útrakeltem és másnap hajnalra már Pestre érkeztem. A Madách utcai lakásán idős Juhos barátomhoz kopogtattam be. Kissé meglepődött, mert a Hernád utcai pártszervezetben letartóztatásomról értesült. Örült különös szerencsémnek. Még aznap megírtam a második röplapot, melyet este Poll Sándor elvtársnak átadtam és kértem, ha lehet minél hamarább adja nyomdába, hogy aratás kezdetére széthordhassák az Alföldön és a dunántúli megyékben. Elmondtam körutam tapasztalatait. Barátságosan megpirongatott, hogy meggondolás nélkül a csendőrök elé futottam... Nem védekeztem. Éreztem hibámat. Az illegális KMP és az MSZMP Központi Vezetősége mellett létrehozott parasztbizottságban a KMP-t Poll Sándor képviselte. E parasztbizottság tagjai: Poll Sándor, Glass (Békés) Imre, Holler Mihály, Hunya István, Juhos István, Istella János, Kozma Sándor, Solymosi Ignác és Tisza Antal. Poll Sándor ügyesen és helyesen fogta össze és irányította az illegális és legális mozgalmat. A második röplapot is viszontláthattam a levéltárban. Onnan idézem:

„A MAGYAR FÖLD ROBOTOSAIHOZ!

Testvérek! Kubikosok! Földmunkások!

A szántóföldeken sárgul a gabona, szemeitől duzzadnak a kalászok. Közeleg az aratás, a cséplés, a betakarítás ideje és mindez rátok vár, ezt nektek kell elvégeznetek, barmok, esetleg gépek segítségével. A földbirtokos urak, grófok, vagy papok munkájából zsemlére való gabona sem kerülne a magtárakba, ott hullna az ki, ahol

megtermett. A ti erőtökre, a ti munkátokra vár, nektek kell elvégezni minden munkáját... és majd csak azután jönnek élvezni, pazarolni amazok. Nektek pedig a verejtékes munka után újra csak a nyomor, a gond marad. A munkát elvégezni tehát a ti kötelességetek! De evvel szemben a lét, a megélhetés, a családi szeretet egy másik, egy sokkal nagyobb kötelességet is ró rátok. Mint férjeknek, családapáknak, mindenekfelett a legnagyobb kötelességtek az, hogy megóvjátok gyermekeiteket, feleségeiteket és agg szüleiteket attól az emésztő nyomortól, amelyben eddig oly sokat volt részetek. Kötelességetek elébe állni a nyomor fokozóinak és megfékezni őket és a csak általuk diktált uzsorabér helyett — húszezer korona napszám és minden ilyen haszontalan munkabér helyett — tisztességes, elégséges munkabér fizetésére kényszeríteni mindazokat a földbirtokosokat, akik eddig arra sem méltattak benneteket, hogy a munkabér megállapítására szóba állottak veletek.

Itt van az ideje annak, hogy mindazokat a sérelmeket, szenvedéseket, amelyek hosszú éveken át kínoznak, pusztítanak benneteket — amit soká már úgysem bírhattok —, nyíltan, világosan kitárjátok és megmutassátok azok előtt, akik eddig élvezettel, szánalom és sajnálat nélkül végezték rajtatok a kizsákmányolás, pusztítás munkáját. Minden sérelmet fel kell tárni előttük és az egész világ előtt, hogy lássák, érezzék a bűnösök — ha van bennük emberi érzés —, és visszarettenjenek a saját műveiktől és, hogy elítélje cselekedetüket minden gondolkodó ember.

A szabadjára eresztett béruzsorában elvakult tőkések, földbirtokosok nyereség céljából alakult ármentesítő társulatok és minden néven nevezendő kisebb-nagyobb vállalatok, vad ösztönük utáni futásukban nem akarnak visszanézni, hogy még lássák milyen pusztító nyomort hagynak hátra azokon a dolgozó családokon, akiknek munkájából a saját gondtalan létük, a pazar fényűzésükhöz, a szükséges, sokszor felesleges kincsei, és még a füleiket is bedugják, hogy a verejtékes munkától fáradt férfiak panasza, az anyák sóhaja a gyermekek kenyérért sírása át ne hasson rajta a kegyetlenségtől már megacélosodott szívűkig — valami lágyulást, szánalmat, emberi érzést ne ejtsen rajta. Hogy a kizsákmányolást célszerűbben, biztosabban végre tudják hajtani, a belőletek kipréselt véres verejtékből összeharácsolt profitból osztanak bizonyos percenteket azok részére, akik hajlandók tiveletek, elnyomott testvéreikkel szemben az árulkodás, a hajcsár szerepét betölteni. Fő az, hogy biztos legyen a profit és belétek fojtva a panasz, a szó, a sóhaj.

Testvérek, a természet örök és mindenható törvénye szerint minden élőlénynek egyenlő joga van a levegőhöz, a napsugárhoz és egyenlő joga van az élethez. De az emberi vad önzés, rang, dicsőség

utáni vágy, a megörökített jogtalan jogok titeket mindentől megfosztanak, csak egytől nem: az állatias pusztító munkától, azért, mert akkor az ő gondtalan jólétük is veszélyben volna. Megfosztanak benneteket attól, hogy tisztességes munkátok után emberhez méltóan megélhessetek, megfosztanak benneteket attól, hogy a családi tűzhelyen, a családdal naponta egy-egy rövid időt eltölthessetek és élvezhessétek a családi örömet, mint emberek. Megfosztanak benneteket attól, hogy saját önmagatok, családjaitok sorsa, jövője felől csak egy rövid ideig is gondolkozhatnátok.

Minden nap, minden óra, minden perc egész életeteken át az urak kénye-kedve szerint múlik el. Ha dolgoztok a külön fizetett hajcsár veri, hajtja ki belőletek a nemes gondolkozást, a tökéletes emberi érzést, ha hajcsár nélkül vagytok, akkor a nyomorúságos uzsorabér miatt önmagatok vagytok kénytelenek önmagatokat agyonra fárasztani, hogy élni bírjatok. Ha esetleg egy bizonyos időszakban az idő vagy munkahiány miatt nem dolgozhattok, akkor azért nem élvezhetitek a családi örömet, mert nincs kenyér, tüzelőanyag, ruha és a rongyokba bújtatott gyermekek a hidegtől, a kínzó éhségtől sírnak kenyérért és fáj, hogy nem adhattok nekik jóllakásig, mert akkor máskorra alig marad. És így folyton a kenyér a létkérdés üldöz, hajt benneteket, nincs egy nyugodt nap, egy óra, egy perc számotokra és nem lesz mindaddig, amíg ez a nyomorult helyzet, ez a bizonytalanság, ez a kínos megélhetési viszony a részetekre jobbra nem fordul, meg nem változik ...

De megváltozik-e?! Ki fog ezen változtatni? Hosszú évek tapasztalatai, történelmek bizonyítják azt, hogy a tőkés sohasem fog megváltozni, márpedig változtatni kell! Így ez a munka is rátok vár. Ezt saját magatokért magatoknak kell elvégeznetek. Ha ehhez nincs tudástok, bátorságtok, akkor tovább is szenvedjetek és nyomorult sorsotokért először magatokat okoljátok, és tűrjetek, kínlódjatok addig, míg nem látjátok: hogy minél gyávább, tudatlanabb és félénkebb a munkástömeg, annál bátrabb, erőszakosabb és kegyetlenebb a kizsákmányolásból élő tőke. — A munkástömeg gyávasága szüli az ő bátorságát.

Testvérek, ha megelégedtetek a béruzsorából eredő nyomorúsággal, ha nem akartok tovább állatias munkátok után is éhezni, nélkülözni, ha nem akarjátok tovább a birtokosok önkényének gyáván alávetni magatokat, akkor bátran, öntudatosan álljatok elébük és felemelt hangon mondjátok: elég, nem tűrjük tovább. Mint bátor, öntudatos munkások álljatok elébük az alábbi követeléseitekkel. Nincs mit titkolnotok, mitől félnetek, ezek a követelések nemcsak szükségesek, de jogosak is, amit elismerni csak a nagybirtokos osztály nem akar.

KÖVETELJÉTEK:

1. Az aratás — hordásért minden learatott és összerakott kilencedik keresztet — a tizenharmadik helyett, amit ma kaptok —, az egész munkaidőre megfelelő konvenciót, és az egész időn át — ha az lehetséges — a hetenkénti haza- és kiszállítást, valamint a részgabona, szalma hazaszállítását. Elemi csapás, tűzkár biztosítására, minden 1200 négyzetöltől 90 kilogramm tiszta gabonát, és az aratással, hordással járó robotmunka eltörlését. A cséplésért megfelelő konvencióval vagy ellátással, minden elcsépelt gabona 4%-át, konvenció vagy ellátás nélkül 4,5%-át hazaszállítva, de ebből a százalékból nem fizethetők az etetők és más személyek. Az egész munkaidőre megfelelő lakás és minden szükséglet biztosítását.

2. Az uradalmi cselédek részére a tisztességes megélhetéshez szükséges gabona és pénzbérek megjavítását. A közös lakások megszüntetését, ahelyett minden család részére az egészségnek megfelelő külön lakás biztosítását. Minden család részére tehéntartást, szabad sertés- és aprójószág-tartást, kellő mennyiségű burgonya- és veteményföldet. Az ünnep, vasárnap és az éjjeli munka, valamint a hajnali 2, vagy fél 3 órai felkelés eltörlését, ehelyett a rendes napi munkaidőt és évente legalább 14 fizetett szabadnap biztosítását. A cselédek feleségére és gyermekeire az újra életbe lépett és kötelező uradalmi robot eltörlését.

3. A mezőgazdaságban, uradalmaknál meghonosodott uzsoranapszám és hónaposbérek megszüntetését, ahelyett a mezőgazdasági kamarák bérmegállapító bizottságai által tisztességes emberi megélhetéshez szükséges napszám, havi- és évi bérek megállapítását. — Ugyancsak a pásztorgyermekek és cselédlányok részére is. Az így megállapított munkabérek minden munkaadóra kötelezővé tételét, a visszaélés, be nem tartás szigorú büntetését.

4. A föld-kubikmunkálatoknál, nevezetesen: csatornák, gátak, vasutak, pincék, halastavak és minden, ehhez hasonló munkálatoknál, a nyereségcélból alakuló minden néven nevezendő vállalatok megszüntetését, minden ilyen nagyobb munkálatok állami felügyelet alá vételét, a munkásokon való nyerészkedés szigorú büntetését, minden ilyen és ehhez hasonló súlyos munkáknál a mai akkord megszüntetését. A nyolcórai munkaidő a megélhetésnek és a viszonyoknak megfelelő napi díjazással való életbe léptetését. Az évszakokhoz és a nyugalomhoz, valamint az egészséghez alkalmas ideiglenes lakások, tüzelőanyag és minden szükséglet biztosítását.

5. A kubikosok és minden vándormunkások részére a fél vasuti jegy életbe léptetését.

6. Végül úgy az uradalmaknál, mint bármely vállalatoknál fog-

lalkoztatott férfi- és női munkások és családjuk részére minden betegség gyógykezeltetésének, valamint munkaképtelenség esetén a család megélhetésének, úgyszintén szülés esetén bábapénz, 8 heti táppénz fizetésének — megállapított összegben — a munkaadó terhére való biztosítását.

MUNKÁS TESTVÉREK!

A felsorolt követeléseket, mint szükséges, mint jogos követeléseket, mint a bátor, becsületes, öntudatos munkáshoz illő viselkedés is megkívánja, nyíltan, minden takargatás, kertelés nélkül tárjátok munkaadóitok elé. Ne puhítsa meg szíveteket a szép szó, ne ijesszen meg a fenyegetés. Daccal, erős akarattal, tartsatok ki követeléseitek mellett — mint határozott, megmásíthatatlan szándékotok mellett.

Most van az ideje annak, hogy mindnyájan egy akaraton legyetek, hogy leküzdhessétek a rátok nehezedő nyomort. Azok, akik gyávák, szolgai módra megalázkodnak a munkaadóik előtt, visszahúzódnak akkor, amikor ki kell tartani, akik nem merik nyíltan, becsületesen munkaadóik elé tárni sérelmeiket — kérelmeiket, azok gyáva megrontói önmaguknak, családjaiknak és minden becsületes munkástársaiknak. Azok nem érdemelnek jobb sorsot, azoknak tisztességes megélhetés helyett az eddigi nyomor, bizonytalanság kell és azoknak nincs és nem is lehet joguk a panaszra és nem érdemlik meg azt, hogy testvéreik segítsenek rajtuk.

Igaz testvéri szeretettel figyel felétek, mint segítő testvérei felé, a sorsa és sorsotok megjavításáért küzdő:

ENDRŐDI FÖLDMUNKÁSSÁG.

A bányák, gyárak és műhelyek munkásaihoz!

Testvérek!

A béruzsora, a szabad kizsákmányolás súlyos terhe alatt vajúdó földmunkásság hozzátok kiállt a magyar Alföldről, a tejjel-mézzel folyó magyar Kánaán minden részéről, onnan, ahol a nagyurak, grófok, egyházak tízezer holdjain gazdagon terem a gabona és minden, amit kíván az emberi lét —, de azoknak, akik dolgoznak, akik termelnek mégsem jut elegendő kenyér. A kizsákmányolók vad önzése ott még kegyetlenebbül hajtja végre a kizsákmányolás pusztító munkáját. Ebből a sötétség birodalmából kiállt és néz felétek a szenvedő földmunkásság ... hogy segítsetek nyomorult sorsán.

A földmunkásság a kizsákmányolást, a nyomort tovább már nem bírja. Megfontolt és elhatározott szándékkal indítja meg jogos ke-

nyérharcát. Ebben a harcban nem hatalmi vágy vezeti, nem, hanem az éveken át ránehezedő nyomor, az anyák panaszai, a *gyerekek szenvedései, sírásai,* amit tovább hallgatni, tételnül tűrni nem bír. Hogy ezt a jogos kenyérharcot sikeresen megvívhassa, felhív benneteket, kísérjétek éber figyelemmel és legyetek készen arra, hogy ha kizsákmányolóik a sérelmek orvoslása helyett a nyers hatalmi erőszakkal felelnek, akkor bátor, proletár öntudattal lépjetek testvéreitek harci sorába és harcoljatok; közös kizsákmányolóitok ellen. És addig, míg a jogos sérelmek orvosolva nem lesznek, amíg a munka után a tisztességes emberi megélhetés biztosítva nem lesz, segítsetek harcos erőtökkel, odaadó támogatástokkal földmunkás testvéreiteken.

Sorsotok egy a föld rögéhez láncolt testvéreitek sorsával.

Ezért kell együtt harcolni a falu és város kizsákmányoltjainak!

Testvéri üdvözlettel:

Endrődi Kubikos Földmunkások.

FELHÍVÁS: A MAGYARORSZÁGI SZAKSZERVEZETI TANÁCSHOZ,

A MAGYARORSZÁGI FÖLDMUNKÁSOK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGÉHEZ,

A MAGYARORSZÁGI SZOCIÁLDEMOKRATA PÁRTHOZ,

A MAGYARORSZÁGI SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRTHOZ!

Mint munkásvédelmi és harci szervekhez, bátran, bizalommal fordul hozzátok a földmunkásság, avval a reménnyel, hogy a nagyobb falat kenyérért, az emberiesebb megélhetésért indított harcban eleget tesztek szocialista kötelességeiteknek és nyíltan, becsületesen segítségére lesztek jogos harcának győzelemre vitelében...

Szóljon ez azokhoz is, akik a parlamentben, parlamenten kívül, újságok hasábjain oly sokat szeretnek foglalkozni a földmunkásság és a kisparasztság nyomorult helyzetével. Most itt van az ideje annak, hogy nemcsak elméletben, vagy csak beszédben foglalkozhatnak vele, hanem ha a dolgos nép jóakarói — ahogy azt mondják —, akkor tessék most a sorsa megjavításáért, a nagyobb falat kenyérért való küzdelmében is nyíltan melléje állni és segítségére lenni. Akik ezt nem teszik és még ezután is csak beszélnek, írnak a földmunkásság nyomoráról, azok nyílt, világos magyarázatát adják annak, hogy csak különböző rang, dicsőség és hatalmi vágyból, hirdetik és nem pártfogói a nyomorban sínylődő földmunkásságnak, hanem azokat még mindig saját céljaikra akarják felhasználni az olyan sokat szenvedő és eddig mindenkiben megbízó földmunkás népet. Fél-

re minden kerteléssel, minden ámítással. Igazi, becsületes pártfogókat akar látni.

az endrődi és az egész ország földmunkássága.

Kiadó: Hunya István, Endrőd, Rákóczi ucca 111.
Csarni József mb., nyom. Katzburg Testvérek (fel. Katzburg Manó) VII., Akácfa ucca 46."

A második röplap után pár napra megjelent a Magyarországi Szocialista Munkáspárt röplapja:

„Az endrődi földmunkássághoz!

Az ország paraszti dolgozóihoz!

Elvtársak!

Felhívástokat, melyet a Magyarországi Szakszervezeti Tanácshoz, a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségéhez, a Magyarországi Szociáldemokrata Párthoz és hozzánk, a magyar munkásság osztályharcos pártjához, a Magyarországi Szocialista Munkáspárthoz intéztetek, örömmel és a munkásszolidaritás érzésével fogadtuk. Az endrődi földmunkásság támogatására szólítja fel az ipari munkásság pártjait és szervezeteit, hogy a nagyobb falat kenyérért, az emberiesebb megélhetésért indított harcban álljanak a földmunkásság mellé. Meggyőződésünk, hogy az endrődi földmunkásoknak ez a felhívása az ország egész földmunkásságának, a paraszti dolgozók milliós táborának egységes felfogását és akaratát fejezi ki. Meggyőződésünk az is, hogy a Magyarországi Szocialista Munkáspárt az ország egész ipari proletárságának, a gyárak, műhelyek és bányák dolgozóinak egységes felfogását juttatja kifejezésre, amikor az endrődi földmunkások feléje nyújtott baráti kezét fenntartás és feltétel nélkül elfogadja. A Magyarországi Szocialista Munkáspárt azt feleli az endrődi földmunkások felhívására, hogy teljes erejével, odaadásával, elszántsággal áll oda a földmunkásság és a dolgozó parasztság ügye mellé és mindent el fog követni, hogy a földet két kézzel művelő dolgozóinak támogatására, igazságuk kiküzdésére felsorakoztassa az ország ipari munkásságát. A Magyarországi Szocialista Munkáspárt megalakulásának pillanatától kezdve hirdette, hogy az új Magyarországot, a dolgozók Magyarországát csak az ipari munkásság és a dolgozó parasztság testvéri összefogása, harcos szövetsége vívhatja ki a nagybirtokosok és a tőkések ellen. Örömmel töltött el bennünket, hogy az endrődi földmunkások és velük az ország egész dolgozó parasztsága rálép arra az útra, mely ennek a szövetségnek megvalósulása felé vezet.

A Magyarországi Szocialista Munkáspárt biztosít benneteket arról, hogy teljes erejével és minden rendelkezésére álló eszközzel tá-

mogatja azokat a követeléseiteket, melyeket felhívástokban felsoroltak. Mindent meg fogunk tenni abban az irányban is, hogy ezeket a követeléseket magukévá tegyék az ipari munkásság többi szervezetei is.

Az ország földmunkásainak, dolgozó parasztjainak fenyegető jajszava csendül ki felhívástokból. Az aratás előtt állunk és a földmunkásoknak most kell ráeszmélniök embertelen sorsukra. Az uzsorabérek megjavításáért, a robotmunka eltörléséért, emberséges munkafeltételekért, tisztességes munkafeltételekért veletek küzdünk. A középkor jobbágynyúzó szellemét tükröző derestörvény, rabszolgatörvény eltörléséért az első sorokban fogunk harcolni. A földmunkásság teljes gyülekezési és egyesülési szabadságáért, sztrájkjogáért vállvetve küzdünk veletek.

De a földmunkásságnak és a dolgozó parasztságnak nemcsak nagyobb falat kenyérre, nemcsak emberségesebb bánásmódra, nemcsak valódi jogegyenlőségre van jussa, hanem elévülhetetlen *jussa van a földre is.* Arra a földre, amelyet a föld robotosai és jobbágyőseik vérrel áztattak és verejtékkel műveltek meg évszázadokon át. Arra a földre, amelyből fondorlattal, erőszakkal semmizték ki őket a nemes urak. Arra a földre, melyet máig megszállva tartanak a mágnások, nagybirtokosok, papok, kapitalisták ugyanakkor, amikor a parasztság nagy többségének alig van akkora földecskéje, hogy az életét eltengethesse terméséből, amikor száz meg százezer földmunkás tengődik a nyomorúságos napszám- és cselédbéreken. 1920-ban földet, földreformot ígértek az urak! Évszázados szokásuk szerint becsaptak benneteket! A Magyarországi Szocialista Munkáspárt megfogadja, hogy az ipari munkásság hatalmas tömegeit felsorakoztatja, hogy veletek együtt küzdjenek *új földreformért, a dolgozó parasztság komoly földhöz juttatásáért!*

Endrődi földmunkások! Még egy szavunk van hozzátok. A munkásság és a dolgozó parasztság szövetsége csak úgy válhatik valósággá, ha az ország földmunkásságának milliós tömegei, hatalmas többsége harcos sorokba szerveződik. Emberségesebb sorsért, nagyobb falat kenyérért, a föld megszerzéséért nem küzdhet. Endrőd földmunkássága, Hódmezővásárhely, Orosháza, Battyonya, Szolnok stb. földmunkássága külön-külön. Ha külön-külön, szétszórva küzdünk, akkor az uralkodó osztály szuronyai könnyűszerrel letiporn ak bennünket. Ezért hatalmas, harcos szervezetre van szüksége a földmunkásságnak. A Földmunkások Országos Szövetsége ma nem harcos szervezet, de azzá kell tenni. Ma azok a szociáldemokrata vezérek a szóvivők benne, akik a Bethlen gróffal kötött gyalázatos paktumban eladták a földmunkások szervezkedési szabadságát. De rajtatok múlik, hogy ez másképp legyen. A ti elszánt, úttörő, meg

nem hátráló munkátokon múlik, hogy a földmunkásság tömegeit bevigyétek a Földmunkásszövetségbe. A Szederek, Takácsok áruló munkájának akkor lesz vége, ha a Földmunkásszövetségben megszólal a tömegek osztályharcos szava!
Földmunkástestvérek!

A Magyarországi Szocialista Munkáspárt mellétek áll és üzenetet küld! Azt üzenjük, hogy vállvetve küzdünk veletek a nagyobb darab kenyérért, az emberhez méltóbb sorsért, a földesúri önkény megszüntetéséért. Üzenjük, hogy az ipari munkásság élén harcolni fogunk az új földreformért, melyet csak a munkásság és dolgozó parasztság harcos szövetsége a nép többségének, a munkásságnak valóban demokratikus kormánya tud majd valóra váltani.

Vigyétek szét ezt az üzenetünket a földmunkások, kubikosok, cselédek, dolgozó parasztok százezreihez!
Budapest, 1926. július 1.

Testvéri üdvözlettel:
a MAGYARORSZÁGI SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT
Budapest, VII., Hernád ucca 23.
Kiadó: Hajdú Tivadar, lakik: II., Lövőház ucca 34.
Bognár Jenő sajtóipari üzemek, Újpest, Lőrinc ucca 65."

Az illegális KMP minden lehetőséget kihasznált, a legális párt céljainak megismertetése terén nemcsak Budapesten, hanem vidéken is. Nyilvános politikai agitációra jó alkalom kínálkozott a Győr megye öttevényi járásban, ahol meghalt a járás országgyűlési képviselője. Képviselőválasztást írtak ki. Az MSZMP ezt óhajtotta kihasználni, amikor Huber István pesti vasmunkást jelölte. A választás levezetését egy bizottság végezte. E bizottságot Cs. Kovács György bőripari munkás, Bölcsházi Sándor győri vagongyári munkás és én alkottuk. Cs. Kovács akkor éppen Csehszlovákiában tartózkodott. Győrbe is egyedül utaztam. Bölcsházi elvtárssal, aki tagja volt az MSZMP-nek, megbeszéltük a tennivalókat. Számításba vettük a Budapestről érkező segítő elvtársakat, de azt is figyelembe kellett vennünk, hogy Győrött erős szociáldemokrata párt működött, rájuk nem számíthatunk. Első tennivalónk, az alispáni hivatalban, a jelölés elfogadásához szükséges ívek és a szükséges aláírások megszerzése volt.

Bölcsházi elvtárs a hídfő melletti kiskorcsmában szerzett részemre egy lépcső alatti kis helyet, amelyben éjjelenként meghúzódhattam. Ajánlotta ugyan, hogy mivel megfelelő szobát nem talál, éjjelenként társuljak hozzájuk. De mert csak éjjelre kellett hely, nem akartam nyugalmukat háborgatni.

Már késő este volt, amikor a kis helyiségben lefeküdtem, foglalkoztatott a gondolat: néhány aláírásom szükséges lesz az alispáni hivatalban. Ha a nevem írom az okmány alá és talán értesültek arról, hogy a budapesti ügyészség köröz, akkor baj lehet. Ha a nevem helyett más nevet írok, akkor okmányhamisításért öt évig terjedhető börtönre ítélhetnek. Végül is az előbbi mellett döntöttem. Győr messze van Pesttől. Az is lehet, a körözés csak az Alföldre terjedt ki...

Az alispáni hivatalban már nem tétováztam. Saját nevem írtam és használtam, ahol kellett...

Bölcsházi elvtárssal meglátogattuk az öttevényi választókerülethez tartozó nagyobb falvakat. Felhívtuk a választók figyelmét az új munkáspárt jelöltjének a támogatására.

Vasárnap három segítőtárs érkezett Pestről. Bölcsházi elvtárs is megszervezett néhány vagongyári munkást, akik a járásban laktak. Győrben is szerveztünk gyűlést. Huber, mint kissé hiú ember, ünnepélyesen felöltözve érkezett. Bár jó meleg volt, de kesztyűjét nem tette zsebre. A közeli falvakból és a győri munkások közül tevődött össze a hallgatóság. Nem sokan voltak. Nem is számíthattunk nagy tömegre. A hatóság nem háborgatott bennünket, így nem volt semmi baj. Huber anélkül, hogy sértette volna a szociáldemokrata pártot, ismertette az új párt törekvéseit és programját. A kisebb falukban, ahol nem volt csendőrsőrs, bátrabban beszélhettünk. Néhány helyen azonban nem engedélyezték a gyűlést. Volt olyan falu is, amelyből örültünk, hogy komoly bántalmazás nélkül kijutottunk. Az egyik kis falut gyors léptekkel kellett elhagynom. A faluvégen úgy hetven év körüli emberrel beszélgettem, amikor dühösen megállt mellettünk egy férfi. Rámordított: — Mit keres itt? Azonnal takarodjon, mert...! — és sietett tovább.

— Menjen, fiatal barátom, mert ez most, ha csendőrt nem talál, fellármáz valaki hozzá hasonlót és baj lesz — mondta az idős ember.

Megértettem. Nem szaladtam, de a megszokottnál mégis hosszabbakat és gyorsabbakat lépkedtem. Másfél kilométerre lehetett a vasút. Állomás helyett csak egy kis bódé jelezte a vonat megállóhelyét. Két győri elvtárs, akik már ismertek, a kis bódéban várták a vonatot, amikor odaértem. Alig váltottunk pár szót, dühvörösen egy fiatalemberrel odaért az említett férfi, pisztollyal a kezében. Mintha a két győrit nem is látta volna:

— Innen nem mégy tovább, te hosszú orrú, vörös kutya! Az anyád... Húzd ki innen! — parancsolta a fiatalembernek. A győri elvtársak összetekintettek, közénk álltak. Egyik nyugodtan, de határozottan mondta:

— Hozzá ne nyúljanak!

A másik úgy kapta el a dühöngő keze csuklóját, hogy a pisztoly kiesett belőle. A fiatalember abban a pillanatban kívül találta magát a bódén. A dühöngő vörös arca elsápadt. Bambán, meredt szemmel nézett, mint aki nem érti mi történt. De mert a pisztoly a győri elvtárs kezében volt, csak bámult.

— Na, menjen haza. Holnap, ha lehiggad a dühe, jöjjön be a főkapitányságra a pisztolyért — mondta nyugodtan a győri elvtárs. A nagy hős szó nélkül elment.

— A hitvány ébredővel nem lehet másként beszélni. Megszokta: a védtelen emberekkel úgy garázdálkodhat, ahogy akar. A múlt hónapban pedig három vagongyári munkás alaposan megpuhította. — Szerencséd, elvtársam, hogy a faluban nincs csendőrőrs. Különben most elbánnának veled. Jobb lesz, ha ide még egyszer nem jössz. Majd mi eljövünk ide vasárnap.

E bátor, gyors cselekedet és az érzés, hogy mi történt volna velem, ha nincs ott a két győri elvtárs, olyan hatással volt rám, hogy abban a pillanatban szólni se tudtam, csak kézszorítással köszöntem tettüket...

Cs. Kovács Györgyöt nem érte ilyen meglepetés. A választókerületben csak egyszer jelent meg, de gyűlésre akkor sem ment. Nem erőltettem.

A választás előtti utolsó héten Bölcsházi elvtárs megkérdezte: akarok-e a szocdem megyei tikárával, Hegyivel találkozni? Már a múlt héten említette, hogy szeretne veled beszélni. Ha igen, átmegyünk a szigetre és ott találkozunk.

A szigetnek nevezett liget nyári szórakozóhely. Ott találkoztunk a titkárral és néhány társával. Borral kínáltak. Én azonban málnaszörpöt kértem. Hegyi a választási kilátásokról érdeklődött. Nem hiábavaló-e a sok fáradság, a költség, amit erre pazarolunk. Itt a parasztság nem olyan könnyen gyúrható, mint a Nagy-Alföldön...

Iparkodtam megértetni vele: Mi nem a régi megszokás szerint itallal, borral, nagy ígéretekkel kábítjuk a választókat, hanem a rideg tényeket törekszünk megértetni velük. Így nekünk ez a választás csak annyi pénzbe kerül, amennyit vonatjegyre költünk. A kisparaszt megérti: mi is magvetők vagyunk. Tudja, minél alkalmasabb, jobb magot vet a talajba, annál jobb termést várhat. Nekünk minden szavunk ilyen mag. Talán e rövid idő alatt nem kel ki és nem érik be, de ha valamennyire is alkalmas a talaj, lassan mégis gyökeret ereszt és fejlődésre indul. Ezért, ha most nem is nyernénk meg a mandátumot, fáradozásunk mégsem hiábavaló...

Ezután finoman a pártbontás káros hatásáról beszélt. Nem több eredményt érne-e el a munkásság, az agrárproletárság, ha a párt

szétszakítása helyett inkább vele együtt harcolna jogaiért. Erős és durva az államhatalom. A szociáldemokrata párt, erejéhez képest minden lehetőséget kihasznál vele szemben a dolgozók javára. De elkerül minden olyan összeütközést, melyből csak verten vonulhatna vissza. Nem az ábrándok, csak a lehetőségek útján haladhatunk előre. Nem a felelőtlen és megvalósíthatatlan szólamokra hallgat a józan, értelmes munkásság, hanem azt mérlegeli, mit enged meg a lehetőség ma.

Jól ismertem az eféle szólamokat és mivel a vele levőket nem ismertem, nem óhajtottam a vitát. De angolosan sem akartam otthagyni őket.

— A lehetőség, Hegyi elvtárs, mindig annak a törekvésnek kínálkozik, amelyben van akaraterő. Vajon megszűnt volna-e a rabszolgatársadalom, ha a benne kifejlődő ellenerő nem feszegeti alapját, csak várja a lehetőséget. Nem akarom ezt folytatni, mert bizonyára jobban tudja mint én a társadalmi rendszerek alakulásának törvényszerűségét. Még majd beszélgetünk erről. Most azonban még vissza megyek a választókerületbe...

— Már nyugtalankodtam — szólt Bölcsházi elvtárs, mikor a hídon jöttünk visszafelé —, hogy belemélyedsz a politikába. Aki Hegyi mellett ült, az a megyénél dolgozik, néhányan úgy sejtjük, hekus. Gyerekkorunktól ismerjük egymást. Ma délelőtt csak úgy, mintha nem érdekelné, kérdezte: Te vagy-e az a Hunya, akit a pesti ügyészség köröz. Csak azt mondtam; bizonyára akit köröznek, nem a saját nevét használja.

— Köszönöm, elvtársam. Mikor indul a vonat? Most elmegyek. Vasárnap a terv szerint ellenőrizzétek a választást.

*

Pestre érkezésem után beszámoltam Poll Sándor és Mózes Viktor elvtársaknak a győri munkánkról és a várható eredményről.

— Jól van — mondta Poll —, a cél úgyis csak az agitáció volt. Különben ma reggel leküldtünk egy fiatal elvtársat érted, mert heten Németországba mentek. A többit majd Mózes elmondja.

Örültem a hírnek.

Délután a Hernád utcai központban voltam. Az elvtársak megőriztek néhány újságot részemre, melyek a kubikos-, aratósztrájkkal foglalkoztak. Gróf Almási Imre is írt róla.

— De várhattunk-e simogató, biztató hangot a nagybirtokosoktól, az Ármentesítő Társulatoktól, akik a mezőgazdasági dolgozók kizsákmányolásából éltek, dőzsöltek. Válaszra készültem. Erre

azonban nem volt alkalmam, mert központi székházunk előtt megjelent egy nagy rendőrségi autó néhány rendőrrel és egy főhadnaggyal. Huszan-huszonöten lehettünk a helyiségben. Akik nem tudtak a tulajdonos lakásán át elmenekülni, azokat az autóba lökdösték. A teremnek nevezett helyiségből egy kis iroda nyílt. Hatan szorongtunk benne. Az ajtóval szemben, egy hosszabb asztalnál ült dr. Molnár Árpád, a központi irodavezető, Kriszl János, Mata Mária, Vámos Ilona, Kolozsi László. Az ajtó mögötti kis asztalnál én izzadtam. Benézett a rendőrfőhadnagy. Dr. Molnár felállt és enyhe mosollyal mondta: — Ismer, főhadnagy úr. — Ismerem a tanácsos urat.

— Itt csak az irodában dolgozók vagyunk. A főhadnagy be sem lépett, elmentek.

Vámos Ilona sápadt arccal jött hozzám:

— Hagyd azokat a vackokat Hunya, mert ha még visszajönnek, és itt találnak, aligha mehetünk holnapután Berlinbe. Ha belép az a barom és látja, hogy a te arcod barnább, falusibb, biztosan igazoltat és akkor vége...

A meghatározott nap reggelén Kolozsi Lászlóval találkoztam a pályaudvaron. Magyaróvárig váltottunk jegyet. A konspiráció szerint — bár egy kocsiban utaztunk — nem ülhettünk egymás mellé. Magyaróvár előtt leszálltunk és gyalog indultunk, a várost balra elkerülve, dűlőutakon. Levél községet is elhagyva a Lajta folyó és a vasút között haladtunk. Kolozsi már jól ismerte a járást. Ha mégis feltűnt egy-egy ember, letértünk a keskeny dűlőútról és messze elkerültük. Két órai gyaloglás után fáradtak és szomjasak lettünk. Az út szélén néhány almafát találtunk. Az alma még kemény, de válogattunk néhányat. Bementünk a kukorica közé és fekve a kemény savanyú almát rágtuk. Kissé pihentebben, de még nagyobb óvatossággal indultunk tovább. Mikor a távolban jobbról feltűnt Hegyeshalom, Kolozsi figyelmeztetett, vigyázzunk! Közeledünk a határhoz. Hegyeshalmot is elhagyva, alkalmas helyen lefektetett. Meghagyta, hogy figyeljem őt. Ha int, akkor ne szaladva, de ne is andalogva menjek feléje. Még láttam, mikor ő is lefeküdt és mint azután elmondta: nagy izgalommal leste a pillanatot, amikor a határőrök már nem láthatók. Majd felemelkedve intett és gyors léptekkel hozzáindultam.

Szerencsésen átsurrantunk a határon és Nichelsdorf (Miklóshalma) osztrák község határába értünk.

— Itt már ne féljünk — szólt Kolozsi barátom — és leültünk az árokparton. — Nappal bár messzebb lát a határőr is, mint éjjel, mégis biztonságosabb az átkelés. Ebben a faluban nem csodálják az idegent, nem kiabálnak fegyveresek után.

Bizony a gyaloglás és az izgalom elfárasztott. Pedig még hosszú az út Bécsen át Berlinig. Kolozsi biztatott. Mindenütt vannak kommunisták, baj nem lehet. Elsétálunk Parndorfig (Pándorfalu), ott már van vonatjárat.

Éjjel érkeztünk Bécsbe. A pályaudvar egyik várótermében szunyókálva vártuk a reggelt.

A város szélén, ahol már kertes házak voltak, megálltunk egy utcaajtónál.

— Itt lakik Lukács György, a marxista filozófus. A további irányításod az ő feladata. Menj és mond meg ki vagy, ő már tudja a többit. — Kolozsi elment.

Lukács elvtárs a reggeli fürdéshez készült, amikor becsengettem. Bemutatkozásom után az előszobába vezetett. Felesége tejeskávét, zsemlyét hozott, igen jólesett. Reggeli étkezés után, lemosva az út porát, ajánlották, ebédig bent, vagy az udvarkertben, a fa árnyékában pihenjem ki az út fáradalmát. Megköszönve gondosságukat, nyugágyra feküdtem és délig aludtam.

Ebéd közben Lukács elvtárs és felesége az otthoni helyzetről, az MSZMP és az illegális mozgalomról érdeklődtek... A beszélgetést ebéd után az árnyékos kertben folytattuk. Közben egy fiatal elvtárs lefényképezett.

Délután három óra tájon jött Landler Jenő elvtárs. Kissé nehéz testét mellém, egy nyugágyba helyezte. Őt is az otthoni mozgalom érdekelte és az, kikkel voltam kapcsolatban. Mióta ismerem Vági Istvánt? Találkoztam-e olyan elvtárssal, akit ők küldtek haza az illegális mozgalom irányítására? Mikor és hogyan kapcsolódtam az illegális mozgalomba?...

— Vágit 1922-ben ismertem meg. Őri, Gőgös, Hámán elvtársakkal először 1923 elején találkoztam... Szántó és Sándor elvtárssal most a nyár elején...

Sűrítve bár, mégis alkonyatig tartott, mire mindezt elmondtam. Azután még megkérdezte:

— Hogyan gondolod, Hunya elvtárs, miként lehetne kevesebb lebukással jobb eredményt elérni az illegális mozgalomban?

— A magyar rendőrség és a csendőrség igen alaposan ki van képezve a kommunisták üldözésére. Vannal besúgóik is, akik még a proletárdiktatúra idejéből ismerik az emigrált elvtársakat. Ezért talán jobb lenne, ha az otthoni illegális elvtársak közül itt Ausztriában, vagy a Szovjetunióban képeznék tovább a mozgalom irányítására alkalmas elvtársakat. Rákosiék lebukása alaposan megnehezítette a MSZMP tevékenységét és az illegális mozgalmat. Pedig jól alakult már a legális párt keretében az illegális mozgalom is. Szerintem kissé korán történt Rákosiék hazaküldése...

— Talán, ha mindnyájan egyformán gondolkodnánk és értékelnénk a magyarországi adottságokat és lehetőségeket, elkerülhetnénk egyesek nem eléggé átgondolt törekvését — mondta oktatásként Landler elvtárs. — De bárhogyan is össze tudnánk egyeztetni az adott helyzet követelte mozgalom irányítását, nem hagyhatjuk ki számításunkból a kisebb, esetleg nagyobb arányú lebukásokat. Harc ez. Képletesen szólva hasonló a háborúhoz, amelyben halottak, sebesültek és foglyok is vannak. Annyi különbséggel természetesen, hogy mi még fegyver nélkül küzdünk a jól felfegyverkezett államhatalommal szemben. És hiába tagadnánk, ma még az államhatalom az erősebb. De velünk szemben kialakult a kormánnyal és a liberális polgársággal paktáló peyerista szociáldemokraták frontja is. Ellenük olyan elvi és gyakorlati harcot kell folytatnunk, amely a munkásságot elfordítja tőlük és a forradalmi harc útjára vezeti. Ilyen viszonyok között az illegális mozgalom szervezését és irányítását csak olyan elvtársakra bízhatjuk, akik már fel vannak vértezve a marxizmus—leninizmus elméleti és gyakorlati ismereteivel. Bár otthon is vannak becsületes, képzett, az illegális mozgalomban jártas elvtársak, mégis úgy érezzük, segítséget kell küldenünk kockázat árán is.

Ellentmondás nélkül megértettem.

Közben egy fiatalember érkezett az útlevéllel és a vasúti jeggyel. Landler elvtárs átvette, belenézett az útlevélbe:

— Paul Schneider vagy, Burgenlandból. Jól jegyezd meg. — És átadta. — A fiatal elvtárs majd kikísér a pályaudvarra. Holnap, ha megérkezel Berlinbe, egy ismerősöd vár rád. Jó utat. Berlinben majd találkozunk. Kezet nyújtott és elment.

Berlinben a pályaudvaron Mózes Viktor várt. Nem messze a pályaudvartól, egy vendéglő éttermében Kun Béla és Vágó Béla elvtársak fogadtak úgy, mintha már régi ismerősök lettünk volna. Én azonban őket még csak fényképen láttam. Kun Bélát azonban fényképről sem ismertem volna fel, mert azóta bajsza, szakálla nőtt.

A rövid ismerkedés után Vágó elvtárs lágytojást és kávét rendelt négyünk részére. Étkezés közben Kun elvtárs körülnézett, majd mosolyogva mondta:

— Az értesüléseink és az írásai után ítélve idősebbnek gondoltam Hunya elvtársat. Különben örülök csalódásomnak. Hány éves? Mióta vesz részt a mozgalomban?

Röviden ismertettem korom, életutam, a nagy októberi forradalomtól kezdve.

— Külön örülök, pedig inkább szégyelnünk kellene, hogy az agrárproletárok hamarabb kerestek minket, mint mi őket. Mózes elvtárs, kísérd Hunya elvtársat a szállására.

Mózes Viktorral egy idős suszter családnál kaptunk lakást és naponta háromszor étkezést. Délután vele mentem a küldöttekkel való találkozásra, egy német elvtárs lakására. A kis szórakozóteremnek is megfelelő nagyszobában már ott volt Vágó Béla és a most érkezettek: Házi Ferenc, Fuszenecker Ferenc, Vámos Ilona, Rostás István, Bella Sándor. Bellán kívül az MSZMP-ből mindenkit ismertem. Az ismerkedés így gyorsan megtörtént. A szakmai megoszlás mégis furcsán hatott rám. Három férfiszabó, egy suszter, egy vasmunkás, egy agrárproletár (én) és egy nőmunkás.

A rövid ismerkedés után Vágó ismertette a tervet.

— Először is: ha valami kívánságuk lenne az elvtársaknak, nekem szóljanak. Mindent én intézek és szervezek az egy hónapra tervezett pártiskola ideje alatt. A tanfolyam tematikája: a magyarországi gazdasági, belpolitikai helyzetnek és a munkásmozgalom aktuális kérdéseinek a tanulmányozása. Előadók: Landler, Kun, Révai, Varga és Lengyel elvtársak. Az előadások legfontosabb részeit írásban rögzítik az elvtársak. Minden előadást hozzászólás és vita követ. Nem az a lényeges, hogy mennyi ideig tart egy-egy előadás, vagy a vita, hanem, hogy mennyit tudunk majd a mozgalomban hasznosítani belőle. Kapnak majd magyar fordításban megjelent brosúrákat, amelyeket majd közben tanulmányoznak... Szervezünk olyan látogatásokat, melyekből némi ismeretet szereznek a német nép és a munkásság mozgalmáról, munkájáról, kultúrájáról, művészetéről...

Tanulótársaim budapestiek. Így legálisan és illegálisan hallgattak már marxista és egyéb tudományos előadásokat. Nekem erre addig nem volt lehetőségem. Amit Endrődön kubikostársaimmal közösen tanulgattunk, kevésnek bizonyult. Az első napokban úgy éreztem, hogy ez a magas szintű tanulás nehezebb, mint a kubikolás. A kubikolás testi fáradtságát éjjel kipihentem. De a tanulás az agytekercseket és a vele összefüggő minden idegszálat feszítette. Ezt nem pihentem ki éjjel sem, mert álmomban is gyötrődtem, írtam, vagy beszéltem. Mózes hiába hívott, menjek vele sétálni, levegőzni. Olvastam és küzködtem a hallott és olvasott anyaggal.

E fárasztó szellemi erőfeszítés csak a második héten könnyebbült, amikor úgy éreztem, nem maradtam le társaimtól.

Vágó elvtárs először egy nagy gyárba szervezett látogatást. Nagy gyárat még Magyarországon sem láttam. Talán azért volt számomra csodálatos az embereknek és a gépeknek a pontos együttműködése. A munkatermek tiszták, levegősek, világosak. A mérnökök, technikusok könyékig felgyűrt, fehér köpenyben járkáltak. Ha a még nem

eléggé gyakorlott munkás bizonytalanul dolgozik, megfogják a vasdarabot és megmutatják, hogyan kell csinálni.

Vágó elvtárs szinte dicsérően magyarázta: A németeknek precízen szervezett a munkájuk. Tökéletesek a gépek, szorgalmasak, képzettek a munkások és a technikusok.

Vasárnap a kommunista párt nagygyűlésére mentünk. A német munkásság tömegmozgósítása nemcsak engem, de társaimat is meglepte. Először azt hittük; a német hadsereg fegyver nélküli felvonulását szemléljük. Egy ideig álltunk az utcasarkokon és néztük a katonás menetet. Elöl a zenekar. Utána a vezetők. Majd egyforma barna ruhában, négyesével egyszerre lépve a munkások. A forradalmi dalok végighullámzottak a hosszú menetoszlopon.

— Ilyen a német kommunisták komoly harcra is kész milliós szervezete — mondta Vági elvtárs. — Gyerünk a tömeggel, hogy jó helyen foglalhassunk helyet. A szociáldemokraták ugyanilyen harci rendben vonultak fel. A munkáshadsereg két osztagának szemléje ez. Ha ez a hatalmas munkássereg egyszerre, egy akarattal a kapitalizmus ellen rontana...

A százezrek részére is alkalmas nagy téren már fellobogózva az emelvény. Az idősebb kommunisták, nők, serdülő fiúk, lányok már gyülekeztek a részükre kijelölt helyen. Közöttük álltunk meg. Az emelvény előtt katonás rendben felsorakozott az egyforma ruhát viselő munkásság.

— Így vonultunk mi is fel 1919 nyarán az újszászi réten a 6. hadosztály szemléjére...

A nagygyűlésen Thälmann elvtárs beszélt. Lendületesen, biztatóan. A beszéd tartalmát a tömeg hangulata, viselkedése értette meg velem és Vágó elvtárs egy-egy magyarra fordított mondata. A weimari alkotmányról, a nácizmus elleni harcról, a kommunista hadsereg még erősebbé szervezéséről beszélt.

Biztatóan hatott rám a német kommunisták szervezett ereje. Némileg ismertem a német kommunisták elvi és igen komoly fegyveres harcát. Sok vért, sok embert vesztettek Karl Liebknecht és Rosa Luxemburg meggyilkolása után is. E tökéletes szervezés és a gyűlés hangulata bizonyítja; a munkásságot a tőke elleni harcra, nem a türelemre intő megalkuvás buzdítja, hanem a cselekvő akarat és az a tudat, hogy harc nélkül nincs győzelem! Bár 1919-ben letörték a forradalmat, de vezetői és harcosai nem menekültek szét a földgolyón... Ott maradtak és újra szervezték a harcokat. Nem bízták a forradalmi munkásságot a tőke uraival paktáló szociáldemokrata vezetőkre. És ma hittel éneklik: „... ez a harc lesz a végső, csak összefogni hát, és nemzetközivé lesz holnapra a világ."

A következő vasárnapon egy Berlinhez közel levő tóhoz mentünk.

Sokan voltak ott, leginkább kommunisták, családosan. Fürödtek, csónakáztak. A parti árnyékos fák alatt hevertek a fűben. Csoportokban munkásdalokat énekeltek, sakkoztak, dominóztak. Velük élveztük a nap sugarait, a vizet, a víg szórakozást. Beszélgetni csak egy volt orosz hadifogollyal tudtam, bár ő még úgy sem tudott oroszul, mint én. Mégis megbarátkoztunk, 1915-ben ő is a nyikolszuszuriszki (Vorosilovszk) táborban volt. Majd az érdekelte, mit tettem azóta. Erre azonban választ már csak Vágó elvtárs segítségével adhattam. Amikor röviden elmondtam, hogyan lettem ott kommunista, a vállam veregetve magyarázta: ő is azóta kommunista. Ennek örömére ittunk egy-egy pohár üdítő italt.

A tanfolyam utolsó hetében Berlin nevezetességeivel ismerkedtünk. Majd egyik este színházba mentünk.

A tanfolyam eredményét Kun elvtárs sikeresnek minősítette. Kívánta, eredményesen használjuk a tanultakat mozgalmi munkánkban.

Visszaindulásunk előtt Komjáth Aladár kertes magánlakásában ebédeltünk... Magyaros gulyást főztek. Landler elvtárs már néhány nappal előbb elment. Kun még velünk volt. Ebéd után, míg a többiek az asztal mellett szórakoztak, Kunnal a kis kertben sétálgatva beszélgettünk. Kun elvtársat az érdekelte: milyen volt a szegény és nincstelen parasztság véleménye a proletárdiktatúra után?

Elmondtam: mivel nem azt kapták, amit vártak, így eléggé megoszló volt a véleményük. A jobbágy felszabadítás óta mindig a nagybirtokok felosztását várták. Olyan reménnyel azonban soha, mint a proletárdiktatúra kikiáltásának napjaiban. Az áprilisi földtörvény után a szegényparasztság reményvesztése közömbösséggé csökönyösödött. A proletárdiktatúra idején pedig mi magyaráztuk: ha győzünk, felosztjuk a földet. De mivel a várt földosztás elmaradt, a szavainkban már nem hittek. Még ma is vannak agrárproletárok, akik úgy vélik: ha felosztjuk a nagybirtokot, másként alakul a proletárdiktatúra helyzete...

— Lehet — mondta sóhajszerűen Kun elvtárs. — Ha még egyszer alkalmunk lenne, másként csinálnánk...

Az illegális mozgalomról ugyanazt mondtam neki, mint Bécsben Landlernek. Olyan értelmű volt Kun magyarázata is. Azzal a bővítéssel: reméli, most már jobban összeegyeztethetik véleményüket az illegális mozgalom érdekében. Több a tapasztalatuk.

Vágó elvtárs végül közölte, hogy Bécsben hol és kinek adjuk majd vissza útlevelünket. A többit majd ott intézik

Fuszenecker Ferenccel még akkor este elindultunk. A konspiráció szerint egy vasúti kocsiban, de nem egymás mellett ültünk.

Reggel jelentkeztünk az illetékes elvtársnál. Átadtuk neki az útleveleket, majd Fuszeneckernek mondta:

— Az utat tudod. Azt is tudod, hol kell leszállni a vonatról és kihez kell menni, aki elvezet a határig. Egy kis vendéglőben reggelizünk és indultok.

A Bécsből induló vonatról alkonyat tájon Petersdorf (Nagyszentmihály) kis állomáson szálltunk le. Elmentünk a további utunk vezetésével megbízott elvtárshoz. Korunkbeli fiatalember, Kocsis Péter, Fuszeneckert ismerősként üdvözölte. Gondoskodott vacsoráról is. Majd javasolta: a kis szobában pihenjünk le, amíg eljön az indulás ideje...

Virradat előtt indultunk. Már fröstök magasságon haladt a nap, amikor Kocsis lefektetett minket és óvatosan előre ment. Félóra múlhatott, amikor visszajött. — Ha nem leszünk óvatosak, két magyar határőrrel találkozunk. Lent vannak már a hajlatban. Gyerünk. A határhoz érve megkérdezte: Fuszenecker elvtárs, Szombathelyig tudod még az utat? Míg néhány kilométert elhaladtok, vigyázzatok. Jó utat...

*

Szerencsésen megérkeztünk Pestre, ahol zsongott az élet. A rendőrség napról napra nyugtalanabb, durvább.

Haza nem mehettem. A csendőrök nagyon kerestek. Éreztem, ha a kezükbe kerülnék, dühükben még jobban elbánnak velem, mint két évvel előbb, a temetés után. A feleségemet értesítették, jól vagyok és ha csendesedik a helyzet, hazamegyek. Addig Pesten bújkálok az emberrengetegben.

Az egyik napon, alkonyat után, a Teleki-téren találkoztam néhány mezőtúri kubikossal. Elmondták, hogy a röplapok nagyon felbőszítették a csendőröket. A mezőtúri, túrkevei csendőrök az aratás idején kétszer is átkutatták a Hortobágy—Berettyón dolgozó kubikosok kunyhóit, röplapokat kerestek. Néhány embert megvertek. A mezőtúri határban mégis volt eredménye a röplapoknak az aratásnál és a részes cséplésnél is...

Ilyen tartalmú értesítés érkezett más helyekről is, aminek örültem. Voltak eredmények a kubikmunkáknál is. A hosszúfoki csatornán például az endrődi kubikosok elhatározták, ha nem javítanak a fizetésen, otthagyják a munkát. Egy öt tagból álló bizottságot küldtek a főmérnökhöz. Útközben találkoztak. A mérnök nem várta meg, amíg elmondják szándékukat. Megnyugtatta őket, csak dolgozzanak, a társulat megígérte a munkabér felemelését. Hajdú megyében azonban beavatkozott a csendőrség az aratók és birtokosok kö-

zötti vitába. Több helyen is feszült helyzet alakult ki. Sokakat letartóztattak. Szolnok megyében Tisza Antalt két hónapra elítélték. Másutt a járási főszolgabírók fenyítették meg az embereket. Néhány endrődi szaktársam is részesült ilyen ítéletben ...

A Földmunkások Szaklapja 1926. augusztus elsejei számában Szeder Ferenc egész oldalas cikket írt:

„Válasz az endrődi földmunkásoknak.

Pár hét előtt egy röplapot hozott hozzánk a posta, amely »A magyar föld robotosaihoz« címet viseli, és amely Hunya István kiadásában jelent meg. A röplapon pontokba vannak foglalva azok a követelések, amelyek az aláíró »endrődi földmunkások és az egész ország földmunkássága« szerint megjavíthatnák a földmunkásság gazdasági, valamint szociálpolitikai helyzetét. A Szakszervezeti Tanácson, a Szociáldemokrata Párton, a Vági-féle Szocialista Munkáspárton kívül hozzánk is bizalommal fordulnak, hogy az emberiesebb megélhetésért indított harcban eleget tegyünk szocialista kötelességeinknek és nyíltan, becsületesen segítségére legyünk jogos harcuk győzelemrevitelében.

Nagy naivitás egy most egyénileg kezdeményezett mozgalommal kapcsolatban hozzánk azt a kérést intézni, hogy csatlakozzunk hozzá a földmunkások rabszolgai sorsának a megváltoztatása céljából... Tessék tudomásul venni az endrődieknek, hogy a földmunkásszövetség most is ezért dolgozik, ez a cél fűt bennünket a cselekvésre és ez állított bennünket a munkásmozgalom szolgálatába. Mi ugyanis már rég megtanultuk, hogy ha nincs tudása és bátorsága a mezőgazdasági munkásságnak életviszonyainak megjavításáért ez idő szerint harcba szállni, azon túlmenően rajta kívül más ok és más tényező is közrejátszik, hogy nyomorúságoskodik, kínlódik és távol az emberi élettől, vegetál.

Erre nézve csak egy-két példát hozunk föl. Orosházán 20 év óta fönnálló csoportunkat eddig sem közölt indok alapján föloszlatták. Most kaptuk meg a belügyminiszter harmadfokú végzését, amely szerint az endrődi helyi csoport megalakulását nem veszik tudomásul. Szeptember 15-re 15 tiszadobi szaktársunkat citálták be a főszolgabírósághoz, pusztán azért, mert Szövetségünk tagjai. Folytathatnók az ilyen zaklatások fölsorolását, amelyek nem elszigetelt jelenségek. Állandóan zaklatnak bennünket és csak úgy röpködnek a súlyosabbnál súlyosabb közigazgatási ítéletek a mezőgazdasági munkásokkal szemben, ha megkísérlik, hogy szervezett erővel védekezzenek a fojtogató nyomorúság ellen. Ez, sajnos olyan tény, amelyet a szervezkedni akaró földmunkásság minduntalan a saját bőrén kénytelen érezni, de amelyet meg kellene látni azoknak is, akik olyan nagy előszeretettel dobálják sárral Szövetségünk vezető-

ségét és minden sikertelenség ódiumát a vezetőség nyakába akarják varrni... Mi nem intézhetjük el a kérdést egy ilyen kijelentéssel, mint ahogy az endrődiek azt felelősség nélkül teszik. Nem is akarjuk...

Szeretnénk azonban valamit az endrődieknek és Hunya szaktársnak megmondani... Az ábrándok világába jár az, aki azt hiszi, hogy komoly, országos akciót lehet kezdeni a földmunkásság sorsának megjavításáért azzal a módszerrel, amellyel Hunya szaktársék kísérleteztek..."

Ennyi elég a nagy cikkből. A földmunkások a Szociáldemokrata Párt peyerista vezetőitől és a Földmunkások Országos Szövetségének vezetőitől éppen úgy nem várhatnak komoly harcra szervezést, irányítást ma, mint a századforduló táján. Mégis, 1897-ben az egész országra kiterjedő aratósztrájkot szerveztek a Várkonyiék által irányított agrárproletárszervezetek. 1906-ban szintén a szociáldemokrata párt vezetőinek akarata ellenére szervezték az agrárproletárok az aratósztrájkot. Ez évi szembenállásuk a sztrájk gondolatával tehát nem újkeletű.

Szeder Ferencnek sem válaszolhattam. Az okát mondják el az újságok. A Pesti Hírlap 1926. szeptember 7-én a többi között ezt írja: „A Vági-párt, annak ellenére, hogy néhány tagját nemrégiben súlyos büntetésre ítélték, még mindig nem tért jobb belátásra és állandóan mozgolódik. Az utóbbi hetekben a különböző kerületi rendőrkapitányságokon egész sereg Vági-párti munkást ítéltek el pénzbüntetésre és kisebb-nagyobb szabadságvesztésre. A szigorú intézkedések azonban, úgy látszik, még mindig nem vették el kedvüket és folytonosan újabb és újabb zavargást szerveznek."

Elhatároztuk, hogy a fokozódó rendőrségi, csendőrségi hatalmaskodás ellen tüntetéses felvonulást rendezünk és egy bizottság memorandumot ad át Koszó belügyi államtitkárnak. Négy-ötszázan felvonultunk. De hadd idézzem a Népszava 1926. szeptember 8-án megjelent néhány mondatát:

„... a rendőrség újabb teljes permanenciát rendelt el a minisztériumok és a központi városháza előtt, sőt a várba felvezető utakon katonai osztagokat is állítottak fel. Félegy órakor azután a Belügyminisztérium előtt tíz tagból álló embercsoport állott meg, melynek vezetője bejelentette a Belügyminisztérium előtt elhelyezett rendőrségi karhatalom vezetőjének, hogy békés szándékkal vannak, küldöttségbe akarnak menni Koszó belügyi államtitkárhoz, hogy memorandumukat átadhassák... Az államtitkár nem fogadta a küldöttséget..."

Megemlíti még; a rendőrség 55 tüntetőt letartóztatott. Közöttük Weiszhaus Aladárt, Huber Istvánt, Szabó Mihályt, Hunya Istvánt...

Talán csak negyedóra múlhatott el az első kerületi kapitányságon, amikor engem kiválasztva társaim közül, két rendőr hónom alá nyúlt és elvezetett. Schweinitzer és Hain, a két nagy hírű nyomozótiszt várt rám. Sweinitzer gúnyos mosollyal fogadott. Megkerültél, Hunya? Na, hogy hol jártál, majd szépen elmondod... Kísérjék a főkapitányságra —, intett a két rendőrnek.

A főkapitányság egy kis céllájában aznap délután nyugodtan hagytak. De nem hagyott nyugton a gondolat: miért nem menekültem ki a rendőrkordonból? Dulakodás közben láttam, hogy menekülnek az elvtársak. Nem kellett volna a tüntetésre jönnöm. De Kriszl Jancsi, és Lőwy Sanyi hívtak. Most már mindegy! Próbáltam elhessegetni a nyugtalanító gondolatokat...

Este a fotócellába kísértek. Többféle beállításban fényképeztek. A fényképezés után a cellámban szunyókáltam, amikor megcsördült a zár és beszólt a rendőr: Kihallgatásra!

A szobában polgári ruhás, morc tekintetű férfiak vártak. A személyazonosságom megállapításakor az egyik elébem állt. Ordítva kérdezte: Milyen vallású vagy? Te aljas kommunista!

— Felekezetnélküli va... — az utolsó szót nem mondhattam ki, mert öklével úgy ütött arcomra, hogy számból, orromból folyt a vér. A másik abban a pillanatban úgy rúgott ágyékon, hogy szédülve összeroskadtam. Hogy hogyan húztak ki a szobából, nem tudom. Amikor a zárkában magamhoz tértem, éreztem nemcsak annak az egy ökölütésnek és rúgásnak a nyoma fájt, hanem oldalam és a combom is. Dagadt a szám, az orrom. Arcomon a rászáradt vér.

Másnap déltájon még a szalmazsákon feküdtem, amikor bejött egy rendőr, rámnézett és közömbösen kérdezte:

— Mit csinált? Félve a kihallgatástól, a falba verte a fejét? Ne féljen, nem bántják itt magát. Csak nem gyilkolt? Na, itt a vederben a víz, mossa le a piszkot.

Nem szóltam. Megmosakodtam. Sajgó fájásaimmal feküdtem a szalmazsákon... Az ilyen kezdetnek milyen lesz a folytatása?

Este megint a polgári ruhások elé állítottak.

— Na, remélem eszedbe jutott, milyen vallású vagy? — kérdezte az asztalnál ülő.

— Törvényesen felekezetnélküli vagyok.

— Még most is hazudsz te, az anyád... ordított a másik és már puffant rajtam a bikacsök. Úgy éreztem, reped rajtam a kabát és hátamon a bőr. A harmadik csapásra meginogtam, de nem roskadtam össze.

— Na, milyen vallású vagy?

— Törvény szerint felekezetnélküli. Az 1895-ös törvény értelmében a gyomai járás főszolgabírója állította ki a hiteles okmányt.

— Te marha — bődült a bikacsökös és megint csapott. — Hát már az istent is tagadod. Mi? Felelj! — Ekkor jött be Sweinitzer.

— Erről nincs több mondanivalóm.

— Na, majd gondolkodol még — mondta az asztalnál ülő. — Te írtad ezt a két förmedvényt?

— Igen.

— A kommunisták biztatására, mi? Vagy azok írták és te, mint buta paraszt, aláírtad a neved. Mi? Saját könnyebbségedre mondd meg, kik biztattak? Vagy tán kényszerítettek? Ha megmondod, magadon segítsz. — Tegyél ide egy széket a másiknak. — Na ülj le és mondd el, hogy mielőbb hazamehess. — Sweinitzerre nézett. aki helyeslően bólintott és az asztalhoz ült. — Na, halljuk!

Fájt minden részem. Éreztem, hallgatnom nem szabad. Beszéltem!

— Agrárproletár vagyok. Csak négy elemi osztályt végeztem. De az élet iskoláját megjártam. Nincs szükségem arra, hogy érzéseim, gondolataim más írja meg nekem. Ami kényszerített, azt a két röplapban megírtam, vállalom is érte a felelősséget.

— Ne burkold. Érthetőbben mond! — Figyelmeztetett a kihallgatásvezető.

Talán, mert a hangja nem olyan durva, mint addig volt, kissé nyugodtabban folytattam:

— Az embert megalázó munkabér volt a kényszerítő fő ok, amit a nehéz kubik, aratás, cséplés és egyéb munkáért adnak. Reméltem, végre talán megértik a munkaadók, hogy mi is emberek vagyunk. Emberek és csak emlékeztetünk, ha már nagyon gyötör a nyomor... Amit a két röplapban írtam olyan valóság, amit az emberségesebb munkaadók is elismertek és sok helyen valamit javítottak is a munkabéreken.

— Na, elég a meséből! Kik azok a kommunisták, akik rábeszéltek az ilyen vallás és államrend elleni mocskolódásra. Neveket mondj! — A hang már nem tűrt ellentmondást.

— Csak a szociáldemokrata vezetőket ismerem...

— Talán még Vágit sem ismered?

— Vági Istvánt, mint szociáldemokratát ismertem meg 1922-ben. — Ő nálunk akkor szociáldemokrata párti képviselőjelölt volt...

— Ne mosogass!

— A valóságot mondom...

— Orosz hadifogoly voltál és ott fertőződtél meg a kommunista fekéllyel, mi?

— Igen, fogságban voltam. De már 1918 elején hazajöttem.

— Haza küldtek, hogy itt terjeszd a fekélyt... És itthon vöröskatona lettél!

— Igen. A hazát védtem.

— És most a haza ellen vagy kommunista! Mi?

A kérdések gyorsultak. Minden kérdésre feleltem. A Rákosi üggyel kapcsolatban megmondtam, ha kommunistát ismernék, akkor a Rákosi-perben elítéltek volna. És bizonyára júniusban a Békés megyei ügyész sem engedett volna el, de az ügyész úr még a röplapban sem talált állam és vallás elleni izgatást, amiért letartóztatott volna . . .

— Hadd gondolkodjon még. Van időnk — legyintett Sweinitzer.

És hagytak gondolkodni. Kétszer próbálkoztak még velem. Barátságosan hangzó ígéretek és verések váltakoztak. Éreztem, a röplapok és felekezetnélküliségem nem annyira fontosak nekik, hiszen egyiket sem tagadtam. A kommunisták nevei érdekelték őket. Nem lettem áruló.

Néhány nap után a Pestvidéki fogházba szállítottak.

Osztálybíróság előtt

A Pestvidéki fogház ötemeletes, új, korszerű épület. Ablakai olyan magasságban, hogy magas növésű ember sem nézhetne ki rajtuk. De az ablak üvege sem átlátható. Kívülről erős vasrács védi. Berendezése mindössze egy vaságy, rajta szalmazsák, egy főalj „párna" és egy pokróc, egy hárombordás radiátor, egy angol W. C.-kagyló és egy kis mosdótál. Az ágyvégnél kicsi asztal és hozzáillő ülőke. A cella hat lépésnyi hosszú és három lépés széles. Az erős vasajtó és az ajtón a kukucskalyuk is csak kívülről nyitható. A mennyezeten villanybúra. Benne két villanykörte. Az egyik rendes világítású, a másik homályos. A padlózat vöröscement.

Amikor a fogházőr bekísért a cellába, megérttette velem; az ágyra nappal leülni, lefeküdni tilos. A padlót a mosdótálban levő ronggyal minden reggel fényesre kell mosnom, az ágyat úgy rendbe tennem, hogy ne látsszon az éjjeli fekvés nyoma. Különben baj lesz...

Sajgó fájásaimmal, gyötrő gondolataimmal jó lett volna a szalmazsákra pihenni. De nem szabad. Az ülőkére ülve, fájó fejem kezemre hajtva pihentettem... Hogyan lesz tovább? Mi lesz feleségemmel, kisfiammal? Régi mozgalmi társaim végezhetik-e a szervező munkát? Vagy a szervezetet is szétverték már a felbőszült csendőrök? Maradtak-e még, akik tovább irányítják a legális és illegális mozgalmat?... Zsongtak bennem az idegfeszítő kérdések... Magyarázat, válasz helyett szemeim előtt csak a bizonytalanság nagy fekete kérdőjelei vibráltak.

Kibírtam a rendőrségi tortúrát. Nem árultam el senkit. Ha egy nevet is említettem volna, addig kínoznak, míg a többit ki nem gyötrik belőlem. És akkor hitvány áruló a nevem. Inkább becsületesen meghalni, mint becstelenül élni!

Olyan csendes a nagy épület, mintha rajtam kívül nem volna benne több élőlény. Néztem a vasajtót. A kukucs pillanatra kinyílt. De mert se nyílása, se csukódása nem hallatszott, szinte megdöbbenve gondoltam; talán süket lettem. Kissé megrettenve halkan szóltam

magamhoz. És, hogy hallottam a halk hangot, megnyugodtam. Az ajtózár nyitását már jól hallottam.

A fogházőr egy levelezőlapot és ceruzát hozott:

— Tud írni? — kérdezte.

— Tudok.

— Akkor erre írja meg hozzátartozójának, hogy itt jó helyen van. De mást semmit! — Egy fogoly házi munkás vödörszerű edényben vizet hozott. — Tegye az asztal alá — szólt rá az őr. Majd nekem magyarázta: a víz arra való, ha megszomjazom iszom és reggel mosdom. Este csak akkor fekhetem le, ha a világítólámpa helyett az éjjeli lámpa gyullad ki.

Vacsorára szeletke kenyeret és vegyes ízű „majomfogót" adtak. Több jobb lett volna.

Este, mikor az éjjeli lámpa kigyulladt, lefeküdtem. Mint agrárproletár bárhol dolgoztam, párna nem volt még a fejem alatt. Most mégis kellemetlennek éreztem. Ki tudná hány ember testének bűze szívódott már a törekké morzsolódó szalmába?

Reggel, a rántott levessel egy darab rabkenyeret adott az őr.

— Ez a napi porció! — mondta.

Reggeli után séta következett. A nagy csendben eddig arra gondoltam, magam raboskodom csak az épületben. Szinte meglepett, amikor a fogházőr felszólítására kiléptem a cellámból és a szemben levő zárkák nyitott ajtói előtt négyen-öten is álltak. A mellettem levő zárkákból pedig kettesével jöttek ki a letartóztatottak. Amikor minden zárkát kinyitottak, elhangzott a parancs: Egymás után csendben indulj. Minden emeletnél őrök álltak. Figyeltek.

A magas falak közötti kis udvaron hátratett kezekkel, az előírt távolságot betartva „sétáltunk". Egy őr az udvar közepén állt, a másik a bejáratnál. Mindenki csak az előtte levő hátát nézhette. Az egyik rab — talán nem ismerte még a sétaszabályt — felnézett. Az őr rámordult: „Az orra elé nézzen, ne felfelé"!

Nehéz megszokni a magányt, a csendet, a semmittevést. Minden, amit tehettem: az ajtótól a falig mértem a cella hosszát. Vagy ültem a kis ülőkén és gondolatban újra végigballagtam életem útján. Újra átéltem a sok-sok gyötrelmet. Mérleget vontam életemről. Az egyik serpenyőbe rakosgattam tetteimet, a másikba az államhatalmi kegyetlenségeket. A mérleg nyelve elbillent. Nagyon keveset tettem és mégis én vagyok a bűnös! Én, és nem az a rendszer, amely tettekre kényszerített.

Szinte hangosan zúgtak a gondolataim. Nem tehettem volna többet? Kihasználtam-e minden alkalmat?

De biztató gondolataim is érbedtek. Azok a magok, amelyek jó

helyre hulltak, gyökeret eresztenek és még tökéletesebb gondolatokat nevelnek...

A szűk cellában csak testemet tarthatták. Gondolataim a világot járták. Szovjet-Oroszországban a csaknem kétszáz millió ember a szocialista társadalom érdekében dolgozik. 1917—18-ban tán csak egy fél téglát, de én is tehettem a hatalmas építmény alapjába. Ez az érzés testrészeim fájását is enyhítette. A szűk cella csendje, levegője sem olyan lehangoló, nyomasztó ebben a gondolatkörben.

De mi lesz feleségemmel és kisfiúnkkal? Feleségem tetteimnek, amelyekért idekerültem, nemcsak megértője, hanem segítője is volt. A múlt évben, amikor a durva hatalom mozgásképtelenné kényszerített, ő volt a pesti és az otthoni elvtársakkal az összekötő kapocs. Nélküle bizonyára nem tehettem volna még annyit sem, mint amennyit tettem. De most egymagára marad kettőjük megélhetésének terhe. A második héten levelezőlapot kaptam tőle. Nyugtatott benne; ne aggódjak, nincs semmi baj, mindketten egészségesek. Vigyázzak magamra. A rokonok jó egészséget kívánnak. — A rokonok. Igen, az elvtársak.

Az idő haladt. Reggel megkaptam a rántott levest a napi kenyérrel, délben és este néha kellemetlen ízű ételt hoztak. Naponta egyszer séta.

*

Két hét múltán délelőtt beszólt a foglár: Ami a magáé szedje össze, osztán jöjjön.

A magamé csak a rajtamlevő volt. Az őrnél puska. Az irodába kísért.

A kijáratnál a zsupkocsiban már három rab ült, láncolt kézzel, mellettük két őr puskával. A három rabtól elkülönítve ültetett le az őr.

A Markó utcai törvényszéken az irodából magánzárkába kísértek. Negyedóra telhetett itt el, amikor beszólt az őr és egy szobába kísért, ahol két férfi ült. A nagyobb asztalnál Enyedy Róbert vizsgálóbíró. A kisebbnél egy korombeli írnok. A bíró az asztala elé tett székre ültetett. Előtte a két röplap és a rendőrség átirata. Az iratokból rámnézett és a szokványos módon megkérdezte.

Hogy hívják?

Megmondtam. — Intett az írnoknak, aki felolvasta a személyazonosságom.

— Tehát ez az? És hozzá felekezetnélküli?

— Igen. Törvényesen!

— Mért hangsúlyozza ezt?

— Mert embertelenül bánnak velem emiatt.

— Hol tapasztalta?

— A rendőrségnél.

— Az most nem tartozik ide. Hogy ki milyen felekezetű, azért Magyarországon senkit sem bántalmaznak... Ezeket a röplapokat maga írta?

— Igen.

— Azt mondja, csak négy elemi osztályt végzett?

— Itt a törvény előtt áll. Ha nem az igazat mondja, magának árt vele. Saját érdekében mondja meg, hogy erre az egész társadalmat, de különösen az államhatalmat, a birtokosokat, a társulatokat mocskoló írásra kik biztatták?

A hang már keményebb. Összébb húzódó szemöldöke alól szigorúbban néz.

— Nem akar válaszolni? Azt akarom tudni, kik azok, akik biztatták, vagy írták? Feleljen!

— Tekintetes bíró úr! Nem tagadom meg a választ. Tudom a törvény előtt állok. De még nem elítéltként. Engem a tények, az agrárproletárok szomorú sorsa biztatott. Az igazságszolgáltatásnak nem azokat kellene-e törvény elé állítani, akik okozói a sok bajnak, nyomornak? Nem engem, aki ezt a minden józan ember által ismert embertelenséget megírtam! A milliók közül én csak egy vagyok. Én csak a valóságot írtam. de ha mégis engem állítanak törvény elé, az írások minden betűjéért vállalom a felelősséget!...

— Elég! — Szólt idegesen felállva a bíró.

Felálltam én is, és a bíró még szigorúbban nézett rám. Pár pillanatig néztük egymást. Majd intett, üljek le.

— Maga ahelyett, hogy a helyzetén könnyítene, az államot és a munkaadókat vádolja? Hogy merészkedhet ennyire? Nem tudja hol van?

— A törvény előtt állok bíró úr! De még nem vagyok elítélt. Nincs szándékomban sem a tekintetes bíró urat, sem a törvényt megsérteni. De mint honpolgár, úgy érzem, itt csak a valóságot mondhatom. De ha...

— Hallgasson és majd gondolkodjon. Érti!? — és már a belépő őrnek mondta: — Kísérje vissza!

Három nap elteltével megint a vizsgálóbíró előtt voltam. Nyugodtnak látszott.

— Jobb, ha őszintén bevallja. Ki írta a röplapokat?

— Tekintetes bíró úr, csak ismételhetem: én írtam. Amit tettem, a törvény előtt sem tagadom. Másra nem foghatom azt, amit felelősségem tudatában tettem. Ennyi önérzettel és felelősségtudattal még egyszerű munkásember létemre is rendelkezem. És...

— És ha mégis bebizonyítjuk, hogy maga csak aláírta? Jobb lesz magának?

— Ha akadna olyan hitvány ember ebben az országban, aki azt merné állítani, hogy ő írta, halálra kellene ítélni, mert még nagyobb gazságokra is képes. De nem lehet ilyen hitvány ember.

— Ha maga kubikos és kevés a munkabére, akkor ki fizette a nyomdaköltséget? Maga nem, az biztos!

— Én fizettem bíró úr!

— Kitől kapta a pénzt?

— A kubikosoktól.

— Vagy ez nem igaz, vagy az, hogy rossz a kubikosok helyzete. Ezt magyarázza meg! És ne kalandozzon.

— Amit mondok, felelősségem tudatában mondom...

— Arra feleljen, amit kérdezek!

— Tekintetes bíró úr! Ha a helyzetünk jobb volna, mint ahogyan megírtam, akkor a kubikosok néztek volna rám megvetéssel, mint olyanra, aki őket nézem tudatlan ostobáknak. De mert kívánságukra olyannak írtam a helyzetüket, amilyen és mert biztonságosabb megélhetést akarnak, így nem megvetésre méltattak, hanem támogattak és ki mennyi pénzt adhatott, adott, hogy kinyomtathassam a röplapokat.

— Kiknek a kívánságára írta a röplapokat?

A bíró tekintete úgy villant rám, mint szenvedélyes vadászé, amikor az üldözött vadat olyan helyzetbe szoríthatja, ahonnan már nem menekülhet.

— Tekintetetes bíró úr! A Hortobágy—Berettyó mélyítési és gátmagasító munkán Békés, Szolnok, Csongrád megyei kubikosok hathétszázan dolgoztunk együtt. Hiába kértük, hogy javítsák a köbméter árát. A hangulat keseredett. Ki tudhatná megmondani ma már, hogy melyik megye, melyik banda kubikosa kiáltotta először: „sztrájkra készülni!" Ez a hang nemegyszer hömpölygött végig. És ha én nem írtam volna meg a röplapokat, akkor bizonyára más tette volna! És akkor most nem én lennék itt.

A csend és a semmittevés egyre unalmasabbá vált. Tudtam, amíg a vizsgálóbíró be nem fejezte a vizsgálatot, addig látogatót nem engednek hozzám. Levelet sem írhatok.

Egy délutánon beszólt az őr és lekísért az irodába. Aktatáskás, középkorú férfi várt rám. Bemutatkozott.

— Dr. Győri Ákos vagyok. Vállalom a védelmét.

Bár tudtam, hogy az elvtársak gondoskodnak majd védőügyvédről, de ilyen gyorsan nem reméltem. Védőt a törvényszék is kijelöl-

het, ha a vádlott valamilyen oknál fogva nem gondoskodik védelméről. Pillanatnyi gondolkodás után megkérdeztem:

— A törvényszék küldte önt?

— Nem. A felesége kért. Elfogadtam. A megbízást már meg is írtam, csak alá kell írnia.

Nem gondolkodtam. Emlékeztem erre a névre. Mózes, vagy Poll elvtárs említette. Aláírtam a megbízást. Beszélgetésünket nemcsak az őr, hanem az irodavezető is figyelte, ezért arra kértem az ügyvédet, értesítse feleségemet és ha ő nem jöhet, valamelyik ismerősünkkel küldjön részemre könyveket és német nyelvtanuláshoz szükséges nyelvtant és szótárt. Papírt és ceruzát. Más egyébre nincs egyelőre szükségem.

Vasárnap délelőtt Kovács Mari — aki már volt nálunk Endrődön — jött hozzám. Mint a többi letartóztatott, csak a sűrű fonatú drótkerítésen át, őr jelenlétében beszélgethettünk.

Mari elmondta: jól van a feleségem, kisfiam és a rokonok is. Feleségem a kisfiammal csak akkor jöhet, ha vége lesz az őszi munkáknak. A könyveket és a német nyelvtanuláshoz szükséges szótárt, füzeteket behozta. Hozott inget, zsebkendőt, meg ami még kell, hogy váltani tudjam az alsóruhát...

Az engedélyezett néhány perces beszélgetés után a szűk cellát tágabbnak éreztem.

Azután az őr behozta az engedélyezett könyveket és német nyelvtan füzeteket, papír helyett iskolatáblaszerű fekete lapot és ceruzavastagságú krétairónt.

Az első könyvküldemény Jókai: A kőszívű ember fiai, Acsádi: A magyar jobbágyság története, Eötvös: Magyarország 1514-ben. Bár olvastam már e könyveket, örültem nekik.

Hiába tagadnám: a magány, a csend, helyzetem és családom magára maradása sokszor az elkeseredésig foglalkoztattak. Gondűzőnek alkalmas lesz Jókai. Eötvös és Acsádi pedig még inkább meggyőztek arról, hogy a jobbágyok ivadékainak emberibb életéért nagyon is keveset tehettem.

Gyermekkoromban a IV. elemi osztályt is csak októbertől—márciusig járhattam. Így a magyar nyelvtan legelemibb szabályait sem tanulhattam meg. Nagyon nehéz volt eligazodnom a német nyelv tanulásában. Többször úgy éreztem, nem érdemes foglalkoznom vele. De mintha restelltem volna tehetetlenségem, megint csak elővettem, erőltettem... Ha rámnehezedett a nyelvtanulás, akkor olvastam, vagy a fekete lapra a fehér irónnal rajzolgattam. Így múltak a napok.

November közepén benézett az őr.

— Bejön magához Melita nővér. Ha érdeklődik, illedelmesen feleljen.

Pár perc múltán nyílt az ajtó és bejött a nővér. Felálltam a kisasztaltól és illedelmesen üdvözöltem. Nyúlánk termete, szép arca, apáca ruhába öltözötten is üdítően hatott. Az őr nem csukta be, csak behajtotta az ajtót. A kis ülőkét az ágy végétől az asztal mellé tettem és kértem, foglaljon helyet szerény lakásomban. A nővér megköszönte, de nem ült le.

Családi helyzetemről, foglalkozásomról és ittlétem okáról érdeklődött. Elmondtam. Majd sajnálkozva mondta: Ha nehéz is a helyzetünk, mégis jobb a szabad élet.

— Kedvesnővér. Valóban élnek az élő emberek. De én és agrárproletár társaim valamint a legfelsőbb osztály életének különbségét csak úgy tudom hasonlítani egymáshoz, mint a Himalája legmagasabb csúcsát a tengerszinthez. Hazánkban a legalsóbb szinten él az emberek többsége. Ők termelnek meg mindent, ami a megélhetéshez szükséges. Mégis, ezeknek az alsó szinten levőknek jut az általuk termelt javakból a legkevesebb. Fokozatosan fellebb már több jut, de a legtöbb a legfelsőbb rétegnek... Bűnömül róják és törvény elé állítanak azért, mert látom ezeket a különbségeket. Ez a valóság kedvesnővér...

A nővér rámnézett, majd halkan mondta:

— Nyugodjon meg. Tán nem lesz súlyos a büntetése. Van kívánsága, amiben segíthetek?

— Nincs kívánságom, kedves nővér.

A nővér elment. Néhány percig a cellám hosszát méregetve gondolkodtam a váratlan vendéggel folytatott beszélgetésemről: Csak azért jött volna, hogy lásson? Vagy tán, hogy meghallgassa a panaszom? Vagy tenne valamit az érdekemben, hogyha kérném? Nem, én kérelemmel nem alázom meg magam.

A kedvesnővérrel folytatott beszélgetésem utáni vasárnap délelőttjén az őr a látogatóba kísért. Feleségem, kisfiúnkkal a karján várt rám. Több hónapja nem láttak már. Fiam, kezeit széttárva ölelni akart. Ösztönös mozdulatában azonban kezei és arca a dróthálóba ütődött. Sírásra fakadt. Mi is törülgettük a könnyeinket.

— Nincs semmi baj, anyuskám. Valószínű hamarosan meglesz a tárgyalás. A védelmemre megbízott ügyvéddel beszéltem. Bízhatunk, a tárgyalás után hamarosan hazamehetek.

— Jó volna. Mindnyájan várunk. De ha nem úgy lesz? Mire volna szükséged? Most hoztam süteményt.

— Nem kellett volna. Hanem az idő hűvösödik. Küldd el a téli ruhám. És könyvek is kellenének. Más egyébre nincs szükségem. Az itteni étkezés nekem elég. Ti hogy vagytok?

— A szülők, a rokonok tehetségük szerint segítenek. Míg volt munka, dolgoztam, hogy hogyan lesz tovább, azt nem tudom. Remélem mosás, takarítás a télen is lesz...

A néhány engedélyezett perc gyorsan elmúlt és itt nincs hosszabbítás. Szólt az őr és elbúcsúztam feleségemtől, kisfiamtól anélkül, hogy csak megérinthettem volna őket.

Nem tudom elmondani azt az érzést, amely az ilyenféle találkozás perceiben és a búcsúzás pillanataiban szorongatja az embert.

Még a találkozás foglalkoztatott, mikor az őr behozta a fél kilónyi süteményt. A sütemény parasztosan szalagálé. A kekszhez hasonló, apró darabokból áll. Egy darabot megettem. De mindjárt határoztam is. Mindennap csak egy darabot fogyasztok belőle. Hadd érezzem minél tovább a jó ízét.

*

Pár nap múltán, hogy feleségem és kisfiam nálam járt, megjött a terjedelmes vádirat. A két röpirat tartalmát foglalta magába a bűnvád. A vádiratot hamarosan védőm, Győri Ákos magával vitte. Ő már tudta: a tárgyalás december 3-án lesz. Készüljek én is. Megnyugtattam: régen felkészültem már. A röpiratokat nem tagadom. De a váddal nem értek egyet. A többi majd ahogy jön.

December 3-án a bíróság előtt álltam. A tárgyalás nyílt volt. A tárgyalás menetéről a Szocialista Munkás című lap I. évfolyam 6-ik számában megjelent cikket idézem:

„Dr. Méhes Ignácz kir. törvényszéki bíró, mint elnök:

Elnök felolvassa a személyi adatokat: Hunya István endrődi lakos, kubikos, 32 éves, nős, családos, felekezetnélküli, volt orosz hadifogoly, négy elemi iskolát végzett (ismerteti a röplapokat és a vádat).

Elnök: bűnösnek érzi magát?

H: nem érzem bűnösnek magam.

Elnök: Mi indította magát arra, hogy a röplapokat kiadja?

H: a kubikosok és a földmunkások nyomorúságos helyzete.

Elnök: Mit akart elérni ezzel a röplappal?

H: A kubikos és a földmunkásságot szervezeti összetartásra szólítottam fel, mert beláttam azt, hogy a hatóságnál való kilincseléssel, kéréssel, könyörgéssel eredményt nem tudunk elérni soha. Hiszen nincs törvény, amely a földmunkásság érdekét csak látszólag is védelmezné. Ki vagyunk szolgáltatva a földesuraknak, hatósági önkényének... Ezért tartottam feladatomnak a röplapok kiadását.

Elnök: Honnan vette a pénzt a röplapok kinyomtatására?

H: Mi, a kubikosok adtuk össze... Amit elhatároztunk, meg is szoktuk valósítani.
Elnök: Hát a röpiratok szétküldésére szolgáló pénzt is a kubikosok adták össze?
H: Igen, azt is.
Elnök: Dolgozott maga letartóztatása előtt?
H: Igen.
Elnök: Hol dolgozott?
H: A Hortobágy—Berettyó és Sebes-Körös csatorna Társulatnál. Itt is az volt a szerződésben, hogyha a munkás megbetegszik, a Társulat köteles gyógykezeltetni és a családját ellátni. Mikor beteg volt a munkás, még a napi 7500 korona segélyt sem utalták ki, sőt visszatartották a jogos béreket is. Mikor ez ellen felszólaltunk, az volt a válasz: elmehetünk, jön helyettünk más.
Elnök: Adott-e már ki azelőtt is röplapot?
H: Nem.
Elnök: Azt hiszi, ha ilyen röplapokat ír, akkor megnől a munkabér? Azt hiszi szükség van a vagyonos osztály ellen izgatni?
H: Csak azt írtam meg, ami való. Megtörtént.
Elnök: Hol írta a röplapokat?
H: A munkahelyemen.
Elnök: Szóval úgy verejtékezett, hogy még röplapírásra is volt ideje?
H: Voltak napok, amikor nem dolgozhattam. (Esett az eső. Olyankor írtam.)
Elnök: Ki biztatta magát a röplapok írására?
H: Senki.
Elnök: Négy elemi iskolai képzettséggel, hogyan tudta ezeket megírni?
H: Harminckét évig az élet iskolájában tanultam.
Elnök: Milyen könyveket olvasott?
H: Olvastam könyveket: A magyar jobbágyságról és...
Dr. Győri védő bizonyítási indítványt terjeszt elő, amelyben kéri Gróf Bethlen István miniszterelnök és Meyer János földmívelésügyi miniszter, Peyer Károly szociáldemokrata pártvezető kihallgatását, akik igazolni fogják, hogy az elmúlt nemzetgyűlésen egyetlen olyan törvényjavaslat sem került a parlament elé, amely a földmunkások emberhez nem méltó szerződését szabályozta volna...
Az ügyész a bizonyítás kiegészítését ellenzi és a bíróság tanácskozás nélkül elutasítja a védelem indítványát.
Miskolczy ügyész vádbeszédjében azt mondja, hogy a gyászos időket »ilyen Hunya-féle ügynökök« akarják feleleveníteni. Én kételkedem abban — mondta —, hogy az amúgy is máról holnapra élő kubikos munkásság adta volna össze a pénzt erre a röpiratra. A vádlott

Oroszországban hadifogoly volt, és ott szedte magába a bolsevista tanokat. De ha igaz is, az, hogy mégis a kubikosok adták össze a pénzt a röpiratra, akkor azok a Hunyák azok, akik őket kizsákmányolják, ezek azok, akik a földmunkások véréből táplálkoznak és becsapják őket... Szigorú ítéletet kér...

Dr. Győri védő nem lát izgatást a röpiratban. Ha bérmozgalmak megindítására szervezeti úton nincs joga a munkásságnak, akkor, amikor egy földmunkásnak pénzre átszámítva 145 000 korona a heti keresete, akkor az egyetlen joga az, hogy éhen ne haljon... Szerződéseket olvas fel, melyek gróf Wenckheim Dénes vésztői, gróf Wenckheim Frigyes ókigyósi és gróf Dégenfeld kondorosi uradalmaikban köttettek...

Hunya István elmondja, hogy a 101-ik gyalogezredben szolgált, 1915-ben került hadifogságba és 1918 tavaszán már az ezrednél újra jelenkezett... hogyan lett volna módjában a bolsevista tanokat magába szívni... Nem érzi magát bűnösnek, a munkásság nyomora és kétségbeejtő helyzete késztette arra, hogy a röplapokat kiadja. A Magyarországi Szocialista Munkáspártnak indulása óta tagja... Majd így folytatta:

Tekintetes törvényszék! A munkáltatók még szalmát sem adnak fekhelynek. A kubikgödörben a puszta földön alszanak a kubikosok... Az orosházi határban az uradalomban a lovak el vannak egymástól kerítve. A lovak igen, de a cselédek nem. Egy szobában két család lakik és egy konyhában nyolc családanya főz (ha van mit). Ezek azok az okok, melyek engem a röpiratok kiadására kényszerítettek..."

Az ítélet anyaga megtalálható az MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archívumában:

„A budapesti kir. büntető törvényszéktől B. XXXV. 1926/35. szám.

A Magyar Állam Nevében!

A Budapesti kir. büntető törvényszék, izgatás bűntette miatt Hunya István ellen a kir. ügyészségnek 95679/1926. K. ü. számú vádiratában foglalt vád felett Dr. Méhes Ignácz kir. törvényszéki bíró, mint elnök, Dr. Poynár Sándor kir. törvényszéki bíró és Dr. Jánosi László kir. törvényszéki bíró, valamint Dr. Pálffy Elek kir. törvényszéki titkár, mint jegyzőkönyvvezető, Dr. Miskolczy Ágost kir. ügyészségi alelnöknek, mint közvádlónak, a vizsgálati fogságban levő vádlottnak és dr. Győri Ákos ügyvédnek, mint védőnek jelenlétében.

Budapest, 1926. évi december hó 3. napján megtartott nyilvános főtárgyalás alapján, a vád és a védelem meghallgatása után, meghozta a következő

Ítéletet!

Vádlottat az 1912. évi 63. t. c. 19. §-a alapján a Btk. 96. és 99. §-a alkalmazásával 2 (kettő) évi börtönre ítéli.

A vádlott a Bp. 480 §-a értelmében köteles az eddig felmerült 224 800 korona bűnügyi költséget és az ezen túl felmerülő bűnügyi költséget az államkincstárnak megtéríteni... A bűnügyi költségért szerzői és kiadói minőségben elsősorban az elítélt felelős (40. §. 1., 2. bek.).

Amennyiben azokat az illetékestől behajtani nem lehet, akkor a Katzburg Testvérek nyomdáján kell azokat behajtani...

Indoklás

A kir. törvényszék a vádlott beismerése és a főtárgyaláson felolvasott röplapok tartalma alapján a következő tényállást állapítja meg:

Hunya István vádlott írta a Nyílt levél a földmunkásokhoz és a A magyar föld robotosaihoz... című röplapokat. Az első 1926. június 11. napján, a második június végétől került forgalomba...

A vádlott tagadja bűnösségét. Azt elismeri, hogy a két röplapot ő írta, nyomtatta ki és hozta forgalomba.

Azzal védekezett, hogy amit írt, a valóságnak megfelel, mint földmunkás, saját tapasztalatáról beszél, amikor megállapítja, hogy az országban a földmunkások helyzete annyira nyomorúságos, a munkaszerződésekben oly kevés bér és egyéb járandóság van részükre biztosítva, hogy abból meg nem élhetnek... Izgatást nem követett el, mert való adatokat írt meg.

A bíróság a védekezést nem fogadta el.

(Ezután a röplapokból idéz egész oldalt)

Vádlott tehát a röplapokban a munkásság, különösen a kubikos és mezőgazdasági munkásság helyzetét a legsötétebb színben közli, nyomorúságukat élesen kiemeli s szembeállítja a tőkésével, akik nem dolgoznak, csak a verítékes munka eredményét élvezik.

Nem kutatja, nem is utal arra, hogy a tőke teszi lehetővé a kubikosmunka végzését, s a mezőgazdaságban és a földön kívül is igen nagy jelentősége van a tőkésnek...

Teszi ezt olyan módon, hogy az életfeltételek elvonásának ecsetelésével a munkásokat élethalálharcra buzdítja, a munkások tömegét feltüzelje, szenvedélyüket, gyűlöletüket felébressze, s a társadalmi rendet megzavarja...

A védelem indítványozta a bizonyítás elrendelését arra, hogy milyen helyzetben van a földmunkásság, hogy a nagybirtokosokkal kötött munkabérszerződések a tisztességes megélhetést a munkásnak nem biztosítják, de még munkaereje fönntartását sem...

A bíróság ezt a bizonyítást megtagadta.

... De ettől eltekintve, bármily eredménnyel járna a bizonyítás lefolytatása, ez nem változtatna azon a kérdésen, hogy a vádbeli cikkek az izgatás bűntettet megvalósítják-e vagy sem.

Izgatás ugyanis nem szükségképpen valótlan tények előadásában áll, hanem elkövethető a való tények szándékos és célzatos olyan csoportosításával és olyan modorban és hangon való előadásával, ami alkalmas arra, hogy a társadalmi osztályok között ellentétet szítson... A cikkek hangjából, eszmemenetéből kétségkívül kitűnik nemcsak az, hogy azok a gyűlület ilyen felkeltésére alkalmasak, de az is, hogy egyenesen ennek a gyűlöletnek a felkeltésére irányult a vádlott szándéka, sőt a főtárgyaláson felolvasott levelekből kitűnőleg még más további céljai is voltak..."

Az endrődi szaktársak a tárgyalás meghallgatására Gubuznai (Gyomai) Gézát küldték. A tárgyalás szünetében (őr jelenlétében) csak néhány percig beszélhettem vele. Annyit tudtam meg, hogy megint jelölték Vági Istvánt a képviselőválasztásnál, de sikertelenül. Jól vannak a szaktársak. Várnak. Jól van a feleségem, és kisfiam is. A helyzet a múlt évekhez hasonló. Munka nincs. Elegendő a nyáron sem volt...

A védőm biztatott: a tábla valamit enyhíthet, de Miskolczy ügyész szigorítást kívánt.

Karácsony előtti héten bejött hozzám a kedvesnővér. Mondott néhány vigasztaló szót.

— Azért vagyok elítélt, kedves nővér, mert emberibb módon szeretnénk élni mi, akik az élet fenntartásához a szükséges javakat megtermeljük...

Melita kedvesnővér grófi család sarja. Ezt egyik fogoly írnok súgta meg. Valószínűleg bénult jobb keze miatt maradt pártában, és emiatt ifjabb korában az apáca életformát választotta.

Újra megkérdezte — miben lehet segítségemre.

— Kedvesnővér, még nem volt lehetőségem a honfoglalástól korunkig tanulmányoznom népünk történelmét és ha ennek sorozata a fogház könyvtárában megvan, szeretném, ha megkaphatnám. És jó volna, ha este tovább égne a világítólámpa.

— Ha itt nincs meg, máshol megszerzem a kívánt könyveket.

— Előre is köszönöm, kedvesnővér. Egyéb kívánságom nincs.

A fekete lapon december 3-től 31-ig feljegyeztem a napokat. Azután már nem érdekelt hányadika van. A vasárnapokat az ebéd — pár darabocska hússal —, a hónap múlását pedig egy engedélyezett levelezőlap megírása jelezte.

A külső élet azonban nem olyan csendes, mint az én cellám. Az egész országon átviharzó tevékenység természetesen, melyet elvtársaim az állandó rendőri zaklatások, letartóztatások ellenére is végeztek, cellámba nem hallatszott be.

A Népszava 1927. március 1. számában: Moszkva őrültjei című vezércikkében írta:

„Két hónapi figyelés után a rendőrség leleplezte a legnagyobb bolsevista szervezetet... A rendőrség elfogta Szántó Zoltán helyettes népbiztost, aki a szovjet megbízásából tartózkodott Magyarországon és Vágiékkal kapcsolatban, azoknak anyagi támogatásával irányította a szervezkedést... Amit Moszkva csinál, az több az őrületnél, a gazsággal határos, mert egy egész nép szolgaságának láncát k vácsolja tömörebbé... Ellenségei vagyunk a bolsevizmusnak nemegyszer, százszor nyíltan, mert ellensége vagyunk minden erőszaknak, akármilyen színben pompázzék is".

A kapitányság épületében ekkor már 62 őrizetes ember volt, köztük Vági István is.

A Népszava március 2-án két cikkben foglalkozott a letartóztatásokkal:

„... a rendőrség a keddi napon körülbelül lezárta az előállításokat és az összegyűlt, két szobát betöltő iratok, könyvek, levelezések átvizsgálatához látnak hozzá. A további őrizetbe vételek csak a vidékről várhatók. A bolsevista szervezkedés vidéki vezetői mind ismeretesek a rendőrség előtt. A legnagyobb részüket már el is fogták. Félhivatalos közlés szerint a legjobban kiépített szervezetek Salgótarjánban, Debrecenben, Győrben, Miskolcon, Kaposváron és Endrődön voltak."

Folytathatnám az idézeteket. Nemcsak a Népszava, hanem a Pesti Hírlap és más újságok is sokat foglalkoztak a letartóztatásokkal.

Az eseményeket nem is sejtve, beletörődve változhatatlan helyzetembe, tanultam a német nyelvet és olvasgattam akkor is, amikor kinyílt az ajtó és hívott az őr;

Az irodában két „úri" ember volt és a már ismert írnok, aki csak annyit mondott: Ő az, uraim!

Végignéztek rajtam és mellém léptek. Csuklóimra szíjat hurkoltak, és egyikük rideg hangon mondta: Gyerünk!

A fogház bejáratánál személyautó állt. Durván betuszkoltak, de nem szóltak. A főkapitányság bejáratánál álltunk meg. Az egyik gyorsan húzott a szíjjal, a másik kifelé taszított az autóból. Egy nyi-

korgó ajtóig vezettek, ahol levették csuklómról a szíjat, majd az egyik lökött, a másik belémrúgott és az ajtó becsapódott utánam. Valami puhába ütköztem, és mintha emberi hangot hallottam volna. A szűk, dohos, inkább veremszerű helyiségben csak egy piszkos szalmazsák volt, egyéb semmi. Arra ültünk. Pár pillanatig szó nélkül néztük egymást. A csendben arra gondoltam: Ő is a rendőrséghez tartozik. De mit akarhatnak tőlem, elítélttől? Mindegy. A rendőrség részére nincs több mondanivalóm. Ha nem szól, én se szólok. Alig észrevehető mosollyal rámmutatva kérdezte: kommunyiszt?

— Ruszki? — kérdeztem vissza.

Pár perc alatt megértettük egymást. Ő szerb, belgrádi. Keveset ő is tudott oroszul. Keverten szerb és orosz szavakkal mondta el; harmadik napja van itt. Pekár a neve. Náluk a kommunistákat zaklatják, a nem tetsző vezetőket letartóztatják. Őt is üldözték. El akarták fogni. Másként nem tudott menekülni, az utcán lelőtte az utána szaladó rendőrt... Jó szerencsével átjutott a magyar határon. Még nem tudja mi lesz. Az itteni rendőrségnek szakszervezeti könyvével igazolta, hogy szervezett munkás és szociáldemokrata. Tagadta, hogy kommunista volna. Politikai menekült. Nem adhatják vissza. Egyelőre Csehszlovákiába szeretne menni, azután Oroszországba. Ott vannak már ismerősei...

Olyan őszintén mondta mindezt el, hogy nem kételkedtem szavaiban. Felálltunk és kézfogásunk még többet éreztetett velünk, mintha szóval magyaráztunk volna. Én is elmagyaráztam neki: már elítéltek, de most nem tudom mit akarnak még...

Éjfél felé nyikorgott a zár, kinyílott az ajtó. Felálltunk. Zseblámpa fénye világított ránk: gyere! mutat rám a rendőr...

A szobában az a két polgári ruhás várt, akik a Pestvidéki fogházból idekísértek. Gúnyos mosollyal néztek rám.

— Na, Hunya! Ha megint itt vagy, mondd el őszintén, hol töltötted a nyarat? Tudjuk, de tőled akarjuk hallani.

Megdöbbentett a gondolat: talán újabb letartóztatások?...

— Na, halljuk! — szólt újra az egyik férfi, de hangja már erősebb.

— Amíg le nem tartóztattak, addigi helyzetem tisztázódott. A Hortobágy—Berettyón kubikoltam. A röplapok kiadása után visszamentem a munkahelyemre. De mert a mezőtúri és túrkevei csendőrök nem tűrtek, menekülnöm kellett...

— Ezt tudjuk! Ne ismételd!

— A valóságot mondom.

juk!

— Na, mondd, amíg a valóságra nem igazítjuk emlékezésed. Hall-

— Endrődön sem maradhattam. Pestre jöttem. A Magyarországi Szocialista Munkáspárt, mint törvényesen működő párt, a Győr me-

gyei öttevényi választási kerületben az országgyűlési képviselő halála után jelöltet állított. A választási szervező munkára engem küldött a párt...

— Azután? — Még erősebb lett a hang.

— Azután megint hazamentem. De mert feleségem, meg kubikostársaim is figyelmeztettek, az endrődi csendőrök érdeklődtek irántam, elmentem a szarvasi tanyára, ahol fiatal koromban szolgáltam. Azután az egyik nagynénémhez, aki szintén a szarvasi tanyán lakott. Soká ott sem maradtam. Visszajöttem Pestre és alkalmi munkából éltem, amíg le nem tartóztattak.

— Hol voltál még!? — Ebben a kérdésben már robbanásra feszült a hang.

— A Pestvidéki fogházban, amíg...

Egy rúgás és egy ökölcsapás elnémított. Az egyik az asztalon levő írógépet kapta fel és rám emelve szinte ordította:

— Agyon csaplak, te büdös kommunista!...

— Az anyja uris... Olyan nyugodt, szelíd a pofája, akár a Krisztusé Pilátus előtt. Azt akarja elhitetni velünk, amit maga se hisz!

Kissé homályosan, de láttam, hogy három pár szem néz rám. Sweinitzer jött be. Közömbös hangon mondta:

— Mért nem beszélsz, Hunya? Mindent tudunk. Gondolkodj még.

— Mindent elmondtam — mondtam halkan...

Bejött egy rendőr és támogatva kísért vissza a zárkába. Az ott álló korosabb rendőr gúnyosan kérdezte:

— Tán erős volt neki a pálinka, hogy támogatni kell? Na lökd be, majd kipárolog belőle!

Szerencsémre megint szerb barátomra estem. A szalmazsákig támogatott. Úgy éreztem, forog velem az egész zárka. Azt se éreztem, hogy Pekár elvtársam végigfektetett a szalmazsákon...

Felébredésemkor Pekár már nem volt ott. Fejem fájt, gyomromban is éreztem a rúgások fájdalmát. Jó lett volna még fekve maradnom, de felálltam, hogy mozogjak és a már arcomra száradt vért zsebkendőmmel letörülgessem. Fogalmam sem volt róla, hogy már délfelé járt az idő. Éhséget még nem éreztem, pedig utoljára a fogházban ettem.

Beszólt a rendőr és újra a két férfi elé kísért.

— Na, Hunya, eszedbe jutott már, hol voltál a nyáron? És kikkel?

— Mindent elmondtam már.

— Hogy könnyítsük emlékezésed, sorold fel, kiket ismersz a Vágiféle pártból?

— Vági Istvánt, Huber Istvánt, dr. Molnárt, a párt irodavezetőjét és Weiszhaust ismerem.

— Többet nem?

— Láttam ott több embert is, de mert az említettekkel több esetben találkoztam a párthelyiségben, őket név szerint is ismerem.

Gúnyos mosollyal néztek rám. Egyik az asztalon levő iratokat nézte és erősen rámnézve kérdezte:

— Fuszenecker Ferencet, Vámos Ilonát, Rostás Istvánt csak ismered? Gondolkodj!

Az említett nevek érzékenyen hatottak. Szemükbe nézve mondtam:

— Nem ismerem őket.

— Tehát tagadod, hogy velük voltál és ismered őket. Na, kár az időért. Gyerünk.

Az erősebb bal kézcsuklómra hurkolta a szíjat és vezettek.

A folyosón rendőrök álltak. Kinyitottak egy ajtót. Teremszerű nagy helyiségbe nyílt. A nagy helyiség tele volt emberekkel és rendőrökkel. Ismerős elvtársak. Kriszl János a tömeg szélén állt és jól érthetően mondta:

— Hunya, ne hagyd, hogy gyötörjenek, mindent tudnak...

De engem továbbvezettek.

A kijáratnál autóba ültünk. Néhány perc és megint egy rendőrségi szobában álltam. Gondolkodási időm nem volt, mert előttem állt Fuszenecker Ferenc.

— Na, Hunya, ki ez? — mutatott Fuszeneckerre egyik kísérőm és erősen néztek rám:

— Nem ismerem. A nevét sem tudom.

— Fuszenecker, billentsd már helyre az emlékezőképességét. Ki ez? — mutatott rám — már saját nevét is elfeledi ez a barom.

— Hunya István — nyögte elgyötört hangon.

— Hol voltatok együtt tanfolyamon?

— Berlinben.

A döbbenet megbénított, mozdulni sem tudtam, csak néztem Fuszenecker kékes-püffedt arcát.

*

1927. április 12-én 9 órakor kezdődött meg a budapesti törvényszék termében a statáriális tárgyalás 31 kommunista és szocialista forradalmár ellen. A rögtönítélő bíróság elnöke a magyar ellenforradalom leghírhedtebb vérbírája, Töreky volt, aki a bírói székben a kettős kereszt vérszövetséget képviselte. Az ügyész Miskolczy Ágoston volt, akit a „bírói függetlenség" nagyobb dicsőségére és a politikai pörökben tanúsított érdemei elismeréséül csak nemrég nevezte ki a magyar kormány táblabírává. De ebben a pörben még ő akart elvtársaink fejére halált kérni.

A Markó utcai törvényszéki épületet a rendőrség formálisan megszállta. Nemcsak az épületben helyzetek el erős rendőrcsapatokat, hanem a környező utcák házai is tömve voltak állig fegyverzett rendőrökkel. A Markó utcába vezető útvonalakat mindenütt erős rendőrkordon, lovasrendőrök zárták el. A Markó utca környéke ostromlott várhoz hasonlított. A rendőrség meg akarta akadályozni, hogy a munkások is bejussanak a tárgyalóterembe.

Még a tárgyalás előtt Miskolczy ügyésznél jelentkezett az állami hóhér segédeivel és néhány pap. Minden előkészület megtörtént arra, hogy a tárgyalás lefolytatása és a halálos ítélet kimondása után gyorsan végezhessenek velünk.

A 31 vádlott, 31 fegyveres őrrel kísérve, a védőkkel együtt vonult be a tárgyalóterembe. Az oldalszobából bejött Törekyvel az élen az ötös tanács, az ügyész, a törvényszéki titkár, mint jegyzőkönyvvezető.

A tárgyalás megnyitása után mindjárt összeütközött a védelem a bírósággal. Töreky elnök az ügyésznek adja meg a szót, amire Vámbéry Rusztem szót kér a statáriális törvényszék megalakulásához: Tekintetes törvényszék! A törvénytelen eljárás ellen melek szót...

Elnök: Tessék elhallgatni! Az ügyész urat illeti a szó!

Dr. Vámbéry nem ül le, tovább próbál beszélni. Az ügyész, a védelem tiltakozása közepette teszi meg a vádindítványát:

„...A kommunista párt a moszkvai III. Internacionálé egy alosztálya... Ebből is nyilvánvaló, hogy a III. Internacionálé tisztán és kizárólag a nyugati civilizáció megsemmisülését tűzte ki célul... Ebből tehát megállapítható, hogy a kommunista párt politikai pártnak nem tekinthető... A vádlottak ellen „lázadás előkészítésére irányuló szövetség bűntette" címen emelt vádat és halálbüntetést kért.

Vámbéry védő kifejti, hogy a rögtönítélő eljárás törvénytelen. Az ügyész nem indokolta meg, hogy mire alapítja a rögtönítélő bíróság eljárására vonatkozó kívánságát. „Az ügyész arra hivatkozik, hogy a kommunista elvek ellenkeznek a magyar hagyományokkal. De a statáriális bíróságról szóló szabályzat legalább annyira ellenkezik a magyar hagyományokkal, mint a kommunizmus... 1922-ben a parlament által is elfogadott törvényben valamennyi egyéb, háború idejére szóló kivételes rendelkezést hatályon kívül helyezett. Az a törvény tehát, mely fenntatja a statáriális eljárás érvényességét, ilyen módon törvénybe ütközik, tehát érvénytelen..."

Töreky elnök megszakítja Vámbéry fejtegetését azzal, hogy a bíróság úgyis tudja, hogy mit akar a védelem előterjeszteni.

Vámbéry azonban tovább beszél, kifejti, hogy a „rögtönítélő bíró-

ságra vonatkozóan van már kúriai határozat is és hogy a statáriális bíráskodás csak lázadásra vonatkozik, nem pedig lázadásra való szövetkezésre... A rögtönítélő eljárás mindezek alapján törvénytelen. Ha a bíróság jónak látja a tárgyalást mégis megtartani, akkor azt kell mondanom, hogy itt nincs másról szó, mint törvényes formába öltöztetett gyilkosságról".

Az elnök Vámbéryt rendre utasítja és megvonja tőle a szót.

Lengyel Zoltán védő kér szót. De az elnök azzal az indoklással, hogy: „Nincs rá időnk, hogy minden védő beszéljen" — nem adtta meg neki a szót.

A védők viharosan tiltakoznak: „Az elnök terrorizál! Tiltakozunk a védelem jogainak megnyirbálása ellen! Így nem tárgyalunk!" hogy a védelem indítványát elutasítja és a statáriális tárgyalást megtartja. Felszólítja a vádlottakat, hogy valamennyien hagyják el a tárgyalótermet Szántó Zoltán kivételével.

30-an, a mellénk állított fegyveres rendőrrel, kivonultunk a tártárgyalóteremből. Nem szólhattunk egymáshoz. A nagy kérdőjel; mi lesz, ha az elvadult hatalom félelmében a legkegyetlenebb ítéletével sújt le ránk? E bénító gondolatot elűzte a védelem bátorsága és a tudat: A forradalmárt az akasztófa árnyéka sem rettentheti vissza az önként vállalt nagy küzdelemtől, győz vagy legyőzik a ma még egyenlőtlen harcban, de hitványan nem lesz áruló, sem megalkúvó. Bizonyára ilyen gondolatok foglalkoztatták vádlott-társaimat is. Szavak helyett az arcukon ülő bátorító biztatás és szorító öklük érthetően mutatta: olyan eszme élharcosai vagyunk, melyért — ügyünk bárhogy végződik is — a harcot a milliók folytatják tovább.

Több lap foglalkozott a tárgyalás menetével. Az Új Március följegyzéseiből idézek:

Szántó Zoltán, mint első vádlott elmondta:

„... Magyarországon csak a kommunista párt küzd komolyan a munkásságért és a munkásság mindennapi érdekeiért. Ezért létérdeke a magyar munkásságnak erős, harcedzett kommunista párt kiépítése... Az ellenforradalmi rendszer konszolidációja alatt a munkás páriasorba süllyedt és politikai szabadságjogai tekintetében is úgyszólván rabszolga... Ez ellen harcol a kommunista párt, hogy megdöntse ezt a mai rendszert és újból megteremtse a dolgozók uralmát..."

Lőwy Sándor: „... A rendőrségen felvett vallomásomat teljes egészében visszavonom, mert a legembertelenebb kínzások hatására voltam kénytelen aláírni a jegyzőkönyvet. Tíz napig voltam a rendőrségen és mindennap véresre vertek... Tagja vagyok a Kommunisták Magyarországi Pártjának és az ifjúmunkás-mozgalmat vezetem..."

Elnök: Tehát kommunista? Beválasztották a kommunista központi bizottságba.

Lőwy: Erről nem tudok. Semmit sem tagadok el, amit kommunista meggyőződésből tettem. Igenis, minden erőmmel arra törekedtem, hogy a párt nagy és hatalmas legyen és hogy a kommunista ifjúmunkás szövetség megerősödjék ...

Elnök: megvonja Löwytől a szót.

Elnök: (Szerényi Sándorhoz) Azt vallotta a rendőrségen, hogy Landler küldte Bécsből?

Szerényi: Amit a rendőrségen mondtam, azt kényszerrel verték ki belőlem, rettenetesen megkínoztak nemcsak engem, hanem társaimat is. Rubin Edét úgy látszik halálra kínozták ... Ha agyonütnek is bátran vallom! Kommunista vagyok! ... Csak pártomnak vagyok felelős és kommunista lelkiismeretemnek, osztálybíróságnak nem ..."

Poll Sándor kihallgatása;

„Elnök: Hol szívta magába a kommunista eszmét?

Poll: Már fiatal koromban olvastam a kommunista irodalmat, tagja voltam a Galilei-körnek, majd a szociáldemokrata pártnak, azután a szocialista munkáspártnak, végül a kommunista pártnak.

Elnök: A kommunista pártban milyen tevékenységet folytatott?

Poll: Szervező munkát végeztem.

Elnök: Kikkel működött együtt?

Poll: Erre megtagadom a választ és kijelentem, hogy a rendőrségi jegyzőkönyvet visszavonom, mert kínzások kényszere alatt jött létre ... Az embereket kivétel nélkül még mielőtt vallatni kezdték volna, megverték. Sweinitzer előszobájában, a hangfogóban kínozták őket ... Az így megdolgozott embereket Sweinitzerhez vitték. Ha ott még mindig nem akart vallani, akkor Sweinitzer azt parancsolta: Vigyétek ki, majd még gondolkodik ..."

A sorrendben mint hetediket szólítottak be. Felmentésre nem gondolhattam. A jegyzőkönyvvezető bemondta: Felekezeten kívüli kubikos, sajtóvétségért büntetve ...

„Elnök: Írt valamit, vagy vállalta a szerzőséget?

Hunya: Írtam röplapot és azért 2 évet kaptam ... A szocialista-kommunista eszmékkel orosz fogságban ismerkedtem meg ... 1918-ban jöttem haza a fogságból ... A proletárdiktatúra alatt vöröskatona voltam ... A bukás után hamarosan rájöttem, hogy a szociáldemokrata párt nem szolgálja a dolgozók érdekeit. Különösen a földmunkásság érdekeit és követeléseit árulta el. 1921-ben paktumot kötött Bethlennel, melyben lemondott a földmunkások megszervezéséről. Ez adta meg nekem az utolsó lökést, hogy lássam; ez a párt árulója a munkásság érdekeinek. Azért léptem be a Magyarországi Szocialista Munkáspártba, mert láttam, ez komolyan veszi a harcot,

melyet a rettenetes helyzetben élő földmunkásság folytat... Programjában a földosztás is benne van... A földmunkásság mindentől megfosztva, ma is olyan helyzetben van, mint a jobbágyság idején... A földesúr, a szolgabíró korlátlanul uralkodik rajta. Éhbérért dolgozik és helyzetét még az is rosszabbítja, hogy kivándorolni sem tud. ... De akárhogy nyomják el az urak a földmunkásságot, eljön az ideje annak, hogy övé lesz a föld...

Elnök: A kommunista pártnak nem volt tagja?

Hunya: Nem voltam tagja, bár érzésben kommunista vagyok.

Elnök: Kifejtett-e még valami törvénytelenséget?

Hunya: Mint kommunista még nem... csak mint szocialista munkáspárti..."

A történészek feladata, hogy ennek a stratériális tárgyalásnak egész anyagát a valóságnak megfelelően, mint a magyar munkásság és agrárproletárság akkori harcát, az újabb nemzedék részére ismertessék. Én csak azzal foglalkozom, melynek részese voltam. Ezért az utánam következő 27 vádlott-társam közül még csak a szolnoki Tisza Antal — szintén földmunkás — védekezését említem.

Tisza Antal: „Nem vagyok kommunista, de Szovjet-Oroszország az ideálom, mert Lenin az elnyomott muzsikok országából a szabad parasztság országát teremtette meg. Ezt a meggyőződésemet nem tagadtam el soha... Célom az volt; osztályharcos szellemben megszervezni a földmunkásokat, hogy részt vegyenek abban a harcban, amely a kapitalisták és a nagybirtokosok igája lerázására indult..."

Az elnök e fejtegetést sem engedte tovább. Megvonta a szót és leültette Tiszát.

A többi vádlottak ugyanolyan határozott bátorsággal védekeztek és tárták fel a kommunista eszméhez való hűségüket, mint a már említettek. Vádlottakból vádlókká lettek. Vádolták a rendőrség barbár kegyetlenségét, és mindazokat, akiknek az érdekében félholtra verhetnek embereket azért, mert nem értenek egyet a munkásságot elnyomó társadalmi rendszerrel.

A kihallgatások menete délután gyorsult. Fél 8 órakor vége is lett. Az elnök szünetet rendelt el. A bíróság kivonult. Az őrökkel mi is kimentünk a tárgyalóteremből.

Mivel szót nem válthattunk a mogorva rendőrök hallatára, csak magunkban mérlegelhettük a gyorsaság okát. A rögtönítélő bíróság négy tagja, Töreky elnökkel együtt, hű szolgája a fasiszta, munkásokat elnyomó rendszernek. Miskolczy ügyész halálos ítéletet kért ránk.

Fél 9 órakor Töreky kihirdette a bíróság ítéletét.

Elnök: „A törvényszék, mint rögtönítélő bíróság kimondja, hogy az ügy a rögtönítélő bíróság elé nem tartozik. A lázadás előkészíté-

sére irányuló szövetség bűntettével vádolja a vádlottakat. Ez a bűncselekmény nem tartozik a statáriális eljárás alá. A kormányrendelet a lázadás befejezett bűncselekményét vonja statáriális eljárás alá, míg az előidézésére irányuló szövetséget nem sorolja azon bűncselekmények közé, amelyeket rögtönítélő bíráskodás alá kell vonni. A vádlottak cselekedetei a rendtörvénybe ütköző bűncselekmények tényálladékát mutatják, erre azonban a statáriális rendelet nem vonatkozik és ezért a rögtönítélő eljárást velük szemben meg kell szüntetni."

Az egynapos pör tehát a magyar kormány vereségével és a KMP örökké emlékezetes diadalával végződött.

Visszakerültem a Pestvidéki fogház magánzárkájába. A rögtönítélő bíróság nem tehetett ugyan eleget Miskolczy ügyész kérésének, de a rendes bíróság még elítélhet. E gondolatokat nem űzhette el sem a német nyelv tanulása, sem az olvasás. Nemcsak álmatlan, sötét éjszakákon, hanem nappali világosságban is látni véltem feleségem könnyes arcát és fiamat. A Rákosiék letartóztatása után megszervezett illegális mozgalmat is szétzúzta az államhatalom. Igaz, Rákosiék letartóztatása idején is ilyen gondolatok zaklattak, de a lebukottak helyére újabb szervező és cselekvő forradalmárok jöttek és a mozgalom még tovább szélesedett. Talán most is így lesz. Hiszen nemcsak Endrődön, Pesten, hanem az ország minden részében ott vannak azok a kommunisták, akik most az első vonalba állva folytathatják a szervezést és irányíthatják a harcot. De hol vannak letartóztatott társaim? A napi sétákon nem láttam őket. Tanultam és olvasgattam. Melita nővér gondoskodott könyvekről.

A fogháznak, mint minden állami intézménynek, megvolt a maga rendje. Mást nem tehettem, alkalmazkodtam a szabályokhoz. Arra nem számíthattam, hogy feleségem kisfiúnkkal gyakran látogasson. Levelezőlapjain mindig nyugtatott: nincs baj, egészségesek. Ha az idő javul, meglátogatnak. Tudtam; nem az idő az akadály, hanem a pénz, ami az utazáshoz kellene. Az engedélyezett havi levelezőlapon én is csak azt írtam: jól vagyok. Ne aggódjanak. Magatokra vigyázzatok... Majd eljön a nap, amikor újra együtt leszünk... Az elvtársak azonban havonta egyszer meglátogattak.

Elmúlt a tél. Magánzárkám csendjébe néha behallatszott egy-egy fecske csicsergése, jelezve, künn a szabadban már minden virul.

Májusban jött feleségem kisfiammal a karján. Pár szóval említette: nehéz az élet, de ahogyan mások élnek, ők is csak meglesznek. Aratáskor marokszedő lesz, de cséplési munkát is vállal. Kisfiúnk a nagyszülőkhöz kerül.

Már jól benne voltunk a nyárban, amikor reggel a rántott leves elfogyasztása után beszólt az őr. Ami az enyém, készítsem össze. Talán a táblabírák változtattak a büntetésemen és szabadulok? Vidított a gondolat. Amíg a néhány könyvet, melyet az elvtársak küldtek be és a német nyelvtan füzeteket előkészítettem, arra gondoltam, valamilyen nyári munkával, talán a részes csépléssel kenyérnekvalót kereshetnék. Még végig sem gondolhattam, szólított az őr. Kezeimre bilincset tettek, ez gyorsan szétoszlatta reményeimet.

Kőbányára, a gyűjtőfogházba kísértek. Beírták nevem a nyilvántartóba, poggyászom egy külön papírra és egy magánzárka ajtaját rám zárták. Ez a zárka nem olyan „előkelő", mint a Pestvidéki. Deszka a padlózata, a falat szétnyomott poloskák díszítik. A rendes fűtőtestet karvastagságú vascső helyettesíti. A deszkapadló kopott, piszkos, az ablak magasan elhelyezve, átláthatatlan üveggel. Vasrácsa erős, rozsdás. A vaságyon piszkos, kopott szalmazsák, ilyen a durva pokróc és a főalj is. A kicsi, durva deszkaasztal és az ülőke is piszkos. Az első világháborúig, mint béresembernek a lóistálló volt a lakásom, most mégis úgy éreztem, az nem volt olyan undorító és bűzlő, mint ez a zárka.

Az ámulatból még ki sem kászálódtam, kinyílt az ajtó. Az őr rozsdás csajkát, egy bádogkanalat és egy piszokban bárnult törülközőnek nevezett rongyot hozott. A rab házimunkás egy vödör vizet, egy kopott sikálókefét és egy zsákdarabot.

— Maga parasztember, ugye? — morgott az őr.

— Földmunkás vagyok.

— Na, mindegy. Látom nem olyan úri fajta, mint az elődje volt, aki inkább fetrengett a mocsokban, de nem takarította ki a maga helyét. Itt a víz, meg ami kell, osztán egy óra múlva olyan legyen a padló meg az asztal, mint a felesége gyúródeszkája, különben megismerkedik a fogházszabállyal, érti?

— Értem, felügyelő úr!

— Na, azért mondom. Rendben legyen a vacok is — mutatott az ágyra —, amit így disznómód összetúrva hagyott az az úrféle.

Kissé furcsán hatott a parancs, mégis úgy éreztem, jobb lesz, ha rendbe teszem a tényleg disznóólhoz hasonlítható zárkát. A kopott sikálóval ahogy lehetett lekeféltem a szalmazsákot, a pokrócot. Majd lesikáltam az asztalról, ülőkéről a szennyet, azután a padlót. A vödör víz pocsolyás lett, de a padló mégse lehetett olyan, mint a tiszta gyúródeszka. A cella kicsit tisztább szagú.

Mire bejött a felügyelő, a vaságyat és a melegítő csövet is tisztára törültem.

— Na, jól van — mondta — holnap majd folytatja.

— Felügyelő úr. Holnap szeretnék az igazgató úrhoz menni.

— Mit akar?

— A könyveket, meg a német nyelvtan füzeteket szeretném megkapni.

— Bízza a nagyságos igazgató úrra. Ő tudja, megengedi-e vagy nem. Érti?

— Értem.

— Na, azért mondom.

A gyűjtőfogházban az ellátás valamivel jobb. A reggeli rántott leves barnább, ízesebb és nem olyan átlátszó, mint a Pestvidékiben volt. Valamivel a kenyér is nagyobb darab, íze azonban azonos. De a fegyelem szigorúbb. A séta előtt a hosszú, széles folyosón végignyúló, harminc centi széles vassávon kellett sorba állnunk úgy, hogy a bakancsunk orra pontosan a vassáv szélén legyen. A főfoglár mindig végignézett a soron. Ha valaki talán még nem ismerte a rendet és kissé hátrább állt, dühösen kiáltotta: a vasra állj!

A séta itt is hátratett kezekkel, a rendes távolságot betartva, egymás után, hang nélkül körben folyt az udvaron. Két fogházőr középen, egy pedig a bejáratnál ügyelt a rendre. A végérvényesen elítélt foglyok a gyűjtőben már dolgoztak és jó része rabruhába öltözött.

A gyűjtőfogházban nem osztottak be az ott dolgozó rabok közé. Az egyik reggelen a megszokott rántott leves elfogyasztása után az irodára szólítottak. Magyarázat nélkül kézcsuklóimra zárták a vasbilincset és két fegyveres őr kíséretében mentem, amerre irányítottak. Nem kérdeztem hová. Ha már haza nem engednek, mindegy hová kísérnek. Hogy ketten, fegyveresen kísértek, jelezte; a tábla nem enyhített, inkább szigorította az ítéletet.

Kőbányán vonatra ültünk, majd Pesten átszálltunk. Őreim, mint gyakorlott kísérők gondoskodtak róla, hogy civil utassal ne érintkezhessem. Nem bosszantott e túlzott óvatosság. Megértettem; talán nem is annyira rám vigyáznak, hiszen bilincsezett kezekkel kettőjük közül menekülnöm lehetetlen, inkább magukra vigyáznak, ki tudja, valaki nem éppen azt figyeli-e, szabályszerűen vigyáznak-e rám.

A váci állomáson leszállítottak, majd a fegyházba kísértek.

A fegyháztömb utcai részénél a fal mellett hosszú sávon virágok illatoztak. Az ismeretlen arra gondolhat, ez bizonyára kultúrintézmény. Csak a bejáraton belül döbbenhet a valóságra.

Az irodában a fegyelem légköre nyomasztó. A beírásnál kezdődött a baj, megint a vallásommal. Felekezetnélküli ebben az intézményben nincs! — ordította a tisztviselő. Itt nem barmok, hanem emberek vannak. És ha még egyet szólok kérdés nélkül, megismerkedem a fegyintézet szabályaival.

— Milyen vallású? — kérdezte újra.

— Megmondtam.

— Itt római katolikus lesz, érti? Kísérje! — utasította a mellettem álló fegyőrt.

A fegyőr a fürdőbe kísért. A fegyencborbély nem nagy kímélettel, megnyírt, megborotvált. Megmosakodtam tetőtől talpig és magamra öltve a fegyencruhát, már kísért is a fegyőr a magánzárka-osztályra. Ez különálló, kétemeletes épület. Az udvar felőli részen három vasrácsozott ablaksorral. A bejárati vasajtót is erős vasrács védi. Felette a bolthajláshoz igazodó nagybetűkkel: „Ki itt belépsz, hagyj fel minden reménnyel." Ezt a mondatot Dante Divina komédiájából ismertem. Az ajtó kinyílt és már egy idősebb fegyőr előtt álltam, aki az első emeletre kísért. Vas a lépcső, a padló és a végignyúló méter magasnyi rács. A fegyőr kinyitotta az egyik zárka ajtaját.

— Innen csak akkor jöhet ki, amikor én, Péntek Károly kinyitom az ajtót. Pipálni itt csak nekem szabad. Magának csak azt szabad tennie, amit én megengedek. Érti?

— Értem, főfegyőr úr.

— Ha valamit vét a szabály ellen, itt az isten se menti meg a rövidvastól. Amíg takarodó nincs, az ágyra ne feküdjön!

A magánzárka úgy tűnt, mintha valamicskét kisebb lenne a Pest-vidékinél. Különben kellemes, tiszta. A szalmazsák, pokróc sem olyan undorító. A magány és a csend azonban itt is nyomasztó. Az első ebéd leves, babfőzelék és kenyér. A reggeli rántott leves. A porció itt sem nagyobb.

Amíg a nagyságos főigazgató úr nem intézkedik, nem kérhetek könyvet. Ez fegyház és nem szórakozásra berendezett klub!

A főfegyőr, hogy ne unatkozzam, a házimunkás fegyenccel beküldött egy zsák afrikánnak nevezett, disznósörtéhez hasonló gyökérféleséget, amelyet matracokba szoktak rakni. Afrikából hozták összepréselve, azt kellett szálakra bontanom. Unalmat űző munka a szétbontott gyökérszálakat szép, formás kis kazalba rakosgatni, mint cséplőskor szoktuk a szalmát, töreket.

Nyolc napig bontogattam a szálakat. A kilencedik napon, alkonyat előtt, Péntek fegyőr kinyitotta az ajtót és beszólt: Ami nem az enyém, hagyjam ott. A fegyőr úr majd elkísér. Elég a naplopásból. Holnaptól kezdve a nyomdában dolgozom.

A fegyőr az udvarokon át a nagy épület első emeletére kísért. Magas, vékony, altiszti rangú fegyőr vett át. A hosszú folyosó közepe táján kinyitott egy ajtót. A szoba jobb oldalán rámutatott az egyik vaságyra:

— Ez a maga helye. Azután ő is kioktatott a fegyelemre: Ha nem vét ellene, nem lesz baja. Különben a rövidvas megtanítja. Ha kérni

akar, azt velem közli, mielőtt munkába mennek. E levelezőlapon értesíti hozzátartozóját. Minden három hónapban egyszer írhat levelet, egyszer látogathatják meg, egyszer küldhetnek csomagot. Ha mindezt a nagyságos főigazgató úr le nem tiltja.

A fegyőr rám zárta az ajtót. A szoba bal oldalán három, a jobb oldalán két vaságy volt. Az én ágyam mellett egy elbarnult, felszálkásodott deszkaasztal. A szoba végében rongyolódott pokróccal elkerítve a körülbelül ötven literes vékony vaslemezes kibli, a fegyencklozet. Fedele ugyan van, de mert öt ember ürít bele, mégis bűzös. Kályha, vagy egyéb fűtőalkalmatosság nincs. Az ágyakon a szokásos szalmazsák, főalj és egy durva szőrpokróc. Az ágyak fölött a falon egy-egy kis polc. Azon van a csajka. A szalmazsákom és benne a szalma még pocsékabb, mint a fogházban volt. Okádásra undorító ez így együtt. De mit tehetett, aki ide került.

Kívülről, a vaslemezes folyosóról, szapora léptek zaja hallatszott. Nyílt az ajtó és egymás után jött be a négy fegyenc. Kettő már kopaszodó, nálam idősebb. A harmadik egy vékony, karvalyorrú, korombeli. A negyedik, a kissé puffadt arcú fiatalabb. Megálltak és néztek. Mint újonc, illedelmesen köszöntem. A legidősebb gúnyosan kérdezte:

— Mackós? Gyilkos? Tolvaj?

— Nem. Egyik se!

— Na, ne vágjon fel. Biztosan nem azért kísérték ide. mert szép hangon énekelt a templomban.

— Nem.

— Hát akkor lopotika?

— Az sem.

— Sikítás?

— Az sem.

— Na, fogja a csajkát. Osztják a finom vacsorát. Majd megtudjuk, ki maga.

Nyílt a vasajtó, két fegyenc letette a kondért. A fegyőr egy nagy kanállal csajkákba adta a porciót és bezárta az ajtót.

— Van kenyere? — kérdezte a fiatal pufók.

— Nincs.

— Nekem sincs.

— Ehhez a paszulyléhez pedig kellene — állapította meg a karvalyorrú.

A bableves elfogyasztása után megmondtam miért kerültem közéjük. Az egyik kopaszodó is bemutatta a maga módján társait. Ez Zinner Soma apagyilkos, mutatott a másik kopaszodóra. Ez a Radics Jóska rabló, bökött a karvalyorrúra. Ez pedig Zilbermann Imre, nőt erőszakoló.

— Ne higgyen neki — tiltakozott Zinner. — Ez egy, magát úrnak képzelő, tintanyaló, aki mindenkit gyaláz, gyilkosnak, rablónak nevez. Szóba se álljon vele. Még a saját nevét is elsikkasztotta. Úrnak mutatja itt magát, pedig csak egy utálni való gazember. Ha nem volna olyan erős rács az ablakon, már kidobtam volna.

Ilyen durva bemutatásra nem számítottam. Ez a társaság rosszabb a magánynál. Ennek nem szabad így folytatódnia. Le kell csitítani őket. — Közbeszóltam:

— Türelmesebben, emberek. Engem nem érdekel ki, kicsoda. Mit csinált, amíg ide került. A daróc fegyencruha azt eltakarja, de a viselkedés megmutatja az ember kilétét, műveltségét. Ha már itt vagyunk, ne nehezítsük egymás helyzetét... Ha ön — mutattam a sikkasztóra — künn a szabad életben úriember volt és itt nem hívhatja párbajra Zinnert, majd ha valamikor kiszabadulnak innen, úriember módra karddal, vagy pisztollyal kibékülhetnek... Nem volt eredménye szavaimnak. Még lefekvés után is marakodtak.

Aludni azután sem tudtam, amikor elcsendesedett a két ellenfél. Nem a hangos horkolás nyugtalanított, hanem az, hogy még itt is, ahol fékezi őket a szigorú fegyelem, kitör belőlük a bestia hajlam.

Reggel, az első lakótárs mozdulatára, fáradtan ébredtem. Furcsán hatott rám, hogy a két haragos morgásszerűen imádkozott. Majd egymás után mentek a pokróc mögé a kiblire. Azután megvizezték a zsebkendőnyi durva vászontörülközőt és megtörülték vele arcukat. Így mosakodott a másik kettő és én is. Volt ugyan a kibli mellett egy elszennyesedett mosdótálféle, de Radics megmagyarázta, víz nincs annyi, hogy mindenki rendesen mosdhatna. A víz kiöntésekor a kiblifedelet is mindig fel kellene venni — amiből úgyis áramlik a bűz —, és kivinni is nehéz volna. A munkahelyen van folyóvíz. Akinek csipás a szeme, ha dolgát intézni megy, ott kimoshatja...

Ez hát a huszadik századi fegyintézet tisztálkodási kultúrája, egészségvédelme — sóhajtottam.

Mire rendeztük ágyunkat, zörrent az ajtózár és beszólt a fegyőr: „Kibli!" És már a folyosón a soros kiblis fegyencek cipelték a nehéz, bűzös, ürülékes edényt a folyosó végére, az ürítőhelyre. A miénket Radics húzta ki a pokrócfal mögül és fedő nélkül állt vele a sorba.

A reggeli rántott levessel megkaptuk a napi adag kenyeret is. Majd újra kinyíltak az ajtók és fegyelmezett sorban vártuk az indulást: „Mindenki a munkahelyére. Indulj!" Néhány fegyőr már a kijáratnál várt. Ott munkahelyek szerint csoportosultunk. Egy fegyőr intett és velementem.

*

A nyomda külön épület. A bejáratnál, az első teremben, már néhány fegyenc készülődött a munkához. Ahogy Radics kioktatott, fegyencsapkám levéve, meghajolva „jóreggelt kívánok, felügyelő úr!" — köszöntem az ott álló, derék testalkatú fegyőrnek. Mogorván, mintha nem tetszene neki, hogy háborgatom, kioktatott a rendre, fegyelemre... Ha nem dolgozom szorgalmasan, vagy beszélek valakivel, majd itt megtanulom a rendet. „Menjen oda be" — mutatott az üveges ajtóra. Bementem.

A nagy helységben balról, az ajtó mögötti sarokban, nagy vasteknő, felette vízcsap. Egy fegyenc, könyékig gyürkőzve valami lemezt sikált. Azután végig a fal mellett deszkaasztal. Rajta csomókba papír. Az asztal mellett végig primitív deszkalóca. Néhány fegyenc ült rajta, papírt hajtogattak, számlálgattak. Előrehajtott fejüket óvatosan felém fordítva néztek rám. Jobbról olyan nagy nyomdagépek, amilyeneket Gyomán, a Kner nyomdában láttam...

Alighogy széttekintettem, a terem túlsó végéről fehér köpenyes, magamforma termetű, de nálam idősebb férfi jött hozzám és halkan szólt:

— Maga — mutatott jobbra, ahol a többitől jóval kisebb nyomdagép állt, mellette egy idősebb fegyenc — ezen a gépen fog dolgozni. Lajos bácsi megtanítja. — És elment.

Ez a pár szó meglepően hangzott. Régen nem hallottam ilyet. Ki lehet ez? Talán kívülről bejáró nyomdamester?

Lajos bácsi halkan, mindig az ajtó felé figyelve magyarázta, hogyan kell a gépet kezelni és miként viselkedjem, hogy a fegyőröknek ne legyen kifogásuk. Hamarosan megismertük egymást. Ő a proletárdiktatúra alatt direktóriumi tag volt Kalocsán, 12 évre ítélték. Kályhásmester. Vannak itt alattomos fegyencek. Vigyázzak, a fegyőr se egyforma. Ez a Tordai nagyon ravasz és goromba. A főfegyőröknek, meg a többi vezetőknek, ha nem néznek is ránk, már távolról, sapkát levéve kell köszönnünk.

Lajos bácsi már 8 éve dolgozik azon a kis gépen. A nyomdagépeknél dolgozókat mind ő tanította a mesterségre. Legfőbb itt a nyugalom, a finom tapintóérzék és a gép pontos üteméhez alkalmazkodó kézmozgás.

Az ebédidőt jelző csengetéskor a bejárati teremben sorakoztunk, levett sapkával, mozgás és hang nélkül. Tordai felügyelő mellett még egy fegyőr állt. Tordai nagy szigorral mondta: „A kabátokat kigombolni!" — sorban mindenkit végigtapogatott. A motozás után mindnyájan egyszerre köszöntünk Tordainak. Kinyitotta az ajtót és a másik fegyőr kíséretében csendben, egymás után indultunk.

A főfegyőr karddal az oldalán állt a nagy udvaron. Mindnyájan levettük sapkánkat és meghajolva, hangosan: „jónapot kívánok, főfegyőr úr!" feléje nézve köszöntöttük.

Az első ebédkiosztásnál megállapítottam: bőségesebb, mint a fogházakban. Íze ugyan jobb is lehetne, de az éhes gyomor nem olyan finnyás, mint az eltelt.

Ebéd után hamarosan sorakoztunk ajtónk előtt a folyosón. Majd csendben, egymás után mentünk ki a nagy udvarra. Az udvaron hátratett kezekkel sétáltak a fegyencek. Közéjük sorakoztunk. A mintegy négyszáz darócruhás között feltűnt egy egyenes tartású, dölyfös, fehérebb öltönyben menetelő alak. Radics súgta; az Márffi főhadnagy, volt terrorista.

Beszélgetni különben tilos. Két fegyőr az udvar közepén a hosszú sort figyelte. Ezért Radics sem mondott többet. Csak később, mikor a fegyőr nem figyelt felénk, súgta: Tegnap két politikai fegyenc is volt a sétán. Most is itt lehetnek. Ez már érdekelt. De mert séta közben a fegyelem szerint csak az előttem menő hátát nézhettem, így az első napon még vigyáztam, ne vétsek a fegyelem ellen.

Séta után, fegyőrök kíséretében, munkahelyünkre mentünk: a nyomdába, asztalosműhelybe, a gombgyárba, a könyvkötőbe. Ezek voltak a nagy munkahelyek.

A nyomdagépet a fegyenc gépmester és Lajos bácsi lassú menetre állították. Újra magyarázták, megmutatták a berakást.

Az első napon, a lassított menet ellenére, sok hibát csináltam. Néha ferdére sikerült a nyomás, vagy egy helyett két papír csúszott a gépbe. Megtörtént, hogy üresen fordult a henger. Jobb kezemben a falcolófával a gép felső asztalára tett, ötszázlapos papírcsomóból, egyesével kellett előre csúsztatnom a papírt és közben bal kezem hüvelyk- és mutató ujjával ellenőriznem, tényleg csak egyet húzok-e le és jól igazítom-e a gép alá.

A második héten már sikerült 30 perc alatt az 500 papírt hibátlanul berakni. Megszerettem ezt a munkát. Lajos bácsival is megértettük egymást. Beszélgetésre csak ritkán volt alkalmunk. Nagyon óvatos volt Lajos bácsi. Mivel nyolc éve dolgozott már itt, és még csak szóbeli figyelmeztetést sem kapott, abban reménykedett, hogy büntetésének negyedrészét elengedik. Megértettem őt és még olyankor sem érdeklődtem, mikor alkalmunk lett volna néhány szót váltani.

Egy hónap múltán a nagyobb géphez helyeztek át. Azon rendes könyveket és egyéb nyomásokat csináltunk, ami még több figyelmet igényelt.

Egyszer, sétálás közben, pár percre én is megálltam a nagy épület falánál. Ezt időnként tűrték az őrök. Most vagy húszan álltunk meg. Olyanok is voltak, akik a sétálókat nézték és úgy beszélgettek, hogy a szájuk nem mozdult. Balról mellém lépett egy nálamnál magasabb fegyenc és felém sem nézve visszafojtott hangon kezdte: Hunya?

Nem néztem rá, de feleltem: Igen. — Jó, majd máskor beszélünk. Itt van Rákosi is. Hallottam, de még nem láttam. (Weinberger) Vas Zoltán volt. Beléptem a sétálók közé. Úgy éreztem, könnyebb a fegyencbakancs és nem olyan szúrós a rabdaróc. És reggelenként, mikor soros voltam, mintha a kibli sem lett volna olyan nehéz és bűzös. Benn a zárkánkban a két marakodó lakótárs szitkozódása sem volt olyan sértő. Minél határozottabban szóltam rájuk, annál csendesebbek lettek. A nyomdában is kissé bátrabb lettem. Pár nap múltán Rákosi Mátyással is a fal mellett állva beszélgettem, úgy mint Zoltánnal. Megtudtam; őket, valamint Őri Károlyt egy nappal előbb kisérték Vácra, mint engem. Őri az asztalosműhelyben, Mátyás a fegyencirodában, Zoltán a könyvkötőműhelyben dolgozik. Az egyhangú fegyencéletet könnyítette, hogy bár mindennap séta közben nem beszélhettünk, de láttuk egymást.

Munkahiány nem volt a nyomdában. Amíg a gépbe újabb nyomnivalót állított be a gépmester, addig én a hosszú asztalnál végeztem a számlálást, csomagolást.

A fegyelmet nemcsak a fegyőrök útján tartotta az igazgató, hanem a különböző felekezetű papokkal is. Horvát Zénó jezsuita pap a püspöki palotából járt be a fegyházba. Zénó szerint a bűnre hajló porhüvelyben kell büntetni a lelket. Nem bízik abban, hogy az isten minden bűnt feljegyez és az ítélet napján mindenkinek a bűnét és erényét mérlegre teszi és aszerint ítélkezik. A bűnbe botlókat ezért már ő bünteti — gyógyítja.

Vasárnap délelőtt templomba kísérte a katolikus fegyenceket az őr. Nekem is mennem kellett, hiába voltam 1923 óta hivatalosan is felekezetenkívüli. Ott is fegyőrök vigyáztak ránk. Bejött Zénó és utána a fegyenc ministráns. Felálltunk. A pap felénk fordulva keresztvetésre emelte jobb kezét, követték a fegyencek is és hangosan imádkoztak. Leültünk. A pap a két ministránssal végezte a rendes misét. A fegyencek mind a papot nézték. Az őrök pedig a fegyenceket. Mögöttem az egyik fegyenc alig hallhatóan súgta: „A szokásos cirkusz" — pár perc múlva a másik: „A három bohóc is mindig ugyanaz". Nem néztem hátra.

Mise után „Hol vagy István király..." énekelték a fegyencek. „A mai napra rendelt szent evangélium..." pár mondata után István királyról beszélt a pap: Ő volt az, akit a római szentatya királylyá szentelt és elhozta pogány őseinknek Isten irgalmasságából szentatyánk ajándékát a megszentelt keresztet és vele a megváltó hitet... majd erősebben hangsúlyozta: Ti bűnös lelkek, szálljatok önmagatokba, mert ha a földi törvényhozók és bírók előtt sok bűnt nem vallottatok is be, de isten előtt, aki mindent lát és tud, nem tagadhatjátok el. Ő csak úgy lesz irgalmas, ha itt imával, szorgalom-

mal megtisztul lelketek minden elkövetett bűntől. Imádkozzunk irgalmáért.

Másnap a sétán Cziglédeki, aki a nyomdában dolgozott, mögém sorakozott és alkalomadtán suttogva mondta:

— A templomban nem imádkozott.

— Nincs szükségem rá.

A fal mellett megálltam. A másik körséta után Cziglédeki kilépve a sorból, fél lépésnyi távolságra mellém állt. Fegyencmódra a földet nézte én a sétálókat.

— Van, vagy nincs isten?

— Okos gonoszok hirdetik, jámbor tudatlanok hiszik.

Hogy a mellettünk álló fegyencek és az őr ránk ne figyeljenek, beléptem a sétálók közé. Óvatos voltam Cziglédekivel szemben is. Szándéka nem látszott át homlokán és a darócruhán. Éreztem, kevés és nem megfelelő az adott válasz. De hadd törje a fejét.

A munkateremben alkalomadtán megtudtam: Foglalkoztatják az elvont, titokzatos dolgok.

— De ha nincs, mért hiszik? — kérdezte egy későbbi sétán.

— Azért hiszik, mert úgy hiszik van.

Kicsit félrebillentette fejét:

— De ha én nem hiszem?

— Akkor magának nincs.

Nem folytathattuk a suttogást a munkateremben sem... Tordai fegyőr különös ember. Bármilyen zajt csináltak a nyomdagépek, meghallotta, ha a fegyenc nem szabályosan sóhajtott. Sapkája mindig morcos szemeit takarta, mégis meglátta, ha valaki a háta mögött mosolygott, vagy szemmel intett egyik fegyenctársának.

Napok múltak, míg a fegyenc egy-egy mondatot súghatott társának. Beszélgetésünk fonalát csak harmadnap vehettük fel. Tordai szolgálaton kívül volt. Sürgősen kellett a budapesti bejelentő lapok sorszámait átvizsgálnunk és meghatározott számú kötegekbe csomagolnunk. A sorszámok ellenőrzésére Rákosi Mátyást is hozzánk kísérték. Cziglédeki mellettem ült a hosszú asztalnál. Egyik szemünk a munkán, a másikkal az őrt figyeltük. Mellettünk az egyik oldalon Lajos bácsi, a másikon Radics ült. Tőlük akár hangosan is beszélhettünk volna.

— Ott tartunk, amit nem értek — súgta Cziglédeki.

— Hallott-e már olyan gyerekről, aki olyankor került idegen szülőkhöz, mikor még értelme nem nyílt ki?

— Ismerek is olyat.

— A gyerek felnő és úgy hiszi, nevelői a szülei. Ha valaki azt mondja neki: ezek nem a te szüleid, kételkedni kezd. Van, aki sohasem tud eligazodni. Van, aki hamar megérti. Érti már?

— Nem. Mi ebben a hasonlat?

Radics pisszentett. Elhallgatva veregettük a százasával csomózott bejelentőket az asztalhoz, ahogy a csomagos kívánta és figyeltük a fegyőrt. Amikor eltűnt szemünk elől, súgtam:

— A gyerek azt hiszi, a nevelők az ő szülei. Mert hiszi, igaz?

— Nem.

— De neki, amíg hiszi, igaz.

Sóhajtott Cziglédeki és fejével bizonyítva mosolygott.

— Ilyen gyerekek a felnőttek is. Elhitetik velük: van isten és hiszik. Egy részük értelmük fejlődése folytán rádöbben a valóságra, de a milliók sokáig kételkednek. Százmilliók még ma is tudatlanul hiszik, mert az okos gonoszok elhitetik velük.

Az őr felénk sompolygott, majd rám szólt:

— Magának mi beszélnivalója van?

— Cziglédeki kérdezte, hogyan előnyösebb a számlálás.

— Mán maga is megtanul hazudni — mondta enyhe dorgálással az őr. — Jó lesz, ha vigyáz magára.

Nem szóltam. Ha figyelmeztetés után is beszél a fegyenc, az őr előállíthatja, az igazgató megbünteti.

Az idő már szeptemberben járt. Az egyforma munkát végeztük a nyomdában. Egyszer délelőtt tizenegy óra tájon az udvaros őr megrázta a csengőt. Egy őr bejött és neveket olvasott fel. Mennünk kellett hittanórára. A fegyház szabálya szerint, ha a fegyenc nem engedelmeskedik, azonnal a fegyelmibe kísérik és vasbatörik, ha belegebed is. Tehát csak a parancs teljesítése, vagy a fegyelmi elszenvedése után mehet az igazgatóhoz. Arra gondoltam, majd csak találok alkalmat Rákosival és Vassal megbeszélni, mit tegyek. Mi nem követhetjük a fegyenceket, nem járhatunk templomba és hittanórára.

Indultam a többiekkel.

A hosszú időre, az életfogytiglanra ítélt fegyencek a legalázatosabbak és legalattomosabbak. Az első padokban foglaltak helyet. A legrafináltabbak hátrább helyezkedtek el, hogy amíg megjön a „lélekkufár", addig is beszélgethessenek, bosszanthassák az őrt.

Zsinórral körülkötött daróccsuhában jött Zénó jezsuita. Mellén nagy kereszt és nagyszemű olvasó lógott.

Csend lett.

Felálltunk.

Tekintete végigfutott az arcunkon. Majd bal kezét szívéhez tette, jobb keze az olvasókereszttel homlokára lendült.

Mindenki követte mozdulatát: keresztet vetettek. Hangosan imádkoztak. Az alattomosabbak ajkukhoz emelt összetett kezekkel, kissé

félrehajtott fejjel meg-meg hajolva, olyan ájtatos arccal, hogy átszellemültebb szentet Raffael sem festett.

Aki nem így csinálja, abban — Zénó szerint — nincs jóra való hajlam és az igazgatóság — a pap véleményezésére — büntetésének letöltése után dologházra ajánlja. Ha egy év ott sem téríti istenhez, akkor a harmadik, vagy a negyedik után majd meggondolja, vagy a halál köszönti.

Gondoljon, kívánjon bármit a fegyenc, de csak azt tegye, mondja és mutassa, amit követelnek tőle. Ezért a leggonoszabb fegyencek a legalázatosabbak. A züllött arc alázatossá símul, a bestia hajlam jámborrá, hízelgővé idomul.

Zénó jezsuita észrevette, hogy nem vetettem keresztet és nem imádkoztam. Szúrós szemét végig rajtam tartotta. A mellettem levő fegyencek is felém tolták szemgolyójukat.

— Álljanak fel, akik ebben az évben nem jártak itt hittanórára.

Felálltam én is.

A felállókat megkérdezte, hányszor és miért büntették őket.

Egy negyven év körüli, pesti embernél megakadt. Ötödször büntették. Mindig rövid időre: szén-, fa-, élelemlopásért. Mint többszörös visszaesőt, most fegyházra ítélték.

— Maga azt mondja, dolgozott. Miért lopott?

Az őszülő fegyenc szánalomra méltó, alázatos arcot mutatott.

— Nem loptam volna soha, ha nem volna lelkem és nem volnék istenfélő — válaszolt kissé remegő hangon.

— Az istenfélelem, a tiszta lélek csak jó cselekedetre vezérli az embert — magyarázott a pap.

— Én is úgy hiszem, tisztelendő atyám. A jó lélek, az istenfélelem vezérelt, hogy ne hagyjam megfagyni, éhezni a magukkal még tehetetlen kis lelkeket, három szép gyermekemet. Nem akarok elkárhozni azért, hogy kényszerhelyzetemben ne vegyek onnan, ahol sok van.

A fegyencek már nem bírták gambájokba visszafojtani a pukkadozó röhejt, egyikből kitört és sokakat magával ragadó irammal harsogott, erősödött.

A fegyőr elsápadt. A csendért, a rendért ő a felelős.

Zénó szemeiből düh lángolt. Kopaszodó koponyája, füle vörösre izzott. Dühe lángja égette a sápadozó fegyencarcokat is. Akikre rátűztek a pap lángoló szemei, azoknak arcára fagyott a nevetés, homlokukra hideg verejték ült.

A pap újra szelídebb arcot öltött. Tekintete arcról arcra röpködött. A némára meredt, sápadt arcok között a hátsó padhoz ment. Rámutatott az egyik fegyencre:

— Gyere csak! — Az őrhöz fordult, aki viasz arccal remegve állt mögötte. — Kísérje azonnal a fegyelmibe, ezzel együtt — mutatott az alázatos széntolvajra.

A pap, mintha semmi sem történt volna, tovább kérdezgette az új fegyenceket. Hangjából azonban kicsengett: nem engedi, hogy bárki is érzékenyen a vallásra tapintson. Szabad akarat ide, szabad akarat oda, mindegy. Ha a hittétel valahol elhibázta, az sem számít. A vallási titok csak addig erős, addig uralkodhat, amíg a lényegét fel nem fedik...

— Maga mért van itt? — mutatott rám.

— Az írásért.

— Mi a foglalkozása?

— Földmunkás.

— Tud írni? Voltak már itt olyan izgatók, mint maga. Kiderült, írni se tudtak. Ismer minden betűt?

Míg csípkedett, gondoltam, nagyot mondok. Nem bánom, ha azonnal a két fegyenc után kísértet is. Lehiggadva azonban csak ennyit mondtam:

— Ha nem tudnék írni, a római katolikus egyház bűne volna. Egyházi iskolában tanítottak.

Kopaszodó feje félrebillent.

— Ahogy te nekem, úgy én neked — gondoltam és izzó szemébe néztem.

Majd tompítottabb éllel folytatta:

— A katolikus iskolákból becsületes, értelmes emberek kerülnek ki az életbe. Vigyázz, mert megismered az egyház hatalmát! — Nem törődtem a finom intéssel.

— Attól függ, hogyan értelmezzük a becsületet és az értelmet.

Míg a pap az asztalnál a nyilvántartó lapomat nézte, kissé érzékenyen hatott rám, hogy a pap ugyanúgy gúnyol az írásért, mint a rendőrség, a vizsgáló- és büntetőbíró. Megaláztak, megvertek szavaimért, melyeket nem vártak tőlem.

A pap megint rámnézett és gúnyosan kérdezte:

— Milyen vallásúnak vallja magát?

— Felekezetenkívülinek.

A fegyencek mind rámnéztek. Ilyet itt még nem hallottak.

— Ilyen itt nincs — mondta ellentmondást nem tűrő hangon a pap. — Maga római katolikusnak született és az is marad! Érti?

— Azzá lettem újra, aminek születtem. Az egyház beleegyezésem nélkül keresztelt meg, pedig azt hirdetik, az isten szabad akaratot adott minden embernek.

A fegyenctársaság csaknem újra felnevetett.

Zénó szemöldöke idegesen összeszorult, fegyelemre intően a fegyencekre nézett, de hozzám szelídebbé vált.

— Maga, mint egyszerű földmunkás, nem érzi a vallás hiányát? Amibe az ember születik, azt nem tagadja meg!

— Jézus és az őt követő halászok is megtagadták. A biblia szerint Jézus zsidó volt és...

— Maga nem lehet Jézus — és erősen nézett a fegyencekre.

— De halász még lehetek — mondtam nyugodtan.

— Üljön le — legyintett felém a pap.

— Első szóváltásuk után, úgy gondoltam, másként folytatódik — súgta Cziglédeki.

— Zénó nagyobb róka, mint gondoljuk. Még csak kelepcébe csalogatott — súgtam vissza.

A hittanóra utáni napokban sikerült Rákosival és Zoltánnal séta közben pár szót váltanunk. — Ne élezzem nagyon a helyzetet — mondták —, helyesebb, ha Rusztek főigazgatóhoz megyek meghallgatásra.

A főigazgató még aznap délután fogadott, amikor reggel a szolgálatos őrnek jelentettem kérésemet.

Őr kíséretében mentem be az igazgatóhoz. A fegyőrt kiküldte és csak azután kérdezte, mit óhajtok.

— Nagyságos főigazgató úr, 1923 óta minden hivatalos okmányomban benne van, hogy felekezetenkívüli vagyok. A bírósági ítéletben is felekezetenkívülinek jegyeztek. Amikor a gyűjtőfogházból ide kísértek, a nyilvántartóban is ezt mondtam, mégsem írta be a tisztviselő. Szerintem így törvénytelen. Tiszteletteljesen kérem nagyságos főigazgató urat, mentsen fel a templom- és hittanra járástól.

Meglepett az igazgató türelme:

— A szülei milyen vallásúak?

— Római katolikusok. 1923-ig én is az voltam.

— Ha maga azt mondja, felekezetenkívüli, azt okmánnyal kell igazolnia. A fegyintézet szóbeli állítást nem fogadhat el. Itt mindenkire kötelező, hogy vallása szerint templomba és hittanórára járjon. Gondolja meg, ha nem tudja igazolni felekezetenkívüliségét, szigorú fegyelmit von magára. Engedélyezek magának egy rendkívüli levélírást az okmány beszerzésére.

Még aznap este megírtam feleségem címére a levelet. Menjen a járási főszolgabíróhoz és kérje felekezetenkívüliségem okmányának másolatát és elküldését a váci fegyház igazgatója részére. E levelet mutassa meg a főszolgabírónak.

Másnap a sétán sikerült Rákosi Mátyással és Vas Zoltánnal közölnöm az igazgatóval folytatott beszélgetésem. Helyeselték.

Tudtam, feleségem azonnal intézkedik. Egy hét elmúltával meg is kaptam levelét. A főszolgabíró megígérte, sürgősen elküldi az okmányt. Reménykedtem, hogy nem szólítanak a következő hittanórára. Csalódtam.

A következő hittanórára megint szólított az őr. Ellentmondás nélkül indultam.

Zénó pap, amikor leültünk, mintha betűsorok lettünk volna, nézett végig rajtunk. Az előző órán megbüntetett két fegyencet alaposabban vizsgálta. Jobb keze az olvasókereszttel a homlokára lendült. Felállva követték a fegyencek és hangosan imádkoztak. Ima után intett és leültünk.

Akik ott voltunk, valamennyien csak elemibe jártunk. A polgári és felsőbb iskolát végzettek külön jártak hittanra. Nekik — ahogy Cziglédeki mondta — magas szintű istent és vallást magyaráz. Minket úgy oktatott, ahogyan az első-második osztályos gyerekeket szoktak.

Amikor elmondta, miképpen teremtette isten hat nap alatt a világot, rátért Ádám és Éva teremtésére:

— Látván az úr, nem jó az embernek egyedül lenni, elaltatá Ádámot, kivevé egyik oldalbordáját és belőle megalkotta Évát...

A jobbról mellettem ülő alig hallhatóan súgta:

— Az isten úr tolvaj lett. Kezet foghatunk.

A pap hirtelen felénk nézett, de mert száj, arcmozdulatot nem látott, folytatta:

— Ádámnak és Évának semmi dolguk és gondjuk nem volt a paradicsomban. Imádták a teremtőt. Gyönyörűséges volt a szőlőlugas. A gyümölcsökkel gazdag fák, a virágok. A sokféle madár, állat mind olyan szelíd, mint a bárány. Sem ruhára sem élelemre nem volt gondjuk. Ettek, amit kívántak. Ha inni akartak, mentek a kristálytisztán csörgedező patakhoz, felvették a kupát, merítettek és ittak... Hosszúra nyúlt mondókája végén megkérdezte:

— Aki nem értette volna meg, kérdezzen, isten jóvoltából válaszolok.

Aki kérdezni óhajtott felállt és alázatot mutatva kérdezett. Zénó válaszolt.

Cziglédeki is felállt és alázatosan mondta:

— Úgy értettem, tisztelendő atyám, hogy a paradicsomban Ádámon és Éván kívül nem volt még ember.

— Úgy van fiam, csak ők voltak és az állatok.

— Ezen gondolkodom és nem értem...

— Na mondd csak, mit nem értel?

— Hogyha előttük még nem volt ember, ki csinálta a kupát?

Néhány fegyenc nem bírta elfojtani nevetését.

— Ez az. Ki volt a kupa majsztere — böfögte a mellettem ülő.

Zénó arca, kopaszodó feje vörösödött. Csendet parancsolóan nézett a fegyencekre és keményen mondta:

— Miért kérdezed ezt?

— Mert nem tudom elképzelni, hogyan keletkezett a kupa.

A fojtogató gúnyvigyor már fékét szaggatta, amikor Zénó lelépett az asztaltól:

— Csend! — parancsolt ellentmondást nem tűrő hangon. — Üljön le! Ha nem érti, megkapja a magyarázatot! — Szeméből harag villámlott. Bal kezét szívére tette, jobb kezét az olvasókereszttel homlokához emelte.

A fegyencek felálltak. Keresztet vetettek és hangosan imádkoztak.

A teremből kifelé menet, néhány fegyenc fojtott hangon morogta: Paradicsomi kupa!

Zénó az ajtóból visszafordult. Szemei arcról arcra jártak, de már újra jámborság ült rajtuk.

— Nyelt a csuhás — súgta Cziglédeki, mikor elfordultunk a folyosón és már nem láthatott a pap.

— Nagyszerű volt — súgtam. — Na, ismeri már az istent, a vallást?

— Az ember, ha gondolkodik, sok mindent megért.

Cziglédeki öt nap múltán jött fel a másik két fegyenccel a sivatagból, ahol a paradicsomi kupáért gerinctörő rövidvasat és magánzárkát kapott és naponta csak kenyeret és vizet.

*

Az egyik séta alkalmával utánam jött egy nyúlánk fegyenc és súgta: álljak meg a falnál. Ugyan mit akar? Megálltam, ahol néhányan a rabkenyér morzsáit dobálták az ott keresgélő galamboknak. Egy kört még sétált a nyúlánk, nálam valamivel idősebb férfi és féllépésnyire megállt mellettem. Falatnyi kenyeret szétmorzsolt és dobott a galamboknak. Fegyencmódra, felém sem fordulva mondta; Gärtner Marcel ő, akit Tisza István egyik gyilkosaként vádoltak és életfogytiglanra ítéltek. Tüdővész kerülgeti. Ha hamarosan nem fordul jobbra a világ kereke, akkor ő itt pusztul el. Volna pedig elszámolnivalója. Remélheti-e még, hogy élve kerül ki innen...

— Az embert, ha csüggeszti is a ma, a holnapot reménnyel várja — súgtam.

Így találkoztam Sztaronnal is, aki Horthy ellen akart merényletet elkövetni. De mielőtt megközelíthette volna, elkapták és elítélték. Ő amnesztiát remélt. Őt is csak biztatni tudtam.

A bizonytalanság engem is elkapott. Már egy hónapja, hogy az igazgató megkapta felekezetenkívüliségem hivatalos okmányát, de még nem értesített. Nem szeretnék még egyszer hittanórára menni. Bár önfékem lazulását nem tapasztalom, de ha valamilyen formában ingerelne a pap, aligha bírnám fékezni magam és akkor megkapom a rövidvasat. Talán elkerülhetem, ha meghallgatást kérek. És kértem.

Rusztek főigazgató hívatott.

— Nem gondolkodott még; melyik hitfelekezet volna jobb magának a felekezetenkívüliség helyett? — kérdezte.

— Nem. Ezen majd csak akkor gondolkodom főigazgató úr, ha újra szabad polgár lehetek és ha...

— Nem akarom kényszeríteni magát, de ha mégis meggondolná, jelentkezzen. Addig — mivel a gyomai főszolgabíró úr által megküldött okmány igazolja felekezetenkívüliségét —, felmentem a templomba és hittanórára járás kötelezettségétől.

A másnapi sétán Rákosinak és Vasnak sikerült megmondanom a felmentést...

Már október vége felé haladt az idő, amikor a kiblizés és a rántott leves után sorakoztunk, a fegyőr visszaküldött a zárkába és rámzárta az ajtót.

— Mit akarnak? — kérdeztem magamtól. — Talán mégsem olyan jóindulatú az igazgató, mint mutatta? Vagy a papra hallgatott és most rövidvassal akar a templomra és a hittanórára kényszeríteni?

Nem volt idő további töprengésre. Kinyílt az ajtó és két fegyveres őr lekísért az őrszobába. A főfegyőr parancsára kezeimre tették a bilincset és az állomásra kísértek. Budapesten a Markó utcai törvényszék fogházában adtak át. Ott már megértettem mi következik. De mondja ezt el az Új Március 1927. októberi és novemberi száma.

„1927. október 17-én, délelőtt 10 órakor megkezdődött a tárgyalás a budapesti törvényszéken Szántó Zoltán, Vági István és 64 társuk ellen.

A tárgyalás külsőségei a kommunista tömegpörök megszokott képét mutatják. A rendőrség már a kora reggeli órákban nagy erőkkel megszállta a törvényszék épületét és a környező utcákat. Az épületbe csak szigorú igazoltatás után lehetett bejutni. Munkásokat nem engedtek be. A tárgyalást az első emeleti nagy esküdtszéki teremben tartják. Néhány munkásnak, akik előzőleg a második emeleten tartózkodtak, sikerült lejutni az első emeletre. Néhánynak a tárgyalóterembe is. Amikor az első emelet folyosóján szuronyos őrök között feltűntek a vádlottak, tüntetést rendeztek mellettük...

A tárgyalás megkezdésekor Vámbéry Rusztem dr., a védelem egyik vezetője, szóvá tette, hogy a vádhatóság lehetetlenné teszi a védelem komoly ellátását.

A vádlottak személyi adatainak felvétele délelőtt 10 órától 1 óráig tartott. Nagy feltűnést keltett eközben, hogy a vádlottak között az ország majdnem minden vidéke képviselve volt. A vádlottak többsége munkás, ezenkívül sok földmunkás...

A tárgyalást Szemák elnök, mint annak idején Töreky... próbálta sürgetni... De mint kitűnik, nem sikerült.

Szántó Zoltán az elnök kérdésére kijelenti: Ő csak kommunista lelkiismeretének, pártjának, a III. Internacionálénak tartozik felelősséggel és így fölöslegesnek tartja a válaszadást, hogy bűnösnek érzi-e magát.

Elnök: Beszéljen részletesen arról, mit csinált Magyarországon?

Szántó: Csak pártomnak felelek ténykedésemről. Minden részletkérdésre, mely magam, vagy társaim ténykedésére vonatkozik, a választ megtagadom.

Elnök: A rendőrség előtt részletes vallomást tett.

Szántó: Az igaz, hogy ez részletes volt, de nem volt vallomás, hanem erkölcsi kényszer hatása alatt keletkezett az a rendőrség által diktált úgynevezett jegyzőkönyv. Lefolytatásának idején hallatlan brutalitások, rémes jelenetek színhelye volt több mint tíz napon át a főkapitányság épülete. Véresre vert, megkínzott embereket vezettek elém... Schweinitzer gúnyosan mondta, hogy lelkiismeretemre bízza, hogy társaim sorsa tovább milyen legyen... E rémes hatás alatt adtam le azt a jegyzőkönyvet, amelyet a statáriális tárgyaláson is visszavontam és újra visszavonok..."

Szántó Zoltán úgy felelt a bíró további kérdéseire is, ahogy csak egy elszánt leninista felelhet osztálybíróság előtt. Ilyen határozottsággal felelt Glanc Imre és Szerényi Sándor is. „Schweinitzer úr előbb cigarettával, ebéddel kínált és azt mondta, ha vallok, kienged és semmi bajom nem lesz, de ha nem vallok, akkor megdögleszt... Mikor nem vallottam társaimra, átadott a detektíveknek... ájulásig vertek... Azután újra hízelegtek... spiclit akartak csinálni belőlem..."

Az elnök kérdésére Vági István elmondja: „... Erről a paktumról a II. Internacionálé is kimondta az emlékezetes bécsi konferenciáján, hogy ellenkezik a szocialista erkölccsel... A szociáldemokrata pártvezetőség kizárt bennünket, hogy szabad kezet kapjon a paktum politika folytatására. Az 1922-ben kapott két tucat mandátumért eladta a magyar munkásság forradalmi múltját: a vasutasok és földmunkások szabadságát..."

Poll Sándor a bíró kérdésére elmondja: „Szociáldemokrata párttag volt. Azért lett kommunista, mert belátta, hogy a szocdem sorozatos árulása után az osztályelnyomás nagyobb Magyarországon. Változást ebben a helyzetben csak erős kommunista mozgalom hozhat . . ."

Az elnök megvonta a szót.

Ragó Antal elmondja: „Mikor a szolnoki kapitányságra kísértek, ott Szántót keresték rajtam és Sztalint. Hogy a kínzásoktól szabaduljak, amit a bikacsökütések és rúgások okoztak, azt mondtam: a keresett könyveket megtalálják a padláshasadékban . . . Mikor Szolnokról Pestre kísértek, azt hittem itt nem lesznek olyan hóhérok . . ."

Elnök: Rendreutasítom!

Ragó: Csalódtam. Itt Mózes Viktort és Borodint keresték rajtam. Mikor ezt tagadtam, egy detektív úgy az arcomba ütött, hogy a vér elöntött és ő azt ordította: ne tagadd, büdös paraszt. Ezek a zsidók a parasztok vezérei! Neked ismerni kell őket . . . Azután akasztottak, talpaltak, bikacsökkel a fejem verték . . ."

Elnök: Megvonom a szót!

A védők sorba felállnak. Tiltakoznak az elnök erőszakoskodása ellen.

Ficek így kezdte vallomását: — Engem különös kitüntetés ért: először Schweinitzer vágott pofon . . .

Elnök: Megvonom a szót. Üljön le!

A védők ismételten tiltakoztak a perrendtartásellenes magatartás miatt.

Hunya István földmunkást rabruhában vezetik elő. Két évi börtönbüntetését tölti. 1926-ban, az aratósztrájk alkalmával röplapot írt, melyben azt mondja, hogy a nagybirtokosok kizsákmányolják a földmunkásokat. Kijelenti, ha tízszer, százszor véresre verik is, hű marad a Szocialista Munkáspárthoz, mert csak ez fogja megcsinálni a munkások és parasztok kormányát . . .

Elnök: Rendreutasítom!

Hunya: Most szerencsésebb voltam, mint a többi társam, mert a fegyházból kísértek ide, ezért csak ütéseket, rúgásokat kaptam . . .

Elnök: Megvonom a szót. Üljön le!

Hunya: Pedig elmondhatnám még, hogy annak idején Miskolczy ügyész nem volt hajlandó jegyzőkönyvbe venni megveretésem.

Elnök: Megvonom a szót. Üljön le, már megmondtam!

Az elnök szigora miatt óriási izgalom tört ki. A védők sorba felálltak és jegyzőkönyvbe kérik, hogy az elnök a védelem szabadságát lábbal tiporja, nem enged beszélni a rendőri brutalitásról.

Elnök indulatosan: Megtagadom a kérelmet, nem foglalok semmit sem jegyzőkönyvbe!

A védők semmisségi panaszt jelentettek be.

Ezután az elnök Szerémi Boriskát hallgatta ki.

Boriska: A rendőrségen pofoztak ...

Elnök: Hallgasson! Inkább arról beszéljen, hogy az a Marx idézet, amit magánál találtak, a maga írása-e és maga azonosítja-e magát ezzel? — Elnök (olvas): „a tőke irtózik az összeütközéstől, zavartól és tumultustól, félénk természetű. Ha nincs rebachja a profittalanságtól úgy irtózik, mint a természet a légüres tértől. Megfelelő profit mellett egyszerre bátorságot kap. Ha 10%-ra van kilátása bátor és mindenüvé elhelyezkedik; 20%-nál megélénkül; 50%-nál már határozottan vakmerő; 100%-nál az emberiség összes törvényeit a sarka alá tapossa; 300%-ért nincs a világnak olyan gaztette és bűnténye, amit meg ne tenne, még ha akasztófára kerül is ..."

Kriszl János felugrik: Tökéletesen igaz! És ...

Elnök: Ezért egy nap sötétzárkára ítélem.

Gosztola: ... Amit Oroszországban láttam, tanultam, azt itt hasznosítani akartam. Mikor a csóti fogolytáborban 28 napig véresre kínoztak, akkor is megmondtam, hogy a magyarországi földmíves szegénységgel megismertetem mi van a Szovjetunióban ... Két és fél évre becsuktak, nyolc hónapig internáltak, de mióta kijöttem, megtartottam ígéretem. Ismertettem: Oroszországban a föld a dolgozó parasztoké ... Magyarországon a dologtalan nagyuraké ...

Elnök: Rendreutasítom. Ha így folytatja, sötétzárkát kap. Beszéljen inkább arról, amiről a rendőrségen beszélt részletesen, hogy kivel érintkezett.

Gosztola: Az ázsiai magyar közigazgatást már Csóton megismertem ...

Elnök: Sötétzárkával fenyítem. Beszéljen a maga védelmére.

Gosztola: Kommunistára nagyobb szégyen el sem képzelhető, ha osztálybíróság előtt védelemre nyitja száját ...

Elnök: megvonja a szót és leülteti.»

A tárgyalás ilyenné fejlődése nemcsak a bíróságot, hanem a rendőrhatóságot is nyugtalanította. Meg akarták fékezni a vádlottak bátor magatartását. Az érdekes fordulatot is az Új Március ismertette.

»... Az összeesküvés színhelyét Schweinitzer mára a törvényszéki terembe helyezte át. Legalább 20—25 detektív hemzsegett a teremben és volt ott vagy tíz olyan munkáskülsejű ember, akikről meg lehetett állapítani, hogy a rendőrség emberei. A terv az volt, hogy a detektívek jelentést tesznek az elnöknek arról, hogy a tárgyalás menetében a munkások véres tüntetésről beszéltek. A terv azonban

nem sikerült. Tisza Antal izgatottan állt fel. „Kérem elnök úr, ez az alak vert engem véresre. Most ide dugja a pofáját..."

Az elnök megkérdezte az illetőt, hogy hívják. Az illető felállt. Sohár Sándor detektív vagyok.

Elnök: Azonnal távozzék.

Ezután szinte egyszerre állt fel Lőwy Sándor, Róth István, Ficek és még négy vádlott, s a hallgatóság között ülő nyomozó osztály detektívére mutattak. Az elnök megállapítja, hogy az illetőt tényleg úgy hívják és távozásra szólítja föl. A többi detektív kiszökött a teremből.

A nagy fordulat: Schweinitzer József rendőrfőtanácsos kihallgatása, akit szolgálati érdemkereszttel tüntettek ki és akiről a tárgyaláson kiderült, hogy saját kezűleg bántalmazta a vádlottakat és kihallgatás közben biztatta a lankadó kezű detektív-hóhérokat. A kihallgatás óriási izgalmak között folytatódott.

Schweinitzer nyílt butasággal, mint a magyar társadalom oszlopa mutatja be magát és részletesen elmondja, hogy 1922-től hányszor mentette meg az országot a proletárdiktatúrától... Minden kommunista megmozdulásról értesülve volt és azt is tudja, hogy a diktatúra bukásától egy pillanatra sem szünetelt a kommunista mozgalom, pontosan és biztosan tudja; most is van nagyarányú mozgalom... mely nagy aknamunkát végez és veszélyezteti a magyar társadalmat. Napóleoni pózba vágja magát, kijelenti, hogy 90 eredeti okmány alapján tudja bizonyítani, hogy a kommunisták dolgoznak és a Szocialista Munkáspárt csak fedőpárt.

Elnök: Nem 90 okmányról, hanem fényképről van szó. Honnan szerezték ezeket a fényképeket?

Schweinitzer: Idegen szovjet követségtől.

Elnök: Hogyan és melyiktől?

Schweinitzer: Ezt nem árulom el...

A vádlottak padjairól: Hamisított Zinovjev levelek. A vádlottak ellen készültek ezek a buta hamisítások!

Elnök: Rendreutasítom a vádlottakat!

A bántalmazásokra Schweinitzer kijelenti, hogy tudtával nem történtek bántalmazások. A kihallgatások alkalmával ő és Hetényi jelen voltak... humánus ember, aki minden bántalmazást megtorol...

Ezekután a védők és a vádlottak a következő kérdéseket intézték Schweinitzerhez: Ha ön pontosan ismerte a kommunista mozgalmat, miért nem fogta le előbb Szántót, aki nyolc hónapig szervezte a kommunista mozgalmat Magyarországon?

Schweinitzer: Erre nem felelek.

Elnök: Nem is kell felelnie.

Nagy izgalom a védők padjain... Ismeri-e a bécsi hamisító gyá-

rat? és tudja-e, hogy az okmányok nagy részéről már messziről látszik, hogy ott készítették!...

Schweinitzer: A bécsi hamisításokat jól ismerem (óriási derültség). De határozottan állítom, hogy ezek nem ott készültek.

— Hiszen Ön az egyikre azt mondja, az Lőwyé. Lőwy az idén is volt a szovjetnél.

Schweinitzer: Én nem mondtam, hogy Lőwy írása, csak azt mondtam Lőwy fogalmazása.

— Ez ugyan nem igaz. De megint csak elárulta, miért nem hozták ide az eredetiket?

— Schweinitzer: Erre abszolute nem válaszolhatok.

— Megszökött-e Rubin Ede, vagy megszöktették?

Schweinitzer: Úgy történt ahogy a jegyzőkönyvben van. Mikor a detektívek kikísérték a pályaudvarra, akkor szökött meg a kezükből.

Óriási derültség, majd felháborodás a vádlottak padján.

— Ezt maga sem hiszi. De mondja meg: indítottak fegyelmit azok ellen a detektívek ellen, akiknek a kezéből Rubin megszökött?

— Schweinitzer: Indítottak fegyelmit, de a fegyelmi mulasztást megállapítani nem tudom.

— Igaz-e, hogy Lőwyt és Szerényit is rá akarták beszélni, hogy spiclinek álljon be? Előbb szép szóval, majd veréssel és agyonveréssel fenyegették őket?

— Schweinitzer: Igaz, hogy szépen beszéltünk velük, de ez még nem jelenti azt, hogy meg akartuk venni őket. A magyar állami rendőrség nem dolgozik provokátorokkal.

Nagy derültség.

— Honnan állapították meg, hogy a Magyarországi Szocialista Munkáspárt fedőpártja a kommunista pártnak?

— Schweinitzer: Tapasztalati tényből. A Magyarországi Szocialista Munkáspártnak csak 10 000 tagja volt Magyarországon és mégis óriás számú röpiratot adott ki és ki is fizette azokat.

— Fenntartja-e még azt, hogy a kihallgatáson ön és Hetényi jelen voltak? Hiszen most már köztudomású, hogy kínoztak a kihallgatásoknál.

— Schweinitzer: Kérem, vannak kihallgatások és kikérdezések. A kihallgatásoknál voltunk jelen. Lehet, hogy voltak kikérdezések éjszaka, azon mi nem voltunk jelen.

Óriási felháborodás a védők és vádlottak padján.

...Sorban állnak fel a vádlottak, akiket vertek: Szántó, Vági, Vámos Ilona, Tisza Antal, Tóth György és kemény hangon intéznek kérdést kínzásukra vonatkozóan, melyeknek Schweinitzer tanúja volt. Schweinitzer előbb cinikusan, később, mikor Tóth György és

Vámos Ilona erélyesen szemébe mondta, hogy hazudik, dadogva mondta: a bántalmazások nem igazak és azt csak a Bécsben megjelent Új Március találta ki és amikor a vádlottak ezt olvasták, akkor kezdtek csak kínzásról beszélni!

A védők kérdésére, hogy az Új Március hogyan juthat be a magyar börtönökbe, Schweinitzer kijelentette: a kommunisták mindenhová be tudnak furakodni.

Elnök: Tud-e arról, hogy a kommunisták Magyarországon a hadseregben és a leventénél felforgató agitálást végeznek?

Schweinitzer: Jelentésekből tudom.

Ezután dr. Szabó Miklós, Vilmári Dezső és Ligeti Géza rendőrfogalmazókat hallgatták ki... Mindhárman egyöntetűen előrebocsátják: „a bántalmazásból nem igaz egy szó sem, mielőttünk sem ütlegelés, sem kínzás nem történt... A vádlottak önként vállaltak mindent."

A védők kérdésére: Mikor vették fel a rendőrségi jegyzőkönyvet?

Dr. Szabó László: Március 5, vagy 8-án.

Védő: Mikor történtek a letartóztatások? Például Szerényi vagy Lőwy letartóztatása?

Dr. Szabó László: Úgy tudom közvetlenül a kihallgatások előtt: (Felháborodás a védők és a vádlottak padján.)

Szerényi (felugrik): Engem már február 24-én nemcsak hogy letartóztattak, de Schweinitzer pofozott is. Hogy mer ilyent mondani! Cinikusan akar hamis esküt tenni?

Az elnök Szerényit rendreutasítja... A védők kérdésére megállapítja, hogy a jegyzőkönyvnek tényleg március 5, 6, 7-ről szólnak és a vádlottakat február 22-től 27-ig tartóztattak le.

Dr. Szőke Sándor védő: — Szóval tíz nap alatt dolgozták ki belőlük az önkéntes, szabad akaratot!

Ezután Farkas Róbert és Lábadi, nyomozást végző detektíveket hallgatták ki. Szintén egyöntetű betanítottsággal darálták le, hogy soha egy újjal semmiféle vádlotthoz nem nyúltak. Pintér még külön becsületére kijelentette, hogy mindenki önként vallott... Ezek kihallgatása után drámai jelenet következett: Szántó Zoltán, majd Vági István állt fel és megkérte az elnököt: engedje meg egyes vádlottaknak, hogy szembe mondják a detektíveknek azokat a kínzásokat, melyeket rajtuk elkövettek.

Az elnök azt mondta, hogy a védekezésnél módjukban lesz a vádlottaknak részletesen elmondani azokat, közben azonban, amíg az elnök Vágival vitatkozik; Pipic felugrik és odakiáltja Lábodinak!

— Hogy meri tagadni, hogy bántalmazott...? véresre vert. Nem maga húzta Pothornyikot az asztalra és intett Beél detektívnek,

csak a fejét üsd, az anyja zsidó istenit! A maga parancsára verték Pothornyikot, míg vér dőlt a szájából, orrából ...

Elnök: Pipicet rendreutasítja és egynapi sötétzárkával bünteti.

Lőwy felugorva, Pintérnek kiáltotta: Eröltesse meg a fejét és emlékezzék, hogy ütött, amíg önkívületi állapotba jutottam, hogy talpalt és parancsolta, hogy táncoljak ...

Elnök: Lőwyt sötétzárkával fenyegeti.

Tisza Antal: Maga volt a hóhérom. Ne hazudjon, hogy nem bántalmaztak senkit.

Ragó: Maga röhögött legjobban, amikor összeestem ...

Elnök: (izgatottan) Megtiltom, hogy ilyen hangon itt hatósági közegről beszélni merészeljenek (újabb felháborodás).

Ezután következett a tárgyalás egyik nagy szenzációja. Rubin Edét a rendőrség megvásárolta és Berlinbe küldte hamis útlevéllel. Rubin viszont Berlinből közjegyzőileg hitelesített, a német külügyminisztérium és a berlini magyar követség által láttamozott meghatalmazást küldött Szántó védőjének, s ezt a meghatalmazást a hallgatóság és a bíróság meglepetésére dr. Vámbéry ügyvéd átnyújtotta a bíróság elnökének és kérte, hogy a hivatalból kirendelt védőt azonnal mentsék fel. Az elnök még magához sem tért ámulatából, amikor Hetényi kiszaladt a teremből és egy hivatalnok útján, ott a teremben kérte az elnököt, hogy függessze fel a tárgyalást ... Az elnök a tárgyalást félbeszakította és a bíróság tanácskozásra vonult vissza ... 15 perc múlva folytatódott a tárgyalás.

Dr. Szőke Sándor ügyvéd (védő) állott fel.

— Védencemnek, Rubin Edének először büntetlenségét biztosították. A magyar királyi rendőrség hamis útlevelet állított ki neki Rössler Ede névre. Pénzt adott neki. A berlini magyar követség állandóan támogatta, mint rendőrségi megbízottat. Azután, mint szökésben levő vádlottat, a vádlottak padjára ültetik és itt el akarják ítélni. Ez ellen védencem tiltakozni akar és meg akart jelenni a mai tárgyaláson, hogy itt védekezzék. Attól kellett azonban tartani, hogy a rendőrség újra elfogja és helyzetét még azzal is súlyosbítja, hogy a rendőrség által részére kiállított hamis útlevél miatt őt vonja felelősségre. Védencem, Rubin Ede kijelenti, hogy amennyiben a bíróság e tekintetben sértetlenségét biztosítja, megjelenik a törvényszék előtt. Addig is közjegyzőileg hitelesített, a berlini londasgericht elnökétől és a német külügyi hivataltól láttamozott okiratban adja elő védekezését. Ennek egyik példányát átnyújtom elnök úrnak.

Az elnök mereven néz az okmány utolsó oldalára ... Szinte halálos csendben mondja a védőnek: „Kérek egy percnyi türelmet!" Azután, mikor az okmányt átnézi, még halkabban szól: „kérem folytatni."

A teremben háromszor annyi ember van jelen, mint általában. Jelen van a törvényszék elnöke, Strache főügyész és az ügyészségnek és bíróságnak úgyszólván minden tagja, akiknek nincs tárgyalása a mai napon.

A halálos csendben ugrik fel Tisza Antal. A hallgatóság között levő óriás alakra mutat: Ez a gazember, Práger detektív volt az, aki bikacsökkel addig ütötte a fejem, amíg az arcom is felismerhetetlenségig feldagadt...

— Elnök: Maga Práger detektív?

— Práger: Igen.

— Elnök: Távozzék azonnal.

— Dr. Szőke ügyvéd: Mielőtt Rubin hitelesített jegyzőkönyvét szóról szóra ismertetném, elmondom annak rövid tartalmát:

1. Rubint Rössler Ede névre kiállított hamis útlevéllel, a magyar királyi állami rendőrség Berlinbe küldte. Az ügyészség fogházában Hetényi és Schweinitzer felkérték, hogy további rendőrspicli szolgálatot teljesítsen és ezért 3 500 000 koronát adtak neki. A fényképmásolatokat a hamisított útlevélről ezennel leteszem a törvényszék asztalára.

2. A jegyzőkönyvből kitűnik, hogy Rubint Beél, Táncos és még egy csomó detektív félholtra verte és mikor már önkívületi állapotban volt, Hetényi rendőrspiclinek megvásárolta.

3. A jegyzőkönyv szerint a hamis útlevelet Hain detektív-főfelügyelő a berlini gyorsvonatban adta át Rubinnak, akit a berlini magyar követség Berlinben továbbra is állandóan pénzzel támogatott.

4. A jegyzőkönyvből kitűnik, hogy Zdoborszky detektív-főfelügyelő levelet írt neki és magához hívatta a Hotel Centralba, Fridrichstrasse 1 szám alá. Ott azt a megbízást adta neki, hogy ne csak a berlini magyar kommunisták között, hanem a berlini német kommunista pártban is provokatőrösködjék, igyekezzék bejutni a szovjet követségre, azután menjen Oroszországba.

E jegyzőkönyv megállapítja, hogy mindezekről nemcsak Hetényi főkapitány-helyettes, hanem Miskolczy főügyész is tudott.

Ezután a védők részleteket olvastak fel Rubin jegyzőkönyvéből, melyből még inkább kitűnik a sokféle kegyetlenség, amit alkalmazott a rendőrség a vádlottak kihallgatása során.

„Mikor már eszméletlen voltam — írja Rubin — Hetényi azt mondta: Választhatsz, vagy megdöglesz, te disznó zsidó, vagy megszabadulsz és érezni fogod a magyar állam jótékony kezét... Szolgálatunkba fogadunk, kijutsz Amerikába, rendes jó magyar ember lesz belőled..."

A védők kijelentik, hogy a jegyzőkönyv felolvasása után a rendőrség került a vádlottak padjára, kérik, hogy a bíróság összefüggően,

egész terjedelemben, Rubin hitelesített jegyzőkönyvét hivatalból ismertesse és fogadja el bizonyítéknak...

Ezután a védők a bizonyítás kiegészítésére, a veretésekre, a kínzásokra és arra, hogy a rendőrség hamis okmánygyára állította elő a 90 fényképmásolatot. 65 bizonyítási indítványt tettek.

Az elnök hosszas tanácskozás után kihirdette a törvényszék határozatát, mely szerint a védők összes indítványát elutasítja és felhívja az ügyészt, hogy tartsa meg vádbeszédjét. (Óriási zaj a védők padján. Összevissza kiabálások: „hallatlan, hol maradnak az indokok!" Kérjük az indokokat.) Elnök: az indokokat az ítéletben fogom közölni. A védők ezen törvénytelenség ellen semmisségi panaszt jelentenek be.

Lindmayer ügyész megtartotta vádbeszédjét. Ez a vádbeszéd még a megszokottnál is több zagyvaságot tartalmazott a kommunizmus, a kommunista párt és a Szovjetunió ellen. Néhány szemelvény: Elismerem, hogy a kommunizmus a huszadik század legnagyobb világfolyamata. Azt is elismerem, hogy egy kikerülhetetlen történelmi folyamat. De veszélyes és gaz történelmi folyamat és azért tűzzel-vassal, minden megengedett és megengedhetetlen eszközzel küzdeni fogok ellene, amíg csak ki nem irtom!...

Szovjet-Oroszország nem rendezett állam. Szovjet-Oroszországban anarchia van, semmiféle termelés nincs. Szovjet-Oroszországban polgárháború dúl. Szovjet-Oroszország lakossága éhínséggel küzd, az egész államhatalom egy rablóbanda-szövetkezet...

Nem azoktól hallottam, akik szovjet megbízásból csinálnak reklámot... és akik autóbuszrajokon száguldják be szovjet pénzen a szovjet-oroszországi Potemkin-várakat...

Ezután az ügyész Lőwyvel bocsátkozik polémiába. Lőwy szerint „ha a kommunistákat most üldözik is, úgy mint valaha az első keresztényeket, a kommunisták minden üldözés ellenére uralomra jutnak, a proletariátus rövid idő múlva..." Az ügyész kijelenti, hogy keresztény lelke egész felháborodásával tiltakozik ezen hasonlat ellen, mert az első keresztények alázatosak voltak... A kommunisták hivalkodók... A statáriális bíróság előtt és itt is hangosan ordítják, hogy ők kommunisták, akik meg fogják bosszulni a proletárokon elkövetett igazságtalanságokat. (Nagy mozgás, derültség)...

Minden magyarnak legszentebb kötelessége, hogy egy ilyen országban, ahol már a proletárdiktatúra rémségeit a proletárság érezte, a rendőrséget, különösen a politikai rendőrséget, Heténytit és Schweinitzert teljes erejéből védelmezze..."

Az ügyész hosszú vádaskodása befejezéséül drákói ítéletet kért.

Az elnök a második napon kijelentette, hogy a védőbeszédeknek

be kell fejeződniük. Az ügyvédek minden mozdulatát detektívek figyelték.

Az egyik ügyvéd a politikai államrendőrség úgynevezett nyilvántartó osztályát leplezte le, mely egyedülálló a világon. Minden embert, aki politikával foglalkozik, nyilvántart. Egy másik védő az elnök folyton fokozódó izgalma közben a berlini rendőrség nyilatkozatát olvasta fel, melyben elismeri, hogy Rubin Ede Zdoborszky ajánlólevelével érkezett a berlini államrendőrség politikai vezetőjéhez.

Tiltakoztak az ellen, hogy egy olyan ügyben, ahol a rendőrség okirathamisítást, hivatalos hatalommal való visszaélést, fogolyszöktetést és még egy csomó bűncselekményt követ el, a védelmet valósággal rendőri felügyelet alá helyezik.

Az ügyész — Lindmayer — replikájában a következő kijelentéseket tette: Szégyene a magyar védői karnak, hogy vannak ügyvédek, akik a bolsevikok érdekében a rendőrséget ültetik a vádlottak padjára. (Nagy mozgás, derültség.) A rendőrségről fel sem lehet tételezni, hogy útlevelet hamisíttat (közbekiáltás: Hát ki hamisította?).

Szőke védő (felmutatja az eredeti útlevelet): Mit szól ehhez?

Ügyész: Evvel sem hagyom magamat terrorizálni... A magyar igazságszolgáltatás a bolsevizmus elleni küzdelme igazságának tudatában fütyülhet a genfi neves művészek és világhírű írók sürgönyére. (Közbekiáltás a vádlottak részéről: „Még a törvényekre is." Óriási derültség. Elnök figyelmezteti a vádlottakat, ha a közbeszólásoktól nem tartózkodnak, valamennyien sötétzárkát kapnak). A külföldel nem törődünk, de itt belül a bolsevizmust el fogjuk taposni és ha a védők is rokonszenveznek a kommunizmussal, azokat is a vádlottak padjára fogjuk ültetni. (Óriási felháborodás.) Végül kijelenti, hogy a fasizmus a XX. század legragyogóbb és legdicsőbb eszméáramlata. (Óriási gúnyos moraj.)

Ezután a vádlottak szólaltak fel. Aki a szómegvonás után még szólni mert, sötétzárkával büntették. Boér Ferencet a fogházőrrel ültette le.

Hunya: Megmondom, hogy miért vádolják a szegény földmunkást az urak országában felforgatással...

Elnök: Egy szót sem engedek meg, azonnal üljön le.

A védők egyenként állnak fel, először Szőke ügyvéd mondja: „Tiltakozom ez ellen az eljárás ellen..."

Elnök magából kikelve jelenti ki, hogy egyetlen védőnek sem adja meg a szót.

Ítélet: a bíróság 36 vádlottat az állami és társadalmi rend felforgatására irányuló bűncselekményben mondja ki bűnösnek. Összesen: 70 év 11 hónap 28 nap a büntetés összege.

A büntetés kiosztásánál Kiss Hugó elkiáltja: „Éljen a Kommunista Internacionálé. Éljen a Kommunisták Magyarországi Pártja!" többen ismétlik . . .»

A legnagyobb büntetéssel Szántó Zoltánt sújtották, 8 év 6 hónappal. A legkisebb büntetést Gál Gyula kapta 1 hónap 12 napot. Én egy év és nyolc hónapot kaptam.

*

A tárgyalás után másnap két fegyveres őr kísért vissza a váci fegyházba, ugyanabba a cellába. Már az első napokban, a napi séták alkalmával sikerült Rákosinak és Vasnak röviden elmondanom hogyan folyt le a tárgyalás. A Rubin üggyel milyen helyzetbe került a rendőrség . . . Helyzetemben csupáncsak annyi a változás, hogy Rusztek főigazgató engedélyezte a kért írószer és papír használatát.

A nyomdai munka nem fékezte gondolataimat. Ezeket papírra vetettem azzal a szándékkal, hogy ha majd szabad leszek, megfelelő tartalommal verssé, vagy elbeszéléssé formálom.

Ez a szellemi munka nemcsak agyamat csiszolta, hanem lekötött és megmentett attól, hogy állandóan a legfájósabb érzések zaklassanak: feleségem és kisfiúnk hogyléte.

Társaim, amikor a hideg napok jöttek és éjjelenként fáztunk, megmagyarázták: itt légfűtés van. A meleg az ajtó feletti lyukon jönne, de ritkán éreztük. Januárban hidegek az éjszakák. A víz az edényben befagyott. Éjjelre a nadrágot és a kabátot a takaró pokrócra tettük, mégis fáztunk.

A téli napi sétáknál nem álltunk meg a fal mellett. Maga a séta is gyorsabb. A daróc fegyencruhán átmart a tél foga és gyorsabb mozgásra kényszerített. A nyomdában szükséges a meleg levegő. Dermedt kezekkel nem lehetett volna pontosan a gépbe rakni a papírt.

Átvészeltük a telet is különös baj nélkül. Az élet a fegyintézet rendje, fegyelme szerint haladt.

1928 májusában, vasárnap délelőtt, őr kíséretében a látogatóhelyre mentem. Feleségem és kisfiam vártak. Kisfiúnk már két és fél éves. Sovány, vékonyka ő is, mint a feleségem. A nélkülözés, az aggodalom halványsága ül arcukon.

Jókedvet és nyugalmat mutattam.

— Nincs semmi baj, Anyuskám. Még egy hónap és a félidőn túlleszek. Vigyázz magadra és kisfiúnkra. Nekem itt csak a szabadság hiányzik. Élelem van amennyi kell. Ha nektek is úgy biztosítva volna, nem gyötörne gond . . .

— Miattunk ne aggódj — nyugtatott feleségem. Minden lehető

alkalmat; mosást, takarítás vállalok, a nyáron az aratásnál marokszedő voltam, majd a cséplésnél dolgoztam. Ha szerényen is, de megélünk. Nagyon ritkán valamivel a rokonok is segítenek ...

A néhány perc gyorsan elmúlt. A biztató szavak tovább zsongtak bennem. Bizonyára mindketten többet elhallgattunk, mint amit mondtunk.

Ebéd után az őr egy kis papírdobozt adott be. Remegő kézzel bontottam fel. Kilónyi sült tészta volt benne, tetején kis papírra írva: „Ilonkáéknál sütöttem". Ilonka, feleségem testvérnénje, Pesten lakik. Talán annyi lisztje sem volt a feleségemnek, hogy ennyit otthon süthetett volna. Inkább adta volna kisfiúnknak.

Zárkánkban némi könnyebbülést jelentett részemre, hogy Zilbermannt másik cellába helyezték és helyette egy magas, jó megjelenésű, fiatal fegyencet engedett be az őr. Mindnyájunknak bemutatkozott: Boda József, törökszentmiklósi. Néhány évet a hartai állami gazdaságban dolgozott. A proletárdiktatúra után évekig bujdosott. De elkapták. Egy év múlva szabadul. Csak özvegy édesanyja van ... Csakhamar örökre megbarátkoztunk. Mint építőmunkás az asztalosműhelyben dolgozik ...

A két örökké torzsalkodóval szemben most már hárman lettünk. Már a harmadik napon úgy szétlökte a két veszekedőt, hogy a vackukra estek. Végre csendesebb lett a cella. Jóskával esténként halkan el-el beszélgettünk magunkról, az elvesztett proletárdiktatúráról, az utána következő mozgalomról, a fegyencéletről. Beszélgetésünket Radics is szívesen hallgatta.

Az egyformán múló fegyencéletben is történt időnként nem várt esemény. 1928 augusztusában, az egyik hétköznapi délutánon, Tordai fegyőr szólított. Az első teremben egy őr várt rám és a főigazgatóhoz kísért. A fegyintézet szabálya tiltja a kérdezgetést. Így nem kérdeztem, miért kísért ide. Pár percig csendben vártunk a főigazgató szobája előtt. Majd nyílt az ajtó és kilépett Rákosi. Rabnyelven üdvözöltük egymást. Az írnok szólt az őrnek: Rákosit kísérje el és jöjjön vissza. Magát a főigazgató úr várja, jöjjön.

Szorongó érzéssel léptem be, hiszen nem tudtam, mit akar? Tudtommal nem követtem el fegyelmi sértést! Halkan, illedelmesen köszöntem: Jónapot kívánok, főigazgató úr! Csak akkor láttam, hogy egy férfi is ül az igazgatói szobában.

— Üljön le! — mutatott az igazgató egy székre. — Ismeri az urat? — kérdezte.

— Igen, nagyságos főigazgató úr! Ismerem. Esztergályos János, nemzetgyűlési képviselő.

— Üljön le, Hunya, és beszélgessenek — mondta még az igazgató.

Esztergályos az iránt érdeklődött, van-e olyan kérésem, melynek elintézésében segíthet.

— Volt egy kérésem. A múlt évi tárgyalás után kértem védőügyvédem a két büntetésem összevonására, arra gondolva, így pár hónapot talán elengednek. Ez ideig nem kaptam választ.

— Emlékszem. Nemleges volt a törvényszék válasza. Hány évre ítélték magát összesen?

— 3 év és 8 hónap. Majd a végére érek. A felén már túl vagyok.

— Itt az intézetben van valami kívánsága?

— Nincs. Amikor ide kísértek, megértettem, a fegyintézet minden szabálya rám ugyanúgy vonatkozik, mint minden fegyencre. Eddig nem vétettem a fegyelem ellen, még szóbeli figyelmeztetésben sem részesültem. A nyomdában dolgozom. Becsületesen végzem a munkám.

— Az igazgató úr említette, hogy időközönként vásárolhatnak élelempótlékot.

— Igen, tudok róla. Még nem igényeltem.

— Néha, az egyforma étkezés közben, nem kíván valami más ízű ételt?

— Néha gondolok rá. De munkaerőmön kívül semmim sincs. Olyan vagyok, mint legtöbb agrárproletártársam. Nem válogathattam soha, mert nem volt miben, még akkor sem, ha dolgozhattunk, most sem ácsingózom. Mint legtöbb fegyenctársam, megelégszem azzal, amennyit és amilyet naponta kapok. Azt nem is enném meg jóétvággyal, aminek ízében feleségem verejtékét érezném és családom nélkülözését.

— Értem. Segíthetnénk valamit?

— Köszönöm, de nem igénylem sem magam, sem a családom részére. Ahogy eddig megvoltunk, remélem megleszünk szabadulásomig is...

Esztergályos pillanatig gondolkodott. Majd azt kérdezte:

— Nem nehéz magának a nyomdai munka?

— Nem kíván annyi erőt, mint a kubikolás, aratás és a többi nehéz munka. Ez inkább csak figyelmet és kézügyességet igényel. Nem nehéz és nem is unalmas...

Az igazgató az órára tekintett. Felálltam. Megköszöntem Esztergályos látogatását, az igazgató engedélyét, köszöntem és kimentem.

Másnap séta közben előbb Rákosi, azután Vas Zoltán is érdeklődtek a találkozás eredményéről. Röviden elmondtam. Helyeselték. Rákosi csak annyit mondott:

— Ha Esztergályos küldetése eredménnyel végződött volna, a Népszavában nagy cikket írnak. De így bölcsen hallgatnak.

Akik a fegyházból szabadulnak, örülnek, akik érkeznek, keseregnek. Lajos bácsi, a volt kalocsai direktóriumi tag, egy délután megcsókolt és nagy örömmel mondta:

— Hunya barátom! Reggel hazaindulok! Az igazgató mondta: Büntetésem utolsó negyedét elengedték és azonnal mehetek haza. Ej, de hosszú volt ez a tíz év, de hosszú volt. Na, de végre, ha megöregedve is, szabad ember lehetek. Vigyázz magadra, barátom. Te még fiatal vagy. — Könnyei folytak, ajka remegett, amikor szavait elfojtotta a szabadulás öröme. Öröme rám is hatott, boldog, hosszú életet kívántam neki.

Mennyi megalázást, mennyi szenvedést kell elviselnie és kibírnia annak, aki becsületesen dolgozó, elnyomott embertársai jobb holnapja hitében szembeszáll az elnyomókkal.

Elment Lajos bácsi. A sétán újabb ismerős tűnt fel, Pákozdi Gábor, aki rövid időre 1926-ben jelent meg a magyar mozgalomban. Kissé törtető fiatalember. Szerinte sem a csehszlovák, sem a magyar mozgalom nincsen jól irányítva. A rábízott tennivalókból azonban semmit sem teljesített. Arra hivatkozott, hogy neki szigorú illegalitásban kell maradnia. Ezért nem érkezett meg 1926 nyarán a Győr megyei öttevényei járásba sem. Mivel nem jutott az általa remélt vezetői megbizatáshoz, eltűnt a mozgalomból. A múlt évi nagy pör után, miután a mozgalom vezetőinek nagy részét lefogták, elítélték, rövid időre újra feltűnt, de hamarosan a rendőrségre került. És most itt van. Rákosival és Zoltánnal szóba sem áll. Itt is játssza a nagy forradalmárt. A mozgalomban bizonyára nem ő az egyedüli, aki túlbecsüli önmagát.

Egyszer régi, illegális harcostársam, Hámán Kató látogatott meg, akit a Rákosi és társai pörében ítéltek el. Örültünk találkozásunknak. De nem mondhattuk el egymásnak, amit szerettünk volna. A néhány perc gyorsan elmúlt, Kató kis csomag kekszet és három szál piros szekfűt hozott számomra, amit ebéd után az őr átadott.

1928 szeptemberében, a fegyintézetből való szabadulásom előtt két nappal, ebédidőben, a fegyőrrel bejött hozzám az írnok. Kérte az írásra engedélyezett füzeteket. A nála levő engedélyről azonosította az engedélyszámokat.

— Ezeket és az írást is a főigazgató úr engedélyezte. Így jogom van magammal vinni.

— Ahhoz van joga, hogy a nagyságos főigazgató úrtól kérjen engedélyt erre. Hogy engedi-e vagy sem, az az ő felelőssége.

— Értem. Tisztelettel kérem a nagyságos főigazgató urat, legyen szíves fogadjon holnap.

Másnap hivatott az igazgató:

— Maga még csak innen szabadul. Különben is annyit írt e füzetekbe, hogy alaposan át kell néznünk.

Tudomásul vettem. Másnap reggel öleléssel búcsúztam Boda Jóskától, Radicstól. Zinnernek és a sikkasztó úrnak több türelmet kívántam a fegyházi együttéléshez.

Magamra véve a már erősen molyos ruhám, két fegyőr kezeimre tette a bilincset és kísértek az állomásra.

A két fegyőr a Markó utcai fogház irodájában levette kezemről a bilincset. A fogházírnok beírta nevem a nyilvántartóba, majd a magáncellába vezettek.

Néhány nap múltán a Pestvidéki fogházba kísértek, majd a gyűjtőfogház magánzárkája lett a „lakásom". Örültem a magánynak.

Éjjeli nyugalmam horkolások helyett csak a poloskák háborgatták. Egy hétig, amíg munkába nem osztottak, a poloskákkal viaskodtam. A főfoglárt kértem, adjon valamit, amivel kiirthatom a férgeket. Másnap reggel a házimunkás beadott egy vödör lúgos vizet egy kopott sikálókefét, egy zsákdarabot.

— A főfoglár mondta: Ebben fürössze a poloskákat. A tisztaság egészség, jó pihenést.

Az ügyeletes fogházőr rámzárta az ajtót. Először a már összekarcolt, elpiszkosodott, hokedli nagyságú asztalhoz fogtam. Majd a többi bútordarab következett. Ha adtak volna meszelőt és meszet, a falakat is lemeszeltem volna. A fal, a szalmazsák, a darócpokróc, bár próbáltam tisztítani, mégis piszkos, bűzös maradt. A poloskák azonban megritkultak.

A második héten részemre is adtak darócruhát és munkát. Néhány elítélttel az asztalosműhely részére deszka és egyéb faanyagot vittünk. Ha szigorú volt az őr, gyorsabban mozogtunk, ha nem sürgetett, akkor lazsáltunk. Ami meglepett; séta alkalmával szigorúbb a fegyelem, mint Vácon. Munka közben azonban a beszélgetésre több lehetőség adódott.

A tél a gyűjtőfogházban sem melegebb, mint Vácon volt. A hosszú vascső néha ugyan langyos, de nem melegítette be a cellát. Ott a nyomdában kellemes melegben dolgozhattam, itt azonban az udvari munkát hidegben végeztük. A rabdarócon átmart a hideg. 1929 tavaszán, nyilván a hideg ártalma folytán, jobb karom gyakran fájt. Orvoshoz mentem. Megnézte. Könnyebb munkára ajánlott. Áthelyeztek a gombfelvarró műhelybe. Tizenegyen dolgoztak a helyiségben. Cérnát, tűt kaptam és a durva vászon új fegyenc és kissé puhább katonai ingekre varrtuk a gombokat. Akik már barátkoztak egymással, halkan beszélgettek. Egyedül voltam politikai. Az „úrhatnám" bank- és egyéb tisztviselők, akik vagy pénzhez nyúltak, vagy olyan, már el nem nézhetőt cselekedtek, amiért néhány hónap-

ra elítélték őket. De durva, nehéz munkával ezeket megsérteni itt sem szabad. Nem, mert ahogy beszélgetésükből megértettem, mind „előkelő" család sarja. Három a rabdaróc helyett saját polgári ruháját viselte. Néhánynak a rabkoszt sem tetszett. Önkosztosok voltak. Mindennap a közeli vendéglőből hozták nekik az ebédet, vacsorát és a másnapi reggelit.

Ezzel a társasággal nem tudtam megbarátkozni. Ha valamelyik szólt hozzám, nem utasítottam el, de beszélgetést nem kezdeményeztem...

A gyűjtőfogházban feleségem és kisfiam egyszer látogattak meg, a pesti elvtársak többször. Tőlük tudtam meg, hogy vannak néhányan a fogházban, akikkel együtt ítéltek el, de még senkit sem láttam közülük.

1930 január egyik reggelén beszólt az őr: szedjem össze, ami az enyém. Majd az irodába kísért. Fuszenecker Ferenc és Ehrenrech (Elek) László elvtársak már ott voltak. Az írnok csomagjainkra mutatva parancsolta: öltözzünk át a saját ruhánkba. Talán amnesztia? villant fel bennünk a remény. De csak egy pillanatra, mert átöltözés után megbilincseltek bennünket és a szegedi Csillagbörtönbe vittek.

Az irodába leszedték rólunk a bilincset, beírták nevünket és úgy ahogy megérkeztünk, saját ruhánkban, csomagunkkal együtt egy cellába zártak. Rab helyzetünkben örültünk ennek a kivételes szerencsének. Ha így együtt maradunk, hamarabb elmegy a László négy, és a mi hat hónapunk. Könyveinket cserélni tudjuk, a gőzfűtés kellemesen melegítette a cellát. A koszt hasonló a gyűjtőfogházihoz.

A házimunkástól rövidesen megtudtuk, hogy ott van Rákosi Mátyás és még néhány ismerős elvtársunk is. Rákosi az irodában dolgozik. A többiek a fonodában, az asztalos és más műhelyekben. Bizonyára mi sem maradunk sokáig munka nélkül.

Még aznap délután egy őr mindhármunkat az irodába kísért. Vittük a csomagunkat is. Felöltöttük a rabdarócot. Engem a fűtőházba osztottak szénhordónak. Ferencet, mint szabósegédet a varrodába, Lászlót pedig a fonodába. Hármunkat tehát három felé, úgyhogy nem is láttuk egymást.

Lakhelyem egy négyszemélyes cella. Lakótársaim különböző bűnöket követtek el és a társadalom más-más rétegeiből valók. Tőlük tudtam meg, mielőtt tapasztaltam volna, hogy az a munka a legnehezebb, ahová engem jelöltek.

Másnap reggel az őr a kazánházba vezetett. Még szét se nézhettem, rám szólt a kazán tűzhelyébe szenet lapátoló fegyenc: Ne bámulj! Fogd a lapátot, a tajigát és hozzad a szenet. Erőt és gyorsaságot kívánt. A nagy kazán, mely az egész intézetet látta el hővel, emésztette a szenet. Nagy a lapát, a tajiga is. Mint kubikos ember meg-

szoktam a nehéz munkát. De ez nehezebb. A rabfűtő csak azzal biztatott: Ez a kazán egy-egy vagon szenet úgy elemészt naponta, mint a kacsa egy-egy gilisztát. A sietős, nehéz munkában néha izzadásig melegedtem. Amíg a kazánházban harminc-negyven fokos a meleg, kívül, ahonnan a szenet hordtam húsz, néha húsz fok alatti a hideg. Az ilyen hőkülönbséget gyenge táplálékkal, rabdaróc öltözetben, ártalom nélkül sokáig nem bírhatja a legyengült ember. A kazánt tápláló rabok helyzete sem könnyebb. Fél perc szusszanásnyi idejük sincs, ütemesen hányják a szenet. Az egyik rabfűtő délelőtt, a másik délután. Nekem nincs váltótársam.

A leghidegebb időben egy hónapig végeztem a fárasztó, egészségpusztító munkát.

*

Február elején, egyik reggel szólt az őr: Szedjem össze, ami az enyém. Az enyém csak három könyv volt és a zsongó gondolat, bizonyára másik cellába visznek és más munkára osztanak. Fuzsenecker már az irodában volt, majd utánam jött Ehrenrech is. Minden további magyarázat nélkül leszedtük magunkról a rabdarócot, saját ruhánkba öltöztünk és úgy mint egy hónappal előbb a gyűjtőfogházban, két fegyveres őr ránk rakta a bilincseket és kísért a pályaudvarra, azzal a figyelmeztetéssel: Egy szót se!

A vonaton zárt fülkében utaztunk. Bár mi nem szégyeltük volna, ha látnak az utasok.

A gyűjtőfogházban tovább varrtam a gombokat. A csillagbörtönben végzett nehéz munka következményeként, néhány napi pihenés után, a jobb karom egyre jobban fájt. Márciusban néha a tű is kiesett a kezemből. Egyenesre kinyújtani se tudtam. Könyékben dagadt. Mi lesz, ha így fokozódik a baj? Orvosi kivizsgálásra jelentkeztem.

Dr. Varga, a fogház orvosa — aki, mint a rabok beszélgetéséből hallottam — birkozóversenyző. Meglátszott rajta, erős termetű fiatalember. Végig megtapogatta jobb karom. Bal kezével a csuklót, jobbal a fájós könyököt markolta meg és olyan erővel próbálta kiegyenesíteni, hogy szisszenve körbefordulok, ha erős teste nem akadályoz. Egy injekciót nyomott a karomba és két tablettát adott, hogy egyiket ma este, a másikat holnap vegyem be és holnapután újra jelentkezzem nála.

A második vizsgálat után a fogház kórházába utalt.

A kórteremben nyolcan voltak. Egy nálamnál idősebbnek a lábai zsugorodtak össze. Már egy éve fekszik, javulás nélkül. Ez nagyon megdöbbentett: mi lesz, ha a karom is így összezsugorodik? E gondolat jobban fájt, mint a karom. Egy korombelinek egyik lába

csonttuberkulózisos, bokája felett kis sebből gennyszerű váladék szivárgott. A sarokban fekvő fiatal, mikor a fogházba került, elkeseredésében szeget nyelt. Súlyos beteg maradt az operálás után is.

A lakótársak között csend és béke honol. Rendesen kezelt a két ápolónővér. Vassal, jóddal és egyéb, cseppenként adagolt gyógyszerekkel próbálták erősíteni és injekciókkal gyógyítani a karom. Két hét múltán Varga orvos gipszburokba helyezte a karom. Másfél hónap múltán levették a gipszet. Az orvos egy vastag injekcióstűt a könyökdaganatba nyomott. Bizonyára valami gennyesedést talált. Ezt a próbát még kétszer ismételte, de utána megint a gipsz következett.

Szabadulásom előtt tíz nappal véglegesen levették karomról a gipszet. Az erős fájás már enyhült, de még nem egyenesedett ki a könyököm. A nővérek naponta kétszer dörzsölték, mozgatták. Nagyon fájt a kegyetlen gyógyítás, de valamicskét használt.

Elteltek az évek és elérkezett szabadulásom napja. Régen nem éreztem a júniusi nap annyira kellemes melegét, mint amikor őr kíséretében kiléptem a fogház zárt területéről.

Korai volt az örömöm. Az őr a toloncházig vezetett. Ott a rendőrség vett át és néhány perc múlva egy nagy, piszkos, bűzös helyiségbe kísért egy rendőr, melyben a tizenharmadik lakótárs lettem. A helységben csak néhány, máshol használhatatlan vaság, szakadozott drótsodronnyal, szalmazsák nélkül. Darócpokróc sem jutott mindenkinek. Az ország különböző területéről voltak itt olyan emberek, akiket a rendőrség őrizetbe vett. Volt egy, akit majd a Jugoszláv határig, a másikat a Csehszlovák határig toloncolnak. Vannak, akik már két hét óta várják szabadulásukat ebből a pokolból. Enni annyit kapnak, hogy éhen ne pusztuljanak. Ahány ember, annyiféle. Vannak csempészek, tűzkő, zaharin zugárusok, politikai gyanúsak és közönséges csavargók. Akik lármásan összecivakodnak, a rendőrök kihúzzák és „lecsillapítják" őket. Kékre puffadt, véres arccal térnek vissza. A magyar rendőrség vigyáz a testi épségükre, amíg itt vannak. A politikai gyanúsakat sem hagyták nyugodtan beszélgetni.

Egyik keserű kortyot a másik után nyelve ültem néhány könyvemen és elgondolkodtam a Vácott hallottakon: a belügyminiszternek joga van ahhoz, hogy a rab, ha letölti büntetését, de a társadalom részére veszélyesnek tartja, bizonytalan időre még internálhatja. Fájt e visszacsengő hang. Képzeletemben megjelent előttem feleségem és kisfiúnk, aki zokogva kérdezi: Anyám, azt mondtad, jön már apám. Hol van?

Négy napig gyötört a bizonytalanság. Végre egy rendőr elkísért a Keleti pályaudvarra, és kényszerútlevéllel őr nélkül felszállhat-

tam a vonatra. A reggeli vonattal érkeztem Endrődre. Az utasítás szerint a csendőrőrsre mentem. Már vártak. Megint új az őrsparancsnok. 1920 óta már a hatodik.

— Hát maga a Moszkva bérence, mi? — kezdte a bemutatkozását. Majd én megtanítom magát, hogyan viselkedjen.

*

A viszontlátás családi örömébe üröm is vegyült. Hazaérkezésem előtt ugyanis sok embert letartóztattak. Feleségem azzal vádolták, hogy a pesti kommunistákkal helyettem ő tartja a kapcsolatot. Ő adja át az üzeneteket és utasításokat Moni húgomnak és férjének, Polányi Máténak. A gyanú persze nem volt alap nélküli. A mostani letartóztatások előtt néhány nappal például a mezőtúri Csuka szaktárs tőle kérdezte; kikkel keressen kapcsolatot, mert nagy mozgalmat indítanak. Feleségem tudta ugyan, hogy kik vesznek részt az illegális mozgalomban, de az 1926 nyarán kialakított konspiráció szerint minden üzenetet csak Polányi Mátéval közölt. Mivel Csuka szaktársat ismerte, Polányihoz küldte. Ezután jött a mezőtúri letartóztatások híre, majd Endrődről Polányit és feleségét, Timár Pálnét, Szabó Marit, Szabó Pétert, Hornok Bálintot és feleségemet a csendőrök Gyomára kísérték. Két napig nyaggatták őket. De mivel sem tettenérés, sem bizonyítékuk nem volt, a további kivizsgálásig, Polányi kivételével hazaengedték őket. Polányit Mezőtúrra kísérték. A csendőrség megengedte, hogy a letartóztatott embereknek ennivalót vihettek. Vitt feleségem is. Legutóbb, amikor Moni ott volt, azzal utasították el, hogy már elszállították az embereket. Így senki sem tudja mi történt velük, hová kísérték őket...

Szabadulásom örömét ezek a szomorú tények keserítették. Moni húgom kisfiával és kislányával érkezett hozzánk. A benne levő fájdalomról és indulatról a sápadt, sovány arcán leguruló könnycseppek árulkodtak.

— Ha tudnám, ki volt az áruló — mondta —, kikaparnám a szemét! Áruló csak vidéki lehetett. A mezőtúri Maki, aki januárban részt vett a Szovjetunióban megtartott KMP II. kongresszusán, ő árulta el a mozgalmat. Senkinek a homlokán keresztül nem láthatjuk a meglapuló gonosz szándékot. Bizonyos, árulás nélkül nem történt volna meg... Mit tehetünk, bátyám?

— Egyelőre csak annyit, amennyit eddig tettünk. Csak még óvatosabban. Újra át kell szerveznünk a mozgalmat, a pesti elvtársakkal a kapcsolatot.

A megnyugvás helyett tehát újabb izgalom. A letartóztatások még tisztán nem látható okai éjjeli nyugalmam is háborgatták.

Másnap reggel kilenc óra tájon elmentem a helyi szervezetbe. Bella Elek, Fekécs Mihály, Bradák Lajos, Lizicai József, Nagy Imre és még néhány szaktárs vártak. Bella Elek mindnyájuk nevében üdvözölt. A találkozás öröme ott is keserűséggel vegyült. Mezőtúron és Tószegen még kínozták a letartóztatottakat. A csendőrök úgy járkálnak, mint a szimatoló vizslák. Feltűnnek idegen alakok is. Legtöbb embert — köztük nőket — Szolnok megyében tartóztattak le. Mezőtúron már nem fértek, ezért egy részüket Tószegre hurcolták.

— Egyelőre mi még itt vagyunk, végezzük a feladatunkat — szólt Fekécs Mihály —, Szeder Ferenc hamarább tudta, mint mi, mikor jössz haza. Ebben a levélben azt írta: kizártak a szövetség tagjai közül és ne engedjünk be. Mi ezt nem vesszük tudomásul. Ha te is így gondolod, üljünk le és állítsuk össze a részes cséplési munkabéri igényünket, amit felterjesztünk a járási munkabérmegállapító bizottsághoz.

— Jól van, szaktársak. A szövetségből kizárhattak Szederék, de a helyi szervezetből csak ti zárhatnátok ki.

— Mi is úgy gondoltuk. Örülünk, hogy újra köztünk vagy — nyugtázta Bella...

Néhány pontban elkészítettük munkabér-javaslatunkat. Ezután Bella, Fekécs, Bradák, Liziczai még ott maradtak. A szervezetről beszélgettünk és általában a mozgalomról.

Bella elmondta: A törzs megvan. Az élénkség azonban kissé lanyhult. Nagy József a régi. Néhányszor próbálkozott még a szocdem párt létrehozásával. Nem engedtük. Szabó Péter amióta szabadult az egy év és 10 hónapi büntetéséből — amit a Rákosiék elítélése idején kapott —, azóta szigorúan „konspirált". Senkit sem tart megbízhatónak. Néhány fiatalabbat, akik érdeklődnek az illegális mozgalom iránt, besúgónak minősít. Csak Polányit és még néhányunkat tűr. Ha szólunk, tenni kellene valamit, azt mondja, ne oktassuk, tudja ő, mikor mit kell csinálni. Polányira azért duzzog,, mert ő van kapcsolatban a pesti elvtársakkal. A csendőrségnél hetenként jelentkeznie kell, papírjára rá is nyomják a bélyegzőt. Mégis érthetetlen, hogy ebben az ínségakciós világban, amikor sok nagy családú ember nem jut munkához, ő mindig kap munkát a községnél. Szavai szerint ez azért van, mert így a csendőrök jobban figyelhetik. Megtörtént, nem is egyszer, ha valamelyik proletárcsaládhoz csendőrkísérettel ment a végrehajtó, Péter vitte a zsákot. Ki érti ezt meg, Pista?

— Vigyázzatok rá. Lehet a börtön kissé megtépte az idegeit. Talán idővel kiheveri. És a főpap?

— Erre itt van egy újságcikk — szólt Fekécs és ideadta:

A Népszava 1930. június 6-án megjelent számának mellékletében Hegedűs Elek írja:

„Uhrin Elek tüdejét 1914-ben a harctéren átjárta a golyó... 16 év óta betegeskedett... Családot alapított... 11 gyereket nevelt... Az utóbbi időben súlyosbodott betegsége... Endrőd apátplébánosa az összes bűbájos szentasszonyokat mozgósította betegágyához, azt üzenve, gyónjon, különben temetésre nem ad papot... Uhrin Elek gyónás nélkül hunyt el. Mit tett erre az úr szolgája?... A hősi halott nyugvóhelyét a temető árkában jelölte ki... Főtisztelendő úr, az ön cselekedete önmagáért beszél... Igaza van az evangéliumnak, amikor azt mondja: »gyümölcséről ismeritek meg a fát.« Ebből következik:... »amely fa rossz gyümölcsöt terem, az kivágattatik és tűzre vettetik». Cselekedete, igaz, ártani fog az ön egyházának, de végeredményben hasznos lesz az emberiségre, mert felnyitja a szellemi vakságot. *Hegedűs Elek.*"

Ugyancsak a jelzett Népszava mellékletében Dávid Vince írta:

„A Nógrád megyei páltelki uradalomba 84 fős munkacsapat szerződött... A munkások szállásául egy emeletes magtár padlását jelölték ki... Az ablakai hiányoztak, a szél átjárt rajta... Emiatt és a kommenció hiányossága, minősége miatt is szóltak az intézőnek... Az intéző a legdurvább szavakkal piszkos kommunistáknak nevezte őket. És kérte az endrődi elöljáróságtól a munkások erkölcsi bizonyítványát.

A helyzet mérgesedett... Az intéző egy idősebb embert megrugdalt, egy lányt a legdurvább becsületsértéssel illetett, egy fiatalt kiállított a munkából és kijelentette, ezek hagyják ott az uradalmat. A bandagazda kijelentette: Akkor megy az egész!... Az intéző revolvert fogott a munkásokra és durva káromkodással kijelentette: »menjenek! Ilyen kommunistákra nincs szüksége, ilyeneket talál a szemétdombokon is...«

A munkások abbahagyták a munkát. Néhányan elmentek a főszolgabíróhoz panaszra... Észretért az intéző... Kérte a munkásokat, maradjanak... A munkások azonban megelégelték a páltelki uradalom padlását, a hiányos kommenciót, a durva, lealázó bánásmódot, s a már megdolgozott bérük visszahagyásával hazatértek. Az uradalom ellen pört indítottak. *Dávid Vince.*"

Még véleményt sem mondhattam a két cikkről, Nagy Imre szaktárs — aki közben elment — Valuska Mátyással és Polányi Józseffel tért vissza. Valuska szaktárs pár szó üdvözlés után mondta: Úgy határoztak, mivel Polányi Mátét aligha engedik haza aratásra, legyek a társuk. A szerződés olyan, mint a többi.

Nagyon kellemes meglepetés volt ez részemre. Feleségem is örült neki.

Hogy a jobb karom erősödjön, mindig mozgattam. Ha nem volt mit emelgetnem, az udvarban levő eperfa elérhető erős gallyát markoltam és csak jobb kézzel tartva csüngtem rajta.

Szüleimnek az öregkerti háznál volt félholdnyi búzájuk. Pár nappal hamarább beért, mint az uradalmi. Egyedül kaszáltam le, szedtem fel a rendeket és raktam keresztekbe a kévéket... Kellett ez a nehéz munka nemcsak a jobb karomnak, de egész testemnek. Az első rendeknél még éreztem ugyan jobb karomban az inak húzódását, de nem lassítottam, inkább gyorsítottam a tempót.

Elérkezett tehát az aratás ideje. Délután, mire megjöttek az uradalmi kocsik, feleségemmel mi is elkészültünk. Kisfiúnk azzal a reménnyel maradt szüleimmel, hogy szombaton hozok neki kisnyulat a pusztáról.

Ozsonna tájon érkeztünk a póhalmi pusztára. A mellénk rendelt uradalmi csősz kérdezte; éjjeli szállásra a kukoricagóré melletti helyet, vagy kint, a nagy búzatábla melletti árokpartot választják? Jobbat a majorban nem biztosíthatnak. Ha eső lesz? — kérdezte néhány asszony. Attól ne féljenek, hangzott a válasz.

Mire a raktárban megkaptuk a szalonnát és a vele járó élelmet, a nagy búzatábla szélen már ott volt a lajt víz és egy nagy szekér szalma. A marokszedő lányok, asszonyok szalmát vittek a tábla szélére. A csősz intette őket: A szalma nem vacoknak, hanem tűzre való. „Ki látott még ilyet. Szalmával tüzelni a bográcsalá?" — kiáltottak az asszonyok.

— Nincs fa a puszta területén, ahol nincs, ott az isten se adhat, még nyársnak valót sem.

Amíg a lányok, asszonyok rendezték a podgyászt, főzéshez felállították a szógafát, a tíz palétára csoportosított férfiak az árpatáblát csóvázták: 10 egyenlő részre. Mire mindennel elkészült a hatvan pár arató, az esthajnal homályosodott.

Az uradalmi szalonnát ízlelve vacsoráztunk és csoportokban beszélgettünk. A csősz is ott sétálgatott közöttünk. Nagy Imre szaktárssal egy palétában voltunk, figyelmeztettet: Ez a csősz ravasz ember. Ha a közelünkben van, politikáról ne beszélgessünk. Néhányunkat ismer. Na, de mi is ismerjük őt...

Mire az esthajnal rózsái eltűntek, mi is elcsendesedtünk a nagy búzatábla szélén végignyúló árokparton.

Még alig virradt, Valuska Mátyás szaktárs, a még alvó aratók hosszú sora közepe táján, jó hangosan mondta:

— Emberek! a pacsirta már énekel. Gyerünk!

— Mék lucskos az árpa gatyája, Valuska koma!

— De ha megszárad, törik a feje, hé, és nemcsak az uradalomé hull, hanem a mi részünk is.

Mindnyájan tudtuk: az őszi árpa nehéz kalásza beérés után már enyhe mozgástól is könnyen letörik. Szalmája puha és ha száraz, könnyebben vágja a kasza.

Aratóemberek nem szoktak a reggeli mosakodáshoz. Nincs idő arra. Ha valakinek csipás a szeme, inge derekával megtörli és a verejték majd kimossa ...

Béres és arató koromban megtanultam a kaszálást. A kasza harmat esetén a tövénél vágja könnyebben. Még alig haladtunk húszhuszonöt méternyire, amikor Nagy szaktárs, az első kaszás megállt.

— Húzós ez még, szaktársak. Fenjük a kaszát. Talán kicsit még rozsdás. Ha fényesedik, jobban csúszik.

Így voltak a harmatos őszi árpával a mellettünk jobbról és balról elhelyezkedő bandák is. Ők is fenték a kaszát. Félfröstökre, mire az első rátát levágtuk, a mi gatyánk korcát is alaposan megpuhította az izzadság.

— Na, hadd száradjon az árpaszár gatyája, emberek. — Szólt Nagy szaktárs. — Kössük össze a kévéket. Mire keresztbe rakjuk, megreggelizünk, a nap megszárítja és könnyebben megy majd.

A nyirkosság a kasza élét is jobban koptatja. Mire az asszonyok, lányok az intéző feleségének ajánlva megfőzték a dohos kását, mi is megkalapáltuk a kaszákat.

Kilenc óra után, mivel gyenge szellőcske is lengedezett, érezhetően könnyült a kaszálás. Az iram gyorsult. Ebéd után, amíg a dohányzók elszívták a pipadohányt, megbeszéltük, ha éjszakába nyújtjuk is a napot, levágjuk a hatvan holdas tábla árpát. A kévék kötözését, keresztbe rakását másnapra hagytuk, így kívánta az intéző.

Az erőltetett munka nagyon meghúzta jobb karom. A nehéz munkát álmomban is végeztem. A kaszát belevágtam az árpába, de rendre vágni nem bírtam. Az erőlködésben karom rángatva feleségem is oldalba löktem. Még jobban megizzadtam, mint nappal, a valóságos munkában.

Az első napok alaposan meggyötörtek. De örültem, hogy az aratórész legalább a kenyérnekvalót kiteszi. A második héten már — nyilván a szombat délután és vasárnapi pihenés is használt — könnyebb volt a munka. Mire karom teljesen rendbe jött volna, bekövetkezett a nem várt tragédia.

A második héten, jóval virradat előtt — még a korán ébredő pacsirta sem röpült fel, hogy kedvelt dalával ébresztgesse az aratókat —, az államhatalom őrei megjelentek a pusztán... Derűs, csendes volt az éjszaka. A csendőrök is vigyáztak, nehogy megzavarják a csendet. Az uraldalmi csősz is hangtalanul ébresztgetett. Első pilla-

natban úgy tűnt, mintha álom lett volna, hiszen nemegyszer ébresztett már fel hasonló álom. Most azonban a rideg valóság ébresztett. Az uradalmi csősz mellett két csendőr állt. Halkan, de érthetően mondták: „Keljen fel!" Megértettem. Felébredt a feleségem is, de az egyik csendőr rászólt: „Meg ne mozduljon". Csendben felöltöztem és kezem megbilincselve mentem a csendőrök előtt...

Mire a pacsirta énekelve felrepült, már elhagytuk az uradalmi pusztát.

— Most kelnek fel aratótársaim — gondoltam és bizonyára könnyes szemmel, zokogó szavakkal most mondja el feleségem aratótársaimnak a valóságot. Talán néhányan megkérdezik: Miért nem lármáztuk fel őket? Megmutatták volna milyen éles a kaszájuk. De Nagy Imre szaktárs és azok, akik jobban ismerik az elvadult hatalmat, megértetik velük: Ha a két csendőrt elűzték volna is, pár óra múlva Gyoma, Endrőd, Dévaványa annyit küld ide, hogy mindnyájunkat agyonlőhetnének anélkül, hogy csak egynek is árthatnánk. A kasza csak közelről, a puskagolyó messziről is öl...

E gondolatokat egyik csendőr mordulata riasztotta el:

— Gyorsabban, hosszabbat lépjen az úris... Nem látja, hogy már virrad!

Mire a nap feljött, már az endrődi csendőr őrsparancsnok tiszthelyettes előtt álltam.

Kérdés helyett olyan pofonnal fogadott, hogy kissé megszédültem. Majd durva káromkodással sziszegte:

— Alighogy hazajön, már ba...ák az embert egy ilyen vörös kutyáért... Majd én megszelidítem! Készen vannak az urak? — ezt a bennlevő csendőröknek mondta —, ha igen, akkor kísérjék tovább.

Két pihent csendőr jött és már indultunk is. Éhes és fáradt voltam a 16 kilométer gyaloglás után. De mennem és tűrnöm kellett. A nagyközségen végig az út közepén kísértek. Hadd lássák és érezzék; az isten erősebb, mint a sátán. Hiszen vasárnap a prédikálásban már mondta a pap: „Vigyázzatok. A sátán újra köztetek van..." Nem szégyeltem, hogy így kísérnek.

Szarvas Endrődhöz 20 kilométer. Sok volt a 36 kilométer éhesen, bilincselt kezekkel. És mi lesz feleségemmel, kisfiammal?... Vasárnap még elhitte, kisnyulat viszek neki.

Szarvasra kísértek az endrődi csendőrök. Kezeimről levették a bilincset. Egy szarvasi csendőr tágas szobába vezetett és az ajtóval szemben leültetett. Ő pedig fegyverrel az ajtónál állt... Ugyan miért kísérték ide? Endrődi szaktársaim említették ugyan, hogy Szarvason is tartóztattak le agrárproletárokat... De nem vallhattak ellenem, hiszen évek óta nem láthattak.

Baricz csendőr alhadnagy lépett be, erősen rámnézett. Majd hatalmához illő hangon kérdezte:

— Maga endrődi?

— Igen, alhadnagy úr!

— Álljon fel, ha kérdezem!

Felálltam.

— Maga a Hunya?

— Igen, alhadnagy úr!

— Miért van itt?

— Nem tudom, alhadnagy úr!

— Na, majd itt megtudja! — és elment.

Rámnehezedett e nem várt találkozás.

Endrődön — ahol őrsparancsnok volt — néhányszor szembe kerültem vele. Nem tetszett neki, hogy nem bánhatott úgy el velem és szervezetünkkel, ahogy akarta. Most még nagyobb a rangja, hatalma...

Rövidesen újra megjelent Baricz, két civil úrral és két fegyveres csendőrrel... Az asztalhoz ültek. A két csendőr mögém állt. Elsőként Baricz szólt.

— Ő az, uraim, a moszkvai csahos! — mutatott rám. Alighogy kiengedték a börtönből, már újra kezdte káros tevékenykedését...

— Mikor engedték haza, Hunya? — kérdezte az egyik civil.

— Aratás előtt néhány nappal.

— És már megjelent a helyi szervezetben. Miért? Sztrájkra buzdított megint. Mi? Vagy tagadja?

— Amit tettem, soha sem tagadtam.

— Akkor mondja el sorjában, mit akart. Miért diktált a szervezetben már a második napon? Na, halljuk.

— Családos kubikos vagyok. Érdeklődtem, van-e valahol olyan munka, amiből részemre is jut. A szaktársak éppen a részes cséplésre elkészítendő bérigényükről beszélgettek, amelyet a járási munkabérmegállapító-bizottsághoz kellett küldeni. Ez engem is érdekelt, mert akkor még nem tudtam, lesz-e részemre hely az aratócsapatban. Ezért a cséplési bérigényünket én foglaltam írásba. Ez volt az egész tevékenységem.

— A szarvasi kubikosok közül kiket ismer?

— 1925—26-ban a Hortobágy—Berettyó mélyítő munkán találkoztam néhánnyal, de azóta nem.

— Neveket mondjon!

A hang már élesebb, durvább.

— Az ember emlékezetében nem maradhat meg minden olyan név, amit esetleg csak egyszer hall.

— És ha emlékeztetjük?

— Amire emlékszem, arra nem kell másnak emlékeztetni...

Baricz öklével az asztalra ütött, felállt:

— Te! A kutya úris... hát mert szépen beszélünk veled, még gúnyolódni mersz? — civilekre tekintett... Megmondtam! Ezzel a vörös kutyával másként kell beszélni. A szelídnek látszó pofája, a társadalmunkat gyalázó szavai még akkor is hatnak azokra, akiket elbolondított, ha nincs közöttük. Az ilyen hitvány kommunistát, mint hitvány férget meg kell semmisíteni!...

Nyugalmat erőltetve, villámokat lövelő szemébe nézve hallgattam dühöngését, bár a gondolat átvillant bennem, ha int a mögöttem álló csendőröknek, a puskatusok rajtam puffannak. De mert nem csaptak rám, elmúlt pillanatnyi borzongásom. Az egyik civil Baricznak mondta: „a kihallgatást majd még folytatjuk."

Az urak és a csendőrök kimentek. Előbbi helyemre ültem. A belső izgalom most tört ki belőlem. Fogaim is vacogtak. Pár percig tartott ez a remegés.

Miért van mindez? A letartóztatások szabadulásom előtt történtek... Nem találtam meg a választ. Bejött két szarvasi csendőr, kezeimre bilincset tettek és mentem amerre irányítottak. Örültem, hogy megszabadultam Baricztól.

A két csendőr a nagyközség főútján kísért a vasútállomásig. Hadd lássák ott is: a hatalom éber. Míg az állomáson vártuk a vonatot, arra gondoltam, bizonyára a gyulai ügyészségre kísérnek. De mert a Pest felé induló vonatra szálltunk, újabb izgalom jelentkezett. Kétszer kezeltek már a pesti detektívek. Azóta talán még vadabbak.

Szolnokon azonban a vonatról a rendőrségre kísértek. Egy rendőr és egy civil volt a szobában. Az egyik kísérő csendőr levette a bilincset, a másik egy borítékot adott át a civil ruhásnak. A csendőrök tisztelegtek és elmentek. A civil elolvasta a levelet, majd végignézett rajtam:

— Tehát maga a Hunya. Hol volt, hogy nem találták? Na jó, most gondolkodjon, majd később elmondja. — Kísérje el — szólt a rendőrnek.

A hang nem durva. Nyugodtabban mentem a rendőrrel, aki kinyitott egy ajtót:

— Ha nincs semmi kívánsága, csendben legyen.

— Éhes vagyok — mondtam.

— Ez nem étterem — és rám zárta az ajtót.

A helyiség kisebb, mint a Pestvidéki fogház cellái. Benne egy vaságy, kicsi asztal és ülőke.

Hosszú és fárasztó nap volt ez. Éhséggel párosulva úgy rámnehezedett, hogy már gondolkodni sem tudtam. A nap is eltűnt. Nem tudhattam, mikor szólítanak. A könnyű, kék vászonruhában, a pa-

pucsot is lábaimon hagyva lefeküdtem a szalmazsákra... Reggel már magasan járt a nap, amikor felrázott a rendőr. Darabka kenyeret és vizet hozott...

Csak délután szólítottak. A szobában a már látott civil ruhás és egy erősebb termetű férfi ült az asztalnál.

— Na, Hunya, emlékszik mit kérdeztem magától tegnap?

— Igen, főfelügyelő úr, emlékszem.

— Ha igen, mondja el nyugodtan.

Elmondtam — kívánsága szerint nyugodtan: mikor jöttem haza és honnan kísértek el.

— Én négy évig még endrődi emberekkel sem érintkezhettem.

— Azelőtt igen?

— Igen. Mint kubikosember a nagy munkákon. Például a Hortobágy—Berettyó mélyítésénél 6—700-an dolgoztunk együtt.

— Szolnokról kiket ismer?

Négy év előtt még a földmunkás szövetségből ismertem Tisza Antalt és Ragó Antalt.

— És mezőtúrit?

— Egy Maki nevűre emlékszem.

A két férfi összenézett.

— Ezek kommunisták? Izgatók?

— Azt tudom, hogy 1925—26-ban a Magyarországi Szocialista Munkáspárt tagjai voltak. Azóta azt sem tudom élnek-e még.

— Akkor maga volt a fő izgató, mi?

Nem akartam élezni a helyzetet.

— Főfelügyelő úr kérem, igaz, engem ítéltek el. De az izgató nem én voltam.

— Tán Maki?

— Nem, olyan tehetséges Maki sem volt. Az izgató az ínségakciós nyomor, mely még ma is jobban hat a munkahiány folytán nélkülöző agrárproletárokra, mint bármilyen szép beszéd, vagy írás.

— Maga tehát úgy véli, nem a kommunisták az izgatók. Mi?

A hang már kissé erősebb.

— Én, főfelügyelő úr, az okot mérlegelem, melynek okozata az agrárproletárok nyugtalansága... Az orvos a testből azt a részt vágja ki, amely a fájást okozza...

— Na, elég. Majd a jobb orvosok megtalálják és ki is vágják magából a kommunista fekélyt. — A rendőrnek szólt — kísérje vissza.

Visszakísért. Később két rendőr kezeimre tette a bilincseket és magyarázat nélkül kísértek a pályaudvarra.

Emigrációba kényszerülve

Pesten a Keleti pályaudvartól gyalog kísértek a Markó utcába. Már sötét este volt. Csendes a fogház. A fogadóirodában egy tisztviselő és egy fogházőr fogadott. Levették kezeimről a bilincset, átadták a tisztviselőnek a borítékot. A tisztviselő nevem és személyazonosságom felírása után megkérdezte miért állítottak elő. Neki is azt mondhattam: nem tudom.

— Poggyásza nincs? — nézett végig rajtam.

— Csak ami rajtam van.

A fogházőr intett és mentem előtte. Az emeleten kinyitott egy ajtót és mindjárt rám is zárta. A cella homályos. A mennyezeten már csak egy gyenge fényű, éjjeli villanylámpából sugárzott, halvány világosság. E két vaságyas zárkákat már ismertem. Még jól szét sem nézhettem, halk nyöszörgést hallok. Jó estét, köszöntem. Választ nem hallottam. Az ágyhoz léptem. A nyöszörgő férfi fölé hajolva kérdeztem:

— Beteg? Zörögjek az őrnek?

A felém fordított arcon a gyenge fénynél láttam a sötét daganatot, melyből alig látszottak ki szemei. Még jobban föléhajolva kérdeztem.

— Mi történt magával?

Halk nyöszörgő hangon felelet helyett kérdezte:

— Ki maga?... Mit akarnak még velem?...

— Endrődi kubikos vagyok. Szolnokról kísértek ide. És magát honnan, miért kísérték ide?

Nyöszörgő mozdulattal felém fordította arcát és csak alig hallhatóan mondta: Ceglédi vagyok. Két hete kísértek Mezőtúrra. És...

— Kozma Sándor? — olyan hangosan tört ki belőlem, hogy szinte megdöbbenve néztem az ajtóra, nem nyílik-e. Úgy összeverték az arcod, alig ismerek rád. Szemeid alig látszanak ki a daganatból. Látsz engem rendesen?

— Nem. Nappali fénynél is homályosan látok. Füleim is zúgnak,

bár valamivel halkabban, mint tegnap. De a hangodról ítélve úgy tűnik, mintha a Hunyát hallanám.

— Az vagyok, elvtársam!

Melléültem. Érdeklődésemre halkan, meg-megpihenve elmondta: A Szolnok megyei csendőrség rengeteg agrárproletárt hurcolt össze; Mezőtúr, Kunszentmárton, Szolnok, Jászfényszarú, Tiszaföldvár, Tószeg, Békés megyéből Endrőd, Szarvas és más községekből. Asszonyokat is. Nem ő az egyedüli, akit félholtra vertek.

— Ilyen tömegkínzást, vallatást tán még a fehérterrorista bandák sem végeztek a proletárdiktatúra után, mint a vitéz csendőrök. — A testén végigvonagló fájás, a feltörő zokogás elfojtotta hangját. Kis szünet után még csak annyit mondott: — Amit ott tettek velünk, azt elmondani nem is lehet...

Nem akartam tovább zaklatni. De még megkérdeztem:

— Téged miért tartóztattak le?

— Pontosan nem tudom, de úgy mondják: Maki a besúgó. Maki mondta el nekem, hogy januárban ő és Tisza Antal Oroszországban, a KMP kongresszusán voltak... Ő hozott nekem szétosztásra illegális röplapokat. És, mert a vallatásnál tagadtam, ő mondta szemembe a csendőrök előtt, hogy régi ismerősök vagyunk. Szolnokról is volt egy Kántor nevű, akit társaim szintén besúgónak tartanak.

— A pesti rendőrség nem hallgatott ki?

— Eddig nem.

Lefekvés után sokáig foglalkoztatott a kérdés: Mi lesz ennek a következménye? A budapesti rendőrség megelégszik a Szolnok megyei csendőrség véleményével és a további kihallgatást a vizsgálóbíróra bízza?... Ilyesmi aligha történhet.

Reggel, habár a cella magasan levő piszkos, rácsos ablakán nem világíthatott be teljes fényével a nap, mégis megmutatta Kozma egész testén a verések, kínzások nyomait. Fejétől talpáig nincs tenyérnyi rész, mely ne volna dagadt, véraláfutásos. Talpa verésétől lábfeje is formátlan. Szemei véresek. Láttam már saját arcomon és másokon is verés nyomán kék daganatot, de ennyire eltorzított arcot és testet még nem láttam....

Reggel áthelyeztek egy másik zárkába, ahol öt bűnöző volt. Kellemetlen, de nem tiltakozhattam ellene. Egyik középkorú lakótárs bankkasszát fúrt. Rajtakapták. Mindnyájunkat meg akart győzni; nem ő a bűnös, hanem azok, akik munka nélkül harácsolták össze a pénzt... A horthysta százados is bizonyítgatta, ő se sikkasztott volna, ha fizetéséből rangjához és származásához illően élhetett volna... A miniszteri tanácsos 19 éves fia is bizonygatta, ő se markolt volna mások pénzéből, ha neki elég lett volna...

Az egyik ebédosztásnál Polányi Mátéval villant össze a tekinte-

tünk. E nem remélt pillanat kellemetlen helyzetünkben is jólesett. Bár szót nem válthattunk, de láttuk, azon kívül, hogy itt vagyunk, más bajunk egyelőre nincs. Aznap délután kiszólított a fogházőr a kellemetlen társaságból és magánzárkába csukott.

Az idő haladt. Aprólékosan mindent átgondoltam: ha a pesti rendőrség már nem foglalkozik velünk, a vizsgálóbíró előtt hogyan magyarázzam meg, miért nem tudhatom letartóztatásom okát. Bár ha megint Enyedy Róbert hívat, nem lesz könnyű a helyzetem.

Egy vasárnap meglátogatott Vámos Ilona elvtársnő. Kaptam tőle könyveket, papírt és írószert.

Néhány nap múlva dr. Kis Jenő, a szocdempárt jogirodájának vezetője jött be hozzám. A fogházőr az ajtót be sem zárta utána. Kis elmondta: olyan röplapot írt és adott ki, amely az ügyészségnek nem tetszett. Hathónapi fogházra ítélték... Az irodában a nyilvántartóból megtudta, hogy itt vagyok. Az igazgató megengedte, hogy néhányszor bejöhet időtöltésre hozzám.

Kis Jenőt a 20-as évek elejétől ismertem, 1924—25-ben, az ellenzéki mozgalommal kacérkodott. Bátorsága azonban nem volt elszakadni Peyeréktől. Ismeretségünk azért megmaradt. Örültünk a beszélgetés lehetőségének. Helyzetünk ismertetése után rátértünk a politikára. Elmondta, ő már 1924-ben úgy gondolta, kialakulhat a szociáldemokrata párton belül olyan ellenzék, amely nem szakad el, de képes lesz élénkebbé, harcosabbá fejleszteni a pártot. Rászorítja a vezetőséget, hogy ne csak beszéljen, hanem követelje azt, amit a munkásság helyzetének javítása, érdeke kíván. Sajnos, nem így történt.

— Nos, és ennyi idő után, Kis elvtárs véleménye szerint ezért a munkásság, vagy a vezetőség egy része a felelős?

— Szerintem ezt úgy helyes mérlegelni, ha a mérleg egyik serpenyőjébe együtt tesszük a szociáldemokrata pártot, a másikba pedig az államhatalmat.

— Úgy is lehet, Kis elvtárs. A munkásság tudja, hogy erős és kegyetlen az államhatalom, de azt is tudja, ha emberibb ember akar lenni, harcolnia kell, hogy azzá lehessen. Ezt bizonyítja a szeptember elsejei nagy tüntetés, amelyről itt is tudomást szereztünk!

Néhányszor még bejött hozzám Kis Jenő. Óvatos célzásokat tett arra is, hogy a szocdempártnál nyitott a bejárat. A Vági-féle mozgalom részesei közül sokan visszatértek már. Megértettem a célzásokat. De megértettem vele: számomra nincs visszaút. Az emberiség történelme folyamán soha nem az akadályoktól visszariadó emberek alakították ki az új társadalmi rendet, hanem azok, akik bátran áttörtek az akadályokon.

Barátságosak, egymást meggyőzni kívánók voltak beszélgetéseink.

Egyszer Földes Pállal találkoztam. Három és fél évre ítélték, de még a Markóban volt. Ő, mint mérnök, a csepeli Posztógyárban dolgozott, de kommunistaként az illegális mozgalomban is tevékenykedett. Vele szerettem volna hosszabban beszélgetni. Erre azonban nem nyílt lehetőségem.

Az említetteken kívül más ismerőst nem láttam a Markóban.

Már 1930 októbere volt. Délelőtt beszólt az őr: Szedjem össze a holmimat és menjek vele az irodára. A tisztviselő csak annyit mondott: Hazamehet. És átadta a kényszer vasúti jegyet. Az őr cella nagyságú szobába kísért, ahol már öten voltak. Kettőt közülük ismertem; a kunszentmártoni Csepesz és Molnár elvtársakat. A harmadik férfit és a két nőt nem ismertem. Bár ők is a mezőtúri kínzások után kerültek a Markóba. Örültünk, hogy láttuk egymást és hogy végre hazamehetünk. Az őr mindnyájunkat a Keleti pályaudvarra kísért. A váróteremben, amíg vártuk a vonatot, egy asztal mellett halkan, belső indulattól meg-meg remegve beszéltek a csendőrök kegyetlenkedéseiről. A meggyalázásról.

— Nekünk nevünk se volt — zokogta az egyik elvtársnő. — Minket csak aljas, vörös kurváknak neveztek és vertek, vallattak ...

— De mi volt a vád? Valamit csak meg akartak tudni a csendőrök?

Szolnokig együtt utaztunk. A vonaton, mivel nem tudhattuk, nem lapul-e az utasok között parasztosan öltözött detektív, vagy besúgó, nem folytattuk beszélgetésünket. Szolnokon elvtársaim leszálltak.

Ismerőst nem láttam a vonaton. Az ablakon át néztem a tájat. A szántó-vető, szorgalmasan munkálkodó parasztokat.

Hazaérve a kis szobácska üres. Feleségem egy vendéglőben dolgozott. Megértettem, nem csupán a napi kenyérre volt szükségük. Fizetni kellett a kis szobácska havibérét. Ruha is kellett.

Bár már sötét este volt, mentem jelentkezni az őrsre.

Az őrsparancsnok tiszthelyettes mogorván nézett végig rajtam. Nézte az elbocsátó papírt. Rám mordult:

— Még el se ítélték!

— Még ki se hallgattak, őrsparancsnok úr!

— Majd én kihallgatom a kutya úris ... magának, ha még egyszer a kezembe kerül. Amíg a felsőbb hatóság másként nem intézkedik, minden második nap nálam jelentkezik! Érti?

— Értem, őrsparancsnok úr!

— Mehet!

Örültem, hogy nem kaptam előleget.

Másnap reggel kimentem az Öregkertbe szüleimhez. Anyám könnyes szemekkel fogadott.

— Nincs semmi baj, kedves szüleim.

— Ne mondd nekem, fiam — mondta szemeit törülgetve anyám, — sápadt, sovány vagy... Agyonkínoznak.

— Örökké senki sem élhet, szülém. A mi időnkben a világ nagy csatatér. A becsületes emberek a mindennapi kenyerükért harcolnak azok ellen, akik az ő munkájuk hasznából gazdagodnak, jól élnek, a dolgozók nyomorban tengődnek. Ennek a harcnak csak akkor lesz vége, ha a sok millió dolgozó legyőzi a sokkal kevesebb gazdagot.

Szüleim régen megértették ezt. Egész életükön át érezték az elnyomó társadalmi rend súlyát. Apám már 67 éves, de még ez évben is részes arató volt, négyen dolgoznak, mégis gond a megélhetés, a ruházkodás.

Estefelé, mielőtt hazaindultam, anyám egy fél kenyret, apám kilónyi szalonnát tett egy kopott tarisznyába. Megsérteni nem akartam őket, elfogadtam. Kérésükre megígértem, mivel öcséim vasárnap tisztálkodni hazajönnek, ebédre kimegyek...

Szervezetünkben szaktársaim elmondták; az ínségakciót ez az év sem szünteti meg. Valamivel ugyn több munkalehetőség volt, mint a múlt években, de mindenki egész nyáron rendes bérért most sem dolgozhatott. A nagylaposi uradalomban még van cukorrépa kiszednivaló, de azért csak ínségmunkabért fizet az uradalom.

Másnap reggel nyolcan kimentünk. Munka közben elmondtam az elvtársaknak mindazt, amit tudtam a júniusi nagy letartóztatásokról. Biztattam őket, a csendőrség gyakori látogatása miatt egyelőre komoly mozgalmat nem csinálhatunk, de tanulni fogunk. Nem a szervezetben csoportosan, hanem négyen-öten, más-más lakásokban. A szervezetet nemcsak megőrizni, de erősítenünk is kell.

A cukorrépaszedés csak egy hétig tartott. Keresetem 5 pengő néhány fillér. Más munka nem volt. Azok is hazaszorultak, akik útjavítás, vagy egyéb munkákban csellengtek.

Móni húgom helyzete még bizonytalanabb, mint a mienk. Neki két kisgyermekről kell gondoskodnia. Férjét, Polányi Mátét még nem engedték haza. Az aratásban nem dolgozhatott.

Feleségem kisfiúnkkal karácsony után tért haza. Vigasztalan helyzetünkben is örültünk együttlétünknek. Az uradalmi intéző el akarta küldeni feleségem a nyáron, de szaktársaim nem engedték. Így elhurcolásom után is ott maradhatott. A részt is megkapta. Hősök ők, az eszme hű harcosai, belőlük mindig az értelem és akaraterő sugárzott, amely engem is cselekvésre ösztönzött.

Karácsony és újév között két meglepetés ért. A kevei Madarász Sándor ifimunkás, az illegális szervezet tagja, öt pengőt hozott. Bartos Pál felesége 81 kiló búzát és egyéb élelmet adott a sártói tanyáról. Bartos, mint férfiszabó, fiatal korában Franciaországban, később

Amerikában élt. Ott csatlakozott a Bakunin és a herceg Kropotkin-féle anarchista társasághoz. Hazajövetele után, néhány évvel az első világháború előtt földet vett. Értelmes ember, 1919-ben Endrődön direktóriumi tag. Bár az anarchista eszme rabja, de a barátságunk jó.

1931 januárban az Ármentesítő Társulat gátőrei utasítást kaptak a Körös hullámtéri füzesek szokásos vágására. Néhány olyan szaktársam is bekerült az egyik bandába, akikkel a nyáron együtt kezdtük az aratást, ők értesítettek mikor, hol kezdjük a rőzsevágást. Ez is részes munka. A levágott rőzsét egyforma kévékbe raktuk, a kévéket pedig csomóba. Ez a munka is csak néhány napig tartott. A társulat részét a kölökgáton kazalba raktuk, a mienket volt aki kubikos tajigával hordta haza. Az én részemet Uhrin Imre elvtársam egy lovaskocsival húzatta haza. A nyers fűz kis tűzre nem alkalmas. Uhrin Györgynek azonban kerti kerítésnek megfelelt. Rendes tűzrevalót adott érte.

Február elején eljött Solymosi Ignác. Üzenetet hozott: Az illegális pártvezetők kívánsága, hogy minél előbb Pestre menjek. Majd ott bővebben megbeszéljük a tennivalókat. Átadta az útiköltséget és megmagyarázta, mikor induljak és hol találkozunk.

A feleségemmel megbeszéltem: ha a csendőrök keresnek, mert nem jelentkezem náluk, annyit mondjon, itt nincs munkalehetőség, Salgótarjánba mentem, a bányavidéken keresek munkát. Élnünk kell.

Polányi Mátéval is — akit már hazaengedtek a fogházból — megbeszéltem, ha netalán újra megbénítanának, minden központi utasítás hozzá kerül. Szabó Péternek nincs igaza abban, hogy minden felénk közeledő fiatalabb ember besúgó. Ismerjük meg őket. A szakmozgalom alkalmas erre. Feladatunk a nevelés és az oktatás, nem az eltaszítás.

Némileg rendezve családi és mozgalmi dolgaimat, 11-én reggel jelentkeztem a csendőrőrsön és este már szerencsésen Pestre érkeztem.

Még akkor este egy lakásban — ahova Solymosi vezetett — találkoztam Grünwald (Gács) Lászlóval, az illegális kommunista titkárral. Ott volt Bencze, akit Laci mutatott be, mint titkársági tagot, és kérte; bizalommal legyek hozzá. Ott volt még Simon (illegális név, a valódi neve: Mikola György), akit mint a parasztbizottság rendelkezésére küldött írót mutatott be. Ezután ismertette feladatomat. A megalakulandó Országos Parasztbizottságnak én leszek a főtitkára. Minél előbb dolgozzak ki az egész országra kiterjedő mozgalmi tervet. Tervezzek meg egy legálisan megjelenhető Paraszt Lapot is. Solymosi gondoskodott egy kis szobáról, ahol nyugodtan dol-

gozhatom. Solymosi lesz a rendelkezésemre álló futár. Bármilyen kérdésem, óhajom, vagy közölnivalóm van, vele közöljem, de helyem csak előzetes megbeszélés, illetve jóváhagyás után hagyhatom el.

Ismertem a legális és illegális mozgalmat. Némileg azt is, hogy az ország melyik területeit vehetjük számításba sikerünk reményében.

Másnap már össze is állítottam a mozgalom beindításának tervét. Az országot négy területre osztottam. Minden területre egy-egy területi titkár kívántatik. Javasoltam, hogy Solymosi utazzon le Szolnokra és 15-re hívja fel Tisza Antalt.

15-én Kőbányán, egy magányos épületben, hatan gyülekeztünk. Gács, Bencze, Simon, Solymosi, Tisza, és én. Részletesen ismertettem a tervet és indokoltam. Területi titkároknak: Tisza Antalt, Ozoráról Miklós Istvánt, Ceglédről Kozma Sándort és a Pesten levő Mikola Györgyöt (Simont) javasoltam. Ellenvetés nem volt. Javasoltam még, a négy titkár mellett olyan szervezési bizottságokat alakítsanak, amelyek tevékenységüket nemcsak a nagyközségekre, a mezővárosokra, hanem a kisebb falvakra is kiterjesztik. Hogy a szervező munka minél előbb meginduljon, 22-re összehívjuk a négy titkárt. Építgettem magamban a laptervet is. Végleges kidolgozását a szervező munka beindulása utánra hagyom. Ebben is egyetérttetünk.

Az elvi és gyakorlati feladatok megbeszélése után 19-én leutaztam Jászárokszállásra, hogy ott, a Solymosi által megszervezett összejövetelen beszéljek kubikos elvtársaimmal. Egy épülő házban gyülekeztünk. Ismertettem tervünket.

22-én a meghatározott helyen reggel 9 órakor — Solymosi, Bencze, Tisza, Kozma, Mikola és én — találkoztunk. A megállapodás szerint nem csomóban, hanem olyan távolságban, hogy lássuk egymást, sétálgattunk és nézelődtünk, merről tűnik fel Gács és Miklós István. Nem jöttek.

Már 11 óra felé járt az idő. Ha valakinek feltűnik lézengésünk, baj lehet. Benczének szóltam is, aki, hogy ne ólálkodjunk ott, saját lakására vezetett, ő pedig azzal az ürüggyel távozott, hogy ide hívja az elvtársakat. Solymosi a találkozóhelyen maradt.

A konyhában levő ócska hencseren üldögéltünk. Bencze felesége egy nővel libát készített ebédre.

Az idő haladt. A falióra már 12 órát mutatott. Solymosi visszajött, egyedül. Negyedóra múltán visszaérkezett Bencze is csomaggal a hóna alatt: A munka és tudás, ifitézisek és egyéb illegális nyomtatványokkal.

A nyomtatványokat még el sem tettük, amikor hat detektív benyomta a konyhaajtót és a revolvereket ránk irányítva beléptek.

— Megint a Hunya? Meg a többi bolsevik. Szólt az egyik.

Megdöbbentő és érthetetlen számomra, hogyan történhetett mindez, ennyi detektív együtt nem indul szimatolásra. Párosával összekötöztek bennünket. Összeszedték a nyomtatványokat. Kinyitottak még egy szekrényt, ahonnan még két csomag röplapot vettek ki. Tovább nem is kutattak.

Elkísérték Benczét és feleségét is. A rendőrségen azonban őket elválasztották tőlünk. Ötünket egy kis szoba nagyságú helyiségbe kísértek. Hat ócska szék volt a szobában, egy a közepén, öt pedig a szoba falainál elhelyezve, méternyire a faltól, három méternyire egymástól. A fal felé nézve a székekre ültettek bennünket. Nézni sem oldalra, sem hátra nem szabad. A szoba közepén, váltva, egy rendőr ült vagy járkált. A csend nyomasztó. Mozogni, hallhatóan szuszogni sem szabad.

Elsőként Solymosit hallgatták ki. Néhány óra múltán kísérték vissza, sántítva, vörös arccal érkezett.

Másnap engem szólítottak. Két detektív és a bekísérő rendőr volt a szobában. Az asztalon azok a nyomtatványok, röplapok, melyeket Benczééktől hoztak el. Az egyik detektív az asztalnál ült, a másik állt, bikacsökkel a kezében.

Az asztalnál ülő detektív rám nézve elmondta a három találkozásunk lényegét. Éreztem, így csak Bencze tudta.

— Na, Hunya, ki az a kettő, aki még hiányzik? — kérdezte még enyhe hangon.

— Nem tudom.

— Nem tudod! — ordított a másik, és már csapott a bikacsök, nem is egyszer.

— Nem tudod! Disznó kommunista!

— Nem. Azt csak Bencze tudhatja.

— De azt tudod, hogy kommunista szólamokkal akartad a parasztokat szervezni?

— Nem. Mi csak megengedett formában akartuk szervezni az agrárproletárokat...

— Elég! — üvöltött az asztalnál ülő. — A másik megint csapott a bikacsökkel és rúgott.

Így és még kegyetlenebbül hallgattak ki mindnyájunkat egy héten át többször is.

Mivel egyre több a kommunista gyanúsított letartóztatása, a rendőrség, csendőrség nem szelidül, inkább vadul és újabbnál-újabb, kegyetlenebb, kínzóbb módszereket alkalmaz a vallatásoknál. Mi négyen sem lehettünk kivételesek.

Benczét és feleségét még aznap hazaengedték...

A Markó utcai fogházban magánzárkában vártam a további fejleményeket, a vizsgálóbírói kihallgatást.

A vizsgálóbíró nem hívott. Március első felében, valamelyik nap déltájon, az őr bőrkabátos, jó megjelenésű fiatalembert engedett be hozzám. A fiatalember az ajtónál megállt. Pillanatig nézett rám, majd halkan köszönt és bemutatkozott:

— Görög István vagyok.

— Hunya István vagyok.

Még jobban megnézett és pillanatnyi gondolkodás után kérdezte:

— Politikai?

— Igen, és maga, fiatalember?

Felelet helyett újra kérdezett.

— A 27-es Szántó-ügyben is le volt tartóztatva?

Átvillant bennem a gondolat. Mindegy, ezt már tudják. Lássuk tisztán, ki ő.

— Igen, az a Hunya vagyok.

Gondolkodás nélkül hozzámlépett, megölelt:

— Az Új Márciusból ismerem — mondta, most már derűsebb arccal. Majd elmondta, vele jött Gajdos János is Moszkvából. Itt Révai Józseffel és több itthonival akarták élénkíteni a mozgalmat. De, úgy érzi, árulás folytán lebuktak. A rendőrség tudja, hogy Moszkvából jöttek. Nagyon meggyötörték őket. Most már mindegy, a nehezén túl vannak... Apját a proletárdiktatúra után ítélték el és a kicserélttekkel mentek ki a Szovjetunióba...

Örültünk a találkozásnak. Másnap reggel ifjú elvtársamat kiszólította az őr. Azután már nem is láttam.

*

Egy hét múltával ötünket a Pestvidéki fogházba szállítottak. Magánzárkában teltek napjaim. Úgy éreztem, a fegyelem ott is szigorúbb. A főfoglár Erdélyből származó, Karácsonyi névre hallgat. Erős termetű. Nagy, fekete bajsza úgy kunkorodik orra alatt, mint fordított kosszarv. Másnap a fogházőr kíséretében bejött hozzám. Szétnézett és szólt:

— Maga magyar ember?

— Igen, főfoglár úr!

— Paraszt?

— Agrárproletár, főfoglár úr!

— Az mindegy. A bajszát itt nem stuccolhatja, mint az úri fajta. A parasztembernek az a dísze. Érti?

— Értem, főfoglár úr!

Az első borotválásnál a fogolyborbély mondta is: Engedély nélkül senkinek a bajszát sem vághatja le.

A napok egyformán hosszúak. A különbség annyi, hogy több a politikai, mint a múltban. Sétán négy társam közül egyet sem láttam. De a fűtőcsövön, a falon gyakran hallottam kopogást. Az egyik pesti elvtársam utánamsétálva, alkalomadtán megkérdezte: Ismerem-e a morzebetűket? A lépcsőn felfelé menve, hátratett kezembe egy darabka papírt tett. A morze ábécéje volt. Egy hét múltán már megértettem a csövön, vagy a falon a kopogást. Bár tiltva volt. A fogházőröket bosszantotta. Nem tudták elkapni a kopogót, mert ha az ötödik emeleten kopogott a csövön, az nemcsak a negyediken hallatszott, hanem végig a földszintig, ha ott kopogtak, akkor a legfelső emeleten is hallották.

Kis asztalomon már jól tudtam kopogtatni a szavakat és megértettem, amit kopogtak. Az egyik délután a kopogásból megértettem: „Álmos". Amint említettem, ez volt az illegális nevem. Mindjárt kopogtam: Ki az? „Laci" (Gács) a válasz. Mért nem jöttél? — Ott voltam a kis vendéglőben... Megsejtettem a hekusokat... elmentem...

Októberben vizsgálóbírói kihallgatás nélkül álltunk a bíróság előtt. Mi öten, és még öt budapesti ifi. A tárgyalás vezetője Dr. Kovács Miklós. Kissé meglepő, mert a másik öt vádlottat addig nem is láttuk. Idézem a vádiratot, amelyet a tárgyalást vezető bíró ismertetett:

„*23 644 szám* a budapesti királyi ügyészségtől 1931. k. ü.

A nyomozati iratokat alábbi vádirat kapcsán teszem át:

Az 1931. február 28 óta előzetes letartóztatásban levő
1. Solymosi Ignác, római katolikus jászárokszállási lakos,
2. Hunya István, felekezetenkívüli budapesti lakos,
3. Tisza Antal római katolikus szolnoki lakos,
4. Kozma Sándor, római katolikus ceglédi lakos,
5. Mikola György ág. ev. budapesti lakost

Az 1921: III. t. c. 1. §. 1. bekezdésébe ütköző, az állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló bűntett címén:

6. Schwartz Bella, Gelb Berta, Szelei Sándor, Mirnics Károly, Leitner Miksáné.

1. Azzal, hogy Solymosi Ignác, Kozma Sándor és Mikola György 1931. január—február hónapok alatt Budapesten a magyarországi földmunkásoknak a kommunista párt keretein belül való megszervezését kezdeményezői és irányítói tevékenységi körbe végezték, s ezzel az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására és megsemmisítésére, különösen a proletár néven ismert

társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos úton való létesítésére irányuló mozgalmat kezdeményeztek és végeztek...

E célból először Hunya Istvánt hívta fel Endrődről (Solymosi Ignác) és kapcsolta össze a titkársági taggal, majd február 22-re tervezett és előkészített országos konferenciára felhívta Tisza Antalt Szolnokról, Kozma Sándort Ceglédről és azok részére az összeköttetést szintén megszervezte...

A tárgysorozaton szerepelt továbbá a „kádernevelés...", sajtó megszervezése, a „vörös szakszervezet" kiépítése... oktatóiskola építése.

2. Hunya István (Álmos), aki államellenes bűncselekmény miatt egy ízben kétévi börtön, egy ízben 1 év és 8 hónapi fogházbüntetést töltött ki és 1930 évben elkövetett államellenes bűncselekmény miatt 1930 október 9-ig vizsgálati fogházban volt, s ezen cselekmény miatt ellene vádirat van benyújtva... Összeköttetésbe került a KMP titkárságának egy tagjával, elvállalta a szervezkedés célját szolgáló lap szerkesztését és az első példány anyagát összeállította...

Indokolás:

Az 1931. február 25-re tervezett kommunista tüntetés megelőzése céljából az államrendőrség főkapitánysága figyeléseket eszközölt és ezen figyelések eredményeképpen sikerült február 22-én rajtaütni Solymosi Ignácon és négy társán, amikor az Óhegyi úton levő Sziráki-villában országos konferenciára gyűltek össze, hogy a földmunkások kommunista megszervezését országos viszonylatban és központi irányítás mellett megbeszéljék és előkészítsék...

Fentiek szerint tehát gyanúsítottak bűnössége bizonyítható.

Minthogy az 1—5 rendű terheltek az egész ország földmunkáslakosságára kiterjedő mozgalom megindítói voltak, akiknek szerepe az irányító vezetés jelentőségével bír.

Budapest, március 28.

Baróthy Pál sk. kir. főügyész
a budapesti kir. ügyészség elnöke."

A vád ismertetése után a bíró engedett beszélni. Kihasználva a lehetőséget, iparkodtam megértetni: a lefoglalt lapelőkészítő anyagra is hivatkozva, hogy a megindítandó mozgalom az agrárproletárok már 1906-ban engedélyezett szakmai szervezkedését kívánta erősíteni. Mivel az agrárproletárságnak irányító lapja nincs, azért szerveztünk részére lapot. Úgy éreztük: ha joga van hazánkban a különféle párt- és egyéb szervezeteknek szervezni az agrárproletárokat, akkor nekünk, agrárproletároknak is jogunk és kötelességünk szer-

vezni őket... Mi a konszolidált állam fogalmában szervezkedési jogot is értünk...

Magyarázó védekezésünk eredménytelen maradt.

A bíróé a döntés:

„A budapesti kir. törvényszék
B. XIV. 3288 szám
1931.

A magyar Szentkorona nevében!

A budapesti büntető kir. törvényszék az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányuló bűntett miatt Solymosi Ignác és társai ellen megtartott főtárgyaláson meghozta a következő ítéletet:

I. Solymosi Ignác vádlott, aki 1931. február 22-től letartóztatásban van, 33 éves, róm. kath. vallású, jászárokszállási lakos, napszámos, 1 év 3 hónap,

II. Hunya István 1931. évi február 22-től előzetes letartóztatásban van, 37 éves felekezetenkívüli kubikos, 10 hónap,

III. Tisza Antal 36 éves kubikos, 7 hónap,

IV. Kozma Sándor 57 éves földmunkás, 7 hónap,

V. Mikola György, 30 éves nőtlen szénkihordó, 6 hónap — fogházbüntetésre ítéltetik."

(Az öt ifit 1 hónaptól 6 hónapig terjedő fogházra ítélték.)

„Az ítélet jogerőre emelkedése után a kir. ügyészséggel és mellékbüntetés nyilvántartása végett Jász-Nagy-Kun-Szolnok vármegye, Békés vármegye alispáni hivatalával, továbbá Szolnok és Cegléd városok polgármesteri hivatalával az ítéletet közölni rendeli.

Indokolás:

Solymosi Ignác vádlott, aki a kommunista mozgalomban Seregi álnéven szerepelt és aki Budapest területéről jogerősen ki volt tiltva, 1927-ben kapcsolódott be a kommunista szervezkedésbe, mely miatt két évre lett ítélve. 1930 szeptember végén egy ismeretlen embertől levelet kapott, melynek folytán Budapestre jött... egy Farkas nevű kommunistával került összeköttetésbe.

Megbeszélték azt is, hogy a kommunista mozgalomban további szerepet vállal... ennek eredményeképpen a vádlott írt Hunya István vádlottnak, hogy jöjjön fel Pestre, akivel megállapodott egy találkozóban. Hunya fel is jött Budapestre... A vádlott összekötötte egy másik egyénnel.

Hunya István vádlott, aki a kommunista mozgalomban az Álmos álnevet használta, a Szántó Zoltán-féle kommunista szervezkedésbe kapcsolódott be, és ezért 1 év és 8 hónapi fogházra ítéltetett...

Solymosi Ignác közölte vele, hogy a kommunista párt vezetősége őt szemelte ki egy kommunista parasztújság szerkesztésére és a parasztmozgalom irányítására... Ez alkalommal magát Budapesten Magyar István álnéven jelentette be.

Következő nap Solymosi Ignác összekötötte vádlottat egy ismeretlen fiatalemberrel, aki közölte vele a pártvezetőség megbízását.

Hunya István vádlott a főtárgyaláson magát kommunistának vallotta. Bűnösségét nem ismerte el, tagadta, hogy kommunista szervezkedésben vett volna részt..."

Eredmény: a fellebviteli jóváhagyásig felfüggeszti fogva tartásunkat.

Nem kíván ez magyarázatot. Kiviláglik a vádiratból! Az ügyész a rendőrségi kihallgatásról írt felvételeket használta fel vádirata készítésére. A rendőrség pedig Bencze szerint készítette elő a mi kihallgatásunkat. Sem a rendőrségen, sem a vádiratban, sem a tárgyaláson Bencze neve nem szerepelt. Mikor megmondtam, hogy Bencze tudja csak kiket vártunk még, tovább nem erőltették a neveket. Ez a rendőrségi kihallgatásoknál szokatlan. További gyanút ébresztett bennem. Bencze nyilván már az ő neveiket is közölte... Ha nem tette volna, tovább kínoztak volna bennünket. — Nekünk így volt könnyebb —, de számunkra és a mozgalom számára tragédiát jelentett.

Mivel bizonytalan volt szabadulásom ideje, kisfiúnk gondozását szüleimre bízta feleségem és felmondta bérelt lakásunkat. A pesti elvtársak ajánlatára Gödön, Havas mérnök családjánál, a Hanákvillában háztartási alkalmazottként helyezkedett el. Havasék a nyár utolján a gödi villából Pestre tértek vissza. Feleségem is Pesten, Nass János elvtársunk szüleinél kapott munkát. Ha nem erősítené győzelmünk hite, a ránehezedő családi gond régen összeroppantotta volna. Ő az az erős nő, aki nem hátrál vissza az akadályok láttán, hanem áttör rajtuk.

Amíg a gyomai vasútállomástól az öregkerti szülői házig értem, nem a hat kilométernyi út, hanem életem bizonytalansága nehezítette lépéseim: hét éve házasodtam. Hat éve született kisfiúnk, de vajmi keveset lehettünk együtt...

Fáradtan, éhesen érkeztem a szülői házhoz. A viszontlátás örömkönnye a halvány lámpafényben megvillant szüleim ráncosodó arcán. Kisfiam ölelő karjai akkor sem tágultak, amikor leültem az asztal melletti lócára. Biztattam szüleimet: nem tarthat a mai helyzet már sokáig. Bár nehéz a remélt változást kivárni... Örültem, hogy nyiltan tapintatosságból nem kérdezték: mi a szándékom? Ha

hazajön a feleségem, hol lakunk és hogyan rendezzük további életünket? Ilyen kérdésre nehéz lett volna válaszolnom. Egy kis szoba bútorunkat feleségem Gyuricza Pál elvtársam családi házában helyezte el. Ez volt a „vagyonunk".

Három öcsém béres. Csak kéthetenként járnak haza tisztálkodni. Lakhatnánk szüleimnél, de meg kell óvnom őket a csendőrök látogatásától. De hol keressek lakást? Ezzel azonban nem akartam pillanatnyi örömünket keseríteni, és jókedvet mutatva lefeküdtem kisfiúnkkal az egyik ágyra. Átölelve, fejecskéjét mellemen nyugtatva aludt. Nem mozdultam, nehogy megzavarjam az álmát.

Másnap reggel a községbe mentem, a csendőrségre. Blahó őrsparancsnok tiszthelyettes durván mondta:

— Megint hazaengedtek? — Fenyegető káromkodással magyarázta; majd gondoskodik rólam, hogy sokáig ne fertőzzem itt a levegőt. Addig is nyomon követ. Míg a főszolgabíró úr másként nem intézkedik, minden héten jelentkezzem!

Örültem, hogy csak fenyegetést kaptam. Emberséges szavakat nem várhattam tőlük.

Ezután helyi szervezetünkbe érkeztem. Polányi Máté, Bella Elek, Fekécs Mihály és még néhány elvtárs fogadott. A munkalehetőségekről elmondták: Az ínségakció enyhítésére Endrőd-Öregkerttől Kondorosig műút tervén dolgoznak. Egyelőre a Kondorosi határig számították ki hány köbméter föld kell alapozásnak. Most már a parcellákat mérik. Ezt egy mérnök, egy útmester, egy volt százados, aki munkavezető lesz és négy kubikos, Szabó Péter, Polányi Pista, Polányi Jóska és egy kubikos a keresztényszervezetből végezte. Kettő a mérőláncot húzza, kettő a szakaszok karóit veri be. Ezek válogatott emberek, akik ínségakcióra nem szorulnak.

— Hogyan jutott oda Szabó, mint kommunista?

— Szabót a százados vette maga mellé — legyintett Fekécs — mint szakértő kubikost. A százados a főpappal is nagyon jó viszonyban van, a parókián lakik és ott is étkezik. A két Polányi azért jutott oda, mert dr. Bárd Imre itt volt mint szocdem párti képviselőjelölt és az alszolgabíró iskolatársa volt. Polányi Jóskát Bárd ajánlotta a szolgabírónak mint megbízható embert. Polányiék a szolbíróság engedélyével Kocsorhegyen a szociáldemokrata szervezetet meg is alakították. Nyolcan vannak. Nekünk nem kell a szocdem párt...

Elmondták az evtársak, már állítják össze 16—18-as csoportokban az ínségre szoruló kubikosokat, hogy amikor megkezdődik az út alapozása, azonnal mehessenek. Megpróbálják úgy rendezni, hogy

rám is sor kerüljön. De még bizonytalan, megindul-e a munka ebben az évben. A megyének nem sürgős.

— Talán sürgetni kellene úgy, hogy mindennap néhány ember érdeklődne a községi elöljáróságnál.

— Már gondoltuk — nyugtatott Polányi Máté —, meg is próbáljuk.

A szervezet tehát sok zaklatás ellenére is működött.

A csendőrök nem elégedtek meg a hetenkénti jelentkezéssel, otthon is gyakran felkerestek. Hogy ne nyugtalanítsák szüleimet és kisfiúnkat, a közelünkben lakó Valuskánéhoz mentem. Egyedül él, legénysorban levő fia béres. Belső kis kamráját béreltem ki, amiben csak egy ócska deszkaláda, egy zsák liszt volt. Anyám adott egy vászonlepedőt és egy rongyból szőtt pokrócot, apám pedig az ócska bundát. Derékaljnak szalmát vittem be, így elkészült az ágyam.

Munkalehetőség csak a mezőtúri határban, a Körösgát melletti Ebstein birtokon volt, takarmányrépa-szedés. Varjú János, ottani béres, régi ismerősöm, bátyját, Istvánt és engem hívott. Háromnapi munkával öt pengőt kerestünk. Szalonnát, kenyeret vehettem érte.

A birtok Endrődhöz messze feküdt, így három éjjel az uradalom lóistállójában háltunk. A baj egyik része ebből eredt. A csendőrjárőr sem szüleimmel, sem az új szállásomon nem talált. Ez bőszítette őket. Amikor hazaértem, megjelent két csendőr. Nem lármázva, inkább sziszegve kérdezte az egyik: „Hol jártál te..." — olyan szavakkal, amilyeneket a nyomdafesték nem tűrhet. „Élnem kell, dolgoz..." a többit ütésekkel, rúgással belémfojtották. Hogy azután mi történt, másnap délután Valuskáné mondta el: Mikor elmentek a csendőrök, ő törülgette le arcomról a vért, mely nemcsak számból, orromból, hanem a homlokom felső részén ütött sebből is szivárgott. Szerencsém, kopaszra nyiratkoztam, így a sebre tengerihagymát tett, ami begyógyítja...

Fel akartam kelni, de nem bírtam. Minden részem fájt. Csak nagyon halkan tudtam mondani Valuska néninek: Anyámnak ne mondja meg, mit tettek velem. Mielőtt munkára mentem, nem mondhattam meg anyámnak, mikor jövök haza, így talán nem nyugtalankodnak...

Egy hét múltán annyira rendbe jöttem, hogy be tudtam menni a községbe. Szervezetünkben elmondták a szaktársaim, hogy aznap délután a községház előtt ácsorgó társaimat is — akik közül néhányan az elöljárósághoz bementek és a beindítandó útépítő munka iránt érdeklődtek — durván zavarták szét a csendőrök.

Hogy a kis kamrát lakhatóbbá tehessem, Polányi Máté és Bradák Lajos segítségével Gyuricza Páléktól átvittük az ágyat.

November elején végre a kubikoscsapatok megkezdhették a munkát. Minden csoport csak egy hetet dolgozhatott, a vállalat által jóváhagyott köbméter áráért. Az a csoport, melyben én is helyet kaptam, november utolsó hetében dolgozott. A munka ínségakció jellegű volt, tehát nagyon alacsony a köbméter ára. Mégis örültünk és bíztunk, talán májusban még majd dolgozhatunk egy hetet...

*

Feleségem december második felében hazajött, három és félhavi bérével. Ruházatunkat lemarták már az évek. A községben özvegy Timárnénál találtunk egy kicsi szobát, amely a szabadkéményű konyhából nyílt. Tűzhelyet nem lehetett beállítani. Timár néni biztatott: Éjjel jobb a hűvös szoba. Nappal pedig megleszünk vele a szobában. A kemencét mi is használhatjuk kenyérsütésre és ételfőzésre is.

Lakásunk tehát volt, de a feleségem háromhavi bérén kívül egyebünk semmi. Olyan szaktársaktól, akiknek a háznál kis telkük volt, jutányosabb áron vettünk egy zsák krumplit, néhány kilogram babot, borsót és káposztát. Valuska Mátyás szaktárs ajánlotta; van egy 50 kilogrammos kis hízócskája, olcsón adja. Megvettük. Nála megperzseltük és kubikostalicskán hazatoltam. Varjú György kisgazda, aki mindig velünk volt a szervezetben, egy mázsa búzát adott pár pengővel olcsóbban. Só, petróleum, pár kilogramm cukor, a házbér negyedévre és nincs gondunk tovább arra, mire költsük a pénzt. Ruha majd később lesz.

Giricz Pál, régi mozgalmi társam — aki az 1922-es választás idején velem volt letartóztatva — fél mázsa búzát adott. Giricz András sógor a szarvasi határból, ahol tanyája és néhány hold földje volt, egy szekér szalmát hozott, amelynek tetejére útközben Raduska Mihály barátommal mázsányi farönköt tettek fel részünkre. Voltak tanyán lakó mozgalmi barátaim, akik szőrtarisznyájukban hoztak élelmet.

Szervezetünk ereje kicsit lazult. Az illegális sejtek nagyobb óvatossággal, de működtek. Néhányan, akik ismertek voltunk, vigyáztunk, hogy nyilvános helyen ne legyünk együtt.

Átvészeltük a telet. 1932 márciusában az agrárproletárok nehéz helyzetben voltak. A községnek ki kellett osztani a párszáz mázsa búzát. Jelentkeztem én és Polányi Máté is. Az 50—60 kilogramm búzát csak úgy adta a község, ha olyan egyén vállalta a visszaadás biztonságát, aki nem szorult ínségellátásra és saját házzal rendelkezett. Hanyecz Vince Endrőd egyik leggazdagabb embere — aki

már béreskoromból jól ismert — jelenlétünkben kijelentette: „e két emberért vállalom a kezességet."

Ugyancsak márciusban Holler Mihály, régi mozgalmi elvtársam, Pestről leküldött hozzám egy fiatal elvtársnőt, aki elmondta, hogy parasztbizottság alakul, folytatni kell a megszakadt szervező munkát. Számítanak rám. A konspiráció szigorú. Csak megbízható elvtársakkal érintkezzem... Majd találunk alkalmat bővebb beszélgetésre...

Örültem a hírnek.

Csak negyedórára maradt nálunk az elvtársnő. Megnyugtattam: Nálunk a régi gárda együtt van.

Még aznap ismertettem Polányi Mátéval az új kapcsolatot és az óvatos tennivalókat a sejtek összefogására.

Április első felében jött a hír: „indul az út". Mire a községi elöljárók és a csendőrök észrevették, tele lett kubikosokkal a községház udvara. Ott voltam, de elkülönülve, az udvar hátulján, a lóistálló falánál álltam.

Megjelentek a csendőrök. Kettő a bejáratnál tartóztatta fel a még bejönni akarókat. Kettő az udvarban állt meg. Megkérdezték, mit akarok? Munkát, mint a többi — válaszoltam.

A főjegyző, a bíró és a munkavezetőnek nevezett volt százados kijöttek:

— Emberek! — szólt hangosan a főjegyző. Legyenek türelemmel. Hétfőn hat csapat megkezdi a munkát.

— És a többi? — kiáltott valaki.

— A többi majd sorban, ahogyan azt a megyei pénzügyi előirányzat engedi...

— Miért nem próbál munkát szerezni a község?... Hétfőn gyerünk mindnyájan...! Úgy van...!!

— Emberek! — szólt a főjegyző — mi több munkalehetőséget nem tudunk adni. Nem tud a megye sem...

Élesedett a hangzavar: Küldjünk Pestre az illetékes miniszterhez bizottságot... Nekünk munka és kenyér kell!...

— Figyelem, emberek! — szólt a főjegyző. — Most menjenek el. Írjanak meg egy kérvényt, amit mi támogatunk és vihetik Pestre még a héten...

— Holnap, a hajnali vonattal — kiálltott Fekécs Mihály. — Adjanak papírt Pistának, ő mindjárt megírja. Addig háromtagú bizottságot választunk és reggel már Pesten lesznek vele.

Pillanatnyi csend. Majd többen kiáltottak: Írd meg Pista!

A főjegyző helyeselte.

A kis sánta Urbán jegyzőírnok hozta a papírt, tollat, tintát és egy iratfedőlapot. Szervezetünkben nemcsak tagságunkat, hanem a ku-

bikosokat és a napszámba járókat is nyilvántartottuk. Így néhány pontban, a valóságos helyzetnek megfelelően, egy akáctuskóra ülve írtam meg a kérvényt.

Urbán jegyzőírnok az emberek között felolvasta. Jóváhagyták.

— Jól van, emberek — szólt a főjegyző —, de mert a község nevében pár sort támogatásként írok hozzá, hivatalos papírra gépeljük.

— De úgy, ahogy írva van — szóltak többen.

— Úgy lesz, emberek. — Szólt a főjegyző. Ha megválasztották a bizottságot, jöjjenek be. Urbán úr átgépeli, rányomjuk a község bélyegzőjét és vihetik.

A megválasztott bizottság: Polányi József, Polányi István és Vaszkó Pál. Utasításunk: Szeder Ferenc képviselővel mennek a minisztériumba...

Az emberek kissé megnyugodva hagyták el a községház udvarát. Utánuk mentem én is.

A három küldött szaki csak ígérettel jött vissza: Ha munkalehetőséget találnak, azonnal értesítik Endrődöt! Számomra azonban érdekes üzenetet hoztak Peyertől és Szedertől: Térjek már le arról az útról, mely csak a börtönbe vezet. Eltekintenek az eddigi ellentétektől. Gondoljam meg és térjek vissza...

Erre csak azt válaszoltam: Már 1919-ben mindent meggondoltam.

Április második felében dolgoztam az útépítésnél egy hetet... Sokan várták, mikor jön válasz kérelmünkre... Április utolsó napján Tóth János, idős kertész barátom munkára hívott. Biztatott, május első hetében is lesz nála munka.

Május elsején Giricz András sógor kocsival jött haza szüleimhez az Öregkertbe. Feleségemet, Moni húgomat és a három kisgyermeket kivitte a tanyájára. A két asszony a búzaföldön összeszedi a csutkatövet — amit az endrődiek ráklábnak neveznek —, szabad katlanba jó lesz tűzrevalónak. A gyerekek addig ellesznek a tanya körül.

Este azzal a jó érzéssel aludtam el, reggel dolgozni megyek.

Hajnalban még az álom karjaiban feküdtem. Kopogás ébresztett. Polányi Máté édesanyja lépett be az ajtón, pénzt, darabka papírt adott és csak ennyit mondott: menj azonnal.

„Azonnal", így szól a papírról is a párt parancsa. Nézem a betűket. Kezemben remeg a papírdarab. Kérdésbe, feleletbe futnak össze a betűk. Mi lesz, ha nem engedelmeskedem?... Elfognak!... Megkínoznak a csendőrlegények!... Újra börtön... Vagy?... Menekülni? Itthagyni szívem felét? Hagyni családom, az Alföld szegény népét?... Fájt, hogyha már szüleimtől, testvéreimtől nem búcsúzhatom el, legalább feleségem és kisfiam volnának az utolsó pilla-

natban itt... Vagy talán akkor még nehezebb volna az elszakadás?...

Gyötrődésre nincsen idő. Éreztem: perceken múlik, itt pusztulok-e el, vagy elfutva talán még élhetek? Inaim reszkettek. Ereimben gyorsabban lüktet a vér. Feszültek az idegeim, és a papír beszélt: „Három és fél évre ítélt a tábla, parancs ment letartóztatásodra, azonnal jöjj Pestre..."

„Ne tétovázz!", de meresztett szemekkel csak álltam, nem tudtam mire várok. A gondolatok szinte hangosan zúgtak: Menjek?... Mennem kell!... Nem szabad várnom!... E pillanatban még talán szabad az út... Vagy máris jönnek értem?... El, el kell mennem, amíg lehet... Most már mindegy mi következik utána.

Feleségemnek üzenetet sem írásban, sem szóval nem hagyva, gyorsan felöltöztem és indultam, hogy elérjem Gyomán a Csabáról induló vonatot.

A hajnal rózsái már nyíltak keleten, de az utcák még csendesek, csak egy-egy kakas kukorékolása hallatszott.

Még nem hagytam el a községet, Bella Elek jött velem szemben két bádogkannával. Vízért ment az ártézi-kúthoz. Pillanatra megálltunk:

— Hová sietsz ilyen korán?

— Talán valahol munkát kapok Elek... Péterre vigyázzatok... Tegnap azzal a munkavezető századossal ment be a főpaphoz. Mátének mondd meg, az illegális tevékenységről ne beszéljen vele. Az, hogy Péter az útépítésnél kubikolás nélkül is kapja a napszámot, szerintem gyanús. Vigyázzatok... — és elköszöntem Elektől...

A vonaton vigyáztam, hogy izgalmam ne üljön arcomra. Ismerős nem volt a kocsiban. Az utas kevés. Az ablakhoz ültem... Amikor a vonat Endrőd határában zakatolt és újra láttam a tornyot, éreztem az elszakadás fájdalmát. Vajon a Hármas-Körös tükrében meglátom-e még magam?... Lesz-e még részemre nap, amikor örömkönnyel ölelhetem feleségemet, kisfiúnkat és itt hagyott becsületes harcostársaimat?

A remény elűzte a fájó gondolatokat és biztatott: Él és fejlődik, erősödik a nagy Szovjetunió... Amíg fönnragyog a proletárok vörös csillaga és lobog Lenin vörös zászlaja, addig ne csüggedjünk, még akkor sem, ha a nagy harcban sokan elbukunk...

A Keleti pályaudvarról kimenve, mégis kissé remegve bújtam az „emberrengetegbe", mint üldözött vad erdő sűrűjébe. Néha visszatekintgettem, követ-e gyanús alak?

Szerencsésen jutottam el dr. Timár Pál lakásáig. Már régebben ismertük egymást. Velünk egyetértő ügyvéd. Aznap és éjjel a vendége voltam.

Másnap eljött Holler Mihály, pesti kubikos elvtársam. A múlt évi lebukásunk után ő a parasztmozgalom vezetője. Az illegális párt irányítói őt bízták meg a megmentésemmel. Még aznap este a Bruck lányokhoz kísért. De ezt a helyet nem érezte biztonságosnak. A Valéria telepre vezetett, egy özvegyasszony barakklakásába. Velünk érez az asszony, bár a postahivatalban dolgozik. Nem gyanús... Szigorú utasítást kaptam, sem nappal, sem éjjel a lakásból nem mehettem ki. Az asszony gondoskodik ellátásomról. Bejelentve nem leszek. A nevem neki sem fontos... Ide csak az jöhet, akit majd esetleg a párt küld. Azt ő vezeti ide.

Megértettem helyzetemet, még az ablakon sem néztem ki. Az első napokban még nappal is jól aludtam. A lakás asszonya is csak reggel, mielőtt munkába ment és este, amikor hazajött, nézett be hozzám. A magányos csendben gyakran gondoltam családomra.

Vasárnap délután egy korombeli nő jött be hozzám; Kopeckiné vagyok — mutatkozott be, Holler elvtárs küldött.

Érdeklődött, mire volna szükségem. Az élelmem megvolt. Mivel azonban a borotvám nem hoztam magammal, ezt kértem. Talán két óráig beszélgettünk. Elmondta, hogy ő pozsonyi és most a rokonánál lakik. Mivel gyakran jön, ismeri az itteni mozgalmat is. Csehszlovákiában a kommunista párt tagja.

Kopeckiné még egyszer eljött, borotvakészletet hozott.

Másfél hónap után eljött Holler Mihály. Elmondta: Úgy érzik, a budapesti rendőrség abbahagyta a keresésem. A párt megszervezte az utat, melyen el kell hagynom az országot. — Elmagyarázta, hogy merre menjek és hogyan találkozom az állomáson egy puttonyos asszonnyal, aki majd átvezet a határon. A többit majd Bécsben, a Vörös Segélynél intézik.

Másnap reggel szerencsésen Sopronba érkeztem. A vonatból kiszállva, nem mertem megállni és nézelődni. Néhány asszony pillanatra feltűnt puttonnyal a hátán. De Holler úgy mondta, hogyha eltévesztenénk egymást, menjek a vasúti felüljárón és Soprontól nem messze megtalálom Ágfalva kis falut, bal kéz felől a templom és vele szemben van az asszony háza. A vasúti felüljárón haladva lassan ment előttem egy puttonyos asszony. Néha vissza is nézett. De mert Holler nem tájékoztatott arról, hogy milyen termetű az asszony és miről ismerhettem fel a puttonyon kívül, elhaladtam mellette, összetekintettünk, de nem szóltunk. Visszanézve láttam, hogy az asszony megállt és a város felé nézett.

Se előttük, se utánunk senki. Meg kell kérdeznem, talán ő az, akivel találkoznom kell — gondoltam. Köszöntem s megkérdeztem:

Legyen szíves mondja meg, jóasszony, Ágfalva felé érek ezen az úton?

— Nem ismerős ott? — kérdezte rám nézve.

— Nem. A pályaudvaron kellett volna találkoznom egy puttonyos nővel...

— Pesten mondták?

— Igen, egyik ismerősöm.

— Én vagyok — mondta. — Maradjon el és távolról kövessen. A többit majd megbeszéljük.

Az asszony elindult. Mentem utána... Szegényes lakásában 14 éves fiával élt. Özvegy. Tejet, kenyeret adott. Amíg ettünk, elmondta: Kissé kockázatos a vállalkozás, de nem én leszek az első, aki, ha vigyázunk, szerencsésen átjuthatok a határon. Mindjárt indulunk, este már Bécsben lehetek.

Mire megittam a tejet, a fiú visszajött a terepszemléről és csak annyit mondott, induljunk.

Szép, napsütéses idő volt. A fiú ment elöl a csempészcsapáson, az asszony kétszáz lépésnyire utána, én pedig jobbra az asszonytól a cserjék között, olyan távolságra, hogy ha szól, meghalljam... Izgalmas, fárasztó az út és dombos, völgyes. Bár a távolság csak 10 kilométernyi, mégis elfáradtam, mire az asszony egy mélyedésbe hozzám jött és halkan mondta:

Amíg a fiú visszajön pihenjünk. Csak kilométernyire a határ. Ha átsurranásra alkalmas az idő, én visszamegyek, és a fiú megy magával a határig.

— Nem jöhetne át velem a fiú?

— Beszélje meg vele.

Félórácskát pihentünk, mire visszajött a fiú. Megköszöntem az asszony fáradságát. A fiúval mentünk tovább.

A határhoz közel nemcsak a fákat, hanem a magasabb cserjéket is kiirtották. Jobbra, vagy két kilométernyire a határvonaltól innen, embermozgást láttunk. A fiú nyugtatott:

— Azok a határőrök. De mire ideérnek, régen túl vagyunk a határon.

Nagymarton (Mettersburg) irányába mentünk. De ott már kényelmesebben sétáltunk, a kis állomásig. A fiú megváltotta részemre a vonatjegyet. Adtam neki öt pengőt. Megköszöntem a szívességét. Visszament, én pedig vártam a vonatot.

*

Egy és fél óra várakozás után beérkezett a vonat. A kocsiban jobb oldalon az ablaknál foglaltam helyet. Útitársaim munkások. Jó magyar szokás szerint tarisznyából kenyeret, szalonnát eszegettem. Né-

hányan magyarul, de voltak, akik németül beszélgettek. Mióta Endrődről eljöttem, ezek a legnyugodtabb perceim. De nem tudtam, hogy ez a vonat Sopronon át robog Bécs felé. A városhoz érve egy nagy épület homlokzatán megdöbbenve néztem a cigaretta-papír nagy reklámtábláját, amit reggel is láttam. És amikor a pályaudvaron megállt a vonat, láttam a nagy betűket. Sopron. Mi lesz velem? verejték gurult le homlokomon... Nemcsak a vasúti főnök, hanem rendőrök is álltak a bejárat előtt. De utas nem szállt ki. Pincérek jöttek teli söröspoharakkal és adogatták be az ablakon. Végre a vonat átrobogott a határon...

Este, a bécsi pályaudvarról kimenve, foglalkoztatott a gondolat, ha meg is találnám az Adler strassén a Vörös Segély épületét, aligha lesz ott, akit keresek. Megálltam egy parkosított téren és leültem egy padra. Jó volna az éjszakát a padon átaludni. De mi lenne, ha rendőr találna rám?... Egész éjjel az utcákon sem bolyonghatom.

Elhagytam a teret. Nem messze kis szállodát láttam. A bejáratnál kifüggesztve az árszabály. Volt annyi schillingem, amennyiért kaphatok szállást.

Korombeli nő volt az előszobában. Bemutatkoztam. Graber Johan szabómester vagyok Mattersburgból. Éjjeli szállás kell. Nem kérdezett, felvezetett az emeletre, kinyitotta az egyágyas kis szobát és jó pihenést kívánt. Aludtam, mint a bunda.

Reggel már jó magasan járt a nap, amikor felébredtem. A fiatal nőt az előszobában találtam. Megkérdezte, visszajövök-e? Ha nem tudnám ma megvenni a ruhának való anyagot, délután öt óráig jelentkezem... Most éreztem először a börtönben tanult német nyelv hasznát.

Még aznap Horváth Lajos elvtárs, aki Bécsben rendezte további utamat, elvezetett egy osztrák házaspárhoz. Egy szobájuk volt, de egy díványon részemre is jutott hely. A férfi péksegéd, a kommunista párt tagja. Felesége is párttag. Szeretettel fogadtak. Náluk is étkeztem.

Nappal kijártam a város szélére, ahol a nudista ifjak, régi nagy agyagbánya kis tóvá alakult vizében fürödtek és a környékén napoztak. Sokan jártak oda idősebb munkanélküliek is. Mi, idősebbek, nem vetkőztünk meztelenre.

Egyszer szólt Horváth elvtárs: Az egyik magyar elvtárs beszélni akar velem. Egy étkezde előtt találkoztunk. Horváth bemutatott és elment. Az elvtárs nálam magasabb, korombeli, barna férfi. Az étkezdében két ebédet kért. Miután ismertettem helyzetem és az otthoni illegális mozgalom nehézségeit, megkérdezte:

— Ha itt rendbe jönne egészséged, kipihennéd magad, visszamennél-e?

— Ha úgy kívánja a párt, már holnap mehetek.

— Na nem. Előbb egy magyar orvos alaposan meg fog vizsgálni. Csak azután döntünk.

Másnap alaposan megvizsgált az orvos.

Pár nap múlva jött Horváth elvtárs a hírrel:

— Holnap Prágába utazol, Hunya elvtárs. Onnan majd eljutsz Berlinbe. Az út végig meg van szervezve. Az osztrák—cseh határon átkísér egy megbízható elvtárs.

— Tehát értesíthetem feleségem, hogy Bécsig eljutottam?

— Írjál. Majd eljuttatjuk...

Bécsből egy határvároskáig vonaton utaztam. Csupán egy bécsi újságot vittem magammal. Tudtam, egy világoskék inget viselő, korombeli, szőke férfival találkozom, aki csutorás szárú pipából füstöl. Bizonyára neki is leírták az én alakom, ruhám, mert az állomás kijáratánál találkoztunk.

Éjjel, az irányításomra megbízott osztrák elvtársnál aludtam. Másnap reggel 8 órakor indultunk a határ felé. Az elvtárs biztatott: Másfél órányira van a határ. Csak akkor veszélyes, ha az idegen utat téveszt. Ismert területen nyugodtan sétálhat át az ember. Arra vigyázzon az idegen, hogy az erdőben irányt ne tévesszen, mert akkor bolyonghat. A fenyves sűrű, a fák egyformák.

— Beszélgetve mentünk át a határon. Megálltunk.

— Van órád? — kérdezte a vezetőm.

— Van.

— Na, ebben az irányban rendes menetben haladsz két órát — mutatta az irányt — azután balra tartva mégy. Amikor a vasúthoz érsz, mellette jobbra eljutsz az állomásig. Prágában a Dorottya úton megtalálod a Vörös Segélyt.

Kézszorítással elköszöntünk. Az elvtárs visszaindult. Indultam én is. Szép a fenyveserdő és a csendet csak a lépteim alatt reccsenő száraz gallyacskák törik meg. A magasan járó napot is csak néha láttam a fák sűrű lombjai között. Néhol kissé süpped talpam alatt a laza, korhadó tűlevél, fenyőtoboz, melyek éveken át lehulltak a fákról... Erdei tisztás sehol. Órám öt perccel túlmutatott az elvtárs által mondott időn... Változtatnom kell az irányt... Balra tartva is mentem egy órát. Végre utamban egy kidűlt, kissé korhadó fát találtam. Ráültem. Negyedóra múlhatott el. A már borzongató csendben női dalfoszlányokat hallottam.

A hang felé indultam. A fák közül hamarosan láttam az épületet. Előbukkant az éneklő fiatal nő, nagy teknőben ruhákat mosott. Észrevett. Jó napot kívánva neki, németül megkérdeztem; merre jutok el a vasútállomásig. Jobbra mutatott, de már magyarázta, itt van

néhány lépésre a vasút. Mellette menve kilométernyire megtalálom az állomást.

A kis állomson csak a kasszánál ült egy férfi és újságot olvasott... Megváltottam Prágáig a jegyet. Az állomás előtt leültem egy padra, és olvastam az újságot, néha szétnézve, jön-e valaki. Már félóránvit ültem, jött egy fiatal csendőr, fegyver nélkül, kezében kis csomaggal. Rám nézve fogadta köszönésem és ment be a nyitott ajtón. Pár perc múlva kijött és ment amerről jött.

*

Prágában két napig voltam. A harmadik nap reggelén egy magyar elvtárs kikísért a pályaudvarra. A határállomásig megváltotta a jegyet. Megmagyarázta, milyen kinézésű elvtárs vár. Kezében turistabot, szájában szivar. Mikor meglátom és ő is észrevesz, a jobb kezemben levő újságot emeljem fel. A többit majd ő intézi... Találkoztunk.

Másnap az elvtárs lakásában megreggeliztünk és elindultunk a határ felé. Útközben elmondta, jól van megszervezve az utam. Bár Németországban már zavarosodik a helyzet...

A határnál az elvtárs előrement, én bokor árnyékában vártam. Majd visszajött. Nyugodtan mehetünk... Keskeny patakocskához értünk... Ez a határ... A patakon egy erős pallódeszka keresztültéve... A homokban megrajzolta, hogyan menjek az erdő szélén — mutatta is —, majd ott, ahol az erdő jobbra nyúlik, menjek az egyedülálló épületbe.

Az elvtárs visszament. Átlépkedve az egyszál deszkahídon, mentem az erdőben...

Az épületnél két német ifjú várt már rám.

— Hunya elvtárs? — kérdezte az egyik.

— Igen.

Belépve az épületbe, megértették velem: A fasiszták már nagyon készülődnek. De nem félnek. Csak a vonatig kell vigyázni. — Kis revolvert vett ki a zsebéből: Tudsz vele bánni?

— Igen.

— Na, ha szükség lenne rá, az utolsó golyóval azt csinálsz, amit akarsz. Ha az erdőben nem találkozunk határőrökkel, nem lesz baj... Vigyázzunk egymásra...

Egy és negyed órai gyaloglás után község szélére értünk.

— Na, most már tisztább a levegő — mondták. — Pihenjünk. A vonat 40 perc múlva érkezik. Leheveredve cigarettával kínáltak.

Én már nem dohányoztam. Ők elszívtak egy-egy cigarettát. A kis revolvert visszaadtam és mentünk a község felé. Az egyik elöl ment én rendes távolságban andalogva követtem, a másik ifi hátramaradt.

A község csendes. Gabonacséplés ideje ez. Csak gyerekek játszanak néhol az utcán...

Ozsonna tájon volt még a nap, amikor Chemnitzbe (Marx Károly város) érkeztünk. Egy családnál ozsonnáztunk. Az ifjak a család gondjára bíztak és elmentek.

A család nyolctagú. Háromszobás lakásban laknak. A legidősebb fiuk 22-23 éves lehet. Ő az egyik öccsével a padlásszobában lakik. Most én lettem a lakótársa. A családdal étkeztem. Úgy is fogadtak és gondoztak, mintha hozzátartozójuk lettem volna.

A fiú már egy hónapja nem dolgozik. Nyilvántartott munkanélküli. Kapja a segélyt. Élénk, jó képességű. Párttag ő is, az apja is. Bíznak; letörik a nácikat. Bár nagyon szemtelenkednek... Ha sikerülne a szociáldemokratákkal együtt felvonulni ellenük, egy rohammal szétvernék őket... Megmutatta a kardját és a revolverét... Napközben a város jelentősebb részeit ismertette velem fiatal elvtársam.

Kíváncsi vagyok-e a nácik felvonulására? kérdezte egyszer Helmud. Sokan leszünk nézők is...

Reggel 9 óra tájon már rengeteg a sátor, élelem, ital és minden olyasmi, mint nálunk is szokásos sátoros ünnepélyeken. Sok a nép is. Vegyesen gyerekek, felnőttek, a társadalom minden rétegéből. Nagy a hangzavar. Az árukat kínálók rikácsolása a trombita recsegésével keveredik.

A sátoros tömegből Helmuddal olyan helyre mentünk, ahonnan nyugodtan nézhettük végig a felvonulást. Elöl az elmaradhatatlan rezesbanda fújta a „Deutschland, Deutschland Über alles"-t. Utánuk elöl ősgermán öltözetben a rémes bárdok, taglók, buzogányok gyilkos eszközeivel, védőpajzsos lovassereg. Utánuk a már páncélba öltözött ősvitézek és így korról korra ábrázolt harcosok, majd a 1914-esek. Végül a náci polgári társaság horogkeresztes zászlókkal, jelvényekkel és a hitleri ifjúság hosszú menete vonult. A tömeg éljenzett és szinte mámorosan őrjöngött.

Álltam Helmud mellett, megborzadva a szörnyű látványtól. A fejem zúgott.

Az újgermán nagy katlan izzó tűzzel hevíti önmagát, fasiszták szítják a lángját. Üstjében forr, kavarog, olvad a sok színre bomló emberanyag, forrongva fortyog, duzzad, duzzad! Fehéren fortyan, sárgán süllyed, minden színnel vegyül a barna, de bontani a vöröset még nem bírja. Sárga, barna, rózsaszín, fehér összeforr, változik, ka-

varog, formálgat egy színt, alakot, s már egységes színre, alakra formálódik az embermassza horogkeresztes acélsisakába. Nézem e szörnyű formálódást, irtózat szorítja torkom, s csak halkan száll sóhajom: Mi lesz e szörnyű izzás vége, elszabadul tán a vad ösztön, s öl, zúz, pusztít az ősföldön? Nyomában hullahegy, vérfolyam! Lesz-e nép, mely szembeszáll vele, s e bősz vadat fojtja majd bele?...

Helmud elvtársam rám nézve kérdezte:

— Talán elfáradtál? Menjünk együnk és igyunk valamit a sátoroknál.

— Nem, Helmud. Nekem ez már elég. Menjünk inkább haza.

A felvonulás hangulatából nyilván Helmud is megérezte: nem lesz olyan könnyű a fasiszták elleni küzdelem, ahogyan ő elképzelte.

A náci felvonulást követő nap déltájon megjelent a két ifi kommunista, akik a határtól ide irányítottak. Elköszöntem Helmudtól és a családtól. Vonaton Berlinig kísértek.

Berlinben hatvan év körüli asszony lakásában egyágyas, kicsiny szobácskában helyeztek el. Megnyugtattak, nem lesz gondom. A Vörös Segély minden szükségesről gondoskodik. A lakás másik kis szobájában lengyel nő lakott. Egy nagyobb szobában két gyermekkel egy házaspár. Étkezésünkről a háziasszony gondoskodott.

Másnap korombeli elvtárs jött hozzám. Vilmos néven mutatkozott be. Elkísért a Vörös Segély helyiségbe. Két férfi és egy nő fogadott. A begyűjtött ruhákból adtak egy öltönyt és két pár alsóruhát, pénzt és ami még szükséges a tisztálkodáshoz. És, hogy a napjaim ne legyenek unalmasak, megbízták Vilmost, ismertesse velem Berlint és a német kommunisták küzdelmét a fasiszták ellen.

Vilmos már nem olyan nagy lendületű, mint Helmud. Sétálgatás közben a parkban leülve elmondta: Ma még kiszámíthatatlan ez a kavargó helyzet. A középrétegek fiai adják a fasizmus 200 000 fős rohamcsapatát. Ezzel szemben tény az, hogy a kommunista párt és a szociáldemokrata párt a legutóbbi választáson, 1928-ban, a szavazatok 40,3%-át szerezte meg. Ha tehát egyetértésre juthatnának a szociáldemokrata párttal, ma még megfékezhetnénk a fasizmust. De az egyetértés, úgy látszik, nehéz. A szociáldemokraták teret engedtek a nagytőkéseknek és a náciknak, hiszen 1930-ban a kormányzást átengedték nekik.

Többször kisétáltunk Berlin külterületeire, ahol a munkásoknak 40—50□-öles telkeken, kis, szoba nagyságú nyaralóik voltak. Egyik ízlésesebb, mint a másik. A kis telek virággal, zöldséggel hasznosítva. Volt néhány nagyobb társasépület is. Ezek nappal kártyázó-, sak-

kozóhelyiségek. 8—10 ember naptól, esőtől védve kényelmesen szórakozhatott, pihenhetett benne. Alkalmasak komoly beszélgetésekre. Leginkább munkanélküli kommunisták jártak oda.

Érdekelte az elvtársakat a magyar kommunisták mozgalma. Ahogy tudtam, ismertettem velük. Tőlük hallottam a szomorító hírt: Magyarországon nagy letartóztatások voltak. Sallai és Fürst elvtársakat Pesten kivégezték.

Elszomorodva újra hallani véltem a Szántó-perben Lindmayer vádügyész szavait:

A külfölddel nem törődünk, de itt belül a bolsevizmust el fogjuk tiporni és ha a védők rokonszenveznek a kommunizmussal, azokat is a vádlottak padjára fogjuk ültetni... A fasizmus a XX. század legragyogóbb és legidőszerűbb eszmeáradata...

Lindmayer és Töreky tehát a fasizmus „dicsőségére" kivégeztette a két kommunistát.

Szeptember utolján hívtak a Vörös Segéllyel foglalkozó elvtársak. Ott találkoztam először Szűcs elvtárssal. Elmondta: A Szovjetunióba kell utaznom. Hogy az utazás mielőbb megtörténhessék, menjek a berlini magyar követséghez és kérjek személyazonossági igazolványt. Ehhez ma meglesz a szükséges fénykép...

Másnap délelőtt két német elvtárs elkísért, hogyha mégis olyasmi történne, amire nem gondolunk — talán gyanút fognának a követségen —, legyen tudomásuk róla.

A követségen ötven-hatvan év közötti bajuszos férfi barátságosan fogadott, tekintete bátorított.

— Nagyságos követ úr! — szóltam — Magyarországon nagy a munkanélküliség. Családos vagyok. Talán egy, vagy két évre, amíg jobbra fordul a helyzet, itt szeretnék munkához jutni. Szülő- és lakáshelyem a Békés megyei Endrőd, Hunya István a nevem. Útlevelemet e hónap közepén a megye alispáni hivatalában kaptam. Nyilván az út fáradalma okozta: a vonatban elaludtam. Egy munkás kinézésű ember ébresztett fel a pályaudvaron. Ösztönösen a belső zsebembe nyúltam. Útlevelem már nem volt benne. Hálás tisztelettel kérem nagyságos követ urat, hogy amíg a Békés megyei alispán úrtól megérkezik az igazolás és hogy itt igazolhassam kilétem, szíveskedjen részemre kiállítani a személyazonosságot.

Pár pillanatig nézett rám. Majd barátságosan mondta:

— Ahhoz fénykép is kell.

— Ugyanolyan, mint az útlevelemben volt, kettő is van nálam.

Amikor elkészült, megköszönve átvettem.

— Fiam! Amíg rendeződik az útlevél ügy — mondta — jöjjön be mindennap. Ha nem is lennék itt, a helyettesem mindennap ad

egy ebédjegyet. Most én adok, menjen oda ahová szól és fogyassza el. Isten áldja meg.

Elfogadtam az ebédjegyet. Meg is ebédeltem . . .

A személyazonossági alapján az elvtársak megszerezték a még szükséges iratokat és szeptember 30-án vonaton Moszkvába érkeztem.

Tartalom

A földmunkásszövetség endrődi szervezetének megalakulása (7)
Az illegális kommunista sejt kiépítése (79)
Harcban az MSZMP fennmaradásáért (153)
Osztálybíróság előtt (227)
Emigrációba kényszerülve (291)

A kiadásért felel: a MEDOSZ elnöksége, Kovács István főtitkár
A kiadói munkát a Táncsics Könyvkiadó végezte
Felelős szerkesztő: Végh Oszkár
Műszaki vezető: Kiss Károly
Muszaki szerkesztő: Sándor Dénes
Megjelent 11 500 példányban, 20 (A/5) ív
MSZ 5601—59. Budapest, 1974.
74.0707 Ságvári Nyomda, Budapest XIII., Váci út 69—79.
Felelős vezető: Hermann Lajos igazgató